

OLIVIA MONICA AVRAM

**Pagini din viața culturală românească din
județul Mureș (secolele XVIII-XIX).
Societăți, asociații, colecționari, biblioteci**

OLIVIA MONICA AVRAM

**Pagini din viața culturală românească din
județul Mureș (secolele XVIII-XIX).
Societăți, asociații, colecționari, biblioteci**

Prefață de EVA MÂRZA

**EDITURA ASTRA MUSEUM
SIBIU, 2014**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

AVRAM, OLIVIA MONICA

Pagini din viața culturală românească din județul Mureș : (secolele XVIII-XIX) : societăți, asociații, colecționari, biblioteci / Olivia Monica Avram ; pref. de Eva Mârza. - Sibiu : Astra Museum, 2014

Bibliogr.

ISBN 978-606-8520-60-5

I. Mârza, Eva (pref.)

008(498-35 Mureș)

© Olivia Monica Avram 2014

Editura „ASTRA Museum” este acreditată categoria B în domeniile CNCS:

*Mituri, ritualuri, reprezentări simbolice, teologie și studii religioase. Etnografie
Arte vizuale. Arte performante. Muze și expoziții. Muzică și muzicologie,
istoria muzicii.*

Adresa Editurii „ASTRA Museum”

Piața Mică, nr. 11, 550182, Sibiu

Tel.: 0269/202400

Fax: 0269/202411

e-mail: office@muzeulastra.ro ; www.muzeulastra.ro

Cuprins

Prefață	7
Argument	12
Capitolul I.	
Secolele XVIII-XIX în istoria Transilvaniei	18
<i>I. 1. Percepția românilor asupra culturii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea</i>	38
Capitolul II.	
Activitatea societăților românești din Transilvania în secolul al XIX-lea. Repere generale	53
<i>II. 1. Fenomenul asociaționist în Transilvania.</i>	
<i>Obiective generale</i>	53
<i>II. 2. Caracteristici ale asociaționismului</i>	
<i>Românesc</i>	62
<i>II. 3. Factorii asociaționismului românesc</i>	66
Capitolul III.	
ASTRA - Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român.	
Despărțămintele mureșene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea	77
Capitolul IV.	
Reuniunile confesionale ale învățătorilor	113
Capitolul V.	
Alte tipuri de societăți	148
Capitolul VI.	
Bibliotecile românești	174
<i>VI. 1 Aspecte privind sistemul biblioteconomic românesc. Rolul bibliotecii în Transilvania</i>	174

VI. 2. Bibliotecile mureșene	188
VI. 3. Cabinetele de lectură	191
VI. 4. Biblioteci publice și de asociații	195
VI. 5. Bibliotecile Astei în județul Mureș	201
VI. 6. Biblioteci specializate	222
VI. 7. Regulamentele de organizare și funcționare a bibliotecilor	249
VI. 8. Modalități de completare a fondurilor	269
VI. 9. Imaginea bibliotecarului în comunitate	275
VI. 10. Cine, ce și cum se citește în spațiul mureșean	279
Capitolul VII.	
Inițiative individuale	287
VII. 1. Discursul cultural al intelectualității românești	327
Capitolul VIII.	
Concluzii	336
Capitolul IX.	
Anexe	349
Capitolul X.	
Bibliografie	372
Rezumat	402
Indici de asociații, societăți, organizații, instituții	417
Indici de localități	423
Indici de nume	427

Cuvânt înainte

Pagini din viața culturală românească din județul Mureș (secolele XVIII-XIX). Societăți, asociații, colecționari, biblioteci este o carte reprezentând rezultatul cercetării, care, din motive obiective, dar și subiective, se concentrează asupra unui segment extrem de important al istoriei locale, cu valențe transilvane și românești. Județul Mureș de astăzi reprezintă o zonă multietnică și multiculturală cu rădăcinile aflate în secolele vizate de autoare. În concordanță cu Anne-Marie Thiesse, **Crearea identităților naționale în Europa secolele XVIII-XX** (Iași, Polirom, 2000), și în acest spațiu cultural transilvănean, manifestările naționale pot fi considerate rezultat al unei mișcări de masă, mai cu seamă dacă ne gândim la jumătatea secolului al XIX-lea. Viața culturală mureșeană este consecința unei activități comune sau individuale din partea învățătorilor, clerului și a unor erudiți formați la școlile transilvănene sau chiar la cele din Europa.

Investigațiile prezentate în această lucrare oferă un nou punct de vedere asupra bibliografiei de specialitate mai vechi și o îmbogățesc substanțial. Cercetările de arhivă au permis identificarea unor noi surse documentare, implicit și noilor concluzii asupra fenomenelor urmărite. Evoluția vieții culturale și politice în spațiul geografic și în perioada de timp propusă, în județul Mureș de astăzi, a oferit suficient spațiu pentru realizarea unei lucrări complexe, care va putea sta la baza altor publicații de specialitate.

Abordarea temei de cercetare care alcătuiește cartea de față, prin zece capitole, cu Anexe interesante (**Testamentul contelui Samuel Teleki**, tradus în limba română; **Cele zece porunci ale**

învățătorului român, fotocopiile cererilor dascălilor, adevăruri etc.), la care se adaugă indicii valoroși în acest gen de publicație, are o logică oferită de sursele inedite și editate exploatate. Începând cu stabilirea poziției zonei avute în vedere în istoria politică a Transilvaniei, și utilizând mai vechile statistici, autoarea identifică locul populației românești între celelalte naționalități - maghiarii și sașii - în câteva dintre orașele mai importante, demonstrând, astfel, eficiența activităților culturale desfășurate de români în perioada cercetată. Din interogarea documentelor și a bibliografiei consultate rezultă că, de fapt, secolul al XIX-lea - acel secol numit de istorici *Secolul Naționalităților* (având drept suport și *Legea XLIV a Naționalităților* din 7 decembrie 1868) - oferă un fond informațional bogat valorificat pe parcursul cărții de față.

Tema asociaționismului în percepția unor autori, identificată prin activitatea societăților culturale românești din Transilvania, poate fi încadrată într-o mișcare culturală europeană, fiind, totodată, în concepția Monicăi Avram, parte a manifestărilor culturale, educative și de instrucție, datorate intelectualității românești din zona cercetată (o posibilă discuție aplicabilă la Miroslav Hroch, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas* - Praga, 1969)). Chiar dacă activitatea *Asociațiunii Transilvane pentru Literatură și Cultura Poporului Român* nu este una din temele centrale ale acestei cercetări, schițarea rolului și rostului ei în viața culturală a românilor din Transilvania era de neconceput pentru Monica Avram. Identificând despărțămintele mureșene, se profilează o hartă geografică a celor mai active și reprezentative centre culturale. Promovarea Astei în regiunea mureșeană este relatată și prin contribuția personalităților - intelectualilor locali, ca și prin însușirea activităților desfășurate în context, dar și sub patronajul Bisericii sau școlii. Sub directa organizare a Asociațiunii, așa ca în alte zone ale Transilvaniei, și aici s-au înființat școli, biblioteci, care au fost

susținute, în măsura posibilităților, de despărțăminte; ori, activitatea s-a desfășurat în forme mai populare. Relatate în presa vremii, aceste activități au contribuit la formarea unei opinii favorabile politicii educaționale a Asociațiunii în rândul românilor din Transilvania, care a depășit de multe ori și granițele acesteia.

Materialul documentar a generat și discuția despre alte tipuri de societăți și asociații, al căror număr este impresionant. Localizate la Sighișoara, Luduș, dar cu cea mai mare concentrare și diversitate la Târgu Mureș și Reghin, pot fi numite: *Societatea pentru Fond de Teatru Român* sau *Reuniunea femeilor române din Sighișoara*, *Societatea de lectură a canceliștilor români din Târgu Mureș*, mai multe societăți de muzică, cum este *Fanfara orașului Reghin*, cu un statut bine precizat și altele. Spre finele secolului al XIX-lea, au fost identificate asociații muncitorești și ale meseriașilor, asociații de ajutor de boală, de autoinstruire sau, pur și simplu, culturale. Activitatea societăților identificate demonstrează că, în actualul județ Mureș, preocupările de instruire a populației prin cultură erau constante și se aliniază la preocupările similare din zone învecinate, chiar dacă presiunea legislativă din partea guvernării dualiste era semnificativă.

Din rezultatele cercetării nu puteau lipsi informații legate de instrucție, în cele mai diferite forme, păstrate în materialul documentar. Una din cele mai fierbinți probleme, în presa vremii și în contextul Asociațiunii, era combaterea analfabetismului pe tot parcursul secolului al XIX-lea, prin implicarea dascălilor, membrilor de asociații și intelectualilor. Reuniunile învățătorilor au fost înțelese și ca o nevoie de a se forma într-o breaslă, capabilă să contribuie la „*solidarizarea elitei intelectuale românești*,” interesată de educarea copiilor și adulților. Demersul a fost găsit important și de autoare, care consideră că Dualismul austro-ungar a permis exacerbarea politicii culturale conflictuale, având la bază o legislație maghiară, care a ținut „*ultimele bastioane ale culturii și limbii naționale: biserica și școala*” (Keith

Hitchins). Reuniunile și asociațiile dascălilor, de orice confesiune, au oferit ocazia de solidarizare, având și susținerea intelectualilor locului.

Biblioteca, spațiul în care Monica Avram își desfășoară activitatea de câțiva ani, fiind implicată în managementul unei biblioteci de rang județean, i-a permis un „*coup d'oeil*” aplicat la domeniul biblioteconomiei. De aceea, tema bibliotecii domină cea de a doua parte a cărții. Preocupată de întregul sistem de funcționare a bibliotecilor mureșene din perioada cercetată, fără să se omită contextualizarea celor din zona mureșeană în întreg spațiu românesc, suntem de părere că, un astfel de segment poate completa deja existentele exegeze, ca cea datorată lui Gheorghe Buluță, ***Scurtă istorie a bibliotecilor românești*** (București, 2000).

Că înființarea și funcționarea bibliotecilor, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se afla în preocupările Asociațiunii, Bisericii, dar și unor personalități ale locului, cum a fost Teleki Sámuel sau cei doi Bolyai, demonstrează tipurile bibliotecilor care au funcționat în județul Mureș de astăzi. Autoarea le-a clasificat după regulile moderne, în *biblioteci publice* - cabinete de lectură; *biblioteci specializate* - școlare, ale reuniunilor de învățători, parohiale; *individuale* - aparținând intelectualilor vremii. Totuși, cercetările ultimilor ani, au permis constatarea că, și în zona cercetată, de fapt la Reghin, a funcționat, încă în anul 1778, un cabinet de lectură, care poate fi asimilat funcționării unui nucleu de bibliotecă. Peste o sută de ani, tot la Reghinul Săsesc, a funcționat un stabiliment modern - *Biblioteca Societății Cetățenești și Industriale*, cu 1.400 de volume.

Din problematica legată de biblioteci decurge direct actul lecturii, adesea și datorită preocupărilor Astrei în zonă. Sursele inedite și editate au permis identificarea bibliotecilor „*poporale*,” unele din ele ambulante, altele fixe, prin care s-a creat o rețea de biblioteci mureșene (Sighișoara, Reghin, Gurghiu, Tîrgu Mureș, Diciosânmartin - Târnăveni, Luduș, Deda), dar și în toată Transilvania. Rolul benefic

îndeplinit de Asociațiune s-a materializat și printr-un pionierat, prin apariția unei variante a legii depozitului legal - avem în vedere ***Regulamentul pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale Astrei***.

Spre finalul maratonului, printre preocupări de lectură și fondare de biblioteci, autoarea ne oferă o schiță despre ***Imaginea bibliotecarului în comunitate***, persoane instruite în țară și chiar și la școlile străine. Ni se oferă „*portretul bibliotecarului-intelectual, care dobândește, prin carte, puterea de a îndruma și schimba destine.*”

Cartea tinerei autoare Monica Avram - ***Pagini din viața culturală românească din județul Mureș (secolele XVIII-XIX). Societăți, asociații, colecționari, biblioteci*** - ne îndeamnă la a lansa o provocare. Tema de cercetare, al cărei rezultat se află acum în mâna cititorului, la care se mai adaugă alte foste teze de doctorat, unele deja tipărite și intrate în circuitul științific, aplicate la toate zonele istorice sau județele actuale ale Transilvaniei, adunate la un loc, ar putea forma un atlas cultural al vieții intelectualității românești. Asociații, biblioteci, trupe de teatru, publicații periodice, reuniuni ale dascălilor și alte forme de exprimare a spiritului românesc, văzute într-un context comun, ar putea veni, depășind rolul lor de istorie locală, în completarea manualelor și marilor compendii de istorie.

Alba Iulia, 8 august 2014

Eva Mârza

Argument

Fără îndoială, istoria culturii s-a dovedit a fi, în ultimele decenii, unul dintre cele mai generoase domenii asupra căruia se poate apleca un istoric; studiul vieții culturale - atât a celei individuale, cât și a celei asociative - poate exprima mentalitatea unei epoci, gândirea colectivă a unei comunități formate sau în devenire, stadiul său de dezvoltare și evoluție și, nu în ultimul rând, idealurile și aspirațiile sale. Iar atunci când vorbim de secolul al XIX-lea - o epocă plină de semnificații atât în cultura europeană, cât și în cea românească -, subiectul se dovedește cu atât mai vast.

Studiul vieții culturale din Transilvania în secolele XVIII-XIX, în special în zonele cu o structură demografică multietnică, ridică unele probleme de identificare a elementului românesc și de interpretare a expectanțelor pe care populația românească le avea prin participarea la viața culturală, în condițiile în care, manifestările etnice pot dobândi - pe toate planurile - noi valențe.

În stabilirea ariei de cercetare, alegerea noastră s-a oprit asupra județului Mureș, în limitele teritoriale actuale, din mai multe motive, care țin, în egală măsură, de factori obiectivi și subiectivi. În primul rând, județul Mureș abundă în localități cu o vechime îndelungată - cele mai vechi datează din secolul al XIII-lea; în al doilea rând, am avut în vedere componența demografică multietnică a județului, ceea ce a obligat, practic, populația românească să ducă - în durata lungă a istoriei - o luptă asiduă de rezistență în fața politicii de maghiarizare, poate mai accentuată în comparație cu alte zone ale Transilvaniei; în al treilea rând, dacă ținem seama de faptul că la Târgu Mureș a funcționat Tabla Regească, un for legislativ care a reunit tineri

intelectuali din întreaga provincie, se conturează imaginea unui centru de interese, care a impus anumite direcții și modalități de desfășurare a luptei naționale. Nu în ultimul rând, am avut în vedere contribuția populației românești din zona mureșeană la întărirea intelectualității transilvănene - ne gândim la Șincai, la Maior, la Papiu Ilarian, la Avram Iancu etc.

Există însă și o motivație de ordin subiectiv, datorată posibilității de a ne aduce contribuția personală la limpezirea istoriei locale - din interior -, atât prin prisma propriilor rădăcini mureșene, cât și a activității profesionale în cadrul unei instituții de cultură de nivel județean.

În demersul nostru de evaluare a vieții culturale a românilor din județul Mureș, în limitele geografice contemporane, ne-am propus o abordare a fenomenului cultural din perspectivă strict românească, evitând, pe cât posibil, tratarea temei în viziune multiethnică, așa cum ne este oferită de bibliografia de specialitate de până acum, chiar dacă suntem conștienți că legăturile dintre români și celelalte națiuni conlocuitoare din Transilvania erau foarte puternice și înregistrau numeroase aspecte comune. Am optat pentru perioada secolelor XVIII-XIX deoarece reprezintă o etapă de maximă importanță pentru evoluția românilor, ca națiune. Dacă informațiile referitoare la secolul al XVIII-lea sunt destul de lacunare, secolul al XIX-lea este mult mai bine reprezentat prin prisma activității culturale; aceasta în condițiile în care majoritatea organismelor asociative românești s-au format și au activat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar impactul lor a fost maxim în ultimele decenii ale secolului. Limita cronologică pentru cercetarea noastră fost fixată la anul 1900, deși a fost depășită uneori, atunci când informațiile găsite au impus valorificarea lor.

Pe baza documentelor din arhive, a bibliografiei de specialitate și a periodicelor mai vechi transilvănene, am conturat principalele

direcții de manifestare a intelectualității românești pe plan cultural, dar și în domenii adiacente, subsumate culturii. Ne-am structurat cercetarea în 8 capitole principale, în care am identificat aspecte diferite privind viața culturală românească, în toate formele ei.

Primele două capitole ale lucrării sunt de sinteză și se datorează intenției noastre de a creiona imaginea de ansamblu a modului în care românii transilvăneni percepeau rolul culturii, precum și transformările din mentalitatea colectivă cu privire la importanța cunoașterii. Pentru a înțelege mai bine aceste transformări, am considerat că, o comparație la nivelul secolelor XVIII-XIX, poate exemplifica mai bine evoluția care a avut loc în societatea românească. În plus, explicarea și înțelegerea profundă a *fenomenului asociaționist românesc* - fenomen care a pătruns în societatea românească odată cu deschiderea spre Europa universitară - constituie punctul de plecare în abordarea problematicii cărții. Am identificat, așadar, principalii factori ai asociaționismului românesc, rolul fiecăruia, precum și caracteristicile acestui fenomen de amploare în spațiul transilvănean.

Următoarele șase capitole tratează în mod distinct diferite aspecte și modalități de manifestare a vieții culturale românești din perioada cercetată.

În mod firesc, un capitol separat a fost dedicat *Astrei - Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român* - și despărțămintelor mureșene care au activat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din dorința de a identifica individualitatea și de a sintetiza activitatea acestora în cadrul mai larg al Asociațiunii. Cum la Reghin au fost organizate chiar două adunări generale ale Asociațiunii, am considerat necesară această evidențiere a structurilor mureșene, în condițiile în care, zona cercetată este, uneori, considerată de presa vremii ca fiind una dintre cele mai active.

Un impact puternic asupra vieții culturale l-au avut dascălii - învățătorii; organizați în așa-numitele *Reuniuni confesionale ale învățătorilor* - ei s-au implicat intens în activitatea de alfabetizare și culturalizare a românilor. Având la îndemână instrumentele necesare practicii didactice, dar și o „*masă de manevră*” reprezentată de elevi, învățătorii au depășit limitele școlii, transformându-se în „*dascăli ai comunității*.”

Însă nu toate asociațiile sau organismele care au activat în perioada cercetată pot fi incluse într-o categorie asociativă bine determinată; din acest motiv, am optat pentru prezentarea lor într-un capitol distinct, ce cuprinde acele societăți care au activat în sensul sprijinirii culturii, chiar dacă au făcut acest lucru pe diverse căi: prin susținere financiară, prin implicarea în promovarea valorilor culturii scrise sau muzicale, prin acordarea unor stipendii pentru ajutorarea elevilor cu potențial, dar fără resurse materiale suficiente. Aceste societăți nu reprezentau interesele unor categorii socio-profesionale, dar, prin oferta de activități culturale, se adresau unei categorii vaste de beneficiari.

În ceea ce privește bibliotecile românești sau fondurile de carte care au fost constituite pe parcursul secolului al XIX-lea, am identificat tipurile de biblioteci existente în spațiul mureșean, motiv pentru care am și optat pentru o clasificare a acestora bazată pe două criterii principale: a) instituția fondatoare sau fondatorul individual care le-a dat viață și sub îndrumarea căruia și-au desfășurat activitatea; b) grupul de cititori cărora li se adresează. Pentru a ne familiariza mai bine cu evoluția fenomenului lecturii în zona mureșeană, am considerat necesar să ne raportăm la atmosfera general-transilvăneană, cu atât mai mult cu cât, date fiind informațiile uneori lacunare, o analogie ne îngăduie să înțelegem mai bine fenomenul cultural.

Ultimul capitol este rezervat inițiativelor individuale. Nu ne-am propus să elaborăm biografii complexe ale intelectualilor români din această perioadă, ci mai degrabă să oferim o listă cât mai complexă a gesturilor de generozitate care le-au caracterizat existența. Am identificat personalități locale care și-au dedicat eforturile și veniturile susținerii activităților culturale, educării maselor de oameni simpli, edificării unor școli sau biserici, care și-au dovedit utilitatea în durată lungă a istoriei fiecărei comunități în parte. Nu în ultimul rând, am identificat și stabilit rolul inițiativelor feminine din această perioadă, în condițiile în care statutul femeii în societate era în plină afirmare.

Întrebările la care ne dorim să oferim un răspuns prin demersul nostru științific sunt legate de obiectivele organismelor asociative culturale, de modalitățile de acțiune, de impactul pe care acestea le-au avut asupra oamenilor simpli, cărora le erau dedicate, de modalitățile de formare și organizare a colecțiilor de cărți și documente, de gradul de utilizare și evoluția lor în timp. De asemenea, ne propunem să reconstituim atmosfera creată de revirimentul cultural general vizibil în societatea românească și să înțelegem care era cu adevărat percepția intelectualilor, dar și a oamenilor simpli, față de fenomenul cultural.

Ne-am fundamentat opiniile pe cercetarea documentelor de epocă: fonduri arhivistice, edite sau inedite, pe rapoarte de activitate și procese verbale ale asociațiilor culturale publicate în presa transilvăneană a vremii, pe monografii ale unor localități mureșene și, în mod firesc, dat fiind arealul cercetat, pe contribuțiile istoricilor locali pe această temă.

În încheierea acestui sumar periplu prin conținutul cărții, mulțumirile noastre se îndreaptă către cei care au făcut posibilă această contribuție la cunoașterea vieții culturale a românilor mureșeni din secolele XVIII-XIX. În mod firesc, în primul rând, adresez cele mai sincere mulțumiri doamnei prof. univ. dr. Eva

Mârza, de la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, care a coordonat munca de cercetare cu multă răbdare, înțelegere și sugestii competente. Gândurile bune se îndreaptă, de asemenea, către Catedra de Istorie din cadrul universității albaiuliene și către istoricii mureșeni, a căror contribuție - în timp - la cunoașterea vieții culturale locale, a fost hotărâtoare.

Nu în ultimul rând, țin să transmit mulțumiri familiei și prietenilor care mi-au fost alături în tot acest timp, precum și celor care, chiar dacă au intrat în viața mea mai târziu, m-au susținut în toate etapele finalizării acestei cărți.

Tuturor, încă o dată, sincere mulțumiri...

Capitolul I

Secolele XVIII-XIX în istoria Transilvaniei

Cu siguranță cercetarea vieții culturale a românilor din Transilvania în secolele XVIII-XIX nu poate fi înțeleasă decât pe fondul unei bune cunoașteri a contextului politic. Aceasta deoarece activitatea culturală a românilor - foarte intensă în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea - poate fi considerată pe bună dreptate drept principala formă de manifestare națională. Liderii politici ai românilor transilvăneni înțeleg că, pe plan politic, șansele de reușită în atingerea obiectivelor propuse - adică recunoașterea drepturilor pentru națiunea română - sunt nule, mai ales în condițiile instaurării regimului dualist austro-ungar, în anul 1867. Astfel, viața culturală dobândește valențe noi, înlocuind în durata lungă activismul politic.

Activitatea culturală a românilor transilvăneni este, așadar, strâns legată de realitățile politice ale secolelor XVIII-XIX. Pentru a înțelege mai bine obiectivele asociaționismului cultural românesc, se impune o sinteză a contextului politic general. Acesta este și scopul capitolului de față, dedicat celor două secole premergătoare Unirii, secole definitorii pentru afirmarea națiunii române din Transilvania.

*

O istorie politică a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea nu poate fi concepută decât sub semnul absolutismului luminat, marcat de puternicele personalități ale monarhilor austrieci Maria Tereza și Iosif al II-lea. Aflat în plin proces de extindere teritorială și

ideologică, Imperiul Habsburgic - care a impus linia istorică de evoluție a Transilvaniei începând cu sfârșitul secolului al XVII-lea - a desfășurat un program politic și reformist menit să întărească absolutismul luminat.¹

Odată cu epoca reformismului terezian și iosefin, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, situația politică a românilor transilvăneni se agravează; fără reprezentare în forurile politice, cu o reformă a iobăgiei care a încercat, fără rezultatele scontate, să stabilizeze relațiile dintre nobili și țărani, cu un amestec în viața social-culturală care împiedica atingerea gradului de dezvoltare și urbanizare a marilor orașe europene, cu o politică economică ce viza sporirea veniturilor monarhiei, iată doar câteva din caracteristicile epocii. Și cu toate acestea, opiniile istoricilor sunt împărțite în ceea ce privește importanța reformelor lui Iosif al II-lea, în special, caracterizările oscilează până la extreme, fiind cuprinse între atitudini de genul „*politică internă distructivă*” și *Iosif al II-lea - „prototip al monarhului absolutist.”*²

Pe acest fond al accelerării procesului de deznaționalizare și pierdere a fundamentului spiritual - determinată de confuzia Unirii cu Biserica Romei -, aflați la „*marginea construcției politice*” a principatului,³ românii dezvoltă o puternică acțiune de reinventare a națiunii; din acest moment, sau mai degrabă epocă istorică, totul - politica, societatea, cultura etc. - se raportează la ideea de națiune.⁴ Sau - cum

---

¹ M. Bărbulescu, D. Deletant, K. Hitchins, Ș. Papacostea, P. Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 291 (în continuare *Istoria României*).

² Angelika Schaser, *Reformele iozefine în Transilvania și urmările lor în viața socială*, Sibiu, Editura Hora, 2000, p. 11.

³ Remus Câmpeanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, ediția a 2-a, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 11.

⁴ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii și alteritatea româno-maghiară*, în vol. *Călători prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei*

sintetizează Ciprian Drăgan - românii se trezesc la viața intelectuală,⁵ încep să conștientizeze starea de dezechilibru creată în rândul națiunilor conlocuitoare și se manifestă în sensul recuperării spiritului național.

Nu ne propunem o sinteză a activităților politice cu caracter revendicativ a românilor transilvăneni sau o trecere în revistă a principalelor documente petiționale elaborate în vederea argumentării drepturilor politice sau de altă natură; ceea ce dorim să subliniem este faptul că secolul al XVIII-lea marchează apariția „conștiinței de sine,” a „conștiinței naționale,”⁶ care va sta la baza inițiativelor intelectualității românești din secolul al XIX-lea.

Secolul al XIX-lea european, mai mult decât precedentul său, poate fi privit din mai multe perspective; însă, indiferent dacă suntem interesați de evoluția politică, de cea economică sau socio-culturală, există un principiu care reapare pregnant - **naționalismul**, care se clădește pe clasa elitelor și cu ajutorul acestora și care îmbracă diverse forme de manifestare. Un principiu care a înregistrat un impact masiv în epocă⁷ sub influența statelor noi europene, care au adus un nou suflu - de modernitate - în mentalitate individuală, colectivă și statală. Accentul s-a pus în special pe ideea solidarității în cultură - ca reacție

---

de 70 de ani, coord. Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 406.

⁵ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare din Comitatul Hunedoara (1867-1918)*, Deva, Editura Emia, 2011, p. 80.

⁶ Pompiliu Teodor, *Ideile la origini. Mișcarea națională în secolul al XVIII-lea*, în vol. *Cu fața la vânt*, ediție îngrijită de Corina Teodor, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2011, p. 171.

⁷ Dumitru Suci, *Mentalități europene în gândirea și acțiunea politică a românilor din Transilvania față de unele realități din propria mișcare națională și din România în secolul al XIX-lea*, în *Studii privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, p. 267.

împotriva influențelor străine,⁸ pe cea a solidarității de origine și limbă și, nu în ultimul rând, pe tradiție și interese comune, ca fundament pentru stabilitate și consolidare politică.⁹

Ce valoare avea însă ideea de naționalism în epocă și cum percepeau românii această noțiune?¹⁰ Națiunea era forma principală de solidaritate în epoca modernă, solidaritate concepută sub diverse forme: politică, economică, socială, culturală, care țineau de mentalitatea și voința colectivă. Toate acestea nu puteau avea însă un caracter definitoriu decât dacă erau protejate în limitele unui stat național.

În mod firesc, cei care au dat dimensiunea națiunii au fost intelectualii; ei au fost cei care au conștientizat lipsa solidarității pe toate planurile, ei au fost cei care au scris istoria, au făcut-o cunoscută celor mulți, au pus bazele unei limbi unitare pentru a înlocui diversele variante vorbite în zone diferite, ei au fost cei care au definit cadrul spiritual unitar și au pus bazele unui sistem de valori naționale românești.¹¹

Astfel, rolul central în demersurile de recuperare a specificului național revine elitelor intelectuale ale timpului, care se poate spune că dobândesc treptat un statut social aparte și care erau conștiente că naționalitatea, odată pierdută, era greu de redobândit.¹² Ele reprezintă noua generație de intelectuali, educați la marile universități europene și care, atât în perioada studiilor, cât și după finalizarea acestora, au

---

⁸ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 75.

⁹ Dumitru Suci, *Mentalități europene*, p. 267.

¹⁰ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 403.

¹¹ *Ibidem*, p. 406.

¹² Dumitru Suci, *Mentalități europene*, p. 282.

contribuit decisiv la schimbarea survenită în 1918.¹³ Meritul lor esențial a fost acela că au înțeles că numai printr-o educație temeinică se poate produce schimbarea situației românilor și au acționat ca atare. Dar nu se poate diminua nici rolul națiunii păstrătoare a tradițiilor, ale simbolurilor și specificului național în condițiile în care numai prin raportare la acestea se putea realiza acea „*construire de națiuni*.”¹⁴

Deși au fost deja identificate direcțiile de acțiune ale intelectualității românești, separarea activităților după criterii care țin de natura drepturilor vizate - politice, sociale, economice etc. - este un demers destul de dificil. Aceasta, deoarece obiectivele urmărite sunt atât de strâns legate între ele, încât doar cu greu pot fi dislocate. Și poate că nici nu trebuie să o facem, în condițiile în care aceiași intelectuali care susțineau necesitatea alfabetizării sunt cei care au pus bazele primei instituții de credit românesc; sau avem exemplul Astei, a cărei viziune includea ansamblul dorințelor românești. Vom încerca totuși o detașare a activităților culturale în a doua parte a acestui capitol.

Pe plan politic, secolele XVIII-XIX reprezintă epoca istorică a formării națiunii române. O epocă în care românii și maghiarii s-au format ca națiune, în același timp, având foarte multe elemente comune: drapele tricolore, replici ale tricolorului promovat de revoluția franceză; au propriile lor repere individuale: Avram Iancu și Kossuth Lajos; au două imnuri naționale create în perioada de glorie a patriotismului etc. Toate acestea se suprapun, simbolurile naționale ale unei națiuni fiind „*coșmarul*” celeilalte.¹⁵ În funcție de acestea, de

---

¹³ Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică, 1860-1918*, Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, 1998, p. 23.

¹⁴ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale*, p. 116.

¹⁵ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 409.

Celălalt, cele două națiuni se definesc reciproc. Practic, este imaginea celui „*dușman secular*” - cum îl numește Sorin Mitu - la care te raportezi pentru a-ți găsi identitatea.

O idee perfect conștientizată în epocă, atât de români, cât și de maghiari, este cea legată de imposibilitatea unei identificări - și, ulterior, a definirii naționale - în afara acestui „*cerc vicios*” - dacă putem să-l denumim astfel: avem un trecut comun, plin de momente dificile, dar nu putem să ne definim ca națiune decât împreună. Ceea ce ne îngăduie să susținem cu tărie că o istorie a românilor transilvăneni fără maghiari este imposibil de imaginat. Istoria celor două națiuni se întrepătrunde strâns, pe durata a mai bine de un mileniu, și își revendică și astăzi influențele reciproce.

Tocmai datorită procesului de „*construire a națiunii*” ce caracterizează istoria celor două națiuni în secolele XVIII-XIX, situația românilor transilvăneni devine tot mai critică și este înțeleasă ca atare în condițiile în care, pe fondul deschiderii către o Europă modernă, care oferea tinerilor români posibilitatea de a studia - în special dreptul și teologia la instituțiile de învățământ superior de la Cluj, Budapesta, Viena, Roma, Graz etc.¹⁶ - aceștia devin conștienți de starea de ingraturitudine, de „*toleranță*” în care este menținută națiunea. De faptul că vocea românilor nu era auzită și luată în considerare.

Pe planul reprezentativității românești în cadrul structurilor de conducere ale Transilvaniei, remarcăm disproporționalitatea dintre numărul etnicilor români aflați în posturi cheie și ponderea lor în demografia generală; o dovadă în acest sens este și faptul că, în 1857, românii aveau doar 172 de reprezentanți în administrația de stat, 20

---

¹⁶ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale*, p. 74 surprinde clar dubla ipostază a Imperiului Habsburgic: închisoare a popoarelor, dar totodată leagăn al naționalităților.

de la nivel central, la Sibiu, iar restul la nivelul unităților administrative subordonate.¹⁷

Practic, nici pe datele statistice oficiale referitoare la evoluția demografică nu putem pune mare accent, în condițiile în care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, autoritățile au dus o amplă politică de deznaționalizare a Transilvaniei. N. V. Fola surprinde foarte bine acest aspect în cazul orașului Târnăveni și a teritoriilor învecinate, luând în calcul datele recensămintelor efectuate de autoritățile maghiare între anii 1880-1910; conform acestora, evoluția demografică a înregistrat unele majorări și scăderi destul de greu de explicat cu argumente logice: **românii** - scad de la 47,14 % în 1880 la 46,20 % în 1910; **germanii** - scad de la 12,84 % în 1880 la 11,6 % în 1910; **maghiarii** înregistrează însă o creștere semnificativă - de la 18,94 % în 1880 la 25,7 % în 1910. Greu de crezut că aceste cifre sunt reale, doar dacă luăm în considerare faptul că principalul criteriu folosit a fost nu acela al originii etnice, ci al limbii vorbite.¹⁸

Chiar dacă etnicii români erau majoritari, erau reprezentați la Târnăveni de numai 2-3 notari, restul factorilor de decizie fiind de alte etnii.¹⁹

O situație asemănătoare se înregistra și la Sighișoara; conform datelor statistice aferente anului 1890, din cei 9.618 locuitori, 2.313 erau români, adică 24,04 procente, iar sașii reprezentau circa 60 de procente. Cu toate acestea, la mijlocul anilor 1860, se înregistrau 542 alegători sași și numai 37 de alegători români.²⁰ Încercările de afirmare și luările de poziție față de această situație nu au avut

---

¹⁷ *Târnăveni, cercetare monografică*, coordonator N. V. Fola, Tîrgu Mureș, Editura Mediaprint, 2003, p. 84.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Vasile Berbecaru Muntenescu, *Șovinismu la culme*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 138 din 24 iunie / 6 iulie 1893, p. 2.

²⁰ *Telegraful român*, nr. 48 din 13 iunie 1863, p. 194.

rezultatele scontate și s-au soldat uneori inclusiv cu întemnițarea românilor.²¹

Situația este identică și în cazul Ludușului și a împrejurimilor, în condițiile în care, în urma recensămintelor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, populația românească se dovedește - firesc - majoritară; după instaurarea dualismului și în special la finele secolului al XIX-lea, autoritățile imperiale vor lua măsuri de maghiarizare a populației.²²

Și la Tîrgu Mureș, orașul reședință de județ, situația era destul de apăsătoare;²³ deși era un oraș recunoscut pentru contribuția adusă de intelectualii locali de etnie română la derularea evenimentelor de la 1848-1849, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea numărul românilor scade dramatic, proporțional cu avutul lor. Punctul de plecare în analiza ponderii etnicilor români la Tîrgu Mureș îl constituie o hotărâre a consiliului orașului, elaborată în anul 1759, conform căreia, „nici un locuitor din neamul valah nu poate cumpăra, cu dreptul de proprietate, pe teritoriul orașului; să nu se dea valabilor nici un loc fie de arat, fie de fânaț, din hotarul orașului. Nimeni dintre cetățeni să nu-i protejeze ori să-i primească la lucru și cu atât mai vârtos să nu le dea loc ca să se așeze pe el, ci să-i denunțe primarului.”²⁴ Trecând dincolo de politica de maghiarizare și de înregistrarea unor date statistice voit incorecte, acest document poate fi o explicație a scăderii permanente a populației românești în reședința de județ. Statisticile din secolele

---

²¹ *Telegraful român*, nr. 6 din 19 ianuarie 1864, p. 23.

²² *Monografia orașului Luduș*, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2008, p. 27.

²³ *Colonia română din Tîrgu Mureșului*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 220 din 6 / 18 octombrie 1892, p. 1-2.

²⁴ Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, Tîrgu Mureș, Tipografia Corvin, 1932, p. 139, care citează un document din arhiva orașului, *Decreta et leges*.

XVIII-XIX ne demonstrează clar această evoluție în dauna elementului românesc:²⁵

An	Total populație	Români	Pondere
1785	4.697	525	11,17%
1890	14.212	609	4,2%

În plus, aceeași situație tristă și greu de înțeles se poate observa și în satele din împrejurimi, care, înainte de revoluția pașoptistă, erau pur românești, dar care, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, nu mai înregistrează „nici cel mai micu semnu de viață românească.”²⁶ Semnele românismului sunt considerate în ultimul deceniu al secolului a XIX-lea mai mult „reminiscentă dureroasă a timpurilor trecute”²⁷ decât semne ale continuității și rezistenței în fața politicii de maghiarizare.

Și pentru a înțelege mai bine proporțiile disproporționalității la nivelul întregii Transilvanii, considerăm relevante statisticile realizate în epocă, statistici care au fost realizate la cererea autorităților maghiare sau austro-ungare, după instaurarea regimului dualist.

An	Total populație	Români	Maghiari
1760-1762 ²⁸	1.440.986	66,46%	21,62%
1851	2.073.737 ²⁹	59,5%	29%
1910	2.908.507	53%	31%

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Colonia română din Tîrgu Mureșului*, p. 1.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Ioan I. Costea, *Reghin. Destin și istorie*, Reghin, Editura „Petru Maior,” 2007, p. 118.

²⁹ Ioan Bolovan, *Aspecte privind populația Transilvaniei între 1850-1910: schimbare, progres și / sau modernizare*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 607.

Scăderea sistematică a populației românești și, în paralel, creșterea ponderii maghiarilor, se explică prin politica de maghiarizare promovată în întreaga Transilvanie. *Maghiarizare*: era cuvântul de ordine care reglementa practic relațiile româno-maghiare. Această politică dezavantajoasă pentru români se manifesta pe diverse direcții; una dintre ele viza școala, ca instrument de deznaționalizare, dovadă legislația care impunea obligativitatea studierii limbii maghiare și folosirea ei ca limbă oficială. **Legea învățământului din 1868** - asupra căreia vom mai reveni pe parcursul cercetării noastre - nu a făcut decât să oficializeze scoaterea limbii române în afara uzului cotidian.

De fapt, stufoasa legislație de după instaurarea regimului dualist, a urmărit un singur obiectiv și anume, deznaționalizarea națiunilor conlocuitoare din Transilvania și maghiarizarea forțată în vederea omogenizării.³⁰ Atât legile privind organizarea învățământului, cât și **Legea naționalităților**, aveau drept scop principal anularea dreptului de folosire a limbii române, oficializarea limbii maghiare ca limbă de stat și transformarea locuitorilor din Transilvania - indiferent de etnie - într-o singură națiune, unitară și indivizibilă. Deși au existat și prevederi care reglementau dreptul celor de altă etnie decât cea maghiară de a se adresa oficialităților și de a primi răspuns în limba maternă acolo unde ponderea lor depășea 20 de procente din totalul populației, în realitate aceste drepturi nu au fost respectate; iar dacă inițial statul acorda dreptul predării în limba maternă a majorității elevilor dintr-o comunitate, ulterior, prin **Legea XVIII** din 1879, se stabilea un termen de 4 ani, perioadă în care învățătorii trebuiau să învețe limba maghiară, condiție absolut necesară pentru a-și putea continua activitatea didactică.³¹

---

³⁰ http://istorie-edu.ro/istoriee/Ist_romanilor/ist_ro_035romaf1.html (nedatat).

³¹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 43.

Este destul de curioasă atitudinea autorităților cu privire la restricțiile folosirii limbii române, în condițiile în care, la jumătatea secolului al XIX-lea, contele Széchenyi István - care a dominat viața politică maghiară în prima jumătate a secolului - susținea cu tărie că învățarea silită a limbii maghiare nu-i transformă pe vorbitori în etnici maghiari. Dimpotrivă, folosirea forței în dauna superiorității cultural-spirituale este o dovadă de slăbiciune, ori în acest caz, transformările în mentalitatea popoarelor vizate a fi maghiarizate nu vor fi de durată.³²

Pentru a ne apropia de spațiul mureșean și a exemplifica efectele acestor prevederi, foarte interesantă considerăm perspectiva oferită, în doar câteva rânduri de ziar, cu privire la zona Gurghiu - Hodac - Ibănești, dar care se constituie de fapt într-un fel de sinteză a situației din Transilvania; deși populația românească era numeroasă și avea în fruntea ei mai mulți preoți romano-catolici sau greco-catolici, precum și mai mulți învățători, destul de bine pregătiți pentru profesia lor și pentru problemele care puteau să apară, se pare că nu au reușit să facă față politicii de maghiarizare din zonă; când populația trebuia să trateze cu autoritățile locale, apărea frecvent problema: „*vorbești românește, nu înțeleg!*” Se întreabă chiar autorul necunoscut al acestor rânduri: dacă nu se cunoaște limba română, oare cum se face dreptate?³³

La fel se întâmpla și la Târnăveni, unde preotul român Vasile Berbecaru Muntenescu nu se putea înțelege cu judecătorul din localitate, acesta nefiind dispus să vorbească în limba română.³⁴

---

³² Florin-Marian Ștefan, *Spirit critic și europenism în gândirea social-politică românească de până la 1868*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 137.

³³ *Din comitatul Mureș-Turda*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 77 din 6 / 18 aprilie 1890, p. 3.

³⁴ Vasile Berbecaru Muntenescu, *Șovinismu la culme*, p. 2.

Concluzia preotului este sugestivă: singura libertate rămasă este libertatea de a spera.³⁵

Inteligența românească protestează împotriva politicii de marginalizare dusă de autorități și se opune „proiectelor bisericesci și școlare ale guvernului.”³⁶ La fiecare întrunire a intelectualității românești, prin discursuri naționaliste, în sensul pozitiv al cuvântului, se lua atitudine față de măsurile luate împotriva limbii, obiceiurilor și specificului românesc.

Un alt aspect esențial al politicii de maghiarizare, deși vizibil și în perioadele precedente, dar asupra căruia se atrage atenția, este legat de politica matrimonială, ce s-a transpus în realitate sub forma căsătoriilor mixte româno-maghiare. Astfel de uniuni au dus la pierderea identității pentru suficient de mulți români încât să reprezinte un semnal de alarmă, o amenințare pentru cei care, pasivi și neputincioși, urmăreau proporțiile fenomenului. *Gazeta Transilvaniei*³⁷ oferă chiar o scurtă, dar destul de categorică, statistică a acelor români din Tîrgu Mureș care au renunțat la românitate în favoarea adoptării valorilor ungurești, prin prisma căsătoriei cu femei maghiare; deși unii nu se dezic total de tradiția românească, dar o acceptă doar în intimitatea propriei conștiințe.³⁸ Se poate observa că majoritatea dintre aceștia sunt comercianți, industriași, oameni educați și destul de înstăriți, cu proprietăți și averi destul de consistente. Ușor de înțeles interesul față de aceștia, în

---

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Adunarea de protestare din Dicio St. Mărtinu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 75 din 7 / 19 aprilie 1893, p. 2, semnat *Têrmoveanulu*.

³⁷ *Colonia română din Tîrgu Mureșului*, p. 1-2.

³⁸ *Ibidem*. Este relevantă în acest sens situația comerciantului *Demetriu Ștefani* care, în urma căsătoriei cu o femeie de etnie maghiară, și-a botezat cei patru fii în religia ortodoxă, dar treptat toată familia a îmbrățișat catolicismul. Mai mult, comerciantul nu s-a mai considerat român, „deși între patru ochi nu negă, că s-a născut Român”.

condițiile în care maghiarizarea elitei avea un cu totul alt impact social și politic.

Coroborând exemplele existente, considerăm că situația se poate generaliza la nivelul întregii provincii transilvănene.

Un alt aspect al deznaționalizării are în vedere cenzura, care devine mult mai severă, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după realizarea dualismului; deși presa românească înregistrează un avânt, atât sub aspect cantitativ, cât și calitativ - ajungând în anul 1881 la peste 20 de titluri³⁹ - periodicele românești erau îndeaproape observate. **Legea presei** din 1872 introducea o regulă potrivit căreia un exemplar din fiecare publicație trebuia depus la tribunal și la procuratură, precum și la ministerul care se ocupa de problemele interne ale statului, pentru a fi verificate din punct de vedere al conținutului; iar importul sau vânzarea unor publicații prin care se aprecia că statul maghiar a fost lezat erau pedepsite cu amendă și chiar privarea de libertate a celor responsabili cu redactarea.⁴⁰

Toate activitățile erau supravegheate de autorități, iar revendicările, care încă aveau un caracter pasivist, se înscriau în ceea ce Dumitru Suciș numește plastic „*tactica petiționarismului prăfuit*.”⁴¹

Un titlu sugestiv din **Gazeta Transilvaniei**⁴² confirmă aplicarea acestor prevederi, iar întâmplarea din localitatea mureșeană Hodac ilustrează cel mai bine starea de fapt, total împotriva românilor: în 1889, cu forțe financiare proprii, românii din localitatea

---

³⁹ Vasile Netea, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)**, București, Editura Științifică, 1974, p. 328.

⁴⁰ <http://www.stiucum.com/drept/istoria-dreptului/Dreptul-in-transilvania-in-per71524.php> (nedatat).

⁴¹ Dumitru Suciș, **Mentalități europene**, p. 283.

⁴² **Cuvântul „român” executat**, în **Gazeta Transilvaniei**, nr. 38 din 18 februarie / 2 martie 1897, p. 1. *Nesemnăt.*

amintită au construit două școli românești - greco-catolică și greco-ortodoxă - deasupra intrării figurând sintagma „*scoala românească greco-ortodoxă*,” respectiv *greco-catolică*.” Prezența cuvântului „română” a determinat o reacție negativă din partea autorităților și a tuturor celor care priveau atunci cuvântul „român” drept „vătămător, nesuferit și periculos în ochii celor ce nu pot suferi nimica ce e românesc.”⁴³ După 6 ani de la edificarea școlilor, reprezentantul autorității militare locale a poruncit înlocuirea cuvântului „român” cu „confesional,” pe motiv că ar fi împotriva legilor statului! Deși s-au făcut demersuri pentru a anula decizia autorității locale, în 1897 s-a reluat discuția, inclusiv cu implicarea autorităților bisericești, care se opuneau schimbării. Decizia a fost în cele din urmă definitivă, dar cum nimeni nu dorea să o ducă la îndeplinire, au fost obligați doi tineri - dintre care unul cerșetor -, cu ajutorul jandarmilor înarmați să facă acest lucru - cu var. Comunitatea l-a acuzat pe primar de delăsare, în condițiile în care toți ar fi preferat să-și dea demisia în loc să facă pe placul autorităților; cu toate acestea, erau conștienți că o nesupunere nu s-ar fi soldat decât cu înlocuirea primarului, apoi cu ducerea la îndeplinire a deciziei antiromânești.

Consecința a statutului de inferioritate, dar și a politicii de maghiarizare, care a afectat nu numai românii din Transilvania, dar și celelalte minorități conlocuitoare, se înregistrează în epocă un destul de vizibil proces de emigrare în Vechiul Regat.⁴⁴ La Sighișoara, de exemplu, la mijlocul deceniului nouă al secolului al XIX-lea, presa vremii arată că au fost eliberate 446 de pașapoarte numai în cursul anului 1884 în vederea părăsirii Transilvaniei și alte 277 de persoane,

---

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 265 din 29 noiembrie / 11 decembrie 1885, p. 3.

din care 200 români, 59 germani și 18 maghiari au solicitat eliberarea actelor în anul 1885.⁴⁵

Românii nu sunt singurii conștienți de situația nefavorabilă a propriei națiuni; în mod surprinzător, semnale de alarmă vin și din partea intelectualilor maghiari din Transilvania. Astfel, Jókai Mór, poate cel mai de seamă scriitor maghiar al secolului al XIX-lea și bun cunoscător al realităților politice românești din Transilvania, afirmă într-un articol publicat în anul 1858: „*Poporul român nu este dușmănos cu nici un vecin și cu atât mai puțin cu maghiarii. Poporul de rând este cuminte, muncitor, se mulțumește cu puțin și se împrietenește foarte ușor cu străinii. Dar înspăimântătoare este neglijarea culturii publice.*”⁴⁶ Mai mult, câțiva ani mai târziu, în 1862, într-un articol intitulat **Naționalitate politică** (*Politikai nemzetiség*), el insistă asupra necesității statului maghiar de a lua în considerare problemele etniilor care formează națiunea politică maghiară în totalitatea lor deoarece, în opinia sa, popoarele „*nu pot fi separate nici din punct de vedere geografic, nici din punct de vedere etnic, și nici nu pot fi puse în conflict unele cu altele.*”⁴⁷ Cu toate acestea, tributar apartenenței etnice și totodată în deplină rezonanță cu concepția politică maghiară din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, revine asupra afirmațiilor și subliniază faptul că, în pofida situației de inferioritate a românilor și a altor națiuni din Ungaria, acestea ar trebui să fie recunoscătoare pentru beneficiile și favorurile obținute ca parte componentă a statului maghiar.⁴⁸

Jókai Mór se declară chiar adeptul unei consistente susțineri a culturii naționalităților din statul maghiar, în limba fiecăreia; statul

---

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Melinda Mitu, Sorin Mitu, *Românii văzuți de maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 1998, p. 199.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 200.

⁴⁸ *Ibidem*.

maghiar - considera el - ar trebui să adopte o serie de măsuri menite să asigure buna funcționare a societăților și organismelor culturale naționale. Cu toate acestea, la scurt timp după ce afirmațiile sale au devenit publice, în anul 1875, o ordonanță a guvernului maghiar interzicea tuturor societăților și asociațiilor culturale să mai folosească atributul „național” în denumire, ceea ce este interpretat în epocă drept o nouă dovadă de aversiune a autorităților maghiare față de națiunea dominantă, respectiv cea română.⁴⁹

Semne ale tratamentului neechitabil la care erau supuși românii apar mereu în presa românească a vremii; astfel, tot în *Gazeta Transilvaniei* de la sfârșitul anului 1898,⁵⁰ la rubrica *Șcirile dzilei*, se menționează faptul că, doi învățători români - Andreiu Russu și Avram Giurgiu - au fost pedepsiți de către Tabla Regească din Tîrgu Mureș atât cu 14 zile de închisoare, cât și cu amendă de 100 de florini fiecare, pe motiv că, „cu ocazia deprinderilor de armé” au cântat cântece naționale românești. Deși cei doi au făcut recurs la „Curie,” rezultatul pedepsei inițiale nu a putut fi schimbat.

Situația românilor din zonă, mai exact de pe Târnave, este exprimată într-un mod deloc îmbucurător și de un alt corespondent al *Gazetei Transilvaniei*, care semnează *Trandafir*. „...suntem dați pradă, de la preot până la cel din urmă țăran, unui regim administrativ neîndurat, volnic și abusiv; suntem persecutați, urmăriți și spionați naționalicesce pe toate cărările, la comitat, ca și în comună, în școală ca și în biserică; isgoniți am fost și suntem și din acele modeste pozițiuni, ce înainte cu câți-va ani le mai aveam - așa încât s-a dus vestea și povestea, că în comitatul nostru al Târnavei-mici maghiarisarea face progrese marcante, ea a început dela centru și se lățește către periferie, una după alta căzându-i jertfă azi o școală mâne altă școală românească

---

⁴⁹ *Târnăveni, cercetare monografică*, p. 101.

⁵⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 261 din 28 noiembrie / 10 decembrie 1898, p. 2-3.

confesională, locul lor ocupându-l școlile de stat ridicate tot din sudorea năcăjitului nostru popor...”⁵¹

Un articol nesemnificativ din **Gazeta Transilvaniei** - **Maghiarizarea în comitatul Târnavei mici**⁵² - atrage atenția din nou asupra pericolului pierderii specificului național, în special a limbii, în condițiile în care nu există școală românească, deși majoritară este populația de etnie română. „Pute că nici într-un comitat ardelenesc maghiarizarea nu face pași atât de repezi - la părere cel puțin - ca în comitatul Târnavei-mici locuit în majoritate de Români... Români din Dicio-St.-Martin [azi Târnăveni] neavând azi școlă lor, copiii sunt obligați a cerceta ecôla maghiară de stat... Români din comitat au foarte puține școle, ăr și acele pe cari le au, sunt expuse șicanelor și persecuțiunii organelor administrative, în ochii cărora ele sunt spin și ghimpe.”⁵³

Astfel se explică foarte clar de ce inteligența românească din această zonă a Transilvaniei insistă în vederea unor contribuții, pe măsura posibilităților financiare a locuitorilor, pentru înființarea unei școli românești. Acesta este, de altfel, și apelul lansat în 1896 de „poporul român (gr. cat.) din comuna Bozțiaș, comitatul Târnavei-mici,”⁵⁴ reunit într-o adunare extraordinară, în numele căruia semnează V. B. Muntenescu și Traian H. Pop. „În conștiința marei datorii, ce o are față cu limba și legea sa strămoșească - pe cari a-le apăra și conserva este o cauză sfântă pentru toți fiii nămului românesc - și dându-și pe deplin sémă de pericolul ce i amenință aceste scumpe comori, poporul comunei noastre e gata și de rândul acesta a aduce toate jertfele posibile pe altarul culturii noastre naționale...”⁵⁵

---

⁵¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 148 din 8 / 20 iulie 1898, p. 2-3.

⁵² *Maghiarizarea în comitatul Târnavei mici*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 266 din 30 Noembrie / 12 Decembrie 1897, p. 4.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Apel către inimile generose*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 4 din 5 / 17 ianuarie 1896, p. 4.

⁵⁵ *Ibidem*.

Un ultim aspect asupra căruia ne propunem să ne oprim este cel legat de problema ocupațională a românilor transilvăneni și, implicit, de repartizarea demografică urban-rural. De ce considerăm important să facem anumite precizări? Deoarece, pe de o parte, existența unei populații majoritar rurale explică nivelul scăzut de alfabetizare și preocupările aproape exclusive legate de agricultură - 89,1 era procentul de urbanizare în comitatul Mureș-Turda în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în vreme ce în alte comitate ale Transilvaniei, procentul era și mai scăzut;⁵⁶ oricum, fără o pregătire intelectuală minimală, prin care înțelegem cunoștințe simple de scris-citit, țăranii nici nu aveau altă opțiune. Pe de altă parte, ar fi interesant să privim situația și din altă perspectivă: fiind conștienți că pe fondul concentrării în orașe a reprezentanților autorității de stat și a unei mai consistente politici de deznaționalizare elementul românesc nu se putea afirma, poate că românii au „abandonat” orașele, retrăgându-se la sat, acolo unde tradiția era mai puternică.

Recensămintele transilvănene demonstrează prin cifre - nu punem în discuție veridicitatea datelor - situația înregistrată în secolele XVIII-XIX.

An	Total populație	Populație urbană	Populație rurală
1787 ⁵⁷	1.440.986	4,98%	95,02%
1850-1851 ⁵⁸	1.939.568	6,5%	93,5%
1850-1919 ⁵⁹	2.908.507	12,4%	87,6%

⁵⁶ Luminița Dumănescu, *Copiii Transilvaniei: număr și pondere între două limite cronologice: 1857-1910*, în vol. *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI). Omagiu profesorului Nicolae Boșan la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 392.

⁵⁷ Ioan I. Costea, *Reghin*, p. 118.

⁵⁸ Ioan Bolovan, *Aspecte privind populația Transilvaniei*, p. 608.

Faptul că Transilvania era o zonă preponderent rurală este constatat nu numai de către intelectualii români - care își îndreaptă atenția spre educarea maselor rurale, dar și de maghiari; publicistul Gorove István afirma în anul 1842: „Față de statul nostru [românii] nu au avut niciodată un efect negativ, nu au o clasă industrială și comercială, toată puterea lor stând în agricultură.”⁶⁰

Se observă atât o creștere a populației, datorată probabil progreselor economice și industriale, dar și culturale, care au permis o mai bună gestionare a vieții cotidiene, dar și a reacțiilor în cazul unor probleme medicale, cum ar fi epidemiile, care au sporit rezistența biologică a oamenilor și au dus la reducerea mortalității.⁶¹ Toate acestea au condus implicit și la o creștere a nivelului de trai. În preajma primului război mondial - spre exemplu - divizarea rural-urban situa Transilvania la periferia dublei monarhii, unde populația urbană era de circa 25 de procente, iar în Vechiul Regat de 18 procente.⁶²

Ruralizarea masivă, uneori lipsa interesului sau a condițiilor necesare pentru educație, dar și politica de maghiarizare sunt cauzele care duc la stabilirea sistemului de valori și ocupații socio-profesionale a românilor din Transilvania. Dacă ar fi să ținem seama și de afirmațiile geografului Lassú István din 1829 - „Românii sunt vicleni, perfizi, închiși în sine și răbdători. Pe lângă aceasta mai sunt și încăpățânați, răzbunători, leneși și, în posesia tuturor demersurilor guvernului, sunt foarte rămași în urmă în privința dezvoltării...” Citatul continuă, autorul subliniind atitudinea deloc pozitivă a românilor, care înjură, se dedau la băutură, nu sunt interesați de muncă, ci mai degrabă de

---

⁵⁹ *Ibidem*, p. 609.

⁶⁰ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 413.

⁶¹ Ioan Bolovan, *Aspecte privind populația Transilvaniei*, p. 606.

⁶² *Ibidem*, p. 609.

hoții etc.⁶³ - pe lângă faptul că nu toți românii erau pregătiți să ocupe o funcție de răspundere, lipsa de încredere în capacitatea lor intelectuală și profesională nu era decât o altă piedică în epocă.

Statisticile vremii arată cum stau lucrurile la nivelul întregii Transilvanii: la începutul secolului al XIX-lea 95 de procente dintre funcționarii de stat, 92 procente dintre cei din provincii, 89 procente dintre doctori și 90 procente dintre judecători erau maghiari.⁶⁴

Pe de altă parte, prima *statistică pe meserii* efectuată în Transilvania în anul 1833 demonstrează că 92 procente dintre locuitori erau agricultori.⁶⁵ Și chiar dacă vorbim prin aceste cifre de o medie la nivelul Transilvaniei, realitatea epocii nu pare deloc să favorizeze evoluția intelectuală.

Dacă pătrundem mai adânc în problematica repartizării pe profesii, datele referitoare la Tîrgu Mureș - una dintre puținele localități urbane ale epocii - observăm că situația nu este deloc îmbucurătoare. O statistică pentru anii 1784-1800⁶⁶ - de fapt, primul recensământ impus de autoritățile imperiale, care urmărea nu numai înregistrarea capilor de familie, ci a tuturor locuitorilor orașului, inclusiv al celor pe care recensământul i-a surprins în zonă - ne arată care erau principalele ocupații ale timpului și ponderea lor: 37,81 % - grădinari și zilieri; 24,25 % - orășeni și meșteșugari; 18,05 % - urmași ai orășenilor; 12,34 % - alții; 3,4 % - nobili; 1,94 % - preoți; 1,70 % - funcționari; 0,42 % - militari. Dacă aceasta era ierarhia într-un oraș, ne putem lesne imagina cum erau repartizate ocupațiile în zona rurală.

---

⁶³ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 415.

⁶⁴ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 19.

⁶⁵ Angelika Schaser, *Reformele iosefine*, p. 23.

⁶⁶ Ioan Moldovan, *Date statistice privind orașul Tîrgu Mureș în perioada anilor 1784-1800*, în *Marisia*, 1983-1984, vol. XIII-XIV, p. 177-183.

Deși problema relațiilor româno-maghiare în zona Transilvaniei în secolele XVIII-XIX constituie doar un aspect al trecutului nostru istoric, considerăm că a influențat puternic atitudinea și mentalitatea clasei elitare românești; i-a determinat acțiunile, i-a trasat evoluția intelectuală și a obligat-o - într-un fel - să identifice valorile specifice naționale pentru a le aduce în prim plan.⁶⁷

1.1. Percepția românilor asupra culturii la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea

O privire de ansamblu asupra nivelului cultural al societății românești transilvănene din secolele XVIII-XIX ne conduce înapoi în timp în zburciunata perioadă a Școlii Ardelene, a marilor corifei, care a marcat începutul unei îndelungate, dar decisive lupte pentru emancipare națională. O perioadă în care intelectualitatea românească, racordată la marile curente ideologice ale timpului prin prisma deschiderii către învățământul universitar european, înțelege că nici un mijloc de promovare și valorificare a specificului național nu trebuia subapreciat, deoarece contribuția acestuia la ridicarea poporului putea căpăta valențe pozitive.⁶⁸ Mai mult, ceea ce aduce nou secolul al XVIII-lea este felul în care se realizează acel proces evolutiv, destul de greu de acceptat în perioadele anterioare, care conduce la ruperea de valorile trecutului și promovarea noului.⁶⁹

---

⁶⁷ Veress Károly, *Ființa generațională și destinul culturii*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2003, p. 60.

⁶⁸ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, cap. *Educație și societate în iluminismul transilvănean*, p. 217.

⁶⁹ Alexandru Dușu, *Iluminismul sud-est european. Reconsiderarea unei probleme de istorie culturală*, în *Revista de istorie*, 1975, tom 28, nr. 7, p. 1041; Ulrich Im Hof, *Europa luminilor*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 11-13.

A doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în special, reprezintă o perioadă decisivă în istoria noastră ca națiune, deoarece sunt deceniile în care conștiința națională este în plină afirmare. Intelectualitatea românească, o intelectualitate care nu mai este tributară în exclusivitate unui statut social nobiliar, părăsește „turnul de fildeș,” își înfrânge timiditatea și își îndreaptă atenția spre nevoile omului simplu. Mai mult, noii intelectuali experimentează diverse direcții de manifestare, încercând să se apropie cât mai mult de necesitățile reale ale națiunii și valorifică la cote maxime orice întâlnire cu masele de oameni simpli. Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe surprind foarte plastic această stare de spirit, dominantă în Transilvania în perioada la care ne referim, subliniind schimbarea de mentalitate a elitei intelectuale a vremii, dar și devotamentul față de cauza națională și adaptarea discursului la nevoile epocii; astfel - spun istoricii amintiți - dascălul nu e dascăl numai la școală; el se adresează mulțimii ori de câte ori are ocazia. Preotul nu e doar preot și activitatea sa nu se limitează la spațiul bisericii; și în afara ei dă sfaturi, povețe și răspândește cunoștințe. În plus, magistrul nu mai este doar un transmițător mecanic al cunoștințelor acumulate în timp; este un militant cultural care modelează spiritul uman.⁷⁰

Că ideea de bază este educarea națiunii și ridicarea ei din decăderea provocată de neștiință o dovedește și discursul corifeilor Școlii Ardelene; foarte semnificativ este, în acest sens, faptul că revine pregnant ideea că toate cunoștințele trebuie transmise nu masei elitare, ci masei largi populare, națiunii în totalitatea ei. Astfel, Samuil Micu afirmă în prefața la *Propovedanii* că nu a scris după legile retoricii, ci după cele ale accesibilității, pentru că se adresează „proștilor,” care sunt cei mai mulți. La rândul lui, Gheorghe Șincai evită să scrie *Catehismul cel mare*, tipărit la Blaj în 1783, sub o

---

⁷⁰ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, p. 216.

formă inaccesibilă, atât sub raportul calității limbii, cât și a prețului, fiind conștient că o carte mare „sue prețul” și numai puțini sunt cei care și-o pot permite.⁷¹ Sau, spune Șincai, „învățătura prin adesea citanie a cărților să câștigă, care cărți, cum am zis, avem nădejde că cu vreme și în limba noastră vor spori.”⁷²

De altfel, în epocă, educația este percepută ca un bun de mare preț; pe lângă procesul de laicizare treptată a cuvântului scris, se poate observa și o schimbare a atitudinii față de carte - prin extensie, față de cunoaștere - care nu mai este considerată doar un obiect de valoare pur materială, ci primează importanța sa spirituală. Sub influența curentelor culturale europene - în special a iluminismului, cu care a intrat în contact în perioada studiilor universitare -, intelectualitatea românească a vremii se depărtează ușor de învățămintele bisericești, de textele canonice și conferă mai multă importanță documentului științific, istoric, ca fundament al cunoașterii.⁷³ De altfel, iluminismul românesc aduce în prim plan cartea educativă, cartea de învățăminte pentru viața de zi cu zi, de sfaturi practice în diverse domenii.

Cartea începe să devină cea mai importantă și eficace metodă de instruire și educație datorită caracterului său de intimitate, de contact imediat și repetabil.⁷⁴ Practic - poate după modelul francez care a influențat masiv societatea românească - elitele românești încearcă să reorienteze practica lecturii, să impună o disciplină a

---

⁷¹ *Ibidem*, p. 221.

⁷² Gheorghe Șincai, *Învățătura firească spre surparea superstiției poporului*, ed. critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura Științifică, 1964, p. 291.

⁷³ Roger Chartier, *Lecturi și cititori în Franța vechiului regim*, București, Editura Meridiane, 1997, p. 9.

⁷⁴ Adrian Marino, *Iluminismul românesc: idei despre carte, editură, lectură*, în volumul *Limbă și literatură*, București, 1977, nr. 4, p. 419.

lecturii, care este în folosul națiunii.⁷⁵ Scriind cărți de învățatură laică, de practici și exemple, intelectualitatea românească nu face decât să recomande omului de rând o lectură utilă, o lectură atent selectată, care să ajute la ridicarea omului prin cunoaștere.

De altfel, importanța cărții și primele definiții ale ei sunt oferite încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea; în opinia lui Samuil Micu, intelectualii, cărturarii români au nevoie de „cartea care să li lumineze mintea și să înțeleagă și ei ce e bun și pruncios,” iar Petru Maior cere „cărți ... pentru luminarea a tot neamul românesc.”⁷⁶ Dovadă că cele susținute de intelectualii români de la cumpăna celor două secole - XVIII-XIX - se bazează pe realitățile epocii o constituie și faptul că, de sub teascurile tipografiei românești de la Buda, acolo unde, atât triada ardeleană Micu - Șincai - Maior, cât și alți învățați români au activat, au fost scoase la lumină numeroase cărți de învățatură pentru români: de istorie a bisericii și a trecutului nostru istoric, ca națiune, cărți de povește pentru mai buna gospodărire individuală, de aritmetică, medicină de popularizare, albinărit sau de scoatere de sub influența superstițiilor păgâne etc.

Situația se complică și mai mult, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai exact după instaurarea regimului dualist austro-ungar, în anul 1867; odată cu oficializarea noii ordini politice, apăsarea asupra națiunii române sporește atât de mult, încât lupta pentru recunoaștere națională, pentru drepturi și libertăți social-politice, pentru libertatea de existență și de exprimare se radicalizează și intră - se poate spune - în linie dreaptă, finalizându-se cu unirea de la 1918. Lucian Drîmba⁷⁷ definește în câteva cuvinte situația

---

⁷⁵ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 7.

⁷⁶ Adrian Marino, *Iluminismul românesc*, p. 420.

⁷⁷ Lucian Drîmba, *Momente importante în evoluția Societății pentru un fond de teatru român în Ardeal*, în vol. *Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, s.n., 1972, p. 232-233.

postdualistă, surprinzând esența stării de lucruri și atmosfera apăsătoare în care trăiau românii transilvăneni: „în timpul lungii perioade care a urmat, a dualismului austro-ungar (1817-1918), situația românilor din Transilvania se înrăutățește, deoarece se înăsprește oprimarea națională și apăsarea socială... Lipsiți de drepturi politice și fiindu-le amenințată ființa națională, românii desfășoară lupta politică pentru drepturile națiunii, pe cale parlamentară și mai ales prin intermediul culturii.”⁷⁸ Chiar dacă măsurile represive au vizat și activitatea asociațiilor culturale, singurele rămase în lupta națională; a fost interzisă și funcționarea unor despărțăminte ale Asociațiunii și, la finalul secolului al XIX-lea, s-au făcut presiuni în vederea modificării statutelor.⁷⁹

La această atmosferă tensionată contribuie masiv și societățile de maghiarizare din Transilvania - așa-numitele *Kulturegylet*; inițiate și susținute de către guvernul maghiar, aceste societăți promovau ideea de maghiarizare în toate domeniile vieții culturale, economice, bisericești, chiar și în cotidian. La fel ca și societățile românești - mai timide însă și mai puțin agresive - societățile maghiare inițiau diverse campanii de defăimare a românilor, campanii de strângere de fonduri pentru ridicarea unor școli, a unor cabinete de lectură, biblioteci sau chiar pentru acordarea unor stipendii elevilor care obțineau rezultate deosebite la învățătură. Pericolul manifestat de aceste societăți consta însă în special în permanenta opoziție manifestată față de orice fel de activitate românească, nescăpând „nici o ocaziune de-a țipa în contra

---

⁷⁸ Ianca Staicovici, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român - factor activ în promovarea muzicii naționale*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1980, vol. IV, p. 339.

⁷⁹ Ioan Bolovan, *Cultură și politică în activitatea Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, îngrijit de N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 140.

*pușinelor și inofensivelor societăți ale noastre, fiă culturale, fiă economice, pe cari decă ar pute le-ar înghiți într-o lingură de apă.”*⁸⁰

De altfel, presa vremii înregistrează numeroase ecouri ale unor astfel de izbucniri antinaționaliste, manifestate fie cu prilejul unor adunări românești, fie în context cotidian; la Jabenita, de exemplu, situată în apropierea Reghinului, o petrecere de vară organizată de Astra în vara anului 1892 a stârnit nemulțumirea autorităților locale, care au supravegheat îndeaproape participanții, intimidându-i;⁸¹ sau cazul celor doi învățători români amintiți deja - Andreiu Russu și Avram Giurgiu - care au fost pedepsiți cu amendă și mai multe zile de închisoare deoarece au cântat cântece naționale românești pe stradă;⁸² și exemplele pot continua în spațiul mureșean și în afara lui.

Fenomenul maghiarizării prin înăbușirea culturii românești capătă proporții considerabile și se manifestă în mod special prin intermediul sistemului educațional. Autoritățile maghiare au conștientizat faptul că, din punct de vedere demografic, situația din Transilvania nu le este favorabilă, motiv pentru care a și fost conceput un plan de deznaționalizare - pe bază legislativă - care includea învățământ obligatoriu în limba maghiară, inclusiv învățarea limbii maghiare de către dascăli - care devine criteriu în selectarea corpului profesoral, dacă nu era chiar obligatoriu să fie etnici maghiari -, interzicea folosirea limbii române și în școală, prevedea sprijin financiar pentru școlile de stat în dauna celor românești etc.⁸³

---

⁸⁰ *Societățile de maghiarisare*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 250 din 14 / 26 noiembrie 1898, p. 1.

⁸¹ *Petrecere românească între baionete*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 152 din 10 / 22 iulie 1892, p. 2

⁸² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 261 din 1898, p. 2-3.

⁸³ Daniel Sularea, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 102.

În special după impunerea dualismului austro-ungar, autoritățile maghiare au depus eforturi susținute în vederea modernizării sociale, inclusiv a educării maselor, dar cu anumite limite: dacă la început s-a înțeles că respectarea structurii etnice este o condiție de bază a reușitei reformelor, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, autoritățile maghiare au conștientizat pericolul reprezentat de multilingvism - perceput drept pericol pentru siguranța statului. Iar redefinirea școlii ca mijloc de deznaționalizare a început să capete contur tot mai clar.⁸⁴

Românii se plâneau tot mai adesea că peste tot se ridică școli ungurești, bine dotate cu toate materialele de trebuință, în vreme ce școlile românești rămân în paragină, nu sunt luate în seamă și cu atât mai puțin sprijinite. Dimpotrivă, orice inițiativă românească privind dezvoltarea școlilor era împiedicată sistematic, iar inițiatorii - amenințați cu pușca și sabia.⁸⁵ Adică, se încerca lipsirea românilor de ceea ce aveau ei mai drag: limba română.

Principala nemulțumire era legată de faptul că autoritățile maghiare investesc masiv în dezvoltarea școlilor de stat, chiar dacă românii nu-și trimit copiii să studieze la aceste școli; motiv pentru care se și consideră că dascălii din astfel de școli sunt plătiți degeaba, neaducând nici un folos statului. Este și cazul înregistrat la Glăjăria, în vecinătatea Gurghiului, județul Mureș unde, deși funcționa o școală de stat deservită de doi învățători plătiți din vistieria statului - la care toți locuitorii contribuiau, indiferent de națiune - nu era frecventată decât de 10-16 copii maghiari, românii preferând să-și trimită copiii la școala din Cașva, unde funcționa o școală confesională, foarte bine dotată și deservită de un învățător bun. Practic, statul maghiar investea banii românilor pentru construirea de

---

⁸⁴ *Ibidem*, p. 65.

⁸⁵ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului. Istorie și spiritualitate*, Tirgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2006, p. 46.

școli de maghiarizare, dar pe care românii nu putea fi convinși sau obligați să le frecventeze, găsiind soluții adiacente.

Și la Țirgu Mureș situația era identică; deși exista o mai îndelungată tradiție școlară maghiară și chiar săsească, până la edificarea primelor școli românești, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, copiii români frecventau școlile maghiare.⁸⁶

Dacă autoritățile de stat foloseau școala ca mijloc de deznaționalizare, intelectualitatea românească a folosit oportunitățile oferite de instituțiile de învățământ pentru a spori nivelul de educație al românilor. Se știe foarte bine astăzi că școli românești existau în zona mureșeană încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea - Rîciu, unde exista deja o școală confesională românească în anul 1750 și unde Șincal mai înființează una de stat;⁸⁷ Sângeorgiu de Mureș, unde prima atestare documentară a școlii românești datează din anul 1778;⁸⁸ Gurghiu cu o școală datând din secolul al XVIII-lea,⁸⁹ Hodac, Adrian, Glăjărie etc. Dacă legislația maghiară a impus obligativitatea învățământului primar - avem în vedere **Legea învățământului** din 1868 - românii s-au folosit de această oportunitate, care le oferea resursele și potențialul uman necesar transformării școlii nu în instrument de maghiarizare, ci în unul de românizare.

Cum a fost posibil acest lucru? Prin promovarea școlii ca mijloc de alfabetizare. Odată ce copiii erau familiarizați cu elementele de bază ale scris-cititului, atât ei, cât și adulții, erau atrași și spre alte

---

⁸⁶ Traian Popa, *Monografia orașului Țirgu Mureș*, p. 248.

⁸⁷ George Eliade, *La Rîciu se cinstesc cum se cuvine ctitorii de cultură și ctitoriile lor*, în *Vatra*, s.n., 20 febr. 1976, nr. 59, p. 2.

⁸⁸ Ilarie Gh. Opriș, Emilia A. Opriș, Nagy Csaba Sandor, *Sângeorgiu de Mureș. VII. Școala 1778-2003. Însemnări*, Țirgu Mureș, Asociația Culturală „Sf. Gheorghe,” Editura Ansid, 2003, 217 p.

⁸⁹ Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, Țirgu Mureș, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă a Județului Mureș, 1971, p. 131.

activități extrașcolare, care implicau întreaga comunitate sau măcar o mare parte din locuitori. Și aici intervenea deja rolul reuniunilor învățătorilor, precum și calitățile profesionale ale dascălilor. Însă nu întotdeauna rezultatele erau cele așteptate.

O imagine foarte interesantă a Transilvaniei ne oferă un călător francez care străbate provincia în anii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și care publică impresiile sale de călătorie în *Revue de Paris*, în anul 1898. Imagine interesantă, deoarece este vizibilă detașarea specifică unui spectator neimplicat afectiv și care, din postura de observator, surprinde cu ușurință realitățile epocii.⁹⁰

Pe de o parte, francezul - pe numele său Edmond Cramaussel - consideră că situația în provincie este destul de tensionată - vorbește chiar de „*pasiuni spăimântătoare*” - în condițiile în care coexistența celor două națiuni era destul de dificilă, având un puternic substrat politic, social și religios. Pe maghiari îi cataloghează drept „*falși, cuceritori*,” care profită de superioritatea politică pentru a ucide în români spiritul național. Păstrând însă echilibrul și echidistanța, călătorul francez consideră că unul din atributele principale ale țaranului român este „*fondul de nepăsare*,” care îl scapă de numeroase griji, dar care îl depărtează de însăși rațiunea de a fi a națiunii. Această nepăsare ar putea explica, poate cel mai bine, unele inițiative românești nefinalizate, unele activități desfășurate în cadru restrâns, fără să stârnească interesul scontat, sau chiar rupturile vizibile uneori în rândul elitei intelectuale românești.

Un alt exemplu, în acest sens, este și cel semnalat de X în *Gazeta Transilvaniei*⁹¹ care atrage atenția asupra situației financiare grele a românilor, care lucrează pământul în parte, revenindu-le doar

---

⁹⁰ *Un Frances despre Românii transilvăneni*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 148 din 8 / 20 iulie 1898, p. 1-2.

⁹¹ *De pe țărmul Mureșului. Năpăstuirea poporului nostru*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 103 din 9 / 21 mai 1885, p. 2.

un sfert din recoltă, iar proprietarilor, care nu fac nimic, trei sferturi, ceea ce îngreunează profund viața lor. Pe de altă parte - și aici identificăm un aspect foarte grav - el deplânge starea spirituală și intelectuală foarte gravă a poporului, care și-a pus speranțele în egală măsură în „*purtătorii de patrabire și inteligența mireană*,” de la care aștepta un sprijin concret, dar care a dat dovadă de nepăsare. Grav este că inteligența românească cunoaște foarte bine starea poporului, dar nu poate face nimic pentru a o îmbunătăți. Și mai este și nepăsarea, care are rezultate teribile asupra situației celor săraci, în mod special.

Indiferența unor români este subliniată și de Dumitru Suci, care invocă neajunsurile pasivismului practicat de liderii Partidului Național Român, deși erau parțial conștienți că nu mai însemna decât o „*tactică prăfuită*.”⁹² Era nevoie de o schimbare radicală în modul de abordare a problemelor naționale, pe care numai acei români racordați la mentalitatea europeană o puteau gândi și pune în practică.

Că românii au mult de recuperat din punct de vedere cultural o recunosc, după cum se vede și ei înșiși, dar și ceilalți; publicistul Gorove István - amintit deja - afirmă în anul 1842 că românii sunt un popor pașnic, blând, prietenos, dar din cauza sărăciei și a unei mentalități oarecum învechite, servile, ei nu reușesc să depășească un anumit stadiu de dezvoltare culturală. El pune eșecurile politicii culturale maghiare tocmai pe seama gradului de evoluție intelectuală a românilor, care nu permite trecerea la un nivel superior de culturalizare.⁹³

Gradul redus de alfabetizare, precum și „*neglijarea culturii publice*” - de care vorbește Jókai Mór în anul 1858⁹⁴ - este tocmai ceea ce noua generație de intelectuali români dorea să schimbe. Și chiar dacă acele conflicte implicite determinate de regimul politic au împiedicat

---

⁹² Dumitru Suci, *Mentalități europene*, p. 283.

⁹³ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 413.

⁹⁴ Melinda Mitu, Sorin Mitu, *Românii văzuți de maghiari*, p. 199.

evoluția politică firească a națiunii române din Transilvania, poate că realitățile secolelor XVIII-XIX sunt chiar cele care au impus adoptarea unor soluții radicale de afirmare românească, au influențat decisiv atitudinea și mentalitatea clasei elitare românești și au obligat-o - într-un fel - să acționeze pe direcția identificării și promovării valorilor specifice naționale.⁹⁵

Chiar dacă au fost oferite doar două exemple din textele scrise de maghiari cu privire la români, asemănarea destul de izbitoare nu numai a conținutului, ci chiar a formulării, ne îngăduie să credem că exista o stereotipie în modul de percepere a românilor. Accentuarea aspectelor negative este pusă de Sorin Mitu pe seama realităților istorice⁹⁶ ale secolului al XIX-lea, când ambele națiuni - română și maghiară - erau în formare și toate reflecțiile celor două națiuni în mentalitatea colectivă reciprocă căpătau forma unor simboluri sau clișee generalizate.

În contextul epocii, devine foarte limpede un fapt, și anume, că oamenii de rând, oamenii simpli, care nu au avut acces la educație, pot fi ușor manipulați; ei nu au resursele intelectuale necesare pentru a impune schimbarea, absolut necesară în două direcții majore: pe de o parte, schimbarea modului în care autoritățile privesc națiunea română tolerată, iar pe de altă parte, schimbarea modului în care românii se privesc ei înșiși și se definesc ca națiune. Astfel că, poate mai mult ca în alte perioade istorice, diviziunea socială om de rând - intelectual în cadrul societății românești devine mult mai vizibilă: omul simplu așteaptă schimbarea, iar intelectualului, elitei - „*luminătorii poporului*” cum definește Ioan Ranca⁹⁷ acea clasă de tineri studioși -, îi revine rolul de a o obține.

---

⁹⁵ Veress Károly, *Ființa generațională*, p. 60.

⁹⁶ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 415.

⁹⁷ Ioan Oros alias Rusu, *Memorii*, text îngrijit și prefață de Ioan Ranca, București, s.n., 1989, p. 5.

Astfel, pe fondul acestor complexe mutații social-politice, economice, culturale, religioase etc., devine tot mai evident faptul că elitele - fie că sunt politice, intelectuale, clericale etc. - sunt cele care trebuie să își asume rolul de factor de coeziune în primul rând socială.⁹⁸ În acest context, noțiunea de elită dobândește un sens mai larg; practic, după definiția oferită de Remus Câmpeanu, „*orice grup de persoane remarcabile prin dotare și prin realizări, din orice domeniu determinat de activitate*” devine un grup elitar.⁹⁹

O analiză succintă a elitelor românești din secolul al XVIII-lea și mai cu seamă din perioada care a urmat instaurării dualismului austro-ungar, în 1867, relevă două aspecte esențiale: pe de o parte, se observă o dezvoltare a clasei intelectualilor români din Transilvania atât pe orizontală - prin creșterea numerică a românilor care au acces la studii și, totodată, șansa de a se familiariza cu noile curente moderniste din Europa, cât și pe verticală - prin sporirea gradului de cultură și educație și prin asimilarea unor competențe profesionale, încă necunoscute și aplicate la noi;¹⁰⁰ pe de altă parte, se remarcă o clasă elitară românească unitară în obiective - se urmărea în primul rând promovarea specificului național ca o contrapondere la influențele externe - dar clar divizată prin statusul socio-profesional.

Se poate astfel vorbi de diverse categorii de elite; Remus Câmpeanu¹⁰¹ identifică *elita nobiliară*, tradițională în Transilvania, a cărei activitate, sau mai degrabă contribuție la mișcarea națională este doar relativ cuantificată până la nivelul de azi al cercetărilor. În pofida greutăților și presiunilor pe care le-a cunoscut în timp, datorate unor

---

⁹⁸ Remus Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 11.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 35.

¹⁰⁰ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial. Studiu de caz*, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2006, p. 103.

¹⁰¹ Remus Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 76.

factori de natură politică (maghiarizarea forțată pentru a-și asigura accesul la funcții publice), demografică (la începutul secolului al XIX-lea, statistica oferită de Ladislau Gyémánt arată doar un procent de 2,8 % din totalul locuitorilor etnicii tolerate),¹⁰² financiară (în special în cazul noilor intrați în rândul nobilimii și care nu dispuneau de resursele financiare cerute de statutul de nobil) etc., elita nobiliară s-a implicat activ în promovarea valorilor și specificului național românesc.

În ceea ce privește *elita politică*, imaginea pe care o cunoaștem deja este cea a unui grup care reprezintă interesele unei națiuni tolerate, a unei națiuni care era exclusă aproape în totalitate din structurile de conducere ale statului și care lupta, cu puține șanse de reușită în durata scurtă a istoriei, pentru drepturi politice, sociale, naționale și religioase. Remus Câmpeanu identifică două puncte de vedere contrarii referitoare la modul în care era percepută elita politică din Transilvania: pe de o parte, subliniază tendința de a trece mai ușor cu vederea realizările majore obținute pe plan politic și transferarea lor în cel al succeselor culturale; iar pe de altă parte, în special în istoriografia din a doua jumătate a secolului trecut, tendința de a mitiza activitatea liderilor politici români.¹⁰³

Pe fondul dezvoltării alerte și a modernizării activității economice, se impune și *elita bancară* sau *economică*, ce se remarcă printr-un aspect mai puțin obișnuit, aproape nefiresc, după cum îl apreciază Vasile Dobrescu¹⁰⁴ când are în vedere implicarea țăranilor înstăriți - cu proprietăți de cel puțin 50 de iugăre - în procesul de modernizare a satelor. Cunoscuți în literatura de specialitate drept *economi* sau *proprietari*, ei sunt cei care au înțeles, în

---

¹⁰² Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, s.n., 1986, p. 53.

¹⁰³ Remus Câmpeanu, *Elitele românești*, p. 74.

¹⁰⁴ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități*, p. 95.

epocă, un fapt evident, și anume că orice efort în sensul afirmării specificului național este așteptat și binevenit.¹⁰⁵

Elita clericală ocupă un loc aparte în societatea românească; nu avem în vedere întreaga clasă preoțească, din punct de vedere al statutului profesional, și nu includem nici acei clerici fără o pregătire intelectuală corespunzătoare, fără „*chemare*,” dar care au urmat fie o tradiție de familie, fie s-au lăsat atrași de statusul social al preoției. Avem în vedere acei clerici care, tributari școlilor blăjene și beneficiari ai unor stagii de pregătire în cadrul instituțiilor cu tradiție în Europa - Seminarul „Sf. Barbara” din Viena sau De Propaganda Fide din Roma etc. - au înțeles rolul preotului în comunitate, au conștientizat responsabilitățile care le revin în calitatea lor de intelectuali și care, în pofida greutăților materiale specifice epocii, și-au adus contribuția financiară și intelectuală la culturalizarea păturilor inferioare ale societății, din punct de vedere al educației. Dovadă în acest sens sunt nesfârșitele liste care cuprind numele membrilor unor societăți și asociații culturale, în care se regăsesc preoți simpli, de la țară, sunt articolele din presa vremii sau mărturiile arhivelor.

În ceea ce privește **elita intelectuală** românească din Transilvania, o elită care, practic, include toate categoriile elitare amintite până acum, precum și pe cele care, în mod intenționat, le-am omis, o încercare de prezentare a acestora se constituie într-o veritabilă „*lecție*” de istorie românească, deoarece istoria intelectualității românești se suprapune istoriei românilor în toată complexitatea ei.¹⁰⁶ Avem în vedere acea elită intelectuală care s-a format în ambianța marilor centre universitare europene, unde a

---

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 5.

intrat în contact cu ideile care au frământat civilizația continentului nostru pe tot parcursul secolului al XIX-lea.¹⁰⁷

În perioada 1592-1918, nu mai puțin de 1.886 de tineri români din Transilvania au studiat la marile universități europene; dintre aceștia, 22 erau mureșeni. Și o situație pe domeniile studiate ne arată clar diversitatea pregătirii intelectuale a românilor: 20 % dintre ei au studiat medicina, 1 cincime - teologia, 14 % - drept, filosofie și științele naturii, 8 % - militari, 3,7 % - artă, arhitectură, muzică, 3,5 % - agronomie, medicină veterinară etc.¹⁰⁸

Odată racordați la curentele modernismului european, tinerii intelectuali români au înțeles că pasivismul nu mai este o soluție și au adoptat o strategie mai agresivă în lupta pentru drepturi social-politice. Ei sunt cei care au reușit să depășească limitele unei gândiri locale, să treacă peste barierele tradiționalismului promovat de pasiviști și să radicalizeze mișcarea națională.¹⁰⁹

Deși nu reprezintă obiectul cercetării noastre, considerăm că aceste aspecte sunt esențiale în înțelegerea modalităților de organizare, manifestare și abordare a problemei culturalizării și educării națiunii române din Transilvania, în una din perioadele dificile ale istoriei naționale.

---

¹⁰⁷ Dumitru Suciu, *Mentalități europene*, p. 280.

¹⁰⁸ Szögi László, *Studenți români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2011, p. 59-60.

¹⁰⁹ Dumitru Suciu, *Mentalități europene*, p. 287.

Capitolul II   **Activitatea societăților românești din Transilvania în secolul al XIX-lea. Repere generale**

„Revendicăm drepturile ce se cuvin națiunii noastre.
Nimănui nu-i stă în putință a înăbuși spiritul național odată trezit...”¹¹⁰
A. Vlad

II.1. Fenomenul asociaționist în Transilvania. Obiective generale

Mișcarea culturală românească se înscrie în cadrul mai larg al mișcării culturale europene, chiar dacă atributul „cultural” nu se regăsește întotdeauna vizibil în denumirea propriu-zisă a asociațiilor identificate. Putem vorbi de un curent cultural la scară extinsă, la care se asociază populația românească din Transilvania și, în particular, din județul Mureș. Obiectivele urmărite sunt identice cu cele observate în societățile civilizate și reflectă interesul crescând față de valorile naționale, în cazul nostru specific românești.

Practic, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se poate vorbi de un **fenomen al asociaționismului** - cum îl numește Liviu Maior¹¹¹ - vizibil în întreaga Europă și care a redefinit sensul

---

¹¹⁰ Apud Ioan Bolovan, *Cultură și politică*, p. 137.

¹¹¹ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan și modernizarea societății românești (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 89.

conceptului de luptă națională. Noțiunea „*asociaționism*” încă nu și-a dobândit pe deplin locul în terminologia științifică din domeniul istoriografiei, fiind mai degrabă asociată psihologiei. Cu toate acestea, conceptul tinde să depășească restricțiile lingvistice și să se contureze în componenta lui istorică, iar în cazul nostru, culturală. În cercurile științifice, termenul - chiar cu conotația sa culturală - tinde spre consacrare, dovadă interesul manifestat față de asociaționismul cultural din Transilvania, care stă chiar la baza unor cercetări recente.¹¹²

Fenomenul asociaționismului este tributary revoluției pașoptiste care a afectat mare parte din Europa; evenimentele anilor 1848-1849 au avut un rol definitoriu în transformarea mentalității colective. Aducând în prim plan problemele identității naționale, în special pentru națiunile din estul continentului - acel „*nation building*” care caracterizează spațiul european¹¹³ - cărora le-a și oferit modelul occidental de organizare și gândire, revoluția nu a făcut decât să „*deschidă ochii intelectualității*” asupra situației reale a țaranului în general, să sublinieze prăpastia existentă la nivelul continentului și să dea o nouă și mai radicală valoare discursului naționalist. Un discurs care, însă, nu putea avea impact decât dacă era transmis unei mase care îl putea într-adevăr înțelege.

Ca mișcare europeană vizibilă după revoluția pașoptistă, fenomenul asociaționismului cultural s-a dezvoltat cu destul de multă rapiditate și agresivitate chiar, deoarece asociațiile - al căror număr a sporit considerabil - răspundeau unor nevoi evidente ale populației,

---

¹¹² Avem în vedere o teză de doctorat susținută în anul 2011 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca: ***Asociaționismul cultural la maghiarii din Transilvania între 1990-2008***, doctorand Gébel (Györgyjakab) Timea-Rita, conducător științific prof. dr. Csucsuj István.

¹¹³ Gergely Lorand, ***Procesul de „nation building” și asociaționismul universitar din Europa Est-Centrală*** - <http://books.google.ro/books> (nedatat).

ale unor grupuri civile, profesionale sau reunite de interese și aspirații comune.¹¹⁴ De altfel, mișcările de emancipare națională caracteristice zonei centrale și sud-estice a continentului au înglobat ca element esențial cultura, care devine astfel un factor principal de coeziune socială și națională, care trece dincolo de barierele politice.¹¹⁵ Libertatea de asociere devine practic unul din drepturile fundamentale ale omului, deoarece promovează principiile de bază ale democrației: fiecare cetățean are dreptul de a-și alege o formă de asociere care să răspundă propriilor interese, să le apere și să le susțină în fața unei autorități statale care încă nu era pe deplin conștientă că perioada stăpânirii autoritare era deja trecută.

În perioada postpașoptistă - care a marcat irevocabil societatea europeană - își au rădăcinile și eforturile intelectualității românești de atragere și de integrare a masei țărănești în procesul de modernizare, proces care era însă împiedicat de lipsa de educație și de starea intelectuală precară a acesteia. Pentru a schimba starea de fapt, intelectualii au încercat să educe mulțimea, dacă nu prin sistemul oficial de învățământ, subordonat intereselor de stat până la un punct, atunci prin adaptarea fenomenului asociaționist - cu îndelungată tradiție în lumea germană - la realitățile românești.¹¹⁶

Spre deosebire de Vechiul Regat, în special după momentul Unirii din 1859, în teritoriile românești aflate sub autoritate străină, fenomenul asociaționismului se manifestă diferit: și într-o parte, și în

---

¹¹⁴ *Revoluțiile europene din secolul al XIX-lea și asociaționismul și democrația* - <http://www.junimea.pitestean.ro/Revolutii.htm> (datat 18 octombrie 2007).

¹¹⁵ *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu,” 1997, cap. II, *Politică, cultură, biserică și economie la românii din Transilvania în timpul dualismului*, p. 206 - <http://www.istoriatransilvaniei.ro/vol2/v2c2.pdf> (datat 26 februarie 2006).

¹¹⁶ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 90.

alta, statutului îi revine obligația de a adopta măsurile necesare pentru modernizarea structurilor sale, pe toate planurile. Dar, în Transilvania, finalitatea măsurilor adoptate nu avea cum să corespundă intereselor naționale ale românilor. Motiv pentru care, asociaționismul transilvan românesc dobândește alte valențe, devenind un fel de „depozitar al modernizării în toate planurile, ca o inițiativă non-guvernamentală.”¹¹⁷

Fie că a fost românesc, maghiar sau german, fenomenul asociaționismului din Transilvania și-a consumat relativ repede faza culturală - consideră Liviu Maior - mai ales după 1860, când devine o forță a impulsului modernizării în toate domeniile.¹¹⁸ Practic, fiecare națiune din Transilvania a urmărit scopuri comune cu celelalte, dar fiecare dintre ele a urmat un anumit drum în realizarea lor; unul dintre aceste scopuri a fost și modernizarea „politicului;” astfel se explică de ce, la un moment dat, apar fricțiuni între etniile conlocuitoare. Este o direcție care are în vedere definirea elementului identitar.

Fenomenul asociaționist transilvan a avut inițial ca principală componentă cultura; cu toate acestea, era firesc să apară, prin cultură și educație, o viziune diferită asupra politicului, asupra socialului, asupra statutului și stadiului de evoluție ca națiune. Pe măsură ce asociațiile și-au promovat scopurile și și-au definitivat direcțiile de acțiune, marea masă de jos a venit în întâmpinarea acestor acțiuni cu propriile-i idei, ajungându-se - considerăm noi - la o combinare și regândire a programului de acțiune.

De ce cultura? Dintr-un motiv care ținea poate și de mândria sau demnitatea românilor, în special a liderilor națiunii. După multe încercări, având certitudinea că pe plan politic nu se poate obține „la

---

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 92.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 91.

masa tratativelor” nici un rezultat concret și că nu sunt suficient de puternici pentru a duce lupta națională pe mai multe planuri, liderii politici români s-au retras oarecum din viața politică, concentrându-se asupra altor direcții adiacente de acțiune, în special cultură și economie, în ideea că efectele vor fi vizibile și în planul politicii.¹¹⁹

Acest program a fost clădit pe baza realităților cu care se confrunta societatea din Transilvania și, nu în ultimul rând, pe baza acelor „breșe” - să le spunem - sau „scăpări” din legislația maghiară, care au permis clasei intelectuale românești să speculeze ocaziile oferite, în sensul unui naționalism în sens pozitiv, spre a înainta pe direcția luptei de emancipare.

Legile adoptate de autoritățile de stat - maghiare - după instaurarea dualismului au *favorizat* societatea civilă românească; dar au făcut-o *trunchiat*, în condițiile în care, în realitate, nu au făcut decât să creeze cadrul juridic necesar înăbușirii oricărei încercări de manifestare a spiritului național românesc.

Cum au favorizat-o? Prin acordarea dreptului de asociere pentru toate etniile - conform *Legii XLIV a Naționalităților* din 7 decembrie 1868¹²⁰ - care prevedea dreptul și libertatea minoritarilor de a înființa „instituii necesare spre înaintarea artei, științei, economiei, industriei și comerțului,”¹²¹ dar și condițiile în care viitoarele societăți sau reuniuni urmau să funcționeze, pe baza unor statute proprii, aprobate de către autorități.¹²² În acest fel - prin paragrafele care impuneau obligativitatea aprobării statutelor de către stat - erau reluate de fapt unele măsuri anterioare instaurării regimului dualist din 1867, inclusiv cele care interziceau desfășurarea unor manifestări cu tentă politică și

---

¹¹⁹ *Istoria României. Transilvania*, p. 176.

¹²⁰ *Legea Naționalităților, 1868* - http://istorie-edu.ro/istorie/Ist_romanilor/ist_ro_035romaf1.html (nedatat).

¹²¹ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 90.

¹²² *Ibidem*, p. 91.

care au permis autorităților să justifice, din punct de vedere legal, suspendarea activității unor asociații, acuzate de atentat la ordinea de stat.

În plus, aceste măsuri au fost dublate și de interzicerea sau, în cel mai bun caz, de supravegherea întrunirilor românești de către organele de control ale autorității de stat. Și presa vremii - în mod special *Gazeta Transilvaniei* - păstrează numeroase relatări ale unor participanți români la diverse manifestări organizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care reclamă prezența jandarmilor maghiari înarmați pe toată durata activității. O astfel de întâmplare are loc, spre exemplu, cu prilejul Adunării Despărțământului Mureș-Luduș al Astei stabilită pentru 11 iulie 1899 și care, deși anunțată din timp, a întâmpinat numeroase piedici.¹²³ „Să fi ajunsu reacțiunea așa departe, ca să ne oprască și activitățile culturale?”¹²⁴ se întreabă semnatarul necunoscut al articolului.

Practic, toate manifestările și acțiunile prin care se solicitau drepturi pentru minoritățile etnice din Transilvania erau clasificate drept atentate împotriva autorității de stat.¹²⁵

Dacă nu s-a putut manifesta pe tărâm politic, intelectualitatea românească a făcut-o pe plan cultural, educațional, economic etc., adică speculând exact ceea ce legislația maghiară de stat lăsa într-un con de umbră; rezultatele au fost dintre cele mai îmbucurătoare, în condițiile în care educarea națiunii a dus la conștientizarea realității, a lipsei acute de drepturi social-politice și, implicit, la gândirea unor măsuri de schimbare a stării de fapt. Liviu Maior numește această

---

¹²³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 140 din 24 iunie / 6 iulie 1899, p. 3.

¹²⁴ *Ibidem*.

¹²⁵ *Dreptul în Transilvania în perioada secolul X-1918. Secțiunea I. Dreptul în Transilvania în perioada voievodatului* - <http://www.stiucum.com/drept/istoria-dreptului/Dreptul-in-transilvania-in-per71524.php> (nedatat).

tactică „extraparlamentarism, concretizat în asociaționism,”¹²⁶ care s-a concentrat în jurul problemei naționale.

De ce trunchiat? Pentru că, deloc întâmplător, în același an 1868, a fost elaborată și **Legea XXXVIII a Învățământului**, care prevedea dreptul autorităților de stat, dar și a celor confesionale și comunale, și chiar al unor persoane fizice sau societăți, de a înființa școli primare,¹²⁷ urmând ca limba de predare să fie aleasă de autoritatea care își asuma acest gest de ctitorie; și aceasta trebuia să fie cea vorbită de copiii care o frecventau.¹²⁸ Realitatea a fost însă cu totul alta, deoarece aceste prevederi au rămas doar la nivel declarativ.

Au existat însă și excepții, care au permis unor organisme cu reprezentare națională, de nivelul Astrei, să pună bazele unor instituții de învățământ - precum Școala de Fete de la Sibiu - sau manifestările organizate sub egida unor asociații care vizau strângerea de fonduri pentru înființarea, renovarea sau susținerea unor școli. Dar nu erau suficiente. Și oricum, prevederile legislative din ultimele două decenii au anulat practic, disimulat, aceste libertăți, în condițiile în care statul păstra dreptul de control asupra tuturor instituțiilor de învățământ, iar limba maghiară redevenea obligatorie în școli.¹²⁹

---

¹²⁶ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 91.

¹²⁷ Mircea Păcurariu, *Politica statului maghiar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, s.n., 1986, p. 133.

¹²⁸ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 38.

¹²⁹ Avem în vedere **Legea Trefort din 1876** care încerca limitarea drepturilor autorităților bisericești asupra școlilor confesionale; **Legea XVIII din 1879** care stabilea obligativitatea cunoașterii limbii maghiare de către toate cadrele didactice sau **Legea XXVI din 1893**, conform căreia, dacă o comunitate nu-și putea achita obligațiile financiare față de învățătorul local, se putea solicita ajutorul statului, dar cu condiția ca autoritatea statală să-și întărească controlul asupra școlii respective.

De ce nu erau respectate prevederile legislative? Deoarece textul legilor nu era suficient de clar, nefiind prevăzute nici un fel de sancțiuni în cazul eludării legii de către autorități. Astfel că se va ajunge la situații în care limba română nu era acceptată, asociațiile nu primeau aprobarea necesară funcționării - este chiar cazul *Cercului Intelectualilor Români din Reghin*, al cărui statut de organizare și funcționare nu a fost acceptat de autorități, funcționând ilegal în anul 1899¹³⁰ - sau situații în care autoritățile interziceau importul sau schimbul de cărți, apreciind că erau lezate interesele de stat.¹³¹

Liviu Maior pune în discuție o teorie foarte interesantă legată de mentalitatea românilor transilvăneni, ca națiune; această teorie este legată de modul de autopercepere a românilor, care este unul specific popoarelor asuprite. Potrivit concepției sale, există *națiuni istorice* și *non-istorice*, cu drepturi și fără drepturi. Cele istorice evoluează firesc, la timpul potrivit, bazându-se pe libertățile social-politice recunoscute; cele non-istorice nu pot evolua deoarece sunt prea sentimentale, sunt într-o continuă luptă pentru drepturi legate de școală, limbă, administrație proprie etc., toate acestea consumându-le energia și îndepărtându-le de la adevărata cale de modernizare a societății. În plus, le determină să perceapă o realitate ușor diferită, în care nu are câștig de cauză dezvoltarea economică, industrială, comercială etc. - care ar putea efectiv duce la modernizare și emancipare - ci sunt practic obsedați de lupta pe tărâm cultural. Teoria formulată se fundamentează pe o bună cunoaștere a modului de gândire al austriecilor, care considerau că atașamentul prea pronunțat - obsesiv chiar - pentru valorile naționale era principala

---

¹³⁰ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin în epoca modernă*, în *Reghinul cultural*, 1982, nr. 1, p. 31.

¹³¹ *Secțiunea a IV-a. Dreptul Transilvaniei în perioada 1848-1918* - <http://www.stiucum.com/drept/istoria-dreptului/Dreptul-in-transilvania-in-per71524.php> (nedatat).

cauză a înapoierii națiunilor.¹³² Ori, în cazul românilor, întreaga luptă culturală s-a concentrat în jurul ideii naționale; odată conștientizat și afirmat specificul național, urma practic o nouă etapă, ale cărei obiective erau de natură comercială, economică, politică.

Fenomenul asociaționist din această zonă a Europei a avut la bază un aspect comun, identificat în relația dintre masa largă a populației și statul cu instituțiile sale. În condițiile în care autoritatea care decidea soarta națiunii - și, implicit, adopta măsuri care nu erau tocmai bine primite de oameni sau erau contrare așteptărilor acestora - era cea statală, în mod firesc, statul era perceput ca și principal obstacol în calea afirmării libertății și specificului național. Ori, având drept principal oponent statul, împotriva căruia era dificil să opui rezistență ca națiune, soluția asociaționismului individual, pe baza voluntariatului, avea în epoca la care ne referim mult mai multe șanse de reușită. Era un angajament luat de fiecare individ în parte, un risc individual asumat în procesul de modernizare al societății.¹³³

Se poate vorbi la noi de un asociaționism de factură cultural-națională,¹³⁴ care a favorizat dezvoltarea și modernizarea politicului. Inclusiv disputa „*activism-pasivism*” - de care vorbește și Dumitru Suci¹³⁵ - a favorizat asociaționismul. Chiar dacă nu se poate vorbi de pasivism prin prisma unui curent de acțiune specific românesc, ci mai degrabă trebuie privit ca un motiv particular teritorial.¹³⁶ Dacă liderii români nu s-au pus de acord asupra tacticii de luptă pe plan politic, pe planul activităților culturale a existat o perfectă unitate de gândire.

Direcțiile esențiale pe care s-a afirmat asociaționismul românesc vizau deci modernizarea societății civile prin promovarea

---

¹³² Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 93.

¹³³ *Ibidem*, p. 92.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 91.

¹³⁵ Dumitru Suci, *Mentalități europene*, p. 283.

¹³⁶ *Istoria României. Transilvania*, p. 175.

culturii și specificului național. Se urmărea, totodată, solidarizarea și socializarea unor grupuri sociale mai numeroase, cu interese unitare, comune - dar cărora le lipseau resursele material-financiare necesare - ca fundament pentru redefinirea politică.¹³⁷ Și poate, mai mult decât orice, scopul esențial al asociaționismului românesc era formarea clasei intelectuale și întărirea clasei de mijloc,¹³⁸ ca bază pentru acțiunile viitoare.

II.2. Caracteristici ale asociaționismului românesc

Surprindem în cadrul societății românești transilvănene principalele caracteristici ale unei societăți moderne, care se datorează impactului pe care revoluția pașoptistă l-a înregistrat în lumea europeană. Chiar dacă nu s-a manifestat atât de complex în viața politică, ci a dus mai degrabă la crearea unei societăți civile conștiente de puterea pe care o reprezintă în stat, putem identifica în interiorul fenomenului asociaționist românesc urme ale unei societăți politice în plină transformare.

Liviu Maior, ale cărui opinii pertinente stau la baza conturării propriilor noastre convingeri, identifică trei aspecte majore ale asociaționismului: **democratismul**, **identitatea națională** și **progresul social**, toate acestea configurând caracterul definitoriu al fenomenului în lumea românească.¹³⁹

Democratismul românesc poate fi identificat în modul de selecție al membrilor oricărei societăți sau organism asociaționist.

---

¹³⁷ Vasile Dobrescu, *Asociaționismul în istoria românilor transilvăneni din epoca modernă postpașoptistă*, în vol. *Simpozion. Comunicările celui de al XIX-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Gyula, 28-29 noiembrie 2009)*, Giula, s.n., 2010, p. 58 - [http://mariaberenyi.hu/Simpozion2010\(2\).pdf](http://mariaberenyi.hu/Simpozion2010(2).pdf) (datat 1 noiembrie 2010).

¹³⁸ *Istoria României. Transilvania*, p. 210.

¹³⁹ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 95.

Membrii nu întâmpină nici un fel de greutate sau restricții de ordin social, financiar sau de altă natură atunci când își exprimă disponibilitatea pentru a se înscrie într-o asociație. Practic, oricine poate fi membru și această libertate se observă cel mai bine în cazul Astrei, din care fac parte atât intelectuali din toate zonele, urbane sau rurale, învățători, clerici, avocați, notari etc., dar și oameni de rând, care participă regulat la întruniri, la adunările generale sau la petrecerile organizate cu caracter filantropic sau umanitar. În plus, identificăm în rândul membrilor nu numai bărbați, ci și femei, dovadă că mișcarea feministă, care ia amploare în Europa, se extinde și în zona românească.

Un aspect foarte important, care ține și de psihologia maselor și dă câștig de cauză unității de acțiune, este cel legat de modul în care oamenii simpli înțeleg rolul lor într-o asociație; dacă pot să devină membrii fără restricții, dacă pot să-și aleagă președinții și pe ceilalți reprezentanți în structurile de conducere ale asociației, de ce nu ar putea să o facă și în plan politic? Se conștientizează astfel importanța votului, a alegerii libere, dar în plan politic; a votului care să-i permită fiecărui cetățean să-și decidă singur soarta politică, ca individ și ca națiune. De altfel, acesta era chiar unul dintre fundamentele asociaționismului european, care considera că obișnuința într-un cadru asociativ civil era de fapt obișnuința cu viața democratică, asociaționismul nefiind decât o formă de anticipare a dreptului de vot politic pentru toți cetățenii.¹⁴⁰

Identitatea națională are în vedere obiectivele propuse de organismele asociaționiste; fie că vorbim de Astra, de reuniunile învățătorilor sau de biblioteci, scopul și obiectivele stabilite, uneori chiar și direcțiile de acțiune, sunt comune și vizează emanciparea intelectuală a națiunii. Această luptă pentru emancipare a vizat în

---

¹⁴⁰ *Revoluțiile europene din secolul al XIX-lea.*

primul rând lumea rurală, care începea deja să conștientizeze apariția unor diferențieri sociale, chiar în interior; din rândul țăranilor se afirmă tineri intelectuali, care se specializează, prin studiu, în diverse domenii, inclusiv la marile universități europene etc. Astfel, satul românesc începe un proces de transformare, de ieșire din situația de autoizolare; dar nu poate reuși decât printr-o unitate de acțiune, ale cărei direcții sunt dictate de intelectualitate, singura în măsură să-și asume o astfel de responsabilitate.

Ultimul element caracteristic identificat se referă la **progresul social**, care are în vedere necesitatea perfecționării profesionale a fiecărui individ, pe de o parte, și a colectivității, pe de altă parte. Faptul că se insistă masiv pe linia dezvoltării învățământului în limba română, că se oferă premii destul de consistente pentru învățătorii cu rezultate deosebite în activitatea extrașcolară, pentru cei care reușesc să organizeze coruri cu participarea comunității, pentru cei care obțin rezultate deosebite în „grădinărit și pomărit,” nu în ultimul rând bursele pentru elevii săraci, fără posibilități financiare de continuare a studiilor, sau pentru tinerii care doreau o specializare în domenii care țineau mai degrabă de o profesie anume - cum este cazul tinerilor din zona Apusenilor, dornici să se specializeze în meșteșugul lemnăritului¹⁴¹ etc. - toate acestea confirmă interesul pentru evoluția intelectuală și culturală pe cele două nivele - individual și colectiv.

Istoricul târgumureșean Vasile Dobrescu identifică însă și alte caracteristici ale asociaționismului românesc, pe care îl consideră o formă de maximizare a capacităților individuale, ca fundament pentru un sistem echilibrat de dezvoltare, de care să beneficieze un grup social cât mai vast.¹⁴² Specific asociaționismului românesc era și faptul

---

¹⁴¹ *Adunarea generală a Asociațiunei transilvane (Dela raportorul nostru special) II*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 188 din 22 august / 3 septembrie 1890, p. 1. Semnează *Viator*.

¹⁴² Vasile Dobrescu, *Asociaționismul în istoria românilor*, p. 59.

că intelectualitatea se confrunta cu o acută lipsă de resurse material-financiare, ceea ce restrângea destul de mult posibilitățile de acțiune; în plus, societatea românească era caracterizată de un „grad înalt de *analfabetism*,” cu elemente rudimentare de cultură modernă, dar care manifestă o puternică conștiință identitară și dorință de socializare și solidarizare.¹⁴³

Stadiul rudimentar de dezvoltare al societății românești obligă intelectualitatea să-și construiască discursul pe două nivele, destul de clar diferențiate: unul mai degrabă teoretic, care se adresează tot elitelor, pe termen lung, și se constituie în îndemnuri la solidarizare și la crearea unor modele de urmat; iar cel de al doilea este mai apropiat de puterea de înțelegere a maselor și conține mesaje directe, simple, transmise într-un limbaj popular, cu trimiteri la viața reală, sau chiar prin viu grai.¹⁴⁴

Impactul pe care fenomenul asociaționist - ca rezultat al unui efort unitar, voluntar al națiunii în sensul modernizării¹⁴⁵ - l-a înregistrat în lumea românească este unul vizibil în durata lungă a istoriei. Deosebim două aspecte esențiale, pe care le-am putea identifica în funcție de caracterul lor: intrinsec și extrinsec. Pe de o parte, având o componentă aproape exclusiv culturală - deși se manifestă și în alte domenii de activitate, adiacente culturii, precum economia, institutele de credit, băncile care oferă susținerea financiară activităților culturale etc. - asociaționismul conduce la transformări în interiorul societății românești, care se deschide spre nou, spre modernitate; duce la sporirea semnificativă a activității tipografice, inclusiv a numărului periodicelor publicate de români și pentru români; duce la regândirea rolului cărții și al puterii informației; impune redefinirea rolului intelectualității ca pilon central

---

¹⁴³ *Ibidem*, p. 61.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 62.

¹⁴⁵ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 100.

al modernizării etc. Pe de altă parte însă, asociaționismul - în componenta lui extrinsecă - duce la schimbarea imaginii pe care românii o aveau în ochii națiunilor conlocuitoare. Semnificativ este în acest sens discursul prin care primul ministru al Ungariei, Kálmán Tisza, recunoștea, în anul 1896, în parlament, că asociaționismul românesc - prin direcțiile de acțiune *alfabetizare, școlarizare, educare* etc. - a realizat mai mult „*decât guvernele maghiare.*”¹⁴⁶

II.3. Factorii asociaționismului românesc

Plecând de la caracteristicile generale ale fenomenului asociaționist românesc, putem identifica destul de ușor factorii care au contribuit la conștientizarea procedurală a acestui fenomen în lumea transilvăneană, precum și rolul fiecăruia în implementarea acestui proces, în durata lungă a istoriei.

Rolul elitei intelectuale s-a concretizat într-o implicare masivă în organizarea și conducerea asociațiilor de diverse tipuri, ceea ce a constituit un avantaj din două puncte de vedere: pe de o parte, intelectualii au putut adapta la realitățile românești și transpune în practică tot ceea ce au asimilat în perioada studiilor din străinătate, când au intrat în contact direct cu mentalitatea europeană, au înțeles mecanismul de funcționare al asociațiilor și impactul lor în societate - ceea ce permite definirea fenomenului drept „*asociaționism de inspirație europeană.*”¹⁴⁷ Pe de altă parte, rolul de lider presupune existența unei „*mase de manevre,*” postură în care s-a aflat populația din zona rurală care trebuia ajutată, sprijinită și, oarecum, obligată să evolueze, ceea ce a condus la consolidarea relației urban-rural. Se ajunge astfel la conștientizarea rolului maselor ca păstrătoare ale tradițiilor, ale simbolurilor și specificului național, în condițiile în care numai prin

---

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 98.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 90.

raportarea la acestea se putea realiza acea „*construire de națiuni*,” după sintagma folosită de A. M. Thiesse.¹⁴⁸

Ideea centrală era crearea unei clase de mijloc, care să poată fi folosită ca „*forță socială*” și de manevră, în sensul pozitiv al cuvântului; o clasă care, însă, a ridicat anumite probleme prin prisma gradului de culturalizare, care trebuia în primul rând conștientizat, apoi depășit. Spre această depășire a condiției intelectuale, a emancipării culturale, tindea fenomenul asociaționist.

Asociaționismul românesc s-a îndreptat, deci, în special spre zona rurală, unde se afla cea mai mare parte a etnicilor români. Evident, statutul lor social s-a schimbat odată cu desființarea relațiilor feudale, moment considerat ca fiind defavorabil în debutul transformărilor sociale care au urmat. Elita s-a îndreptat spre ei, spre locuitorii din zona rurală, pentru a-i integra în societatea educată, pentru a le conferi acele drepturi firești pe care nu le-au avut sau le-au pierdut.

Demersurile elitei au fost favorizate de două aspecte: pe de o parte, trebuiau căutate rădăcinile trecutului istoric, care să stea la baza drepturilor de acum, de unde și interesul specific epocii romantice pentru tradiție, folclor, datini, mituri istorice etc. Toate acestea erau păstrate în lumea rurală, cu ajutorul triadei preot-învățător-notar și acum trebuiau valorificate. Deci, elita intelectuală a folosit acest interes pentru a deschide o cale de comunicare cu *țăranul*, în general.

Pe de altă parte, *țăranul* avea nevoie să fie educat, să fie ajutat să renască din toate punctele de vedere, motiv pentru care a și răspuns pozitiv - ca și clasă socială - la solicitările elitei.

Practic, are loc o fuziune de interese: *țăranul* are nevoie să fie emancipat, deține valorile necesare, dar nu are puterea să o facă singur; intelectualul nu are valorile, decât teoretic, le găsește în lumea

---

¹⁴⁸ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale*, p. 116.

satului, dar le poate valorifica numai cu ajutorul țaranului, ca și masă de manevră, ca să poată impune schimbarea, să poată arăta că interesele sale nu sunt individuale, ci ale unei națiuni.¹⁴⁹ Rolul intelectualilor - așa cum era înțeles de ei înșiși - consta în impunerea unei viziuni a statului, prin cultură și alfabetizare.

Rolul „satului” - cum am denumit generic locuitorii din zona rurală - se dovedește definitoriu în implementarea fenomenului asociaționist, deoarece țărănimea este „*acea clasă a națiunii române, care, deși nebăgată în seamă, formează însă temelia și așa zicând rădăcina, din care se înalță pomposul și rămuritul arbore al unei naționalități...*”¹⁵⁰ Afirmația îi aparține unuia dintre reprezentanții cei mai valoroși ai intelectualității reghinene, Mihail Orbonaș. Deși au fost întâmpinate numeroase dificultăți, nu numai datorită conservatorismului foarte puternic care guverna lumea satelor, dar și prin prisma „*prăpastiei intelectuale*” care separa urbanul de rural, unitatea de interese se dovedește mult mai puternică. Această discrepanță la nivelul gradului de cultură și instruire - chiar alfabetizare, i-am spune noi - îi îndeamnă pe unii cercetători să ridice semne de întrebare cu privire la capacitatea reală a intelectualității de a schimba soarta țăranilor prin educație.¹⁵¹ Răspunsul la o asemenea interogație nu este tocmai cel așteptat, în condițiile în care există și păreri negative: în încercarea de a

---

¹⁴⁹ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 95.

¹⁵⁰ *Vorbirea d-lui M. Orbonaș*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 186 din 19 / 31 august 1890, p. 2-3. Semnează *Viator*.

¹⁵¹ Valeria Soroștineanu, *Satul românesc între cutuma noului și realitatea arhaică de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 129.

transforma societatea rurală după model urban, elita nu a făcut decât să o distrugă în cele mai profunde structuri.¹⁵²

Considerăm că un astfel de răspuns nu poate fi generalizat, în condițiile în care locuitorii din zona urbană răspund pozitiv la provocarea intelectualității urbane. Cum altfel s-ar putea explica numărul mare de școli existente în Transilvania în anul 1876?¹⁵³ De ce ar fi fost nevoie, la începutul secolului al XX-lea, de 430 de biblioteci, cu peste 26.000 de volume, dacă ne referim doar la cele înființate sub egida Astrei?¹⁵⁴ De ce presa vremii vorbește de manifestări organizate la sate, care au reunit uneori și câte două sute de participanți?

Au existat însă și momente în care reacția maselor largi s-a lăsat așteptată. Este cazul unor activități organizate cu prilejul Adunărilor Generale ale Astrei, la care numărul participanților a fost sub cel estimat - precum Adunarea Despărțământului XXIV Tîrgu Mureș desfășurată la Sân-Mărtinul de Câmpie la 31 iulie 1898; semnatarul *Cor.* din ***Gazeta Transilvaniei***¹⁵⁵ subliniază faptul că, spre uimirea organizatorilor, poporul - deși pentru el s-a organizat această adunare, ca toate celelalte de altfel - nu a participat decât în număr foarte restrâns. Dar, la fel se întâmplă, uneori, și cu petrecerile de vară. Acestea sunt cel mai adesea criticate, deoarece atunci când e vorba de dans, mâncare și băutură, românii se cam înghesuie; însă, la primele ore ale întâlnirilor - atunci când se discută probleme serioase, când se susțin prelegeri, când se iau hotărâri majore pentru viața culturală românească - ei nu sunt prezenți, concluzionează semnatarul unui

---

¹⁵² Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, ***Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții***, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005, p. 7.

¹⁵³ Ciprian Drăgan, ***Biblioteci școlare***, p. 42.

¹⁵⁴ Valeria Soroștineanu, ***Satul românesc***, p. 132.

¹⁵⁵ ***Asociațiunea în Câmpie***, în ***Gazeta Transilvaniei***, nr. 168 din 1 / 13 august 1898, p. 3. Semnează *Cor.*

articol din *Gazeta Transilvaniei*.¹⁵⁶ „Denușturile” de acest fel sunt destul de tăioase și aruncă o altă lumină asupra realităților vremii.

În ceea ce privește **rolul școlii** în cadrul fenomenului asociaționist, punctul de plecare îl constituie însăși mentalitatea epocii; în a doua jumătate a secolului al XIX-lea exista un adevărat cult privind susținerea școlilor, implicarea în activități de încurajare a procesului educațional, care se desfășura în cadrul organizat al gimnaziilor, preparandiilor, liceelor sau a altor forme de învățământ.¹⁵⁷ Era o datorie de suflet pentru fiecare român, pentru fiecare intelectual, să contribuie, după puteri, la mai buna organizare și dotare cu materiale didactice a școlilor.

Ideea că naționalitatea este strâns legată de școală și de procesul educațional este puternic impregnată în mentalitatea colectivă a secolului al XIX-lea; de altfel, transformările petrecute în mentalul colectiv cu privire la definirea naționalismului sunt strâns legate de dezvoltarea sistemului de învățământ încă din secolul al XVIII-lea, denumit de unii istorici nu doar „secolul bibliotecilor,”¹⁵⁸ ci și al „educației.”¹⁵⁹

În județul Mureș, primele școli încep să apară la mijlocul secolului al XVIII-lea - la Râciu exista deja școală în anul 1750,¹⁶⁰ la Sângeorgiu de Mureș este atestată o școală românească în 1778¹⁶¹ și

---

¹⁵⁶ Șermaș (lângă Giurgeu), în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 174 din 5 / 17 august 1895, p. 3.

¹⁵⁷ Grigore Ploșteanu, *Reghinul în mișcarea politică și culturală a românilor transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 7.

¹⁵⁸ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 80.

¹⁵⁹ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 63.

¹⁶⁰ George Eliade, *La Râciu se cinstesc*, p. 2.

¹⁶¹ Ilarie Gh. Opreș, Emilia A. Opreș, Nagy Csaba Sandor, *Sângeorgiu de Mureș*, p. 12.

alte 30 de școli sunt menționate pentru această zonă în același an etc., dar legislația adoptată de autoritățile de stat, iar după 1867 de cele imperiale, a împiedicat sistematic folosirea limbii române. Dacă la început s-a înțeles că, dacă nu se ține seama de structura etnică a populației, reformele nu au sorți de izbândă, ulterior, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, autoritățile maghiare de stat au înțeles pericolul reprezentat de multilingvism, pe care îl percepeau drept atentat la siguranța statului. Iar redefinirea școlii ca mijloc de deznaționalizare a început să capete contur tot mai evident.¹⁶²

În paralel, însă, dascălii români au înțeles la fel de bine că, dacă școala poate fi un mijloc de deznaționalizare, atunci cu siguranță poate fi și un mijloc coerent de păstrare a specificului național. Diferența consta în atitudinea abordată de cel însărcinat cu educația. Dascălii români și-au asumat, am putea spune, responsabilitatea depășirii limitelor impuse de zidurile școlii. Ei nu mai erau doar dascăli pentru copii, ci pentru întreaga comunitate în care trăiau și activau. Pentru a conferi mai multă forță activităților extrașcolare organizate și pentru a dovedi că sunt o forță reală în societatea românească, ei s-au constituit în așa-numitele „*reuniuni ale învățătorilor*,” abordând un program clar, unitar, care nu putea fi cu ușurință împiedicat, în pofida prevederilor legislative dintre cele mai dure.¹⁶³

Și poate cel mai important aspect al activității asociaționiste a învățătorilor este faptul că diferențele confesionale au fost anulate de interesele comune, privitoare la educarea poporului, la emanciparea lui intelectuală. Practic, s-a ajuns la „*dizolvarea confesionalului în național*.”¹⁶⁴

---

¹⁶² Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 65.

¹⁶³ Avem în vedere legile deja amintite: *Legea Trefort din 1876, Legea XVIII din 1879, Legea XXVI din 1893* etc.

¹⁶⁴ *Istoria României. Transilvania*, p. 206.

Cel din urmă factor identificat de noi în dezvoltarea fenomenului asociaționist este Biserica. **Rolul bisericii** este unul decisiv, atât din partea greco-catolicilor, cât și a ortodocșilor. Biserica acordă mare importanță școlii și educației, atât a propriilor slujitori, cât și a comunității pe care aceștia o vor deservi, după hirotonire. Pregătirea intelectuală a preoților devine un obiectiv de mare greutate; studiile specifice ale preoților sunt astfel valorificate, încât aceștia devin principalii „agenți ai naționalismului cultural,”¹⁶⁵ preocupați de soarta intelectuală a comunității pe care o slujesc.

Mai mult, rolul preoților este perceput la adevăratele lui valențe de către credincioși; sugestiv în acest sens este un articol **din Gazeta Transilvaniei**,¹⁶⁶ în care se deplânge starea spirituală și intelectuală foarte gravă a poporului român din zona târgumureșeană, care însă, și-a pus speranțele în „*purtătorii de patrahire...*” de la care așteaptă un sprijin concret.

Rolul bisericii, al preoților - ca slujitori ai acesteia - în lupta pentru afirmarea specificului național, este clar definit de protopopul reghinean Galaction Șagău la 19 februarie 1895, în cadrul unei adunări a preoților din Tractul Reghinului; el subliniază importanța culturii pentru emanciparea românilor în cuvinte simple, dar pline de substanță: „*Căci pierzând biserica și școala, depozitele noastre naționale, suntem pierduți noi ca națiune română.*”¹⁶⁷

Liderii spirituali ai satului românesc transilvănean au rămas preotul și învățătorul, care, de multe ori, erau una și aceeași persoană. În condițiile în care autoritățile de stat au permis, prin lege, bisericii să înființeze, să organizeze, după o programă școlară bine precizată, și să controleze o parte a sistemului de învățământ, preotului-profesor îi

---

¹⁶⁵ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 96.

¹⁶⁶ *De pe țărmul Mureșului*, p. 2.

¹⁶⁷ DJAN Mureș, *Fond Protopopiat Greco-Catolic Reghin*, Dosar 52, f. 48.

revine dificila sarcină nu numai de a educa, dar și atrage spre școală comunitatea. Pentru aceasta, uneori era obligat să convingă părinții de necesitatea educării, să-i determine să înțeleagă că fiii lor ar putea avea un alt viitor prin studiu. Și, chiar dacă era destul de greu, odată asumată această responsabilitate, o duceau la îndeplinire. Erau interesați nu numai de evoluția intelectuală, care ar fi permis transformarea țaranului într-un fel de liber cugetător - spunem noi -, ci și de evoluția lor ca gospodari - de unde și numeroasele conferințe susținute de preoți și învățători pe teme care priveau problemele eficientizării agriculturii, micii industrii, modalitățile cele mai bune și pertinente de valorificare a pământului, dezvoltarea unei economii mai raționale, mai eficace etc. Au reușit, în acest fel, să depășească limitele condiției inițiale - aceea de „țărani deghizați.”¹⁶⁸

Data fiind implicarea elitelor, fie ele intelectuale, clericale sau economice etc. în această luptă pentru emancipare culturală, nu este deloc de mirare că românii devin dispuși să-și dea ultimul ban pentru școală și biserică, cu condiția să nu fie amăgiți de conducătorii lor;¹⁶⁹ ei înțeleg că banii dați pentru școală și biserică sunt singurele contribuții care le sunt folositoare, pentru că le sunt utile lor. Celelalte contribuții impuse de autorități sunt nefolositoare pentru ei.

Societățile culturale românești au apărut practic într-un moment în care celelalte mijloace nu au mai dat rezultate; au demonstrat nu numai forțele poporului român, dar și neputința lui de a schimba statutul de națiune cu sens peiorativ, de componentă a istoriei altor popoare.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ Valeria Soroștineanu, *Satul românesc*, p. 133.

¹⁶⁹ *Corespondență*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 220 din 1 / 13 octombrie 1889, p. 3.

¹⁷⁰ Bazil Ciacoi, *Rolul Astei*, în *Vatra*, s.n., 20 decembrie 1990, nr. 237, p. 13.

Interesul pentru industria culturală, indiferent de domeniul de manifestare al acesteia, a fost determinat în epocă de mai mulți factori: contextul social-politic, care - am putea spune - a determinat o reorganizare și regândire a luptei naționale; apariția unor noi categorii socio-profesionale - avocați, funcționari, preoți, învățători, comercianți etc., cu alte cuvinte, o întărire a clasei intelectuale, familiarizată cu obiectivele naționale; situația materială precară a majorității populației românești care, în lipsa mijloacelor financiare necesare studiului organizat - frecventarea școlii, achiziționarea manualelor etc. -, precum și a redirectionării forței de muncă în cadrul gospodăriei, reprezenta un public avid de cunoaștere. Iar inițiativele organismelor culturale au suplinit unele lacune din educația instituțională și au contribuit la completarea sumarelor cunoștințe ale populației.

Nu se poate vorbi de o intensitate constantă în activitatea asociațiilor culturale sau de o uniformizare la nivelul întregului areal mureșean; Reghinul, de exemplu, este de departe orașul cu cea mai prolifică activitate culturală și cu cele mai numeroase asociații. De o uniformizare considerăm că se poate vorbi numai în cazul Astrei care, prin despărțămintele mureșene, conferă o oarecare unitate de acțiune, cu toate că unele înregistrează o activitate mai intensă decât altele.

Reuniunile învățătorilor - trecând peste limitele confesionale ale celor două biserici - se regăsesc în majoritatea orașelor mureșene. Ele reprezintă, prin modul de organizare și prin activitatea desfășurată, o modalitate dintre cele mai prolifiche de promovare a culturii în rândul populației de vârstă școlară, și nu numai, prin îmbinarea învățământului în cadru organizat cu activitățile extrașcolare. În plus, promovează și acea solidaritate de breaslă în rândul învățătorilor și, prin puterea exemplului, provoacă majoritatea cadrelor didactice din epocă să adopte o atitudine cât mai deschisă și mai favorabilă

activităților extracuriculare. Nu putem omite nici premiile puse în joc de Astra, care îi determină pe învățători să-și completeze nu doar cunoștințele teoretice, dar și să se implice mai mult în organizarea unor activități în afara școlii: serbări, coruri etc., sau chiar să înceapă activități gospodărești, ca exemplu pentru comunitate - grădinarit, pomărit etc.

În strânsă legătură cu activitatea școlară sunt și bibliotecile - organizate sub egida unor asociații, reuniuni sau chiar bibliotecile unor parohii - care își dovedesc utilitatea în practica de zi cu zi prin simplul fapt că beneficiază de donațiile unor intelectuali români de marcă, nu numai din Transilvania, dar și din Vechiul Regat, și că sunt frecventate de români din toate zonele socio-profesionale.

Cele trei instituții esențiale pentru emanciparea intelectuală a românilor - *biserica, biblioteca și școala* - toate având drept instrument de bază învățătura, implicit cartea, se completează reciproc prin activitățile organizate, astfel încât devine destul de greu, uneori, să le separăm și să le percepem prin prisma identității și specificului fiecăreia. Dacălul-preot, dascălul-bibliotecar, preotul-bibliotecar se confundă, devin practic una și aceeași persoană, care se specializează - am spune astăzi - pe o singură direcție: aceea de a se pune în slujba comunității și de a-i oferi propriile-i cunoștințe și resurse intelectuale.

Apărând biserica, școala în limba națională, românii se pronunță de fapt în favoarea conservării limbii, a naționalității, care, prin legislația adoptată de autoritățile imperiale după 1867, sunt în pericol să fie anulate; ideea care provoca cea mai acută spaimă era că „o națiune care lasă să i se răpească drepturile, nu merită considerațiune.”¹⁷¹

Pentru o mai bună identificare și înțelegere a principalelor obiective urmărite de organismele asociative culturale ale românilor mureșeni din secolele XVIII-XIX, considerăm că se impune în

---

¹⁷¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 75 din 7 / 19 aprilie 1893, p. 2.

primul rând o ordonare a societăților după profilul fiecăreia. Am identificat în acest sens mai multe tipuri de societăți: **Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român - Astra**, care poate fi cu siguranță considerată drept cea mai reprezentativă organizație culturală românească, date fiind direcțiile pe care le dezvoltă; **societățile** sau **reuniunile profesionale ale învățătorilor** - care se orientează pe direcția susținerii procesului educațional și a sprijinirii elevilor mai săraci; **alte societăți** - un capitol mai vast care include în egală măsură societăți muzicale și comerciale, bănci, case, fundații etc.; **bibliotecile** - care, deși sunt încă rudimentar organizate, cu fonduri incomplete, reprezintă o sursă primară de cunoaștere și informare pentru toți cei care știu să citească; **inițiativele individuale**, care se transformă în veritabile mecanisme de culturalizare și educare a oamenilor simpli.

Capitolul III

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Despărțămintele mureșene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

„Asociațiunea noastră e, cu dreptu cuvântului,
una din comorile noastre naționale”¹⁷²

M. Orbonaș

Întemeierea Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - „a celei mai mari tovărășii românești din țara unghurească”¹⁷³ - reprezintă cu siguranță un moment de maximă importanță în încercările românilor transilvăneni de a-și constitui un cadru organizat de luptă pe tărâmul culturii.¹⁷⁴ Concepută ca „centru de unire a românilor”¹⁷⁵ din întreaga zonă intracarpatică, „un reazim al naționalității, o tânără plantă ce astăzi se împlântă în a doua noastră patrie” -

---

¹⁷² Din discursul rostit de M. Orbonaș cu prilejul adunării generale a Aștrei din august 1890, în *Vorbirea d-lui M. Orbonaș*, p. 2.

¹⁷³ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 15, f.4.

¹⁷⁴ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 17.

¹⁷⁵ Constantin Voicu, *Contribuția Aștrei la unitatea spirituală a tuturor românilor*, în vol. *Astra 1861-1950, Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 89.

după definiția dată de Timotei Cipariu -,¹⁷⁶ Astra a încercat să suplinească prin cultură ceea ce era greu de realizat pe cale politică. Chiar dacă obiectivul final îl reprezenta tocmai obținerea unor drepturi de factură politică, socială și națională.

De asemenea, nu trebuie omis un aspect esențial al cadrului pe care Astra îl creează: al colaborării dintre cele două biserici românești - ortodoxă și unită - pe tărâm cultural, fapt ilustrat și de istoricii Keith Hitchins¹⁷⁷ și Valer Moga,¹⁷⁸ care demonstrează că, în epocă, bisericile erau percepute ca instituții naționale, nu religioase, puse în slujba nevoilor etnice și sociale ale națiunii.

Înființată la Sibiu prin adunarea constituantă din 23 octombrie / 4 noiembrie 1861, în urma aprobării autorităților vieneze, Astra a pus capăt unor eforturi îndelungate, formulate și demarate de inteligența românească, inclusiv de cea mureșeană, încă din perioada Școlii Ardelene.¹⁷⁹ Conform statutului aprobat la Sibiu în cadrul adunării de constituire, obiectivul principal al Astei a fost acela de a contribui la „*înmaintarea literaturii române și culturii poporului român în deosebitele ramuri prin studii, elaborarea și editarea de opere, prin premii și*

---

¹⁷⁶ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 56.

¹⁷⁷ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 161.

¹⁷⁸ Valer Moga, *Astra și societatea, 1918-1930*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 18.

¹⁷⁹ Documentele din epocă redau în cuvinte simple, dar clare, contextul înființării Asociațiunii: „*În frunte cu arhierii din acel timp Metropolitul dela Blaj Al. Sterca-Șuluț și Metropolitul dela Sibiu Andrei Br. de Șaguna au înființat la anul 1861 o însoțire, o societate cu scaunul în Sibiu, care va avea menirea să grijească de interesele culturale ale neamului: să cultiveze limba națională, să cerceteze istoria, cu un cuvânt să promoveze interesele poporului nostru pe toate terenele. Și această societate au numit-o dânsii „Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român.”* Conform DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 15, f.3^v-f.4.

stipendii pentru diferitele specialități de știință și arte și alte asemenea [...].”¹⁸⁰ Frumoase obiective, clare, generoase și foarte ușor de anticipat dacă ne gândim că au fost redactate de George Barițiu, Timotei Cipariu, Ioan Pușcariu și Andrei Șaguna, având la bază un proiect al lui Axente Sever, ceea ce simplifică înțelegerea unității de gândire cu ideile revoluției pașoptiste.¹⁸¹

Obiectivele Astei devin astfel foarte clar enunțate: luminarea poporului și răspândirea științei de carte, a culturii în rândul națiunii.¹⁸² Mai exact: instruirea adulților, organizarea de serbări populare, înlocuirea alfabetului slavon cu cel latin, unificarea ortografiei, elaborarea și tipărirea de cărți folositoare procesului de învățământ, crearea de școli populare, formarea de coruri pentru copii și adulți - practic, o sumedenie de proiecte, care vizau dezvoltarea culturii românești și a specificului național - dar și aspecte mai practice și mai pragmatice pe direcția dezvoltării economice, a agriculturii, precum învățarea unor metode de cultivare a grădinilor, elemente de bază pentru pomicultură, agricultură.¹⁸³

În plus, de amintit „oferta culturală”¹⁸⁴ a Asociațiunii: prelegerile pe care intelectualii români ai timpului le susțineau în fața țăranilor, seriile de conferințe populare, pe diverse teme: economie, istorie, literatură, medicină, drept, morală civică etc., precum și organizarea bibliotecilor Asociațiunii.¹⁸⁵ Că Astra a avut un impact deosebit în lumea românească și că era un organism cu acoperire națională o

---

¹⁸⁰ Grigore Ploșteanu, *Activitatea Despărțământului Tîrgu Mureș al Astei (până la 1918)*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, 2002, nr. 1, p. 167.

¹⁸¹ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, p. 56.

¹⁸² Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene până la 1918*, în *Marisia*, 1983-1984, vol. XIII-XIV, p. 256.

¹⁸³ *Ibidem*, p. 257.

¹⁸⁴ Valer Moga, *Astra și societatea*, p. 453.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p. 258.

dovedește și faptul că, în anul 1874 - conform unui document legat de Reghin care se constituie într-un fel de istoric al Asociațiunii până în acel moment - numărul membrilor era destul de mare: „*Asociațiunea are de prezent 14 mii de membri, dintră cari aproape 11 mii membri ajutători, cei mai mulți țărani.*”¹⁸⁶

Aceste cifre nu trebuie să ne mire, în condițiile în care îndemnul intelectualității românești se îndreptau spre înscrierea masivă în Asociațiune, percepută ca o datorie de suflet: „*Grăbiți-vă deci și vă înscrieți ca membrii la Asociațiune, căci a fi membrul ei e o cinste și o datorie pentru orice Român ce ține la neamul lui*”¹⁸⁷ - afirma un intelectual reghinean, probabil în anul 1874, al cărui îndemn se păstrează și azi la arhivele mureșene.

Intelectualii din zona județului Mureș, în special cei din Reghin, au susținut de la început crearea noii Asociațiuni, înscriindu-se chiar între cei care au semnat cererea înaintată, în acest sens, către autoritățile vieneze la 10 mai 1860 - Ioan P. Maior, Șerban Farkaș, Nicolae și G. Marinovici, M. Crișan, pentru a aminti doar pe cei mai activi.

În spațiul mureșean, Astra a stârnit o vie reacție din partea intelectualității românești. Deși despărțăminte ale Asociațiunii au fost organizate în toate zonele cu o puternică mișcare culturală și destul de repede după momentul martie 1861 de la Sibiu - Despărțământul XXI Sighișoara fondat în 1871; Despărțământul Reghin, fondat în 1874; Despărțământul XIX Mureș, fondat în 1876; Despărțământul XXXII Diciosânmărtin, fondat în 1890, din care făcea parte și Iernutul, și Despărțământul Ludușului, fondat în 1891 - prima etapă de activitate a fost destul de inefficientă;¹⁸⁸ abia din ultimul deceniu al

---

¹⁸⁶ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 15, f. 3-7v.

¹⁸⁷ *Ibidem*, f. 7v.

¹⁸⁸ Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1868, p. 74-76 ne oferă date statistice

secolului al XIX-lea se poate vorbi de o activitate intensă în beneficiul culturii. Evident, situația nu se poate generaliza. De pildă, Despărțământul Reghin, al doilea ca vechime din spațiul mureșean, a fost cu siguranță cel mai activ și apreciat ca atare la nivel central.¹⁸⁹ Astfel se explică și faptul că două dintre Adunările Generale ale Asociațiunii s-au desfășurat la Reghin - 29-30 august 1875 și 27-28 august 1890, adunări la care au participat și reprezentanți de seamă ai intelectualității românești din epocă: Iacob Bologa, A. Sever, Gheorghe Pop de Băsești și alții.¹⁹⁰

Pe de altă parte însă, există în județ despărțăminte care nu au o vechime atât de îndelungată și, cel puțin pentru perioada care ne interesează, au reușit să se impună prea puțin, eforturile lor fiind vizibile abia la începutul secolului următor. Avem în vedere, în acest sens, Despărțământul din Diciosânmartin / Târnăveni, fondat în 1890, la care se adaugă ulterior și Iernutul; abia în 1894, cum resursele financiare erau destul de reduse, se hotărăște ca în fiecare așezare să se organizeze o agentură a Asociațiunii.

Situația este destul de asemănătoare și la Tîrgu Mureș, orașul reședință de județ, unde activitatea culturală românească, inclusiv la nivelul Astrei, stagnează îngrijorător.

Fenomenul poate fi explicat însă și prin alte argumente, care nu țin de vechimea structurii asociative; explicația oferită de Grigore Ploșteanu este destul de rațională și se referă la componența etnică a populației, în primul rând, la nivelul județului și a aglomerărilor urbane. Istoricul subliniază faptul că, dată fiind ponderea demografică a maghiarilor - în special în orașul de reședință și datele statistice din anul 1857 referitoare la Tîrgu Mureș, publicate în

---

privind evoluția în cifre a despărțămintelor Asociațiunii: de la 22 de despărțăminte în anul 1869, la 42 în 1900 și 87 în 1918.

¹⁸⁹ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 257.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

*Gazeta Transilvaniei*¹⁹¹ confirmă această realitate - și a altor etnii în restul județului, condițiile severe de trai specifice epocii, lipsurile materiale și financiare ale populației românești etc., elita intelectuală românească era destul de redusă numeric. Mai mult, din cauza unor posibile măsuri represive din partea autorităților de stat, unii intelectuali români au ezitat să se afirme direct, printr-o contribuție consistentă și să se implice în activitățile Asociațiunii. O dovadă în acest sens este și interzicerea desfășurării adunării Despărțământului Mureș-Luduș al Asociațiunii, programată pentru data de 11 iulie 1892, dar care nu a primit girul autorităților, motiv de îngrijorare și reflecție pentru organizatori: „Să fi ajunsu reacțiunea așa departe, ca să ne oprescă și adunările culturale?”¹⁹²

Însă, pe fondul revirimentului cultural din ultimii ani ai secolului al XIX-lea, românii mureșeni și-au asumat, la rândul lor, rolul de creatori și îndrumători ai vieții culturale românești.¹⁹³

În contrapartidă, nu putem să nu amintim faptul că, între susținătorii cei mai ardenti ai Astei târgumureșene, de exemplu, se numără și Iosif Füleș - un nume cu rezonanță maghiară, dar cu siguranță un mare suflet românesc - comerciant local, despre care se spunea în acea vreme că „face orișice numai ca să lățească literatura română,”¹⁹⁴ și care devine chiar și colector de taxe al Asociațiunii.

---

¹⁹¹ Deși nu oferă și o statistică după criterii etnice, faptul că se precizează confesiunile este sugestiv; astfel, din cei 9.263 locuitori înregistrați în orașul Tîrgu Mureș în anul 1857, 8.068 sunt de confesiune romano-catolici, 396 greco-catolici, 61 greco-ortodocși, 203 evrei luterani, 205 reformați, 94 unitarieni și 236 izraeliți. Conform *Date statistice*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45 din 2 / 15 iunie 1870, p. 2.

¹⁹² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 140 din 22 iunie / 4 iulie 1892, p. 3.

¹⁹³ Grigore Ploșteanu, *Activitatea Despărțământului Tîrgu Mureș*, p. 168.

¹⁹⁴ *Ibidem*; expresia este preluată din corespondența dintre Iosif Gherendi și Alexandru Papiu Ilarian, aflat la Viena.

La rândul său, M. Itu insistă asupra faptului că în primii ani de activitate, Astra a pătruns destul de greu în rândul oamenilor, dat fiind caracterul destul de elitist al primelor sale manifestări.¹⁹⁵ De altfel, până la înființarea Academiei Române, Asociațiunea a jucat rolul unui organism academic, nu doar pentru Transilvania, ci pentru toți românii, având la bază un program academic de un nivel foarte înalt, elaborat de George Barițiu.¹⁹⁶

Trecând însă dincolo de rațiunile care au vitalizat sau, dimpotrivă, au împiedicat desfășurarea unor activități de educare a națiunii sub egida Astei, este necesar să subliniem faptul că obiectivele Asociațiunii au fost clarificate încă de la înființarea ei și reafirmarea lor a devenit un leitmotiv pentru discursul elitei vremii. Și pentru că tocmai identificarea obiectivelor organismelor culturale reprezintă esența acestei cercetări, considerăm că se impune o scurtă trecere în revistă a „definițiilor” care au fost atribuite Astei și, prin extensie, culturii românești.

Astfel, în contextul propunerii avansate de Iacob Bologa, în cadrul ședinței din 3 mai 1868 privind mai buna organizare teritorială a Asociațiunii și constituirea unor subcomitete sau despărțăminte zonale în întreaga Transilvanie, excepție făcând Banatul, Crișana și Maramureșul, care vor fi cuprinse după 1897,¹⁹⁷ se reafirmă și obiectivele Astei, extrem de riguros enunțate: „a servi de mijloace, prin care să se poată ajunge mai ușor scopul Asociațiunii, intrând în mai aproape atingere cu poporul și răspândirea la acela a învățaturii în toate direcțiile.”¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Maria Itu, *Forme instituționalizate de educație populară în România (1859-1918)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 55.

¹⁹⁶ Valer Moga, *Astra și societatea*, p. 19.

¹⁹⁷ Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească*, p. 75.

¹⁹⁸ Grigore Ploșteanu, *Activitatea Despărțământului Tîrgu Mureș*, p. 171.

Care erau scopurile clare ale Asociațiunii? Ele sunt enumerate foarte limpede într-un document păstrat la arhivele târgumureșene și care datează, probabil, din anul 1874; documentul nu este datat, nici semnat sau revendicat. Conform acestuia, Astra - care nu este „*vroo tovărășie pentru chivernisala banilor sau poate pentru a da împrumuturi de bani cu camătă. Nu-i de asta; e alt neam de tovărășie*”¹⁹⁹ - și-a gândit strategia pe **șapte planuri** distincte: **primul** era legat de tipărirea *Gazetei Transilvaniei*, ca organ de presă reprezentativ și care putea să ofere o imagine reală asupra lucrurilor frumoase realizate de români și asupra specificului lor în contextul multiethnic transilvănean. Faptul că această publicație a înregistrat un impact destul de vizibil în epocă, fiind apreciată de către români, o dovedește și sporirea tirajului, proporțional cu numărul membrilor. Astfel, dacă în anul 1890 erau tipărite 750 de exemplare, un an mai târziu, în 1891, tirajul sporește cu încă 100 de exemplare, datorită creșterii numărului de membrii ai Asociațiunii, cărora li se trimitea gratuit acest serial.²⁰⁰

Al doilea plan viza susținerea financiară și logistică a Școlii de Fete de la Sibiu, una dintre marile realizări ale Asociațiunii; **al treilea plan** avea în vedere construirea Casei Naționale sau a Muzeului de Istorie și Etnografie de la Sibiu, care să cuprindă tot ceea ce națiunea română avea ca și carte de identitate cultural-istorică; **al patrulea** avea în vedere crearea unei fundații de ajutorare a elevilor și se cunosc destul de multe astfel de organisme, în toate zonele Transilvaniei, care au sprijinit financiar elevii fără posibilități materiale; **al cincilea plan**, foarte complex și aplicabil în durata lungă a istoriei, avea în vedere organizarea acelor prelegeri populare pentru

---

¹⁹⁹ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 15, f.4.

²⁰⁰ *Raportu generalu alu comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român despre activitatea sa în decursulu anului 1892*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 189 din 27 august / 8 septembrie 1892, p. 3.

întreaga comunitate; ce însemnau aceste prelegeri, de fapt, ne explică același document menționat mai sus, cu privire la Reghin: „oameni cu carte, preoți, învățători, advocați și alții, dau sătenilor sfaturi în ale economiei, în ale măiestriei, învață cum se face mai ușor negoțul, cum trebuie să se însoțească sătenii în tovărășii de tot felul, ca să poată trăi ușor și mai bine;” amploarea dobândită de acest fenomen al întâlnirilor directe dintre intelectuali și oamenii simpli este dovedită de numărul mare al acestora: 506 conferințe și 5.198 de prelegeri populare desfășurate în mai puțin de un deceniu și jumătate, între 1900-1913;²⁰¹ **ultimele două planuri** erau destinate culturii scrise, vizând, pe de o parte, tipărirea de cărți pentru toate categoriile socio-profesionale, cu atenție sporită față de cele cu conținut moral și sfaturi economice, iar pe de altă parte, constituirea de biblioteci și distribuirea de cărți, în special în zona rurală.²⁰²

În ceea ce privește ultimele două planuri, considerăm că Asociațiunea și-a îndeplinit obiectivele cu mult succes; să ne gândim doar la numărul mare al bibliotecilor înființate, la răspândirea ideii de lectură, la marile lucrări elaborate sub egida Astei - **Enciclopedia română** în trei tomuri, inițiată de Constantin Diaconovici Loga și realizată cu ajutorul a 172 de autori, sau la Teodor Păcățian cu a sa **Carte de aur**,²⁰³ la lucrările editate în cadrul „bibliotecii populare” - care conturează rolul și importanța Astei.

Scopul Astei este foarte sugestiv creionat și de către de Ioan Pop Maior încă din anul 1875, în cadrul Adunării Despărțământului Reghin, care sintetizează aspectul cultural: „Deoarece, dar arma cea mai nobilă și mai puternică este cultura și deoarece scopul Asociațiunii transilvane

---

²⁰¹ Valer Moga, **Astra și societatea**, p. 23. Deși situația oferită se referă la un interval cronologic care depășește perioada cercetată de noi, considerăm că cifrele sunt relevante pentru înțelegerea fenomenului.

²⁰² DJAN Mureș, **Fond Astra Reghin**, dosar 15, f.4^v-f.5.

²⁰³ Valer Moga, **Astra și societatea**, p. 21.

*este de a ne putea procura această armă, fără care nu numai că nu ne vom eluipa fericire și glorie, dar suntem amenințați chiar cu totală și rușinoasă perire, din acest motiv urmează de sine, că fiecare român adevărat are sacra datorință a concurge cu posibilul ajutor la procurarea acestei arme nobile și puternice.*²⁰⁴

Un alt moment declarativ - care depășește intervalul cercetat, dar care considerăm că este sugestiv în definirea rolului Astei - este cel din 2 august 1911 când, la Toplița, în cadrul Adunării generale, Ioan Harșia stabilește, o dată în plus, nu numai obiectivul central al Asociațiunii, dar subliniază și rolul elitei românești, în special al dascălilor: „*Tu dascăl român trebuie să sameni între odraslele încredințate ție sămânța adevăratei științe, să deprinzi pe școlarii tăi prin pilda ta, cu entuziasmul neprefăcut, cu dragostea de muncă, cu iubirea deaproapelui și cu puterea de a-și stăpîni patimile.*”²⁰⁵

Sau definiția dată de *Mai mulți*, care însumează toate atributele esențiale ale cunoașterii: „*Ce e sora binefacătoriu pentru întreaga natura, aceea e știința pentru omenime; ca-ce, precum radiile sora luminează și incaldiescu pământulu, pornindu spre desvoltare viétia granuntulu semenatu, asia și radiile binefacătoare științie luminează și incaldiescu animele muritoriloru, desteptandule spre una viétia noua - și fericita.*”²⁰⁶

La rândul său, Simion Bărnuțiu ne oferă una dintre cele mai frumoase și sugestive definiții ale culturii; „*...cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii și securității lui... Lumina științelor și artelor mai mult nu*

---

²⁰⁴ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 199.

²⁰⁵ Aurel Holircă, *Un vechi centru cultural: Reghinul*, în *Vatra*, s.n., 20 februarie 1974, nr. 35, p. 4.

²⁰⁶ *Din protopopiatulu Reghinului sasescu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 22 din 15 / 27 martie 1872, p. 3. Semnează *Mai mulți*.

*poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun a toată națiunea.*²⁰⁷

Și, pentru a încheia ciclic această sumară trecere în revistă, revenim la momentul constituirii Asociațiunii; relevant este și discursul rostit chiar cu prilejul înființării ei, în primăvara anului 1861, de Andrei Șaguna, care stabilea cadrul de activitate și obiectivele clare ale Asociațiunii: „*ne-am hotărât a ne consolida într-o asociațiune bine organizată, care-și face sieși de problemă promovarea literaturii și culturii poporului nostru român, precum și înaintarea industriei și a agriculturii în rândul nației noastre.*”²⁰⁸ Pe baza acestui discurs inaugural - deși este citat în legătură cu activitatea Despărțământului din Diciosânmartin - Târnăveni, discursul exprimă punctul de vedere oficial al Astei - putem ușor identifica două direcții clare în activitatea Asociațiunii: prima este cea a educării națiunii române în spiritul culturii, a cunoașterii valorilor trecutului, fie că sunt literare, istorice sau de altă natură; cea de a doua comportă aspecte mai pragmatice, are o componentă mai degrabă economică și se referă la educarea maselor în sensul unei mai bune valorificări a agriculturii, industriei și, nu în ultimul rând, a promovării unor mai bune metode de „*gospodărire*” individuală.

În ceea ce privește prima direcție în obiectivele Astei, putem din nou identifica mai multe tipuri de activități, subordonate interesului general și obiectivelor stabilite, și care se conturează fie pe

---

²⁰⁷ Simion Bărnuțiu, *Românii și ungurii. Discurs rostit în Catedrala Blajului 2/14 mai 1848 cu introducere și comentarii de G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1924, p. 31 apud, Victor Fola, *Activitatea asociației culturale „Astra” în zona Târnavelor și contribuția sa la lupta pentru desăvârșirea unității naționale românești în perioada 1867-1918*, în *Marisia*, 1985-1992, vol. XV-XXII, p. 285.

²⁰⁸ Maria Magdalena Jude, *Preocupări economice ale Astei în despărțământul Diciosânmartin*, în *Acta Musei Napocensis*, 1982, vol. XIX, p. 497.

baza proceselor verbale ale adunărilor, fie din corespondența despărțămintelor cu Comitetul Central de la Sibiu sau alte organisme locale, fie din presa vremii.

Astra s-a implicat masiv în sistemul educațional românesc, chiar la nivelul învățământului rudimentar al epocii, și o atenție deosebită s-a acordat școlarizării și cursurilor pentru analfabeți. Astfel, în cadrul Adunării Generale a Astrei, care a avut loc la Reghin în august 1890,²⁰⁹ una din problemele discutate a fost și cea referitoare la întrebuintarea sumei de 1.000 de florini pentru „*inavușirea literaturii populare românești*.”²¹⁰ Suma a fost deja aprobată în cadrul Adunării Generale din 1889, la propunerea directorului ***Gazetei Transilvaniei***, cu scopul de a sprijini promovarea valorilor literaturii românești și, totodată, pentru a atinge unul din obiectivele majore ale Astrei. Discuțiile pe această temă erau destul de vechi la acea dată și vizau în egală măsură modalitatea de premiere, regulamentul de organizare a selecției etc.

În final, s-a decis ca suma de 1.000 de florini să fie utilizată atât pentru tipărirea și premiera unor lucrări elementare din domeniile agronomie, economie, igienă, drept, istorie etc., lucrări care vor constitui așa-numita „*biblioteca populară a Asociațiunii transilvane*” și care vor fi distribuite în rândul oamenilor - până în anul 1911 au apărut în cadrul „*bibliotecii populare*” 165.000 exemplare, semnate de autori precum V. Alecsandri, O. Goga, G. Coșbuc, I. Creangă, P. Ispirescu, I. Lupaș, M. Sadoveanu, C. Negruzzi, I. Agârbiceanu etc.²¹¹ -, cât și pentru tipărirea unor lucrări științifice, necesare cercetării trecutului nostru istoric, și care vor constitui subiectul unor prezentări în revista ***Transilvania***.²¹² Nu în ultimul rând, se pune în discuție și

---

²⁰⁹ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

²¹⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 188 din 2 / 14 septembrie 1890, p. 2.

²¹¹ *Istoria României. Transilvania*, p. 210.

²¹² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 188 din 2 / 14 septembrie 1890, p. 2.

posibilitatea tipăririi unor manuale școlare pentru diverse discipline, dar cu accent pe cele care studiau limba română și trecutul istoric.²¹³

Tot în cadrul Adunării Generale de la Reghin au mai fost discutate de către membri Asociațiunii și alte probleme extrem de interesante, chiar dacă lucrările s-au desfășurat într-o atmosferă mai puțin agreabilă, determinată de numărul redus de participanți. De altfel, ***Gazeta Transilvaniei*** redă periodic desfășurarea evenimentelor, pe zile, și insistă asupra acestui aspect al dezinteresului maselor largi față de actul cultural:²¹⁴ nu se întâmplă doar la Reghin, ci este o situație, din nefericire, generalizată.

Așadar, trecând peste neajunsurile specifice, la Reghin s-a mai discutat și problema casei în care s-a născut și locuit Avram Iancu. Imobilul se afla deja în îngrijirea Asociațiunii, care a și dispus repararea ei, dar nu era valorificată. Printre propunerile de valorificare a fost și cea înaintată de Axente Sever, care susținea ideea organizării unui muzeu cu diverse obiecte specifice zonei Apusenilor. Discuția nu este finalizată însă, urmând să fie reluată și cu prilejul altor adunări.

Tot la Reghin, în 1890, s-a stabilit reorganizarea teritoriului Asociațiunii, de la 20 de despărțăminte la 33, pentru o mai bună administrare și, totodată, pentru a încerca o activizare a interesului zonal. Această decizie a fost luată în condițiile în care unele despărțăminte nu erau foarte active, în vreme ce altele dădeau dovadă de multă inițiativă.

Alte aspecte discutate și hotărâte la Reghin au vizat stabilirea unor premii pentru lucrări destinate poporului cu tematici diverse din domeniile agronomie, economia de vite, igienă, drept practic, istorie, povestiri populare alese, dar și contribuții științifice, cu o

---

²¹³ *Ibidem.*

²¹⁴ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

adresabilitate redusă. Ultimele urmau să fie pe larg prezentate în organul de presă al Asociațiunii. Nu în ultimul rând, se stabilea o strategie de elaborare a manualelor școlare, în special pentru limba și literatura română, toate pe cheltuiala Astei, al cărei buget însuma 132.539 florini și 43 creițari. În acest sens, comitetul Asociațiunii se însărcina cu selectarea, cenzurarea, premiarea și distribuirea acestor lucrări.

Taxele încasate cu prilejul Adunării de la Reghin din 1890 s-au ridicat la 1.400 de florini, sumă care se datora, în primul rând, contribuțiilor românilor din localitate și împrejurimi, motiv pentru care ei sunt apreciați pentru interesul manifestat față de obiectivele Asociațiunii și eforturile depuse în vederea îndeplinirii lor.²¹⁵

Pe aceeași linie a preocupărilor pentru dezvoltarea și susținerea sistemului educațional se înscrie și inițiativa adoptată la Sighișoara, în cadrul Adunării Generale a Asociațiunii, desfășurate la 3-4 august 1879, care a avut drept finalitate înființarea Școlii de Fete de la Sibiu.²¹⁶ Propunerea a fost înaintată de Anania Trombitaș; dar, pentru că discuțiile purtate în jurul acestei idei s-au desfășurat la Sighișoara, reunind toți membri marcanți ai Asociațiunii, Despărțământul era apreciat la sfârșitul deceniului opt ca fiind unul dintre cele mai active ale Asociațiunii. Chiar dacă, după acest moment de excepție din istoria Despărțământului, mai exact după moartea președintelui A. Harșia, în 1882, activitatea a stagnat, fiind reluată abia în 1894, sub conducerea lui D. Moldovan.

Un interes deosebit a arătat Asociațiunea pentru practica cititului; pentru promovarea lecturii, încă de la mijlocul deceniului al IX-lea al secolului, s-au pus bazele bibliotecii Asociațiunii, la Reghin,

---

²¹⁵ *Ibidem.*

²¹⁶ Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale a românilor sighișoreni în epoca modernă (1849-1914)*, în *Marisia*, 1981-1982, vol. XI-XII, p. 122.

deși intenția constituirii este mult mai veche și datează din 1873, moment în care a fost făcută prima donație de carte de către Ioan Pop Maior. Nu vom insista asupra acestui aspect, deoarece biblioteca reghineană va fi pe larg discutată în cadrul capitolului dedicat bibliotecilor.

S-au înființat, de asemenea, și biblioteci ambulante, după modelul celor din Brașov; au fost distribuite gratuit cărți și abecedare, broșuri și calendare. De altfel, beneficiile sistemului bibliotecilor ambulante - a căror înființare a fost hotărâtă în cadrul Adunării Generale din 1894 - sunt ilustrate foarte limpede într-un articol din *Gazeta Transilvaniei*²¹⁷ de la sfârșitul anului 1898, într-un articol intitulat *O aprețiere a bibliotecilor ambulante*, în care se vorbește despre importanța acestor biblioteci în zona orașului Brașov. Sistemul era foarte simplu: erau biblioteci formate din cca 80-100 de cărți, care se mutau din loc în loc, din comună în comună, după ce stăteau circa un an de zile într-un loc. Cărțile care făceau parte din aceste biblioteci erau atent selectate de către un consiliu format din 5 persoane, astfel încât să corespundă nu numai gusturilor cititorilor, ci și nivelului lor de cultură: „Cărțile de cuprins păgubitor pentru moralitatea cititorilor sunt absolut excluse din biblioteci. La întocmire se ține seamă pe cât se poate, ca în fișă care bibliotecă să se afle măcar câte-un volum din toate ramurile literaturii și științelor, în așa chip, ca nu numai țăranul și elevul școlii populare, ci și preotul, învățătorul și alte persoane cu pregătiri mai mari din comună să pătă afle în ele hrană spirituală, potrivită pregătirilor proprii.”²¹⁸

Pentru promovarea lecturii, în anul 1895, s-au pus și bazele **bibliotecii populare**, la Luduș, una din numeroasele biblioteci întemeiate de către Asociațiune. Fondurile de carte ale acesteia s-au îmbogățit constant, datorită donațiilor oferite de intelectuali români

---

²¹⁷ *O aprețiere a bibliotecilor ambulante*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 245 din 8 / 20 noiembrie 1898, p. 2.

²¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 245 din 14 / 28 iulie 1898, p. 2.

din Transilvania, dar și din Vechiul Regat. Astfel, T. Liviu Albini din Sibiu a oferit un set complet din **Biblioteca poporală a Tribunei**; Mihail Străjanu, profesor la Craiova, de origine ardelean, a dăruit 20 de broșuri, reprezentând lucrările sale; Aron Boaca, proprietar din Velcheriu, azi Răzoare, a donat 100 de cărți, „toate de mare valoare pentru o bibliotecă poporală;” teologul Ioan Olteanu, alături de studenții și seminariștii săi de la Blaj, a donat 42 de cărți și o importantă sumă de bani; medicul Hosanu din Grefenberg - bani; Romul Luca, docent și bibliotecar la Luduș, a oferit 15 cărți și o sumă de bani, strânși din donații.²¹⁹

Înființarea acestei biblioteci este văzută în **Gazeta Transilvaniei** drept un fapt „îmbucurător, fiindcă în acele părți nu s-a făcutu până acum nici unu pasu mai seriosu pentru de-a da poporului o lectură bună și sănătoasă.”²²⁰ Înființarea ei se datorează eforturilor protopopului Nicolae Solomon, care, pentru vastele sale cunoștințe, era supranumit în acea vreme „înțeleptul Solomon.”²²¹

Și la Sighișoara au fost depuse eforturi în vederea constituirii unei biblioteci. Încă din cadrul ședinței de la 29 noiembrie 1870, conducerea Despărțământului a solicitat Comitetului Central de la Sibiu aprobarea creării, pe speșele locale, a unui depozit de cărți școlare, mai exact cca 200 de **Abecedare** și 40-60 de cărți pentru lectură; cerința era ca Asociațiunea să le pună la dispoziția

---

²¹⁹ Grigore Ploșteanu, **Vechi biblioteci românești în județul Mureș (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)**, în *Revista bibliotecilor*, aug. 1972, nr. 8, p. 486.

²²⁰ **Biblioteca poporală în M.- Ludoșu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 53 din 8 / 20 martie 1895, p. 2-3.

²²¹ **Monografia orașului Luduș**, p. 94.

Despărțământului, ca acesta să le vândă la un preț minimal, iar sumele obținute urmau să intre în bugetul Asociațiunii.²²²

Pe aceeași linie, sighișorenii au solicitat conducerii Asociațiunii și aprobarea includerii în bugetul aferent anilor 1871-1872 a unei sume de bani necesare achiziționării, pe de o parte, a unor cărți școlare, iar pe de altă parte, a unei „mașini de treierat cucurușul cu 45-60 fl. v.a.”²²³ Alăturarea nu este deloc întâmplătoare - considerăm noi - ci dovedește faptul că necesitatea achiziționării de cărți este considerată esențială, fiind pusă pe același plan cu nevoile zilnice, cu cele necesare traiului cotidian.

Pentru promovarea ideilor Asociațiunii și îndeplinirea obiectivelor de educare și culturalizare, foarte importante - atât pentru membrii Astrei, dar și pentru oamenii de rând - erau prelegerile populare sau conferințele, care insistau asupra unor teme de interes general: agricultura, îngrășămintele, economia, istoria sau altele, care vizau moralitatea colectivă, precum alcoolismul etc.,²²⁴ erau considerate drept o bună - poate cea mai bună - modalitate de a pătrunde în lumea cunoașterii. Se urmărea și orientarea tinerilor spre meserii sau profesii legate de viața practică și cotidiană. De pildă, în acest sens, în 1891, la Târnăveni, s-au discutat în cadrul întâlnirilor probleme legate de proprietate, succesiune, posesiuni etc.²²⁵

Semnificativă este și relatarea din *Gazeta Transilvaniei* privind Adunarea Despărțământului Mureș al Astrei, care a avut loc

---

²²² Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice*, p. 120-121.

²²³ *Ibidem*, p. 121.

²²⁴ Putem aminti, în acest sens, textul unei conferințe prezentate de preotul Simion Zehan în cadrul Adunării de la Reghin din 10 iulie 1890, intitulată *Trecutul și prezentele, garanța viitorului (Studiu istorico-filologic)* și al cărei text se păstrează la arhivele târgumureșene. Documentul în sine va face obiectul unui studiu separat.

²²⁵ *Târnăveni-cercetare monografică*, p. 101.

la 20 iulie 1893, la Săbed; este un bun prilej pentru semnatarul anonim al acestui articol să sublinieze faptul că, dacă în ultimii ani acest despărțământ a stagnat ca activitate, acum s-a revigorat.²²⁶ Adunările Asociațiunii sunt singurele care mai încălzesc sufletul românilor, îi mângâie și le aduc bucurie în suflet; sunt adevărate zile de sărbătoare. „Adunările noastre ridică încrederea noastră proprieă, cultivă, înalță și mângâie pe toți.”²²⁷ Amintește și importanța ziarelor în promovarea acțiunilor Astrei și, nu în ultimul rând, în anunțarea zilei și programului adunărilor. Este îmbucurător faptul că, pe lângă membrii Asociațiunii, au participat și mulți tineri, intelectuali din localitățile din jur și mulți oameni simpli.²²⁸ Au fost subliniate de vorbitori obiectivele Astrei, au fost amintite premiile oferite, stipendiile, contribuțiile aduse dezvoltării sistemului de învățământ. „Poporul înțelegea pe vorbitoru, unii aveau lacrimi în ochi - erau lacrimile priceperii și bucuriei.”²²⁹ Sumele strânse cu această ocazie au depășit cu mult așteptările: 119 florini și 30 crăițari pentru Astra și 81 florini și 56 crăițari pentru Fundația „G. Barițiu,” care susținea aceleași principii ale evoluției prin cultură.

Și la Idicel, Adunarea Asociațiunii a provocat emoții; stabilită pentru data de 11 iunie 1889, întâlnirea a fost anunțată în *Gazeta Transilvaniei* și s-a insistat asupra aceluși punct din program care prevedea susținerea unor dizertații, semn clar că acestea erau bine primite și așteptate de către participanți.

Pentru a menține solidaritatea în cadrul grupului etnic românesc, clasa intelectualilor organizează periodic *petreckeri de*

---

²²⁶ *Asociațiunea transilvană. Adunarea generală a despărțământ. XXIV (M.-Oșorhei)*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 190 din 28 august / 9 septembrie 1893, p. 3.

²²⁷ *Ibidem.*

²²⁸ *Ibidem.*

²²⁹ *Ibidem.*

vară, care reprezintă, în epocă, unul dintre cele mai apreciate și așteptate pretexte de solidarizare a intelectualilor și, totodată, o bună modalitate de a aduce în același loc oameni cu nivele de educație diferite, dar cu interese comune. Scopul acestor petreceri era multiplu: se crea pretextul și contextul necesar unui fructuos schimb de idei, a unui dialog între intelectualii vremii, dar și între intelectuali și omul de rând; reprezenta o bună modalitate de promovare a specificului național, datorită faptului că, de cele mai multe ori, erau expuse cele mai reprezentative costume populare, se interpretau cele mai cunoscute jocuri populare; constituiau o modalitate de sporire a resurselor financiare ale Asociațiunii, prin prisma taxelor plătite de participanții la petreceri, resurse care erau redirecționate ulterior către elevi săraci, pentru susținerea unei școli, pentru ridicarea unor construcții bisericești sau pentru îmbunătățirea clădirilor deja existente etc.

Firește, presa vremii păstrează amintirea celor mai reușite petreceri de vară; fără pretenția de a oferi o imagine exhaustivă, nu putem omite acele articole, destul de consistente, din ***Gazeta Transilvaniei***, care relatează, uneori cu lux de amănunte, desfășurarea evenimentului, așteptat cu multă nerăbdare de la an la an.

Astfel, în vara anului 1885, la **Sângeorgiu** a avut loc o petrecere de vară în folosul bisericii greco-catolice, care urma să se construiască. Invitația de participare se adresa tuturor celor care au răspuns afirmativ cu un an în urmă, dar nu numai lor, ceea ce ne îngăduie să credem - o dată în plus - că petrecerile de vară au devenit în toate zonele o tradiție. Conform anunțului din ***Gazeta Transilvaniei***, taxa de intrare era de 2 florini de persoană, 4 pentru familie, iar grupurile care depășeau 3 persoane plăteau 5 florini. De

asemenea, erau așteptate și gesturi de generozitate, cu precizarea că acestea vor fi mediatizate în presă.²³⁰

În august 1885, o astfel de petrecere a fost organizată și la **Reghin**, cu participarea românilor din localitate și împrejurimi, dar și a maghiarilor și germanilor din zonă.²³¹ Petrecerea a fost, pe de o parte, un exemplu clar că, dincolo de orice neînțelegeri politice, etnice sau sociale, exista o anumită comuniune locală; pe de altă parte însă, se dovedește faptul că nici măcar intelectualii - oameni educați, cu o gândire liberă - nu pot depăși o anumită condiție, dictată de apartenența etnică. Un participant la această serbare - care semnaleză evenimentul în presa vremii - subliniază micile dispute și încordări determinate de momentele în care tradițiile folclorice înclinău spre o etnie sau alta.

Cu toate acestea, veniturile strânse în urma petrecerii au fost printre cele mai consistente - 365 de florini, fără însă a fi precizată modalitatea în care urmau să fie cheltuiți acești bani. Ulterior, se arată însă că banii strânși cu această ocazie vor fi în folosul școlii greco-catolice din localitate, căreia îi va fi reparat acoperișul.²³²

O petrecere s-a ținut la Reghin și în iulie 1888, în gospodăria proprietarului român Ioan Sabău - prețul de intrare fiind stabilit la 2 florini de familie și 1 florin pentru cei singuri;²³³ reacțiile participanților sunt surprinse într-un articol publicat în **Gazeta Transilvaniei** chiar de către *Unu participantu*.²³⁴

---

²³⁰ *Invitare*, în **Gazeta Transilvaniei**, nr. 133 din 15 / 27 iunie 1885, p. 3. Semnează în numele comitetului organizator *dr. Ioanu Uilăcanu și Dionisiu Simonu*.

²³¹ *De cătră Reghinu*, în **Gazeta Transilvaniei**, nr. 175 din 8 / 20 august 1885, p. 3.

²³² *Reghinulu-săsescu*, în **Gazeta Transilvaniei**, nr. 177 din 10 / 22 august 1885, p. 3. Semnează *Simeonu Zebanu*.

²³³ **Gazeta Transilvaniei**, nr. 125 din 7 / 19 iunie 1888, p. 2.

²³⁴ *Petrecerea din Boziașu*, în **Gazeta Transilvaniei**, nr. 139 din 24 iunie / 6 iulie, 1888, p. 2. Semnează *Unu participantu*.

În apropierea Reghinului, la **Jabenița**, o astfel de petrecere de vară a stârnit numeroase resentimente, în condițiile în care, pe tot parcursul serii de 11 iulie 1892, reprezentantul autorității de stat maghiare, Körösy Albert, a postat în zonă doi jandarmi înarmați, care au patrat în permanență în fața pavilionului care adăpostea petrecerea. Abia după miezul nopții, constatând că petrecerea este bine organizată și că nu este un atentat la ordinea internă, el a părăsit zona petrecerii, lăsându-și însă, până la finalul petrecerii, jandarmii să supravegheze, sau, mai degrabă să intimideze, participanții.²³⁵

La 1 iulie 1888,²³⁶ petrecerea de vară din comuna Boziaș, orașul **Târnăveni** a fost organizată în folosul școlii din localitate, care funcționa sub patronajul bisericii greco-catolice. Este un bun prilej pentru semnatarul informării din presa timpului să amintească și câteva dintre realizările intelectualilor din zonă, apreciați, printre altele, pentru modul în care s-au implicat în procesul educativ; toți tinerii - fete și băieți - cu vârsta de până la 18 ani, știau să scrie și să citească, o realizare deosebită a învățătorilor români de aici.

În anul următor, la 14 iulie 1889, petrecerea la care sunt invitați românii din „*opidulu Dicio St.-Mărtinu și juru*” - vechea denumire a orașului Târnăveni - are drept scop strângerea fondurilor necesare renovării bisericii greco-catolice din localitate.²³⁷ Tot la Târnăveni, pentru Adunarea Generală a Despărțământului Astei din 30 iulie 1893, desfășurată la biserica greco-catolică din localitate, organizatorii - „*Vasile Zebanu, directoru și Iacobu P. Macaveiu, actuaru*” - anunță și o petrecere de vară, cu ocazia căreia, se vor strânge fonduri „*pentru scopuri culturale românesci.*”²³⁸

---

²³⁵ *Petrecere românească între baionete*, p. 2

²³⁶ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 139 din 24 iunie / 6 iulie 1888, p. 2.

²³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 131 din 11 / 23 iunie 1889, p. 2.

²³⁸ *Despărțămintele Asociațiunei transilvane. Convocări*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 146 din 6 / 18 iulie 1893, p. 3.

Într-adevăr, după petrecerile amintite, banii strânși au fost mai mult decât suficienți pentru a renova edificiul bisericii din localitate, după aproape trei decenii de speranță și așteptare.²³⁹

Și la **Tirimia** a avut loc o petrecere de vară, în iulie 1889, la care au fost invitați să participe toți cei care citeau **Gazeta Transilvaniei**.²⁴⁰ Intrarea era din nou stabilită la 1 florin de persoană și 2 de familie. Petrecerea a fost dată în folosul bisericii greco-catolice din localitate și era programată să aibă loc la 11 august 1889. Se menționează, de asemenea, că, în pauză, se vor prezenta unele dansuri tradiționale românești, precum *Călușarul* și *Bătuta*.

Despre această petrecere se vorbește și în alte numere din ziarul amintit.²⁴¹ Se amintește, din nou, faptul că este dată în folosul bisericii greco-catolice, care necesită grabnic renovare, dar și că o parte din fondurile strânse se vor folosi pentru școala românească, greu afectată de sărăcie și fără nici un fel de venituri. „De aceea recomandăm publicului românesc, ca să sprijinească această petrecere.”²⁴² Mai mult, se afirmă clar că aceste petreceri contribuie semnificativ la „deșteptarea spiritului național.”

Ulterior, în numărul din 22 august / 3 septembrie 1889 al **Gazetei Transilvaniei**, se afirmă că, deși participanții au fost puțini, impactul a fost unul de proporții și a avut un caracter pur național.²⁴³ „Publicul a fost cam micu, rezultatul însă atât în partea sa morală, cât și materială l-am puté numi în împrejurările de față pe deplinu mulțumitoru.”²⁴⁴

---

²³⁹ *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 185 din 18 / 30 august 1890, p. 3.

²⁴⁰ *Petrecere în Tirimia mare*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 159 din 16 / 28 iulie 1889, p. 2. Semnează *comitetul organizator*.

²⁴¹ *Ibidem*, nr. 164 din 23 iulie / 4 august 1889, p. 2.

²⁴² *Ibidem*.

²⁴³ *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. din 22 august / 3 septembrie 1889, p. 3. Articol nesemnăt.

²⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 137 din 20 iunie / 2 iulie 1889, p. 3.

Este remarcabil felul în care populația românească din zonă a răspuns acestei chemări de ajutorare a bisericii și școlii din localitate, cu atât mai mult cu cât Tirimia este o localitate aflată „*tocmai în granițele Săcuimei, ba încă în parte este locuită de săcui,*”²⁴⁵ iar aceasta a fost prima petrecere de acest fel organizată de români. Din programul petrecerii nu au lipsit - nici de această dată - jocurile populare românești - *Ardeleana, Romana, Hațegana* etc. - care au făcut deliciul publicului participant.

Veniturile obținute în urma acestei petreceri au fost mai mult decât mulțumitoare pentru organizatori și au fost evaluate la cca. 30 de florini. Suma nu era mare, dacă luăm în calcul necesitățile școlii românești din localitate, dar era un bun început pentru mobilizarea populației românești, obligată oricum de autorități să susțină financiar școala locală maghiară cu 5 craițari de familie. Se mai subliniază și faptul că elita intelectuală românească din zonă a făcut deja demersurile către inspectoratul școlar maghiar în vederea anulării obligațiilor financiare ale populației românești către școala maghiară, în condițiile în care - spun românii - exista deja o școală românească ce avea nevoie de ajutor.²⁴⁶ „*Astfelu existența școlii românești e condiționată dela urgentele oferte ale bărbaților marinimoși.*”²⁴⁷

La 11 iulie 1892 este menționată, tot sub egida Asociațiunii, o altă petrecere de vară la Tirimia, venitul obținut fiind destinat - de data aceasta - înființării unei biserici românești în localitate și pentru folosul Asociațiunii. Prețul de participare era același: 1 florin de persoană și 2 florini de familie.²⁴⁸

---

²⁴⁵ *Ibidem.*

²⁴⁶ *Ibidem.*

²⁴⁷ *Ibidem.*

²⁴⁸ *Petrecere*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 136 din 19 iunie / 1 iulie 1892, p. 3.

Și la **Sărmaș** are loc o petrecere de vară - la 21 iulie 1895 - în „*favorul școlii și bisericii*.”²⁴⁹ Semnatarul informării din presa vremii este destul de decepționat de faptul că petrecerea nu a fost atât de bine apreciată de participanți, aceștia fiind destul de puțini. Din program, amintește prelegerea despre stupărit, ținută de Elie Câmpeanu, renumitul ierarh bisericesc și „*eminent stuțar*.”²⁵⁰ Mai mult, menționează și prezența „*solgăbirăului Giurgenului*” și își exprimă mirarea și dezamăgirea totodată că autoritățile maghiare au participat în ultimii 3-4 ani la fiecare petrecere românească, pentru a se asigura că nu se pune în pericol „*ideea de stat maghiar*.”²⁵¹

În anul următor, 1896, s-a desfășurat la **Iernut** Adunarea Despărțământului XXXII Diciosânmartin din Târnăveni al Astei, prilej de mare bucurie pentru un corespondent al ***Gazetei Transilvaniei***,²⁵² care ține să dovedească faptul că în zona Târnavelor, inteligența românească era foarte interesată de astfel de reuniuni. Mai mult, el subliniază importanța petrecerilor de vară, care încheie în mod firesc orice întâlnire și care sunt binevenite din mai multe puncte de vedere: facilitează un contact mai direct, mai deschis între participanți, permite etalarea obiceiurilor tradiționale ale locului și, nu în ultimul rând, reprezintă o ocazie mai bună de a completa fondurile destul de restrânse ale Asociațiunii. Deși subliniază faptul că s-au vândut peste 200 de bilete, ceea ce era peste așteptările organizatorilor, nu oferă amănunte referitoare la modul în care urmau să fie folosiți acești bani.²⁵³ Aflăm, însă, din alte surse, că o parte din

---

²⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 174 din 5 / 17 august 1895, p. 3. Semnează *uva*.

²⁵⁰ *Ibidem*.

²⁵¹ *Ibidem*.

²⁵² *Petrecere în Iernut*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 156 din 16 / 28 iulie 1896, p. 3. Semnează *Corresp.*

²⁵³ *Ibidem*.

fondurile strânse cu această ocazie erau destinate școlilor greco-catolice din localitate.²⁵⁴ De asemenea, conform protocolului ședinței, se stabilește ca suma de 10 florini să fie atribuită cumpărării de abecedare pentru școlile mai sărace.²⁵⁵

O petrecere de vară are loc și la **Bogata**, la 18 iulie 1897; veniturile au fost oferite în „*favorul școlii românești de acolo*,” care avea mare nevoie de acest gest.²⁵⁶

Ultima petrecere asupra căreia ne dorim să atragem atenția este cea desfășurată la **Luduș** la 7 august 1898. De ce este importantă? Deoarece amănuntele ne sunt oferite prin intermediul presei de către o femeie, care semnează *Maria din Câmpia*.²⁵⁷ Dincolo de faptul că petrecerea a fost apreciată pentru caracterul „*pur românesc*,” tot programul fiind prezentat în limba română - „*jocuri streine nu s-au dansat, nici limbi streine nu s-au aușit*” - informarea se constituie în mare parte dintr-o înșiruire de nume de doamne și domnișoare, care reprezintă elita feminină a Ludușului și a împrejurimilor. În plus, dat fiind faptul că se precizează, în fiecare caz, localitatea de reședință, putem lesne înțelege impactul pe care o astfel de sărbătoare îl avea asupra comunității; Lechința, Cluj, Tăureni, Sânger, Blaj, Budiu etc. sunt doar câteva dintre localitățile reprezentate de „*drăgălașele dómne și domnișóre*.”

Trecând dincolo de aspectele culturale ale preocupărilor Astrei, cea de a doua direcție de manifestare - cu caracter preponderent economic - viza mai multe programe pentru îmbunătățirea atât a

---

²⁵⁴ Gheorghe Andreica, *Monografia orașului Iernut până în 1947*, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2007, p. 132.

²⁵⁵ *Ibidem*, p. 131.

²⁵⁶ *Petrecere în Mureș-Bogata*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 142 din 29 iunie / 11 iulie 1897, p. 2.

²⁵⁷ *Marginea Câmpiei*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 168 din 1 / 13 august 1898, p. 3. Semnează *Maria din Câmpia*.

cunoștințelor teoretice despre agricultură, în general, cât și a celor practice, prin susținerea efectivă și recompensarea celor mai reușite activități în domeniu; principiul de bază era unul foarte simplu și recunoștea importanța imperativă a dezvoltării economice, de care depindea tocmai emanciparea spirituală a națiunii.²⁵⁸ Această direcție era bine reprezentată prin articole cu caracter economic, care circulau, prin intermediul presei, în toate zonele locuite de români, prin conferințe, prelegeri sau sfaturi practice tipărite, expoziții și, nu în ultimul rând, prin burse sau diverse modalități de susținere a celor care se orientau înspre aceste domenii.

Presa vremii reține astfel de măsuri. În 1895, în cadrul Despărțământului Târnăveni, a fost anunțat un concurs cu premii pentru învățătorii care aveau rezultate foarte bune la „pomărit,” lucru manual etc., dar și altul pentru gospodine. Activitatea este destul de intensă, astfel că, în Raportul General al Asociațiunii, prezentat la Lugoj în 26-28 august 1896, s-a subliniat faptul că, acest Despărțământ a avut „*rezultate îmbucurătoare și face onoare instituției noastre culturale.*”²⁵⁹

Premii sunt oferite și de Despărțământul Reghinului, care, în vara anului 1896, prin *Gazeta Transilvaniei*, anunța acordarea a două premii, în valoare de câte 25 de florini fiecare, unor învățători din zonă, care au excelat tot „*în cultivarea grădinăritului și a altoirei de pomi.*”²⁶⁰ Este lansată, practic, o provocare la adresa tuturor dascălilor din Reghin și împrejurimi.

Un an mai târziu, în 1897, *Gazeta Transilvaniei* anunța un nou concurs, dovadă interesul dascălilor față de această modalitate de apreciere a activității lor și că - poate mai mult decât un orgoliu

---

²⁵⁸ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 24.

²⁵⁹ *Târnăveni, cercetare monografică*, p. 101.

²⁶⁰ *Premiu pentru grădinărit și pomărit*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 121 din 2 / 14 iunie 1896, p. 3. Semnează P. Barbu, director și Iosif Popescu, secretar.

personal - premiul era o recunoaștere a calității lor profesionale.²⁶¹ De asemenea, în cadrul adunării din acel an a Despărțământului reghinean, urma să se discute și acordarea unui alt premiu, în valoare de 8 florini, oferit de parohul Velcheriului, I. Albonu, pentru un învățător care a dovedit multă imaginație și dăruire în educarea tinerilor.²⁶²

Ideea de a acorda premii este, evident, destul de bine primită, din moment ce și în 1898 presa anunță din nou concursul.²⁶³ Mai mult, premiile îi determină pe cei care doresc să se înscrie în competiție și să obțină recunoașterea oficială a realizărilor obținute, să-și scrie scurte, dar sugestive rapoarte de activitate. Și chiar să aducă „adeverințe” - cum sunt numite în documentele vremii - prin care se confirmă că rezultatele obținute sunt reale.

Arhivele mureșene păstrează câteva din aceste documente ale vremii; putem aminti, în acest sens, cele trei solicitări depuse de *George Maior* în anii 1889,²⁶⁴ 1896²⁶⁵ și 1899²⁶⁶ în vederea obținerii premiului oferit de Asociațiune. Prima solicitare înaintată de G. Maior, în anul 1889, chiar dacă este succintă, ne oferă amănunte interesante referitoare la activitatea Despărțământului reghinean; el subliniază că publicarea concursului nu face decât să uniformizeze activitatea despărțământurilor Asociațiunii din diverse zone și că tematica concursului este în deplină concordanță cu obiectivele centrale ale Astrei, care și-a propus „lățirea mai cu succesu în poporu a

---

²⁶¹ *Concurs*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 158 din 18 / 30 iulie 1897, p. 2.

²⁶² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 140 din 1899, p. 3.

²⁶³ *Concurs*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 136 din 21 iunie / 3 iulie 1898, p. 5. Semnează *Petru Uilăcanu*, director și *Iosif Popescu*, secretar.

²⁶⁴ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 4-4^v.

²⁶⁵ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 11-11^v.

²⁶⁶ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 9, datat 7 august 1899.

unor rami din economia rațională și în specie și pomăritu.”²⁶⁷ Chiar dacă premiile anunțate sunt pe două categorii, G. Maior optează pentru prima, „ca unul care me ocupu cu plăcere cu acestu ramu al economiei.” Pentru a-și argumenta cererea, el subliniază trei aspecte esențiale: activitatea și experiența de peste 21 de ani în domeniul pomăritului; rezultatele deosebite obținute, chiar și pe perioada secetei din acea perioadă - din 315 altoi, spune el, 213 au prins rădăcini; la acestea mai adaugă și succesele din anii anteriori, dovadă cei peste 200 de altoi care cresc în grădina personală și care pot fi văzuți. Sunt amănunte interesante legate de evoluția pomiculturii românești, dar care nu ne-am fi așteptat să apară în legătură cu un premiu al Astei.

În 1896, Maior își argumentează cererea din 8 iulie pe baza „frumosului siru de ani de cându mă ocupu cu plăcere de acestu ramu al grădinăritului,” chiar dacă atrage atenția „Onoratului Comitetu” că a beneficiat deja de recunoașterea eforturilor sale și în anii anteriori.²⁶⁸

Câțiva ani mai târziu, George Maior solicită pentru a treia oară premiul Asociațiunii, de data aceasta pentru „pomăritu și legumeritu.”²⁶⁹ Invocând din nou experiența de 32 de ani în aceste „ramuri ale grădinăritului și totudeuna cu succesu bun și cu mulțumirea superiorilor mei,” el își exprimă speranța că, deși a mai primit o dată premiul, comitetul va ține seama și de „modestulu meu salariu, din care cam anevoie se pote susține o familie la orașiu...”²⁷⁰

Arhivele mureșene păstrează și o „adeverință” elaborată - în sprijinul cererii înaintate de Maior - și semnată de protopopul greco-catolic Petru Uilăcan și de Marcu Cetățianu, membri de bază ai Despărțământului reghinean.²⁷¹ Deși numele lui Maior nu este

---

²⁶⁷ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 4.

²⁶⁸ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 11.

²⁶⁹ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 11.

²⁷⁰ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 11^v.

²⁷¹ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 9.

pomenit în acest document - datat tot la 7 august 1899 - care confirmă că, în grădina școlii greco-catolice din Reghin, există într-adevăr pomi „frumoși dezvoltăți în număr de 30. - er grădina de legumăritu e întru o astfelu de stare, încât ochii omului numai desfăta se pot” - este cu siguranță o dovadă că cele afirmate de Maior sunt adevărate și că premiul solicitat este și meritat.

Și învățătorul *Vasile Duma* din Hodac a fost premiat de Asociațiune, la 11 iunie 1889, pentru activitatea sa, după cum am amintit deja.²⁷² El împarte cu George Maior premiul pus în joc în anul 1889, care viza două domenii distincte: premiul pentru pomărit, care a fost cerut de Maior, și cel pentru rezultate deosebite în instruirea adulților - prin aceasta înțelegându-se organizarea de coruri, învățarea scris-cititului de către adulți în afara programului școlar etc. Învățătorul Duma subliniază faptul că, în zona în care își desfășura activitatea, nu existau prea multe școli, mai ales dintre acelea care ar fi putut organiza cursuri pentru adulți; prezintă, drept dovadă a eforturilor sale, unele cifre, care demonstrează că, din cei 100 de copii de vârstă școlară din Hodac, 66 știu să scrie și să citească fluent - 26 de fete și 40 de băieți.²⁷³

Premiul pentru activitate extrașcolară - mai exact pentru dascălii care reușesc să organizeze coruri cu participarea copiilor de vârstă școlară, dar și cu adulți - a fost solicitat în anul 1897 și de *George Șagău*, învățător la Idicel. Cererea sa, datată 27 iulie 1897,²⁷⁴ are în vedere frumoasele rezultate obținute în urma înființării unui cor bisericesc cu tinerimea din Idicel.

Același premiu este solicitat, doi ani mai târziu, și de învățătorul *Zaharia Frandeuș* din Hodac. În cererea înaintată conducerii

---

²⁷² DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 6-6^v, datat 5 iunie 1889.

²⁷³ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 6^v.

²⁷⁴ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 17, f. 15.

Despărțământului reghinean al Asociațiunii - datată 20 iunie 1899²⁷⁵ - el subliniază faptul că este pentru a doua oară când solicită acest premiu - prima dată a făcut-o cu un an în urmă - dar că abia acum are toate documentele necesare prevăzute de regulamentul de concurs.

Într-adevăr, pentru a confirma că cele spuse de Frandeu sunt reale și că solicitarea adresată conducerii Despărțământului este fundamentată, „Galaction Șagău presbiter” și parohul „Zaharia Lupu, ca director scol. gr. cat. loc.” semnează o „Adeverință”²⁷⁶ care dovedește „cumcă Dl. Zachariu Frandeu, învățător la școala confesională populară greco-ortodoxă din G. Hodac, a format cor vocal în două voci, cu elevii școlii supra scrise, dovedind un succes: multumitor, încât publicul auditor rămâne încântat de melodiile cântărilor atât bisericesti cât și laice instruate prin Domniasa.” Sublinierea aparține semnatarilor; documentul este datat 2 / 14 iunie 1899.

Pe aceeași linie a recompenselor se înscrie și premiul de 20 de coroane, acordat învățătorului din Șamșud, *Teodor A. Bogdan*, pentru dizertația ***Pomăritul și foloasele lui***; hotărârea de a premia această lucrare, foarte utilă celor care activau în domeniu, a fost adoptată în cadrul Adunării Despărțământului XXIV al Tîrgu Mureșului, care a avut loc la Sân-Martinul de Câmpie, la 31 iulie 1898. În plus, s-a hotărât ca și în anul următor - 1899 - să se acorde un premiu de 10 coroane pentru un învățător care „*va face cel mai mare progres în grădina de pomărit.*”²⁷⁷

Este deplin cunoscut faptul că Asociațiunea a acordat, cu diverse ocazii, fonduri bănești pentru sprijinirea unor școli din Transilvania.²⁷⁸ Dar *Astra* nu s-a rezumat doar la susținere, ci și la inovații; astfel, în cadrul Adunării Despărțământului sighișorean -

---

²⁷⁵ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 10.

²⁷⁶ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 12.

²⁷⁷ *Asociațiunea în Câmpia*, p. 3.

²⁷⁸ Victor Fola, *Activitatea asociației culturale „Astra,”* p. 290.

pentru a extinde zona de exemplificare - care a avut loc la 6 / 18 iunie 1871, s-a propus constituirea unei „școli de pomi de mătase,” adică a unei grădini uriașe cu duzi, în vederea obținerii materiei prime necesare creșterii viermilor de mătase, sursă importantă de venituri pentru țărani.²⁷⁹ Presa vremii nu mai amintește de această inițiativă, încât este greu de spus dacă a fost finalizată.

Asociațiunea nu viza doar agricultura, ci și domeniile conexe; astfel, în cadrul Adunării Generale de la Reghin din august 1890, una dintre problemele abordate a fost și cea referitoare la premiile pentru tinerii meșteșugari în lemn; realitatea însă nu a corespuns așteptărilor și nu era deloc îmbucurătoare, în condițiile în care, deși au fost anunțate două premii a câte 100 de florini fiecare pentru acei tineri, în special din zona Apusenilor, dornici să se specializeze în meșteșugul lemnăritului, nu s-a prezentat decât un singur candidat și nici acela nu îndeplinea toate criteriile de concurs. Din acest motiv, se și hotărăște renunțarea la unul dintre premii, rămânând doar unul singur valabil, cel de al doilea urmând să fie reactivat în momentul afirmării mai multor tineri.²⁸⁰

Și Despărțământul Sighișoara a încercat să stimuleze pregătirea tinerilor în meserii și a făcut-o sub forma acordării unor stipendii școlare. Printre cei care au beneficiat de ajutorul Asociațiunii îi putem aminti pe *Dimitrie Boiu*, sodal de tâmplărie, care a beneficiat de un ajutor de 50 de florini în anul școlar 1864-1865; pe *Dumitru Sechela* din Saschiz, lăcătuș, care a primit 15 florini în 1874-1875 sau *Emil Ciceiu*, originar din Sighișoara, dar care activa ca farmacist în Oltenița, și care a primit în anul 1883 60 florini.²⁸¹

---

²⁷⁹ Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice*, p. 121.

²⁸⁰ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 1.

²⁸¹ *Transilvania*, nr. 23-24 din 1 / 15 decembrie 1882, p. 312 și nr. 1-2 din 1 / 15 ianuarie 1883, p. 9-11.

Astra și-a asumat însă și alte realizări; s-a autodepășit, trecând peste limitele declarative din anul 1861; a urmărit în permanență scopuri utile, practice, a urmărit să ajute, să sprijine, să contribuie la un fel de normalizare a societății românești și s-a adaptat în permanență realităților vremii. Astfel, în toamna anului 1877, ca și contribuție la efortul de război, sub egida Asociațiunii, la Reghin a fost organizat un „*Centru de colectare*,” care a reușit să strângă 27 de florini și 9 cr. de la 21 de locuitori din Reghin și 46,20 de florini de la 92 de persoane din localitățile din jur.²⁸² De asemenea, s-au colectat și diverse materiale și obiecte necesare răniților.

Și la Gurghiu românii sunt interesați de bunul mers al lucrurilor; astfel, în timpul războiului de independență, preotul Ioan Lupu reușește să strângă, sub egida Astei, suma de 43 de florini și 3 crăițari de la locuitorii din Hodac, Ibănești și Solovăstru, drept ajutor pentru cei plecați pe front.²⁸³ De altfel, la Gurghiu, activitatea intelectualilor români a fost destul de consistentă; s-au desfășurat mai multe întruniri ale intelectualilor români din zonă, toate având un caracter moral-educativ. Localitățile din jurul Gurghiului - Cașva, Hodac, Ibănești, Solovăstru - au făcut parte din Despărțământul Reghin al Astei, preotul Leon Lupu din Hodac, de exemplu, fiind chiar de față la ședința de constituire a Despărțământului, iar învățătorul Vasile Duma, tot din Hodac, a fost premiat de Despărțământ pentru activitatea sa în 11 iunie 1889, după cum am amintit deja.²⁸⁴

Din realizările Astei reghinene se mai poate aminti și inițiativa constituirii unei „*case de împrumut și păstrare*,” cu un capital de o sută

---

²⁸² Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1849-1918)*, în *Marisia*, 1985-1992, vol. XV-XXII, p. 220.

²⁸³ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului*, p. 168.

²⁸⁴ *Ibidem*, p. 245.

de mii de florini, cu scopul de a-i feri pe oamenii simpli de fenomenul cămătăriei; printre cei care au susținut o asemenea inițiativă și au contribuit financiar la realizarea ei, pot fi amintiți Patriciu Barbu, preotul greco-ortodox Galaction Șagău, parohul Ioan Șandor și Basiliu Rațiu - fiecare dintre ei cu câte o mie de florini.²⁸⁵ Se subliniază însă faptul că fondatorii acestei inițiative nu doresc să-și înceapă activitatea doar atunci când se va strânge suma totală - care era destul de consistentă -, ci imediat ce capitalul va ajunge la modesta sumă de 20-30 de mii de florini; motiv pentru care se și lansează un apel la solidaritate, care vizează inteligența românească. Pe baza bibliografiei cercetate și a informațiilor găsite, este greu de spus dacă această „casă de împrumut și păstrare” a fost într-adevăr înființată, deși discuția mai este totuși reluată, tot la stadiu declarativ, și cu alte ocazii.²⁸⁶

În finalul acestei treceri în revistă a activității Asociațiunii în spațiul mureșean, putem spune că românii au înțeles rolul și importanța acestui organism asociativ, esențial pentru emanciparea culturală. O dovadă în acest sens este și numărul destul de mare al membrilor mureșeni ai Asociațiunii, raportați la numărul total înregistrat în anul 1894, de exemplu; astfel, din cei 58 membrii fondatori, 136 membrii pe viață și 665 ordinari, în zona mureșeană se înregistrează 3 membrii fondatori, 7 membrii pe viață și 60 ordinari.²⁸⁷ În condițiile în care taxa plătită de un membru fondator se ridica la 200 de florini, a unui membru pe viață la 100 de florini, iar a

---

²⁸⁵ *Casă de păstrare și împrumut*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 137 din 20 iunie / 2 iulie 1885, p. 3. Semnează *Camilu*.

²⁸⁶ *Despăr. XVII alu „Societății transilvane.” Casă de păstrare*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 132 din 14 / 26 iunie 1885, p. 3. Semnat *Tu*.

²⁸⁷ *Membrii Asociațiunei*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 39 din 19 februarie / 3 martie 1895, p. 2.

unui membru ordinar la 5 florini pe an, ne putem face o idee asupra contribuției financiare a mureșenilor la veniturile Asociațiunii.

Este evident că Astra s-a implicat masiv în viața culturală și educativă a românilor; chiar dacă există și voci în istoriografia românească ce încearcă să tempereze oarecum aprecierile la adresa Asociațiunii, în sensul adoptării unei atitudini echilibrate.²⁸⁸ Cu toate acestea, datele statistice care cuantifică, în resurse financiare, efortul Asociațiunii, sunt semnificative: de la înființare și până la momentul Unirii din 1918, Astra a oferit 500 de burse școlare, în valoare totală 156.400 coroane de aur și 500 de burse pentru învățăcei și calfe de meseriași, cu o valoare totală 27.460 coroane de aur; în plus, în cele 233 de comune în care a funcționat, a facilitat învățarea scris-cititului de către 15.984 de persoane.²⁸⁹

Datele oferite de Valer Moga sunt mai apropiate de perioada cercetată; conform cifrelor oferite de istoricul albaiulian, în intervalul 1861-1910, Astra a acordat - pentru elevii și studenții români - 298 de stipendii din veniturile fundațiilor administrate de Asociațiune, suma totală ridicându-se la 95.064 de coroane; de asemenea, între 1864 - 1902, au fost acordate 392 de burse pentru calfele și elevii de la școlile de meserii, însumând 16.160 de coroane.²⁹⁰

Cifrele vorbesc de la sine și în ceea ce privește rezultatele eforturilor de alfabetizare a românilor întreprinse de Asociațiune. Deși nu ar fi etic să atribuim Astei meritul exclusiv al creșterii numărului de știutori de carte, nu putem să nu amintim câteva date statistice din unele localitățile mureșene în care Asociațiunea a înregistrat o activitate destul de consistentă:

---

²⁸⁸ Dorin Goția, *Astra - realitate și simbol*, în *Vatra*, s.n., 20 noiembrie 1986, nr. 188, p. 188 / B.

²⁸⁹ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, p. 60.

²⁹⁰ Valer Moga, *Astra și societatea*, p. 25.

Localitate	An	Număr de locuitori	Numărul locuitorilor știutori de carte	%
Cașva ²⁹¹	1895	943	138	14,63
	1900	1.090	189	17,33
Hodac ²⁹²	1900	2.200	291	13,22
	începutul sec. XX	2.632	513	19,49
Ibănești ²⁹³	1895	2.559	298	11,64
	începutul sec. XX	2.966	486	16,38
Solvăstru ²⁹⁴	1900	916	125	13,64

Cu toate acestea, în pofida eforturilor depuse, în anul 1945, conform unei statistici realizate de Liga Națiunilor, din 56 de state, România era încă pe locul 55 cu 30 de procente de știutori de carte, pe ultimul loc fiind Turcia.²⁹⁵

Aprecierile finale la adresa Astrei nu ne aparțin; am preferat să dăm întâietate celor care au simțit „*pe viu*” impactul activităților Asociațiunii. Și cine ar putea fi mai potrivit să tragă concluziile dacă nu George Barițiu, pentru care Asociațiunea însemna un model de viață, o rațiune de a exista: „*de nu vor mai fi făcut nimic românii în 1860 spre dezvoltarea și consolidarea vieții lor naționale, posteritatea tot le-ar fi datoare cu recunoștință pentru înființarea Asociațiunii.*”²⁹⁶

²⁹¹ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului*, p. 221.

²⁹² *Ibidem*, p. 239.

²⁹³ *Ibidem*, p. 247.

²⁹⁴ *Ibidem*, p. 266.

²⁹⁵ Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, p. 131.

²⁹⁶ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. 3, Sibiu, în edițiunea autorului, 1891, p. 260-261.

Deloc întâmplător, Astra era calificată, în anul 1907, de un oficial maghiar, drept „eroare a politicii de stat”,²⁹⁷ deoarece, prin despărțămintele din toate zonele urbane și rurale, a reprezentat principala cale de legătură între elita intelectuală și masa națiunii.

---

²⁹⁷ Liviu Maior, *Asociaționismul transilvan*, p. 97.

Capitolul IV

Reuniunile profesionale ale învățătorilor

*„Să mă nasc de o sută de ori, tot învățător m-aș face,
căci nu există o mai frumoasă carieră pe pământ ca învățător”*
Ioan Pop-Reteganul

Încă din secolul al XVIII-lea, școala era considerată drept cea mai importantă și mai eficace metodă de identificare a specificului național și, totodată, de atingere a obiectivelor sociale și politice urmărite de români.²⁹⁸ Principiul de bază era acela, conform căruia, învățământul reprezenta fundamentul pentru bunăstarea economică, dar și pentru cea spirituală. Practic, școala era o instituție care, prin rolul său în educarea națiunii, putea fi cel mai ușor transformată într-un instrument activ de luptă pentru drepturi sociale, politice și naționale.

Și din acest punct de vedere, se poate - și trebuie - să vorbim de o încadrare a fenomenului educațional și de eforturile de lichidare a analfabetismului - cum sintetizează D. Sularea - în context european.²⁹⁹ Mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, școala românească din Transilvania se racordează sistemului pedagogic european, în special a celui german, care promovează o pedagogie teoretizantă, un model de predare după norme, legi și criterii

---

²⁹⁸ Keith Hitchins, *Afirmarea națiunii*, p. 188.

²⁹⁹ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 63.

științifice.³⁰⁰ Practic, în deceniile V-VII s-a cristalizat sistemul educativ românesc din Transilvania, care va rămâne valabil până după primul război mondial.

Fenomenul analfabetismului nu era singular în Transilvania sau în zona românească; el se reflecta în Europa în diferite grade de afectare: dacă în nordul continentului, în lumea germană, analfabetismul era lichidat total, în vestul continentului, în special în lumea anglofonă, se mai observa un mic procent din populație (între 5-10 procente), iar alte zone, precum cele din estul și sudul continentului, aveau încă probleme mari cu cei peste 30-40 de procente (Italia și Ungaria) și chiar mai mult (Spania și Portugalia cu 63 procente, Rusia cu 71 de procente, Serbia, Bulgaria și România cu câte 80 de procente).³⁰¹

În lupta împotriva fenomenului analfabetismului, în zonele din centrul și sud-estul continentului, statului și bisericii le-a revenit rolul fundamental, cu o singură precizare însă: dacă statul dispunea de forța și resursele necesare impunerii unui sistem educațional coerent și unitar, biserica nu deținea pârghiile financiare necesare, fiind nevoită să apeleze la impozitare directă. Acesta este unul dintre motivele pentru care ideea educației nu era tocmai bine primită de poporul sărăcit, care trebuia să plătească dascălii.³⁰²

O privire de ansamblu asupra situației învățământului românesc din Transilvania demonstrează, încă din epocă, o creștere

---

³⁰⁰ Rodica Ianoș, *Modernizarea discursului didactic în învățământul primar românesc din Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 451-471.

³⁰¹ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 63.

³⁰² *Ibidem*, p. 64.

calitativă nu numai a procesului de învățământ și o preocupare mai asiduă a dezvoltării acestuia, dar și a manualelor și materialelor didactice folosite. Dacă primele preocupări mai serioase în ceea ce privește dezvoltarea învățământului au fost înregistrate la jumătatea secolului al XIX-lea, în deceniul al VIII-lea, situația era îmbucurătoare. „Cene ar pute fi atât de incapătinate, ca se nege progresulu?”³⁰³ Chiar dacă se recunoaște un fapt esențial, și anume, că mai există multe lucruri de realizat, că românii, deși aflați doar la începutul unui drum anevoios, au obținut rezultate bune într-un interval scurt de timp, ceea ce constituie o premisă a succesului viitor.³⁰⁴

Că era nevoie de un efort colectiv și că învățătorii români s-au dedicat acestuia o dovedește chiar mărturia parohului reformat Székely Francisc din Gurghiu - adică, exact din spațiul cercetat - care apreciază calitatea învățământului românesc din zonă; în anul 1873, în lucrarea sa - un fel de monografie a Gurghiului - afirma că „Învățământul lor e destul de bun, întrece pe al altora, fiindcă la români mulți știu citi și scrie. Primarii și percepătorii știutori de carte mai mult dintre români se recrutează.”³⁰⁵

Dacă în unele perioade școlile erau destul de rare, iar procesul educativ era destul de haotic, la sfârșitul secolului al XIX-lea aproape fiecare comună se putea „mândri cu o școală,” mai mult sau mai puțin performantă, a cărei misiune era de a spori gradul de cunoaștere și educare a poporului.³⁰⁶

---

³⁰³ *Starea invetiamentului la noi*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 1 din 1 / 13 februarie 1876, p. 2-3.

³⁰⁴ *Ibidem*.

³⁰⁵ Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, p. 150.

³⁰⁶ Joanu Georgescu, *Ceva despre scolele nostre*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si scientificu*, nr. 1 din 1 ianuarie 1884, p.

Învățământul românesc din Transilvania a fost reglementat prin măsuri legislative adoptate de către autoritatea de stat. Legislația școlară maghiară, începând chiar cu primele decenii ale secolului al XIX-lea, consolidează legătura stat-biserică, atribuind preoților și responsabilități didactice. Astfel, conform ordinului din 21 decembrie 1821, locuința cantorului devine școală, motiv pentru care acesta și primește câte o baniță de grâu de la fiecare familie cu copii de vârstă școlară; unde acesta nu făcea față sarcinilor, se prevedea angajarea unui învățător, care urma să primească câte 100 de kg de grâu pe an de la părinții elevilor; lemnele de foc și sursele de lumină erau puse pe cheltuiala comunității.³⁰⁷

Mai mult, preotul din fiecare comunitate devenea un fel de tutore pentru școala locală, personaj central în comunitate, care înțelegea rolul educației, rolul cunoașterii și desfășura o activitate susținută pe această direcție. El trebuia să ia școala locală sub protecția sa, să o dezvolte și să se asigure că părinții copiilor de vârstă școlară înțeleg rolul învățaturii și își trimit copiii la studiu; dacă nu, el avea obligația morală de a sesiza autorităților locale împotriva părinților, denunțuri care se puteau solda chiar cu pedepse corporale pentru aceștia sau cu amenzi, așa cum se întâmplă uneori la Tîrgu Mureș.³⁰⁸ Există și alte cazuri în care au fost sesizate autoritățile: Moise Fulea - directorul școlilor ortodoxe din Transilvania - solicită, de exemplu, autorităților de stat, printr-o adresă din 27 noiembrie 1827, mai multă consecvență în aplicarea pedepselor împotriva părinților care refuză sistematic să permită copiilor să meargă la școală.³⁰⁹

Odată cu impunerea dualismului politic, statul maghiar a depus eforturi susținute în vederea modernizării sociale, inclusiv a educării

---

³⁰⁷ Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, p. 258.

³⁰⁸ *Ibidem*.

³⁰⁹ *Ibidem*, p. 259.

maselor. Inițial, s-a înțeles că, dacă nu se ține seama de structura etnică a populației, reformele nu au sorti de izbândă; ulterior, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, autoritățile maghiare de stat au conștientizat pericolul reprezentat de multilingvism, pe care îl percepeau drept pericol pentru siguranța statului. Iar redefinirea școlii ca mijloc de deznaționalizare a început să capete contur tot mai evident. Nu trebuie să omitem faptul că maghiarii au înțeles că situația lor demografică nu le este favorabilă, motiv pentru care au și conceput un plan de deznaționalizare, care includea maghiarizarea prin școală, interzicerea unor manifestări cu tentă naționalistă a minorităților etnice.

La 7 decembrie 1868, împăratul de la Viena sancționa **Legea privind organizarea sistemului de învățământ** din monarhia dualistă, deși a stârnit încă de la început numeroase controverse, în condițiile în care se considera că, stabilirea criteriilor fundamentale de organizare și funcționare a tuturor tipurilor de școli va afecta dreptul bisericii de a dispune, după cum consideră necesar, de propriile-i școli și instituții de învățământ. Legea, adoptată în perioada în care ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice era Eötvös József, prevedea obligativitatea învățământului pentru copiii între 6-15 ani; excepțiile se acceptau doar pentru o durată de 2 luni pe an pentru copiii în vârstă de peste 10 ani din zonele rurale cu munci agricole implicite și sezoniere; erau scutiți copiii debili fizic sau mintal, pe baza unui atestat medical.³¹⁰ Erau prevăzute și anumite situații în care copiii de vârstă școlară erau scutiți de frecventarea cursurilor.³¹¹

După **Legea Trefort din 1876**, care a încercat adoptarea unor măsuri care să limiteze drepturile autorităților bisericești asupra învățământului confesional, anul 1879 înrăutățește și mai mult

---

³¹⁰ Daniel Sularea, **Școală și societate**, p.

³¹¹ Scutiți automat erau doar acei copii care învățau acasă; copii între 12-15 ani care frecventau școala civilă sau elementară superioară; cei cu boli contagioase.

situația; **Legea 18 din 1879** este prima care introducea limba maghiară în școlile populare; prevedea obligativitatea introducerii studiului limbii maghiare și, implicit, contribuia la selectarea cadrelor didactice în funcție de principiul etnic.³¹² Documentul prevedea un termen de 4 ani, perioadă în care învățătorii trebuiau să învețe limba maghiară, condiție absolut necesară pentru a-și putea continua activitatea didactică. În comunele mixte, funcția de învățător putea fi îndeplinită doar de acei învățători care cunoșteau și limba maghiară.³¹³

Aceste măsuri erau contrare discuțiilor purtate pe fondul proiectului despre drepturile naționalităților, prin care se stipula folosirea, în școală, a limbii comunei sau bisericii locale, dreptul de a elabora și înainta petiții și acte oficiale în orice limbă, precum și interzicerea numirilor în funcții școlare pe criterii care țineau nu de pregătirea profesională și abilitățile individuale, ci de apartenența etnică și religioasă.³¹⁴

Măsurile adoptate determină o reacție destul de vehementă din partea dascălilor români. În presa vremii se revine destul de des asupra impactului pe care legislația școlară îl are asupra sistemului educațional și asupra învățătorilor. În anii 1879-1880, **Foiaia Scolastică** redă, în mai multe numere, punctul de vedere al învățătorilor, care considerau că unele dintre articolele legii din 1879 - în special articolul XVIII, care prevedea ca „*limba maghiara se fia studiu*

---

³¹² Daniel Sularea, **Școală și societate**, p. 102.

³¹³ Ciprian Drăgan, **Bibliotecă școlară**, p. 43.

³¹⁴ Teodor V. Păcățian, **Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară**, vol. I, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1904, p. 619-620.

obligativ” - avea o țintă clară, adică urmărirea scoaterea limbii române din școli și înlocuirea ei cu cea maghiară.³¹⁵

În context, dascălii insistă asupra rolului educației în limba română, înțelegând la sfârșitul secolului al XIX-lea drept un element fundamental al păstrării specificului național; „*ca omul numai în limba sa maternă începe a fi om; numai limba maternă imprime în elu sigilul științei sale.*”³¹⁶

Așadar, prin legislația elaborată, se poate observa clar o încercare, mai mult sau mai puțin disimulată, de transformare a școlii într-un instrument de maghiarizare. Ulterior, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, această politică devine una oficială. Practic, printr-o serie de legi cu privire la organizarea învățământului din perioada 1868-1893, limba maghiară a fost introdusă în toate școlile, iar programul de învățământ era stabilit de către Ministerul Instrucțiunii.³¹⁷

În acest context al secolelor XVIII-XIX, pe fondul prevederilor legislative care urmăreau obținerea unor avantaje pe țărâm etnic, învățământul transilvănean reprezintă deci un alt domeniu în care biserica și laicul se întrepătrund până la confundare; în perioada la care ne referim, biserica și-a asumat rolul de coordonare a școlilor primare - cu limitele impuse prin legi - școli în care, de cele mai multe ori, preotul era și dascăl, deși acest lucru îi îngreuna destul de mult existența. Lipsa unor venituri decente constante - de multe ori, acestea erau sub formă de produse agricole

---

³¹⁵ *Limba maghiară și scoalele noastre populare*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scoalele române*, nr. 4 din 15 / 27 februarie 1880, p. 25-28.

³¹⁶ *Instrucțiunea în limba maternă*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu și științificu*, nr. 1 din 1 ianuarie 1884, p. 1

³¹⁷ <http://www.stiucum.com/drept/istoria-dreptului/Dreptul-in-transilvania-in-per71524.php> (nedatat).

sau alimentare sau muncă prestată de către enoriași în folosul clericului - tendința autorităților de a susține școlile maghiare de stat în dauna celor confesionale românești - cum se va vedea și în continuare -, precum și insuficienta pregătire profesională și pedagogică a unor preoți-dascăli au reprezentat tot atâtea piedici în exercitarea dublei lor atribuții.

În epocă, dascălii înțeleg foarte clar rostul școlii; presa vremii subliniază rolul educației și al școlii în formarea caracterului; misiunea pedagogică fundamentală - se spune - este de a forma în copii personalitatea și nu de a le conferi o dezvoltare unilaterală, mecanică. Cu alte cuvinte, se promovează ideea unui învățământ care pregătește individul pentru o viață mai bună, nu intelectuali fără principii sau baze reale de cunoaștere.³¹⁸

Mai mult, „*Incepe a se lași sî la noi convingerea cumu-sa scola buna este garantia cea mai secura a venitorului unei natiuni.*”³¹⁹ Chiar dacă fenomenul nu se poate generaliza, deoarece încă sunt destul de mulți oameni de la țară - și chiar intelectuali - care nu înțeleg rostul școlii și nu-i acordă importanța cuvenită. Cu toate acestea, o definiție a educației oferită de semnatarul M., este foarte interesantă și exprimă clar concepția vremii: „*Educatiunea, se ingrigesce de benele fisicu, de corpulu elevului, de partea intelectuale prein instruire, de cea morale prein disciplina sî de cea religioasa prein consilia sî esemple religiose.*”³²⁰

O ipoteză clar părtinitoare este cea legată de inteligența naturală a românilor; românii nu sunt foarte înaintați în cunoaștere, în

---

³¹⁸ J. F. Negruțiu, *Ceva despre necesitatea și formarea caracterului*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si sicientificu*, nr. 6 din 15 martie 1886, p. 81-85.

³¹⁹ *Scolete nostre si igiena*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si sicientificu*, nr. 20 din 15 octombrie 1884, p. 310.

³²⁰ *Auctoritatea si respectulu in educatiune*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si sicientificu*, nr. 4 din 25 februarie 1883, p. 53.

schimb, au o inteligență naturală, care le permite să aibă o bogăție de proverbe și zicători ce exprimă metaforic situații de fapt.

Că românii nu sunt înaintați în cultură este un fapt recunoscut și de ei înșiși; explicația oferită în epocă este una foarte simplă: românii nu au sprijinul aristocrației, care i-a părăsit; nu există clasă de mijloc, pentru că împrejurările neprielnice nu au favorizat apariția uneia. Fără sprijinul celor două categorii sociale, fără sprijin financiar și resurse, românii nu au putut evolua. Este de mirare că ei au ajuns la stadiul de dezvoltare specific sfârșitului de secol XIX, și că nu sunt mai înapoiați;³²¹ singurii care i-au ajutat au fost intelectualii și zelul propriu.³²²

Pentru a conferi o mai mare unitate de acțiune în domeniul învățământului românesc, au fost organizate așa-numitele **reuniuni profesionale ale învățătorilor**, care reprezintă o modalitate de solidarizare a elitei intelectuale românești, de colaborare efectivă în sensul educării extrașcolare a copiilor, în primul rând, dar și a întregii comunități. Era, totodată, o bună ocazie pentru dascăli de a-și demonstra calitățile intelectuale, pedagogice și, nu în ultimul rând, a celor legate de altruismul individual al dascălilor. Prin intermediul acestor reuniuni, profesorii sau învățătorii reușesc să-și exprime atitudinea profesională, să-și exprime crezul cu privire la situația țării, a sistemului educațional, a propriului lor statut în societate.³²³ Cum?

---

³²¹ *Românii III. Religiunea și starea intelectuale*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si scientificu*, nr. 7 din 10 aprilie 1883, p. 108.

³²² *Ibidem*, p. 107-109.

³²³ Daniela Mârza, *Imaginea de sine a învățătorilor și profesorilor greco-catolici de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: conturarea unei identități profesionale*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 443.

Prin înscrierea în aceste *asociații culturale* sau *reuniuni ale învățătorilor*. Calitatea de membru - pe lângă ideea de solidaritate de breaslă - aducea în prim plan obligațiile asumate de către dascăl în comunitate, în plus față de cele impuse, sau subînțelese, prin prisma profesiei.³²⁴

Modul de organizare și funcționare a reuniunilor confesionale a fost stabilit prin regulamentul elaborat la Blaj, în cadrul întâlnirii din 10 ianuarie 1899, semnat de președintele de atunci, G. Muntean, și secretarul I. Petru Ungurean și denumit ***Regulament pentru afacerile interne ale comitetului central al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș***. Conform articolului 3,³²⁵ în mai multe localități mureșene - care, din punct de vedere ecleziastic, aparțineau de această Arhidieceză - au fost organizate și își desfășurau activitatea despărțămintele locale. De altfel, organizarea despărțămintelor era o obligație pentru dascăli și rolul principal în înființarea acestor filiale locale revenea celui mai bătrân membru din despărțământul respectiv; odată înființate, despărțămintele aveau obligația de a participa, prin reprezentanți desemnați, la adunările generale, desfășurate de două ori pe an - primăvara și toamna.

Structura de bază a unei reuniuni era foarte strictă: președintele era responsabil de modul în care reuniunea își desfășura activitatea și asigura continuitatea de acțiune, buna comunicare între membri și avea grijă ca sarcinile atribuite să fie respectate cu strictețe de fiecare membru; nu îngăduia nici unui participant să pună în discuție de două ori aceeași problemă, în caz contrar, acestuia fiindu-i retras dreptul de

---

³²⁴ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 337.

³²⁵ ***Regulament pentru afacerile interne ale comitetului central al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș***, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 7 din 1 aprilie 1900, p. 53-55.

a mai vorbi.³²⁶ În plus, la finalul fiecărei adunări, după ce procesul verbal întocmit era verificat de o comisie formată din trei persoane desemnate în acest scop, președintelui îi revenea obligativitatea de a semna documentul și de a-l preda arhivei reuniunii.

Dacă pe o perioadă de 8 zile președintele nu-și îndeplinea atribuțiile sau lipsea, sarcinile erau preluate imediat de vicepreședinte, care are ales dintre membrii cei mai vârstnici.

Conducerea reuniunilor era completată de doi notari, cu rol de secretari, un casar și un bibliotecar, care ținea evidența bibliotecii și avea obligația de a prelua imediat toate cărțile, broșurile etc. care erau trimise reuniunii, dar și de a elabora rapoarte regulate privind starea acesteia.³²⁷

Membrilor reuniunii le reveneau sarcini și atribuții în funcție de necesitățile organizației; taxa anuală se ridica la 8 florini și, dacă aceasta nu era achitată, membrii nu mai aveau dreptul deplin de vot.³²⁸ Nici un membru care avea interese de altă natură în afara celor profesionale nu putea participa la discuțiile purtate în cadrul adunărilor și, cu atât mai puțin, nu putea fi părtaș la adoptarea unor decizii. O măsură care își dorea, practic, să evite conflictele de interese. Și, pentru a completa această imagine a măsurilor destul de drastice de organizare, trebuie amintită și interzicerea categorică a abordării altor subiecte în afara celor prevăzute pe ordinea de zi a ședințelor, cu atât mai mult a celor care se reflectau în zona politică.

La nivelul despărțămintelor, structura respecta aceleași criterii. Dacă, însă, numărul membrilor scădea sub un minim necesar care putea să asigure continuarea activității - 6 membri - președintele avea dreptul de a solicita conducerii centrale desființarea, încorporarea în

---

³²⁶ *Ibidem*, nr. 5 din 1 martie 1900, p. 38-39.

³²⁷ *Ibidem*, nr. 6 din 15 martie 1900, p. 46-48.

³²⁸ *Ibidem*, nr. 9 din 1 mai 1900, p. 71-72.

alt despărțământ sau chiar suspendarea activității pe o perioadă de timp.

Daniel Sularea identifică trei direcții distincte în activitatea unor astfel de asociații, și anume: răspândirea noutăților pedagogice în rândul dascălilor; spațiu de manifestare a creativității lor pe plan profesional și cultural; loc de exprimare a poziției învățătorilor față de problemele de actualitate și de cele legate de situația din învățământ.³²⁹

Evident că dorința autorităților - fie statale laice, direct răspunzătoare de situația școlară, fie confesionale, în condițiile în care preoții erau și învățători sau absolvenți de studii teologice - era ca aceste reuniuni și asociații să fie ținute oarecum sub control, pentru a nu se transforma în sindicate care să apere stabilitatea material-financiară a membrilor sau focare de mișcare națională.

O modalitate de control - spune același cercetător - cel puțin în cadrul Episcopiei greco-catolice de Gherla, al cărei exemplu îl oferă și pe care considerăm că îl putem generaliza - era ca funcțiile de conducere să fie ocupate de cler; adică, președintele era un cleric, iar vicepreședintele era un învățător. În cazul acestei episcopii, toți învățătorii din școlile confesionale deveneau automat membri, împărțiți în mai multe filiale, în funcție de protopopiate (întotdeauna președintele era protopopul tractual), iar la adunări erau obligați să participe toți membrii, sub amenințarea că absenții sunt muștrați sau chiar amendați.³³⁰ Adunările aveau o frecvență anuală și se derulau, de regulă, pe durata a două zile.

În cadrul reuniunilor funcționau comisii alese de către Adunarea Generală - organul suprem de decizie - și care aveau sarcini legate de raportare, de înaintare a unor propuneri, de înscriere de noi

---

³²⁹ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 336.

³³⁰ *Ibidem*, p. 338.

membri, de colectare a taxelor stabilite pentru membrii și a donațiilor; funcționa, de asemenea, și o comisie responsabilă pentru *disertații*, care urma să se ocupe de prelegerile susținute de dascăli și care aveau, în egală măsură, un rol moral, dar și educativ, și care erau audiate de dascălii prezenți; astăzi, le-am numi „*exemple de bune practici*.”

Adunările reuniunilor nu aveau un caracter închis; erau bineveniți, chiar invitați, intelectualii din zonă, alături de familiile lor, săteni, cu atât mai mult cu cât fiecare adunare era dublată de o sărbătoare cu prezentări teatrale, coruri, recitări de poezii, dansuri etc. Erau foarte folositoare aceste întâlniri prin prisma legăturilor umane care se legau, a „*fraternizării*” elitei intelectuale cu oamenii de rând.³³¹

Trecând peste limitele impuse de apartenența confesională, tributare doar ideii de educare și culturalizare a națiunii, învățătorii se implică în programe care depășesc aria curiculară, deși nu întotdeauna se pot manifesta cu deplină libertate de mișcare. În acest sens, trebuie amintită chiar o ordonanță ultimativă a „*ministrului ung. de instrucțiune publică*,” adresată autorităților superioare bisericești, prin care se cere ca în cel mai scurt timp - „*cel mult până la sfârșitul lui Maiu a.c.*,” adică 1896 - toate reuniunile învățătorilor să-și trimită spre aprobare statutele pe baza cărora funcționează; după expirarea termenului, se va „*sista activitatea reuniunilor învățătoresci, cari n-au statute aprobate de guvern.*”³³² Ceea ce ne îngăduie chiar să punem sub semnul întrebării limitele autonomiei confesionale.

În spațiul mureșean, activitatea extrașcolară a învățătorilor era destul de bine privită și primită. Date statistice, bazate pe rezultatele recensămintelor din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, demonstrează ponderea populației școlare din județul Mureș, situând

---

³³¹ *Ibidem*, p. 340.

³³² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 69 din 14 iulie 1896, p. 2.

zona mureșeană printre cele cu natalitate ridicată. La nivelul Transilvaniei, situația se prezintă astfel:³³³

An	Total populație	Copii 0-14 ani	%
1857	2.149.949	771.996	35,5
1900	2.684.287	947.761	35,3
1910	2.908.507	998.143	43,3

Conform datelor existente în anul 1900, pentru principalele localități din județul Mureș și zonele rurale aparținătoare, se înregistrează următoarea situație:³³⁴

Plasa/oraș	Total	0-5 ani	%	6-11 ani	%	12-14 ani	%	0-14 ani	%
Mureșul de Jos	36.077	5.806	16,3	5.138	14,2	2.731	7,6	13.765	38,2
Mureșul de Sus	31.882	5.089	16,0	4.673	14,7	2.443	7,7	12.205	38,3
M. Nirajului	35.416	5.794	16,4	4.957	14,0	2.301	6,5	13.052	36,9
Reghinul de Jos	37.174	6.077	16,3	5.341	14,4	2.650	7,1	14.068	37,8
Reghinul de Sus	30.995	4.373	14,1	3.966	12,8	2.037	6,6	10.376	33,5
Or. Reghin	6.552	8.03	12,3	775	11,8	570	8,7	2148	32,8
Or. Tg.-Mureș	19.522	2.154	11,0	1.984	10,2	1.439	7,4	5577	28,6
Total	197.618	30.186	15,3	26.834	13,6	14.171	7,2	71.191	36,0

Se observă, deci, că ponderea populației școlare în zona mureșeană este de 36 de procente, după cum o demonstrează studiul foarte amplu al Luminiței Dumănescu; deși arealul de cercetare este

³³³ Luminița Dumănescu, *Copiii Transilvaniei*, p. 390.

³³⁴ *Ibidem*, p. 392.

comitatul Mureș-Turda, considerăm că extragerea unor date care să ofere imaginea pe localități sau zone care astăzi fac parte din județul Mureș este relevantă. Vorbim deci de o zonă, în care majoritatea populației locuia în spațiul rural, înregistrându-se doar 10,9 procente de urbanizare, mai mult decât în alte zone sau județe cu mai puțin de 10 procente de urbanizare.

Devine astfel foarte limpede un aspect, și anume: o populație școlară într-un asemenea procent necesita o atenție deosebită din partea dascălilor; dacă luăm în considerare și faptul că marea majoritate dintre acești copii locuiau în zonele rurale, având obligații în gospodărie - odată ajunși la un oarecare stadiu de dezvoltare fizică - ceea ce le îngreuna frecventarea sistematică a cursurilor, era absolută nevoie ca educația să se prelungească și în afara spațiului școlii. Astfel, dascălului îi revenea obligația morală de a ține seama de aceste aspecte și de a-și construi o anumită strategie, atât de educare a copiilor, în afara orelor, cât și a părinților. Metodele folosite sunt sintetizate de Daniela Mârza,³³⁵ care identifică mai multe tipuri de activități, aplicate pe scară mai largă în epocă: *organizarea de coruri* pentru elevi și adulți, pentru a le facilita comunicarea și comuniunea cu divinul. În fond, preotul era și dascăl și obligațiile lui se regăseau atât în domeniul educației, cât și al spiritului; *prelegeri pe diverse teme*, de interes general, care să atragă un public cât mai larg și diversificat - social și intelectual -, susținute de învățător, preot sau alți intelectuali ai comunității, invitați în acest sens; punerea în scenă a unor *producții teatrale școlare*, care aduceau în prim plan valorile literare, spirituale ale românilor, îi determinau pe părinți să vină la școală, să-și vadă copiii pe scenă și să înțeleagă mai bine ce fac ei acolo, ce învață; se plătea o sumă mică pentru biletul de intrare la astfel de serbări - nu putem să nu facem analogie cu *petrecerile de vară*, specifice Astrei -, bani care

---

³³⁵ Daniela Mârza, *Imaginea de sine a învățătorilor*, p. 445.

erau folosiți în scopuri caritabile, fie pentru susținerea școlii, fie pentru elevii săraci, pentru premii etc.; *constituirea de biblioteci școlare și populare*, ale căror fonduri erau completate din banii primiți cu diverse ocazii, chiar și prețul билетelor de intrare la spectacolele școlare, și care puneau la dispoziția elevilor cărți specifice vârstei și gustului, dar și lecturi pentru părinți, cu tentă moralizatoare, sfaturi practice etc.

Plecând de la general spre particular, **Foia Scolastică**, organul de presă al învățătorilor, trasează clar etapele și mijloacele pe care dascălii trebuie să le folosească în procesul educațional, cu precizarea că rolul tradițional de instruire al școlii trebuia înlocuit cu cel educativ.

„*Curatienid*” - așa cum este numită în epocă educarea elevilor³³⁶ și care sintetizează perfect rolul școlii - este un proces îndelungat care constă din trei etape: „*dedarea*” - adică inocularea gustului pentru educație, astfel încât aceasta să devină un mod de viață, o caracteristică a personalității copilului; dascălul și părinții trebuie să fie foarte atenți să-l determine pe copil să creadă că el însuși a ales acest mod de viață. Dincolo de curățenia spirituală, se insistă și asupra curățeniei corporale și vestimentare, fiind sugerată ideea ca dascălii să conceapă un program de vizite zilnice sau săptămânale pentru verificarea respectării zilelor de baie.

În plus, se pune în discuție chiar un standard vestimentar de frecvență a școlii, care presupune nu haine noi - în condițiile în care nu mulți părinți au posibilități materiale bune - ci haine curate, chiar dacă sunt „*bene petecite*.”³³⁷

---

³³⁶ P. Ungureanu, *Cum se-i dedamu pre copii la iubirea curatienid*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si scientificu*, nr. 3 din 10 februarie 1883, p. 38.

³³⁷ *Ibidem*, p. 39.

Cea de a doua etapă este constituită din „*exemplul*” celor mai mari³³⁸ - și aici intervine ținuta dascălului, care trebuie să fie întotdeauna impecabilă, ca simbol al statutului social. Iar al treilea mijloc este „*instruarea*”³³⁹ - adică, amintirea permanentă a celor mai importante reguli de igienă, comportament civilizată etc. Dacă dascălii respectă aceste trei mijloace și reușesc să-i determine pe elevi să le respecte, în pofida cutumelor cu care sunt obișnuiți în viața de familie, succesul educației este doar o problemă de timp. Devine clar că autoritatea și respectul impuse de dascăli stau la baza procesului de educare. Rolul dascălilor este de a prelua atribuțiile părinților, care nu au capacitatea necesară pentru a-i instrui pe copii.³⁴⁰

În pofida măsurilor legislative restrictive asupra cărora am insistat la începutul acestui capitol, al reticenței unor părinți și a sărăciei în care se zbătea o mare parte din dascăli, aceștia sunt convinși că, fără eforturile lor, românii sunt condamnați la întunericul neștiinței. Responsabilitatea dascălului se manifestă pe mai multe direcții esențiale: activitate remarcabilă și de neînlocuit în direcția alfabetizării, educării intelectuale, ca fundament pentru evoluția culturală, spirituală, economică; oferirea unui model uman și moral în comunitate, deoarece, alături de preot, el se preocupă de starea spirituală a poporului, pe care încearcă, prin învățătură, să-l ferească de nepăsare și de patimi, precum alcoolismul, beția, lenea, lipsa de cumpătate etc.; anulează, prin educație, diferențele existente între națiunile conlocuitoare din Transilvania și deșteaptă în sufletul și mințile românilor sentimentul de apartenență la neam, tradiție și specific național. E clar că activitatea învățătorului depășește cu mult limitele sălii de clasă și teama cea mai mare a dascălilor era ca nu cumva, după părăsirea școlii, copiii să revină la obiceiurile mai puțin

---

³³⁸ *Ibidem*, p. 40.

³³⁹ *Ibidem*.

³⁴⁰ *Auctoritatea și respectul în educație*, p. 52-54.

„sănătoase” din familie sau comunitate,³⁴¹ pentru că este foarte clară diferența între realitățile trăite efectiv de elevi și cele care li se predau la școală.

Un îndemn simplu, dar plin de semnificații, vine tocmai din zona mureșeană: un dascăl român, care semnează *D. L. T.*, în articolul intitulat ***Adunare de învățători***,³⁴² subliniind unele aspecte referitoare la adunarea de toamnă a învățătorilor români greco-catolici din districtul protopopesic al Biei, își încheie expunerea astfel: „*Inainte frați colegi! Puneți mare pond pe creșterea religioso-morală a tinerimii - speranța venitorului, căci numai un individ, care are la basă religiunea, pôte înfrunta socialismul și anarchismul, cari adzi așa dimensiuni ia în toate clasele de ómeni.*”

În funcție de profilul confesional al asociațiilor, putem identifica două tipuri de organisme, care reunesc interesele învățătorilor greco-ortodocși și ale celor greco-catolici; trecând însă dincolo de limitele confesionale, observăm că interesele tuturor românilor sunt bine reprezentate de asociații mari, comune, care nici măcar nu au neapărat în componența numelui vreo trimitere la o confesiune anume. Acest fapt ne îngăduie să credem - o dată în plus - că interesele comune ale românilor primau în fața celor tributare unei confesiuni, zone politice sau geografice, chiar dacă unii cercetători încearcă să explice o oarecare ascensiune a ortodoxiei prin prisma „*competiției intraetnice între cele două biserici*” care „*administrau spiritual populația din Transilvania.*”³⁴³

---

³⁴¹ *Ibidem.*

³⁴² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 262 din 29 nov. / 11 decembrie 1898, p. 6.

³⁴³ Elena Mișu, Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventariul tuturor bisericilor aflătoare ano 1872 sub protopresbiteratul Mureșiu Oșorheiului fiind protopresbiter Parteniu Trombitasiu de Bethlen*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011, p. 6.

O astfel de asociație - **Asociația pentru Susținerea și Prosperitatea Durabilă a Școalei Naționale Române din Reghinul Săsesc** - a fost fondată în anul 1861 de către un grup de intelectuali români din Reghin, printre care pot fi amintiți proprietarul Teodor Șerban Lupu, preceptorii Alexandru Șiotropa și Alexandru Silvași, Ioan Rusu, Ioan Pop Maior, familia comercianților George și Nicolae Marinovici, George Grecu etc. Conștienți de rolul și importanța școlii în procesul de educare și ridicare culturală a poporului, ei înaintează mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu un memoriu prin care solicită aprobarea în vederea înființării asociației, al cărei scop - cel puțin după speranțele și așteptările fondatorilor - era acela de a strânge o sumă de până la 10.000 de florini care, adăugată la veniturile școlilor reghinene, ar fi contribuit la mai buna retribuire a învățătorilor, dar și la îmbunătățirea calității materialelor didactice, precum și la achiziționarea manualelor pentru elevii mai săraci. În plus, inițiativa lor prevedea și înființarea unei noi școli, foarte necesară pentru învățământul românesc din zonă.³⁴⁴

Zece ani mai târziu, în 1871, era înființată și **Asociația pentru Fond Școlar**, tot la Reghin, având la bază sumele de bani donate de către Traugott Wachner (150 de florini) și Samuel Wagner (200 de florini) pentru sprijinirea activității școlilor reghinene.³⁴⁵

Din categoria asociațiilor învățătorilor greco-ortodocși, printre cele mai importante identificate în zona mureșeană putem aminti **Asociația Învățătorilor din Zona Reghinului**, fondată în anul 1863. Primul document care atestă existența asociației și care sugerează interesul pentru o cultură instituțională organizată este **Protocolul luat în 12 septembrie 1863 la Inspecțiunea districtuală gr.-ort. a Tractului Tordei superioare, de către**

---

³⁴⁴ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 250.

³⁴⁵ *Ibidem*, p. 254.

corpul învățătoresc al școalelor populare din acest tractu.

Documentul a fost elaborat cu prilejul primei reuniuni, de fapt, reuniunea de înființare a acestei asociații, care s-a ținut în cadrul școlii de la Idicel, cu participarea a 15 învățători. Președinte era Galaction Șagău.³⁴⁶ Deși s-a reorganizat în anul 1882, la 6 iulie, schimbându-și denumirea în **Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodoxi din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului**, asociația și-a păstrat obiectivul principal, care avea în vedere perfecționarea cadrelor didactice și contribuția la dezvoltarea învățământului românesc, atât prin conferințe sau prin cursuri de vară, cât și prin editarea unor lucrări de specialitate.³⁴⁷

În anul 1890, Adunarea Generală a reuniunii s-a desfășurat la Jabenița, în apropiere de Reghin, în intervalul 5-7 august; un moment important în cadrul acesteia l-a constituit discursul de mulțumire rostit de vicepreședintele reuniunii, I. Duma, prin care s-a „*exprimat mulțumită protocolară acelor prestați Domni autori, care au donat opuri de ale lor pe seama bibliotecii.*”³⁴⁸ Nu vom insista însă asupra aspectelor legate de organizarea și funcționarea bibliotecii, deoarece asupra acesteia vom reveni în capitolul dedicat bibliotecilor.

Tot la Reghin a funcționat și **Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodoxi din Tractul Reghinului**; într-un scurt articol nesemnlat, mai degrabă un semnal de alarmă, se atrage atenția asupra faptului că activitatea acestei reuniuni a fost declarată de către ministerul ungar al învățământului drept neavenită, după cum se menționează în *Gazeta Transilvaniei*, care preia informații din publicațiile de la Budapesta. Reacția membrilor reuniunii este destul de critică; ei se plâng că, deși sunt acuzați de practici „*bănuitoare*,”

---

³⁴⁶ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin*, p. 28.

³⁴⁷ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 253.

³⁴⁸ Idem, *Biblioteci reghinene*, în *Vatra*, s.n., 1971, nr. 138, p. 13; Grigore Ploșteanu, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș*, p. 485-487.

autoritățile nu au inițiat nici un fel de cercetare, motiv pentru semnatarul acestor rânduri să sublinieze un adevăr destul de trist în epocă, legat de tendința autorităților de a sancționa orice „greșeală” a românilor pentru a pune capăt organismelor lor asociative.³⁴⁹

O asociație a învățătorilor greco-ortodocși a funcționat și la Sighișoara - **Reuniunea Învățătorilor Greco-Ortodocși Români din Districtul Sighișoara**; înființată la sfârșitul secolului al XIX-lea, organizează în anul 1895, cu prilejul unei adunări a reuniunii, o „*serată declamatorică-teatrală, cu cântări și declamațiuni*”,³⁵⁰ la care erau invitați să participe toți românii din împrejurimi, dornici să se familiarizeze cu atmosfera de complicitate românistă.

În ceea ce privește asociațiile românești de confesiune greco-catolică, au putut fi identificate mai multe reuniuni ale învățătorilor din arealul geografic cercetat; amintim, în acest sens, **Despărțământul Reghin al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș**. Reuniunea a fost condusă între 1896-1911 de învățătorul George Maior,³⁵¹ iar la adunările membrilor - care erau considerate în epocă drept modalități foarte apreciate de schimburi de idei profesionale - erau expuse comunicări cu caracter pedagogic, metodic, dar și lecții practice. În special materialele, prelegerile și lecțiile deschise susținute de G. Maior se bucurau de aprecierea tuturor participanților, ceea ce îi atrage elogii din partea contemporanilor.

Reuniunea dispunea, de asemenea, și de o bibliotecă, pe care Maior a încercat din răspuțeri să o dezvolte cât mai mult; în anul

---

³⁴⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 68 din 24 martie / 5 aprilie 1896, p. 3.

³⁵⁰ Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice*, p. 124.

³⁵¹ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 28.

1899, în urma eforturilor sale, biblioteca primește o donație de „cărți de lectură” de la București, prin intermediul Astrei.³⁵²

Conform unei statistici publicate în *Foaia școlastică*, reuniunea reghineană era destul de puternică; în 1913, sunt amintiți 34 de membri fondatori și 25 ordinari. Printre aceștia sunt menționați: Grigore Bucur, Romulus Cătărig, Gh. Maior, Florian Pop, Ioan Suciu, G. Șuteu, Traian Vețian etc.³⁵³ Se vorbește, deci, despre o structură puternic consolidată, cu numeroși membri, în rândul cărora se regăsesc intelectuali de elită ai orașului.

Un despărțământ al reuniunii amintite exista și la Iernut - **Despărțământul Iernut al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș**, și dispunea chiar și de o bibliotecă, în legătură cu care datele lipsesc.³⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*³⁵⁵ menționează, într-un scurt articol, programul adunării Despărțământului Iernut al Reuniunii, care a avut loc în 5 mai 1898, la Șeulia. Din nefericire, scurta relatare arată și faptul că doar o parte dintre cei așteptați au răspuns invitației, iar cei care nu au participat, nici măcar nu și-au argumentat lipsa și nu au achitat taxa datorată. Mai mult, o parte din program - o disertație asupra căreia nu se oferă amănunte - nu s-a mai prezentat.

Conform prevederilor statutare, Despărțământul ierneuțean organiza două adunări în fiecare an: una primăvara, cealaltă toamna. Ca număr de membri era relativ redus, comparativ cu Reuniunea din Reghin; în 1899 număra doar 12 membri. Cu toate acestea, activitatea de culturalizare dusă de reuniune este destul de consistentă și variată.

---

³⁵² Grigore Ploșteanu, *Gheorghe Maior*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 164.

³⁵³ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 253.

³⁵⁴ *Adunare de învățători*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 108 din 17 / 29 mai 1898, p. 2. Semnează *Un participant*

³⁵⁵ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 113 din 21 iunie / 3 iulie, 1898, p. 2.

Putem aminti în acest sens, prelegerile susținute de participanții la adunarea din primăvara anului 1900, de la Giulus,³⁵⁶ și care s-au axat pe diverse tematici: lecția practică a învățătorului Tit Pop, cea despre „*cerc, comitat și ținut*” susținută de Olimpiu Morariu și dizertația despre agricultură a lui Nicolae Degan etc.³⁵⁷

Și la Luduș exista o organizație a învățătorilor - **Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Catolici din Despărțământul Protopopesc al Mureș-Ludușului.**³⁵⁸ Activitatea membrilor săi oscilează între cele două extreme - ale interesului total și al neparticipării la activitățile organizate: dacă despre adunarea de toamnă, organizată la Căpușul de Câmpie, în 1899, se vorbește în organul de presă oficial al Reuniunii - **Foaia Școlastică**³⁵⁹ - prin prisma numeroasei participări a învățătorilor, prilej de mare bucurie și satisfacție pentru Ioan Coman, președintele Despărțământului, un an mai târziu, în 1900, cele două adunări nu a fost deloc reușite. Cu un număr de participanți mult redus, se deplânge dezinteresul manifestat de învățătorii din Luduș și împrejurimi față de activitatea Reuniunii, chiar dacă programul propus de noul președinte - învățătorul Vasile Morariu - era dintre cele mai atractive:³⁶⁰ prelegeri, rapoarte de

---

³⁵⁶ *Apel*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.

³⁵⁷ Gheorghe Andreica, *Monografia orașului Iernut*, p. 132.

³⁵⁸ *Convocare*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 4 din 1 aprilie 1899, p. 32.

³⁵⁹ *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 20 din 1 decembrie 1899, p. 170.

³⁶⁰ Vasile Morariu, *De ale Reuniunii*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 23 din 1 decembrie 1900, p. 184-185.

activitate culturală și financiară, discuții legate de dezvoltarea colecțiilor bibliotecii despărțământului.

De altfel, Vasile Morariu chiar lansează un apel prin intermediul *Foii Scolastice*, prin care cere ajutorul tuturor celor interesați de actul lecturii să doneze în folosul bibliotecii cărți, ziare, broșuri etc., numele donatorilor urmând să fie anunțate în presă.³⁶¹ Apelul rămâne însă fără rezultate concrete, motiv pentru care se hotărăște ca cei prezenți să contribuie cu câte 2 coroane la fondul pentru achiziții.³⁶²

Presa vremii menționează și la Tîrgu Mureș existența unei reuniuni - **Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Catolici din Despărțământul Protopopesc al Mureș-Oșorheiului**³⁶³ - însă numai în contextul lansării unui anunț de organizare a adunării de primăvară, în mai 1899. Din anunțul foarte sumar putem afla doar numele a doi membri din conducerea locală: Ioan Morariu, președinte și Augustin Nascu, notar.

La fel de puține informații cunoaștem și despre **Despărțământul Biei și Dicio-Sân-Martin** al Reuniunii, care și-a ținut adunarea de primăvară la 13 mai 1900 în școala greco-catolică din Valea Sasului.³⁶⁴ Cu toate acestea, putem considera că intelectualitatea din Târnăveni și împrejurimi era conștientă de rolul școlii, în condițiile în care, încă din anul 1896, o comună mică din comitatul Târnavei Mici, din apropierea orașului - Boziaș - cu doar 100 de familii, încearcă să lanseze un apel insistent în vederea unei colecte pentru edificarea școlii. Deși populația școlară era redusă, se

---

³⁶¹ *Apel*, p. 80.

³⁶² Vasile Morariu, *De ale Reuniunii*, p. 184-185.

³⁶³ *Convocare*, p. 52.

³⁶⁴ *Apel*, p. 80.

insistă asupra nevoii de instruire a celor mici, în condițiile primejdiei la care este expus românismul.³⁶⁵

Nu doar orașele erau interesate de aceste metode de culturalizare și educare continuă - am spune astăzi. Un exemplu în acest sens este Bia, localitate în care funcționa **Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Tractul Bia**. Despre activitatea acestei Reuniuni se vorbește și în *Gazeta Transilvaniei*;³⁶⁶ semnatarul articolului își exprimă dezamăgirea că nu se cunosc foarte multe amănunte despre activitatea de aici. Din afirmațiile sale, reiese că învățătorii din zonă sunt interesați de educația discipolilor lor și nu numai. El ține să sublinieze faptul că, prima adunare a reuniunii, care a avut loc la Sân-Miclăuș la 30 octombrie 1897, sub conducerea lui Teodor Pănăzan, președintele Reuniunii, a fost prilej de mare bucurie atât pentru elevi, dar și pentru clericii din zonă și chiar pentru oamenii de rând. Discuțiile purtate și sfaturile practice au fost bine primite de participanți.

Un Despărțământ exista și la Fărăgău,³⁶⁷ membri activi ai Reuniunii fiind rugați prin presă să-și achite taxele anuale restante; în caz contrar, președintele Despărțământului, George Ch. Micu, anunță că va publica numele restanțierilor în presă.³⁶⁸

La Pogăceaua, în anul 1899, Despărțământul înregistra 15 membri ordinari, la care se adăugau și alți intelectuali din localitate și

---

³⁶⁵ *Apel către inimile generose*, p. 4.

³⁶⁶ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 113 din 21 iunie / 3 iulie, 1898, p. 4.

³⁶⁷ *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.

³⁶⁸ *Rugare*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.

împrejurimi: preoți, proprietari, învățători.³⁶⁹ Poate și prin prisma numărului mare de membri, Reuniunea pare să fi fost destul de activă, în condițiile în care presa vorbește în termeni elogioși de Adunarea Generală din primăvara anului 1899, organizată la Sângeorgiu de Câmpie, la 28 noiembrie 1899, sub președinția învățătorului Mihail Damian; se amintește chiar un moment ieșit din limitele programului preconizat și care a constat din constituirea unui cor improvizat, care a încântat participanții.

Și pentru că în arealul mureșean funcționau atât de multe despărțăminte ale Reuniunii Învățătorilor Români Greco-Catolici din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș, o statistică referitoare la numărul total al membrilor, publicată în aprilie 1900, ne oferă date clare referitoare la modul în care dascălii mureșeni percepeau importanța acesteia și la ponderea lor în structura Arhidiecezei.³⁷⁰ Cu precizarea că, după cum se observă și în tabelul de mai jos, doar o parte din despărțămintele mureșene sunt cuantificate.

	Membri fondatori	Membri ordinari	Membri ajutători
Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș	14	461	89
Bia	-	18	18
Fărăgău	-	23	-
Luduș	-	14	-

³⁶⁹ *De ale reuniunii noastre*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 7 din 1 aprilie 1900, p. 53.

³⁷⁰ *Raport*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Arhidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 16 din 1 octombrie 1899, p. 125.

Tg. Mureș	-	14	9
Pogăceaua	-	12	-
Reghin	-	26	-
Total	-	107 (23,21 %)	27 (30 %)

Și semnalele transmise în epocă de la Șeulia de Câmpie sunt pozitive; *Gazeta Transilvaniei*³⁷¹ înregistrează progresul școlilor confesionale din această localitate și, ceea ce impresionează cel mai mult, este faptul că, în fiecare comună aparținătoare, edificiul cel mai impunător este cel al școlii. În plus, sunt remarcate eforturile conducătorilor bisericii, dar și cele ale oamenilor de rând, care au înțeles importanța școlii și au contribuit la ridicarea ei, din puținul pe care îl mai aveau. Școlile din zonele învecinate - Pogăceaua, Velcheriu, Sărmaș etc. - sunt privite admirativ de trecători, datorită edificiului în sine; dar și mai important este progresul învățământului.

Este subliniat și efortul învățătorului local, *Adamu Maior*, care, în 8 luni, a reușit „peste așteptarea multu.” 50 de copii știa, în anul 1885, scris-cititul și totul se datorează învățătorului, care a știut să-i atragă spre școală. Este, practic, un exemplu de misiune dusă la bun sfârșit, chiar dacă nu se realizează în cadrul unui organism asociativ.

Pe aceeași direcție de moralizare a românilor, foarte interesantă este și o relatare din Reghin; în cadrul sinodului clerical din tractul Reghinului, desfășurat la 12 decembrie 1889 la școala greco-catolică din localitate, sub autoritatea protopopului Petru Uilăcanu, s-a discutat deschis și problema consumului de alcool, un viciu destul de răspândit în lumea românească, considerat drept unul din principalele rele care afectează țăranul român. Protopopul a lansat chiar o

³⁷¹ *Corespondența noastră din comitate. Șeulia de Câmpie*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 118 din 29 mai / 10 iunie 1885, p. 3. Semnează *Iacobi Calianu*, proprietaru.

propunere privind posibilitatea înființării unor așa-numite „*societăți de temperanță*,” având drept scop principal convingerea țăranilor să renunțe la consumul de astfel de băuturi.³⁷² Surse ulterioare, care să confirme punerea în aplicare a acestei soluții, însă nu s-au mai găsit.

Se creionează, astfel, imaginea dascălului din comunitățile românești transilvănene de-a lungul secolului al XIX-lea, o imagine care suferă o profundă transformare, odată cu reorganizarea sistemului educațional pe baze clar fundamentate din punct de vedere științific. Acest fenomen are loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când profesorii tind tot mai mult să se constituie într-o categorie socio-profesională bine definită.³⁷³ Deși există în epocă un curent de opinie care ce susținea faptul că dascălii, de fapt clasa învățătorilor, constituie un corp „*putred, de meseriași*.” Învățătorii nu sunt meseriași, ei nu transmit doar cunoștințe, ci se dedică total misiunii sacre de educare a oamenilor și din mâinile lor ies anual mii de oameni luminați.³⁷⁴

Această stare de fapt este dovedită concret de organizarea în asociații sau reuniuni învățătoresți, care se regăsesc atât în mediul greco-catolic, cât și în cel ortodox.

Pentru a percepe cât mai clar imaginea pe care dascălul o avea în cadrul comunității, trebuie să ne raportăm la ceea ce se spunea în epocă: „*Dein tote misiunile cea mai dificila, dar sî cea mai frumoasa este acea de profesor. Este dificila pentru ca ai se lupti cu adversitatile, este frumoasa ca ai se ridici pre omu. Invatatoriloru unui poporu li se cuvine cea mai mare stima, dar in acela-si tempu totu ei au sî cea mai mare responsabilitate.*”

---

³⁷² *Corespondența Gazetei Transilvaniei. De lângă Reghinu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 272 din 6 / 18 decembrie 1889, p. 2-3.

³⁷³ Daniela Mărza, *Imaginea de sine a învățătorilor*, p. 445.

³⁷⁴ *Despre societatea didactica dein Bucuresci*, în *Foia Scolastica. Adausu la „Economulu,”* nr. 8 din 15 / 27 septembrie 1873, p. 60-61.

*Unu poporu sta in mâna loru ca marmora in mâna artistului: Unu artistu pote face dein materia bruta o monstruositate seau unu capu de opera. Invetiatorii, dupa cumu vor face usu de insarcinarea loru, potu inaltia seu injosi pre unu poporu.*³⁷⁵

O definiție clară a rolului dascălului, o pledoarie la adresa responsabilităților asumate de către corpul didactic, singurul în măsură să ridice poporul prin cunoștințele transmise. Cu o condiție însă, fundamentală: dascălii să-și îndeplinească misiunea așa cum trebuie.

Portretul intelectual al dascălului era unul standard, impus prin legislația emisă în cadrul dublei monarhii: legea din 1868, care stabilea condiții clare privind pregătirea specifică dascălilor din școlile publice transilvănene: urmau „preparandia,” școala medie de specialitate de 3 ani, inferioară ca statut liceului, ceea ce nu le permitea să urmeze mai departe studii universitare, iar apoi legea din 1879 care introducea, la finalul celor trei ani de studiu, obligativitatea susținerii unui examen de limbă maghiară.³⁷⁶

Dar aceste cursuri erau urmate de relativ mulți tineri, ale căror probleme se pot rezuma la două aspecte, care explică foarte bine statutul social al dascălilor și imaginea pe care aceștia o au în societate: *lipsurile financiare* - care îi împiedică să continue studiile și creează imaginea unor intelectuali care nu sunt foarte deosebiți de oamenii de rând, în condițiile în care își duc viața de la o zi la alta și sunt condiționați de bunăvoința comunității; *calitatea intelectuală* a viitorilor dascăli - care le afectează prestigiul în comunitate.³⁷⁷ Apare, prin urmare, un paradox: astfel de dascăli sunt priviți cu superioritatea omului bogat de către cei cu stare materială bună, dar și

---

³⁷⁵ *Ibidem*.

³⁷⁶ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 301.

³⁷⁷ *Ibidem*, p. 299.

disprețuiți de cei cu adevărat învățați, din cauza limitelor lor intelectuale.

Odată începută activitatea de dascăl, aceștia se confruntau cu diverse neajunsuri, legate, în primul rând, de salarizarea neadecvată, insuficientă pentru activitatea și eforturile depuse, și care le afecta statutul social; avem în vedere faptul că nu toți aveau șansa de a sluji într-o comunitate mare, bogată, cu oameni darnici, care înțelegeau rolul educației - de aceea, nu întotdeauna primeau salariul la timp sau îl primeau în produse gospodărești, care le asigurau traiul zilnic, dar nu le oferea garanția zilei de mâine; nu toți aveau șansa de a-și desfășura activitatea în spații adecvate procesului educațional și nu aveau materialele didactice necesare; nu toți aveau elevi suficient de interesați de învățatură etc. În plus, de multe ori, învățătorul trebuia să meargă personal la fiecare familie și să-și ceară drepturile bănești, ceea ce era sub demnitatea unui intelectual în adevăratul sens al cuvântului. Dacă autoritățile confesionale nu puteau asigura salariile învățătorilor, statul suplimenta veniturile, dar căpăta totodată dreptul de a interveni în activitatea școlară, ceea ce se potrivește foarte bine intereselor autorităților maghiare care urmăreau, sub diverse forme disimulate, maghiarizarea.

Salariul unui dascăl nu era foarte mare și, în perioada cercetată de noi, se pot observa unele oscilații destul de consistente în retribuiția anuală. Dacă luăm ca reper salariile profesorilor de la Blaj, în anii instaurării dualismului, un profesor cu normă întreagă - adică o catedră de 18-19 ore - primea 600 de florini, în vreme ce un profesor supleant primea 500 de florini, cu precizarea că veniturile sale puteau proveni parțial și din alte fonduri; ulterior, în anii 1869-1870, salariul unui profesor cu normă întreagă creștea la 700 florini.³⁷⁸

---

³⁷⁸ Nicolae Victor Fola, *Școlile Blajului între anii 1850-1918. Evoluția instituțională și contribuții la dezvoltarea elitelor intelectuale românești*, Tîrgu Mureș, Editura Ardealul, 2008, p. 251.

În aceeași perioadă, în localitatea brașoveană Șinca Veche, primul învățător, care avea și cele mai mari responsabilități, era retribuit cu 340 de florini, al doilea cu 200 de florini, iar începătorii cu 80 de florini.³⁷⁹ Sume infime, care nu le permiteau o relaxare financiară, motiv pentru care erau în permanență în căutarea și a altor surse de venituri. Dar, la urma urmei, se știe că învățătorii nu erau oameni bogăți, decât cu foarte puține excepții; bogăția lor consta în ceea ce cunoșteau, responsabilitățile pe care și le asumau și, nu în ultimul rând, în ceea ce reușeau să transmită mai departe.

Alte statistici ale vremii ne oferă o imagine și mai sumbră; conform datelor publicate în anul 1870, salariile dascălilor oscilau între 120 și 400 de florini anual, o parte din aceste sume fiind însă plătite în natură - cereale, lemne etc.³⁸⁰

O mare parte din dascăli de la țară erau fii de țărani, dornici să-și schimbe destinul implicit conferit de naștere.³⁸¹ Dar viitorul lor ca „intelectuali” depindea de mai mulți factori, atât de natură financiară și intelectuală, cât și de natură umană, adică de relația pe care tinerii o aveau cu autoritățile laice și ecleziastice din comunitate și, nu în ultimul rând, cu comunitatea. Și nu trebuie uitată nici misiunea preotului - care avea în grijă și educația copiilor din comunitate - și care putea substitui cu succes munca învățătorului, mai ales dacă acesta nu era acceptat în întregime de comunitate.³⁸² De ținut seama și de faptul că preotul era de regulă absolvent de liceu, nivel de educație superior preparandiei, și între sarcinile lui intra și organizarea

---

³⁷⁹ *Școala românească din Șinca-vechiă*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 137 din 20 iunie / 2 iulie 1885, p. 2- 3.

³⁸⁰ Conform V. Babeș, *Școala, școlile și învățătorii populari*, în *Albina*, numerele 67 și 68 din anul 1870 apud Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania*, p. 326.

³⁸¹ Daniel Sularea, *Școală și societate*, p. 300.

³⁸² *Ibidem*, p. 303.

unor cursuri gratuite pentru comunitate, în condițiile în care învățătorul trebuia plătit.

Mai exista și varianta, deloc îmbucurătoare pentru tinerii absolvenți ai preparandiei, ca absolvenții de seminar teologic să primească un post de învățător până în momentul în care, în urma eliberării unei parohii, puteau fi numiți preoți.³⁸³

Portretul moral era tributar unui crez destul de simplu, care însuma însăși rațiunea lor de a exista: dascălii nu se considerau responsabili doar față de elevii pe care îi instruiau la școală; nu erau răspunzători numai de evoluția lor intelectuală, de cunoașterea, la finalul studiilor, a elementelor de bază, precum scris-cititul; ei răspundeau, în egală măsură, și de asimilarea de către copii a învățăturilor spirituale și sufletești, care să-i formeze ca adulți responsabili. În plus, aveau o mare responsabilitate și față de comunitatea în care își desfășurau activitatea, nu numai față de copiii de vârstă școlară. Practic, ei ajung să se confunde cu școala și cu oamenii pe care îi învățau, astfel încât, o abatere de la regulile de conduită profesională sau morală era grav sancționată de comunitate.³⁸⁴

Normele de conduită pe care dascălul trebuia să le respecte erau destul de austere; să se dovedească un bun gospodar al propriei case, al școlii, dar și a comunității spirituale; el nu avea dreptul de a se „amesteca” printre „ceilalți.” trebuia să păstreze în permanență o atitudine suficient de relaxată pentru a se integra și a fi acceptat de comunitate, dar, în același timp, trebuia să fie suficient de detașat de obiceiurile locului, pentru a nu se confunda cu acestea și a deveni un om obișnuit. Trebuia, de asemenea, ca prin rezultatele obținute pe plan intelectual, școlar, să se impună, pentru a șterge imaginea

---

³⁸³ *Ibidem*, p. 311.

³⁸⁴ Daniela Mârza, *Imaginea de sine a învățătorilor*, p. 444.

„dascălului timid” de la țară, care nu se poate ridica la nivelul adevăraților bărbați ai națiunii.³⁸⁵

În epocă, sunt evidențiate două categorii de învățători: unii dintre ei nu sunt pregătiți suficient pentru a-i învăța și pe alții; sau consideră că simpla prezență în sala de clasă și transmiterea acelor cunoștințe minimale care duceau la cunoașterea scris-cititului erau suficiente și că misiunea lor s-a încheiat. Cea de a doua categorie este reprezentată de cei care mai au puterea, răbdarea și cunoștințele necesare pentru a scrie manuale școlare, de care elevii se pot folosi și singuri, după dobândirea cunoștințelor minimale.³⁸⁶

O întrebare care cu siguranță trebuie pusă: putea învățătorul să se achite onorabil și responsabil de toate aceste sarcini? Deoarece, în acest fel, el era suprasolicitat, nu mai avea timp pentru el și familie, nu mai putea să lucreze și altceva pentru a-și întreține familia și - teoretic - ar fi trebuit să fie unul dintre săracii comunității, condiții în care nu ar mai fi avut autoritatea necesară și credibilitatea pentru a se face ascultat în comunitate.³⁸⁷

Răspunsul este firesc: nu toți învățătorii corespundeau din punct de vedere profesional și uman; dintre abaterile și acuzele cele mai frecvente care li se aduceau, se pot aminti abuzul de băuturi alcoolice, progresul limitat cu elevii sau utilizarea unor metode neadecvate pentru obținerea de rezultate (inclusiv teroare fizică sau folosirea elevilor pentru muncile specifice propriei gospodării), neimplicare în activități extrașcolare etc. Un articol publicat în *Foiaia Scolastică* în 1873 insistă asupra acestor aspecte negative din comportamentul dascălilor, care duc la scăderea interesului elevilor față de școală și la anularea autorității învățătorului în comunitate:

---

³⁸⁵ *Ibidem*, p. 447.

³⁸⁶ P. Ungureanu, *Cum se-i dedamu pre copii la iubirea curatieniei*, p. 37.

³⁸⁷ Daniela Mărza, *Imaginea de sine a învățătorilor*, p. 447.

absențele nemotivate, nepregătirea profesională conform cerințelor vremii, tratarea rea a elevilor.³⁸⁸

Aspecte negative în pregătirea sau comportamentul dascălilor se înregistrează și în zona mureșeană. De la Pogăceaua, de exemplu, se atrage atenția asupra rezultatelor foarte slabe obținute de învățătorii din zonă la examene. Din 17 comune cu 17 învățători, doar unul singur - Mihail Damian, amintit deja - a obținut rezultate bune - se plânge „*Uliul*,” semnatarul articolului din presa vremii -, făcând „*mândria poporului român*.”³⁸⁹ Este, practic, un semnal de alarmă asupra slabei pregătiri didactice a celor cărora le-a fost încredințată, cu multe sacrificii, „*creșterea tinerimei române*.”

Iar la Ganfalău, comunitatea se plânge de învățătorul Filimon Hălmăciu, care este acuzat că a provocat mari tulburări în rândul românilor din zonă.³⁹⁰ Acesta a fost alungat din 4 comune, lăsând în urmă numai amintiri triste și deloc plăcute. Motivul era unul strict personal și deriva din ambiția învățătorului amintit de a promova într-o funcție mult superioară nivelului de pregătire intelectuală: oscilând între cele două biserici românești, a încercat în cele din urmă să convingă locuitorii din Suplac să-l aleagă preot, solicitând în acest sens și sprijinul protopopului de la Tîrgu Mureș, pe atunci Nicolae Maneguțiu. Răspunsul ierarhului a fost destul de clar: e necuviincios să se folosească de măsuri coruptive - cum ar fi amenințarea revenirii la greco-catolicism și la convertirea întregii populații din Suplac la această religie - pentru a ocupa o parohie, pentru care nu avea pregătirea necesară. Cu toate acestea, tulburările au continuat destul de mult timp.

---

³⁸⁸ *Despre societatea didactica dein Bucuresci*, p. 62-63.

³⁸⁹ *Din Câmpia*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 141 din 28 iunie / 10 iulie 1898, p. 3.

³⁹⁰ *Unu intrigantu periculosu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 192 din 2 / 14 septembrie 1894, p. 3.

Imaginea învățătorului nu trebuie însă afectată de toate aceste aspecte; în fond, înainte de orice, învățătorul era om, supus regulilor omenești ale existenței. Există însă și excepții, percepute ca atare de către comunitate, adică învățători cu un puternic instinct de adaptare la situație, dispuși să-și împlinească misiunea instructivă până la capăt. Aceștia sunt apreciați în comunitate nu doar pentru calitățile lor intelectuale, ci și pentru probitatea lor morală. Sunt acei dascăli care, indiferent de condițiile de salarizare sau de veniturile materiale obținute, își duceau la capăt misiunea, implicându-se în viața comunității și organizând diverse activități de promovare a culturii: serbări școlare sau comunitare, coruri pentru copii și adulți, se abonează la presa timpului, pe care o oferă și altor membri ai comunității, își creează propriile biblioteci, cu puține cărți, este adevărat, dar sunt alese și îngrijite cu atenție, se numără printre colaboratorii presei timpului, activează ca membri de bază în asociațiile culturale, profesionale și educative ale momentului și locului.

La final, putem concluziona că învățătorii și-au depășit cu mult obligațiile profesionale stabilite de programa școlară a vremii. Organizați în structuri asociative care au depășit limitele școlii, ei au înțeles că profesia lor este completă numai prin depășirea condiției de dascăl. Beneficiari ai unor studii și cunoștințe mai vaste, tributari luptei pentru afirmarea specificului românesc, ei au conceput programe de educare și culturalizare a națiunii, punând astfel bazele teoretice ale devenirii naționale.

În fond, definitiv rămâne sintagma „*Învățător, tu ai un nume, ce l-a avut Mântuitorul.*”³⁹¹

---

³⁹¹ Daniela Mârza, *Imaginea de sine a învățătorilor*, p. 444, apud *Foaia școlastică*, 1907, nr. 1, p. 3.

Capitolul V

Alte tipuri de societăți

Sub acest generic, destul de generos, am inclus acele societăți culturale care nu au la bază o anumite categorie socială sau care nu se adresează unui public anumite ales; sunt acele societăți care au ca obiectiv central promovarea culturii, chiar dacă acest lucru se realizează pe căi adiacente: fie prin cultivarea gustului pentru lectură, prin organizarea unor activități cultural-artistice care să inoculeze românilor apetitul pentru teatru, muzică, poezie, fie prin acordarea sprijinului financiar necesar unor astfel de manifestări. Ele nu reprezintă interesele unei categorii socio-profesionale bine definite, chiar dacă sunt înființate și se bazează pe indivizi care au aceleași preocupări, nevoi și interese. Dar, prin activitățile realizate, ele se adresează unei categorii vaste de beneficiari, direcți sau indirecti.

Putem aminti în această categorie, în primul rând, **Societatea de Lectură a Canceliștilor Români din Tîrgu Mureș**. Fondată la mijlocul anilor '40 ai secolului al XIX-lea - fiind menționată ca atare în *Gazeta Transilvaniei* din ianuarie 1846,³⁹² deși este posibil ca la acea dată să fi fost deja de mai multe luni activă - societatea apare pe fondul sporirii interesului și preocupărilor pentru lectură ale tinerilor intelectuali români.³⁹³ Dovadă temeinică în acest sens este cercetarea cataloagelor de cititori ale Biroului Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș, care s-a deschis pentru publicul larg încă din anul 1802 și care funcționează și azi ca bibliotecă publică,

---

³⁹² *Un cănălist român*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr 8. din 26 ianuarie 1846, p. 31.

³⁹³ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș înainte de 1848*, în *Vatra*, s.n., 20 iunie 1971, nr. 3, p. 17.

aflată în structura Bibliotecii Județene Mureș, după aceleași principii valabile cu două secole în urmă.

Constituirea noii societăți a stârnit reacții destul de energice în tabăra maghiară;³⁹⁴ astfel, în periodicul unguresc *Múlt és Jelen*,³⁹⁵ se considera că, prin înființarea unei noi societăți românești, „partidele și dezbinările în mica noastră patrie s-ar mai fi înmulțit.”³⁹⁶ Replica tinerilor canceliști târgumureșeni este foarte pertinentă: „cântăreștii români din M. Vașarbeiu au voie de citit, și inimă de învățat, dar fiindcă Doamna furtună nu au rîs fiștecăruia cu averile sale într-atîta, cît tot insul deosebi să-și poată câștiga cărți și novele trebuincioase, unul fără de altul nu-și ajung voința; ca să nu rămîie totuși de scădere, s-au adunat de vr-o trei ori la olaltă, s-au sfătuit despre facerea unei colecte, prin care să-și adune nescari novele, și despre casa unde se vor citi acelea; mai pe urmă ca să se cunoască unul pe altul mai îndeaproape au dat la olaltă și o cină.”³⁹⁷ În apărarea tinerilor canceliști vine și George Barițiu, care remarcă, ironic, faptul că „nevinovata petrecere a celor treizeci de canțeliști români de la M. Vașarbei a răsunat și în jurnalele de modă din Pesta.”³⁹⁸

Societatea canceliștilor târgumureșeni nu a funcționat pe baza unui statut clar; a activat mai degrabă în forme neoficiale până în anii revoluției pașoptiste. Dacă la fondarea ei au contribuit protopopii români Partenie Trombitaș și Ilie Farago, rolul de lider i-a revenit în perioada de început - 1845-1846 - lui Iacob Bologa, pentru ca, după plecarea lui din Tîrgu Mureș, acest rol să fie preluat de Avram Iancu și Al. Papiu Ilarian, pentru anii 1847-1848. De altfel, chiar și locul de

---

³⁹⁴ *Ibidem*. Vezi corespondența primită de la Tîrgu Mureș și publicată în *Gazeta Transilvaniei*.

³⁹⁵ *Trecut și prezent* - ziar apărut la Cluj-Napoca în preajma revoluției pașoptiste, având și un supliment *Hon és Külföld* (Țara și străinătatea).

³⁹⁶ Grigore Ploeșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

³⁹⁷ *Ibidem*.

³⁹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 10 din 31 ianuarie / 11 februarie 1846, p. 39.

întâlnire al canceliștilor era întocmai locuința lui Iancu, pe care o împărțea cu Papiu Ilarian și cu Petru Popovici.³⁹⁹ Uneori, locul de întâlnire devenea locuința altui intelectual român - Ioan Pinciu, care locuia împreună cu Petru Roșca.⁴⁰⁰

Întâlnirile canceliștilor erau extrem de dense și de concentrate; discuțiile se purtau în jurul articolelor și informațiilor apărute în presa românească a vremii, în special în *Gazeta Transilvaniei*, referitoare la situația românilor din Transilvania și care nu făceau decât să stârnească și mai mult tinerii intelectuali români în lupta lor pentru renaștere națională. Discuțiile se purtau întotdeauna - firesc - în limba română și erau un prilej de afirmare a specificului național, chiar dacă acest lucru însemna doar servirea unor bucate tradiționale sau, de exemplu, interpretarea unor cântece românești.⁴⁰¹

Societatea canceliștilor a avut legături strânse cu membrii *Societății de Lectură a Studenților Români de la Colegiul Romano-Catolic din Cluj* care, la începutul anului 1846, trimiteau în mod regulat colegilor lor de la Tîrgu Mureș revista *Aurora*.⁴⁰²

În preajma izbucnirii revoluției pașoptiste, societatea și-a încheiat activitatea.

Și intelectualii români din Reghin s-au organizat, la rândul lor; **Cercul Intelectualilor Români din Reghin**, fondat în mod clandestin în anul 1899 de avocatul Patriciu Barbu, cel care și-a pus amprenta și asupra Despărțământului reghinean al Astei, a

---

³⁹⁹ Ioan Oros alias Rusu, în *Memoriile* sale, p. 28 precizează că „*locul nostru - al canceliștilor - de întâlnire, conversare și citirea jurnalelor românești în Tîrgul-Mureșului înainte de anul 1848, sub timpul cât am fost la Tabla Regească au fost la cortelul lui Avram Iancu, care locuia cu Alexandru Papiu Ilarian și cu Petru Popovici în strada Olarilor numită.*” (azi este strada Avram Iancu, nr 23).

⁴⁰⁰ Grigore Ploeșteanu, *Cancelist la Tîrgu Mureș*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1972, nr. 17, p. 13.

⁴⁰¹ *Ibidem*.

⁴⁰² Grigore Ploeșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

întâmpinat greutăți, statutul nefiind aprobat de autorități.⁴⁰³ Motivul refuzului nu se cunoaște, se poate doar bănuși, dacă ne gândim că Barbu se afla în atenția autorităților locale; el a fost acuzat și chiar închis pentru 2 luni, fiind unul dintre acei intelectuali români judecați în procesul memorandumului.⁴⁰⁴

Nici femeile nu sunt lăsate în afara preocupărilor intelectuale. Presa vremii⁴⁰⁵ menționează în permanență activități ale **reuniunilor femeilor** din diverse zone sau orașe - Alba, Blaj, Brașov, Făgăraș, Deva etc. - însă datele referitoare la femeile mureșene sunt lacunare. Documentele de arhivă, destul de sărace în informații, confirmă însă existența **Reuniunii Femeilor Române din Reghin**, care era suficient de activă încât să colaboreze și chiar să obțină ajutor din partea Despărțământului Astrei reghinene. În acest sens, dovadă este protocolul ședinței Asociațiunii din 24 iulie 1893, desfășurată la Reghin, prin care se decide acordarea unui sprijin financiar în „*folosul reuniunii femeilor române înființate în Reghin.*”⁴⁰⁶

Trei ani mai târziu, regăsim o scurtă informare referitoare la o petrecere de vară, care s-a desfășurat la data de 10 august 1896, cu participarea intelectualilor din Reghin și împrejurimi. Fondurile strânse sunt destinate Reuniunii Femeilor Române din localitate. Din comitetul de organizare fac parte cei mai de seamă membri ai Astrei reghinene.⁴⁰⁷

---

⁴⁰³ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 31.

⁴⁰⁴ Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Matisia*, 1972, vol. III-IV, p. 339-343.

⁴⁰⁵ Avem în vedere în special *Gazeta Transilvaniei*, dar și *Transilvania, Boabe de grâu* etc.

⁴⁰⁶ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 11, f. 9.

⁴⁰⁷ *Producțiuni și petreceri*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 158 din 18 / 30 iulie 1896, p. 2.

Amănunte la fel de lacunare apar și în ceea ce privește **Reuniunea Femeilor Române din Sighișoara**. Societatea exista deja în anul 1894 când, la 1 martie, cu prilejul unei serbări în favoarea școlii românești din localitate, au fost prezentate mai multe momente artistice, printre care recitări de poezii, cântece interpretate de un cor format din 12 persoane, coordonat de învățătorul N. Stoicovici, jocuri populare românești etc.⁴⁰⁸ Ulterior, în 1904, s-au pus bazele **Reuniunii Femeilor Române Ortodoxe din Sighișoara**, care a funcționat neîntrerupt până la începutul anului 1940.⁴⁰⁹

După instaurarea dualismului austro-ungar, în anul 1867, în Transilvania s-a simțit acut și nevoia constituirii, pe lângă Astra, a unui for cultural care să coordoneze eforturile intelectualității române de a pune în evidență și de a valorifica creația spirituală a poporului român. Acest lucru s-a putut întâmpla odată cu înființarea **Societății pentru Crearea unui Fond de Teatru Român**, în anul 1870,⁴¹⁰ în urma apelului lansat, în luna aprilie a aceluiași an, în revista *Familia*, de către Iosif Hodoș și Iosif Vulcan, intitulat *Apelul către publicul român*.⁴¹¹ Din cauza situației materiale destul de precare a populației românești din Transilvania, apelul nu a avut însă, într-o primă etapă, impactul preconizat.

Conform viziunii liderilor ei, societatea nu trebuia să creeze un teatru românesc, ci să promoveze elementul românesc, spiritualitatea românească, să ofere un cadru de manifestare pentru tot ceea ce însemna limbă română, costum popular, muzică etc., practic tot ceea

---

⁴⁰⁸ *Tribuna*, nr. 75 din 15 / 27 aprilie 1894, p. 303.

⁴⁰⁹ *Monografia județului Târnava Mare*, Sighișoara, Topografia Miron Neagu, [1943], p. 123-124.

⁴¹⁰ Ianca Staicovici, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, p. 339.

⁴¹¹ Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național transilvănean*, în *Vatra*, s.n., 20 aprilie 1971, nr. 1, p. 21.

ce era specific, frumos și original în cultura noastră. Iosif Vulcan, vicepreședinte (1882-1895), apoi președinte (1895-1907) al societății, sublinia, în discursul rostit cu prilejul celei de a 25-a aniversări, că scopul principal al organizației era „să arboreze” stindardul culturii naționale prin acele locuri unde limba, literatura și muzica națională nu erau atât de bine promovate, în vederea „deșteptării românismului.” În plus, considera că, pe scenă, în cadrul manifestărilor organizate „în marginile extreme ale elementului românesc,” obiceiurile, limba „vor deveni mai mult proprietatea noastră.”⁴¹²

Adunările generale ale societății erau foarte bine primite, atât de membri ei, cât și de publicul larg. Cu astfel de ocazii (Oravița 25-26 septembrie 1887 și 29-30 septembrie 1888) au avut loc concursuri ale corurilor vocale din Transilvania. Inițial, aceste coruri erau „specializate” pentru muzica de cult; ulterior, au abordat și „piese lumești,” organizând concerte cu intrare liberă pentru toți cei interesați.⁴¹³ Intenția societății era foarte bine definită și urmărea să pună în lumină originalitatea folclorului muzical românesc, să folosească valențele lui artistice în muzica cultă; practic, se poate vorbi de o abordarea a folclorului din perspectivă științifică, pentru a evita poluarea și degradarea valorilor specific naționale. S-a achiziționat chiar un fonograf - la propunerea lui Iosif Popovici - pentru culegerea muzicii populare și studierea graiurilor dialectale și a fonetismului limbii.⁴¹⁴

În primii ani de existență și activitate ai societății, intelectualii mureșeni nu se remarcă printr-o activitate prea intensă; putem aminti, printre membri, pe reghinenii Ioan Pop Maior, ca membru fondator; Patriciu Barbu, care s-a înscris în societate în anul 1880; protopopul

---

⁴¹² Ianca Staicovici, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român*, p. 340.

⁴¹³ *Ibidem*, p. 341.

⁴¹⁴ *Ibidem*.

Iacob Macavei din Târnăveni, din 1896; avocatul doctor Enea Draia, din Tîrgu Mureș, înscris din 1900.⁴¹⁵

Primele spectacole de teatru au avut loc în arealul mureșean cu începere din 1874 (spre sfârșitul anului), deci la scurt timp după înființarea societății.

Este bine cunoscut faptul că, la Cluj-Napoca, Ioan Baci Muntenescu, cel care a pus bazele *Societății Diletanților Teatrali*, a plănuțit, încă de la începutul anului 1874, un turneu de teatru în întreaga Transilvanie locuită de români, turneu în care erau incluse și orașe din județul Mureș.⁴¹⁶ Din cele trei reprezentații plănuite pentru fiecare oraș, una era în beneficiul Societății pentru Crearea unui Fond de Teatru Român. Astfel, la sfârșitul anului 1874 și în prima parte a anului 1875, la Reghin au avut loc 4 reprezentații, în conformitate cu datele oferite de presa vremii.⁴¹⁷ Printre piesele prezentate, sceneta ***Ciobanul din Ardeal*** de Iosif Vulcan, are meritul de a fi primul spectacol de teatru în limba română pus în scenă la Reghin.⁴¹⁸ Piesele alese spre a fi oferite publicului au fost inspirate din viața poporului român, având deci un puternic caracter național și moralizator totodată, și au asigurat o atmosferă plăcută publicului. Mai mult, ziarul maghiar ***Erdély*** subliniază faptul că publicul a fost format în

---

⁴¹⁵ Grigore Ploșteanu, ***Pentru un teatru național***, p. 21.

⁴¹⁶ ***Ibidem***.

⁴¹⁷ ***Ibidem***, vezi și ***Familia***, din 5 /17 ianuarie 1875, la rubrica ***Teatru***. În acest număr, se vorbește despre faptul că, la Reghin, „*tînărul actor I. Baci Muntenescu a dat acolo la 29, 30, 31 dec. și 1 ian. însoțit de câțiva amici ai săi, patru reprezentațiuni teatrale. Cu aceasta ocaziune dînsul a represintat pentru prima oară „Ciobanul din Ardeal” canțonetă satirică de Iosif Vulcan, și prelucrată acuma din nou, de autorul.*” Mai mult, într-o corespondență trimisă la 12 ianuarie 1875 din Reghin către ziarul maghiar ***Erdély*** din Tîrgu Mureș, cu titlul ***Actori români. Carnaval***, se menționează și componența trupei conduse de Baci Muntenescu: Vasile Filip, Ioan Găvrus - studenți la drept la Universitatea din Cluj-Napoca și Maria Centea, o „*domnișoară*.”

⁴¹⁸ Marin Șara, ***Contribuții la cunoașterea culturii reghinene***, p. 262.

egală măsură din „familii inteligente române, cât și săsești și maghiare,” care au apreciat inițiativa acestor spectacole teatrale de binefacere.

După o absență de circa un deceniu, în 1888, trupele de teatru își vor face din nou apariția în spațiul mureșean.⁴¹⁹ Rolul organizatoric revine „Inteligenței române din Reghin și jur,” care reușește să aducă pe scena reghineană *Teatrul de diletanți*, format din S. Barbu, I. Duma, V. Duma, Al. Șchiopu, Silvia Rusu, M. Ceușianu, S. Todea, I. Butnariu, Iuliu Mera, binecunoscuți pe plan local. A fost organizată o singură reprezentare, în cadrul căreia s-au pus în scenă piesele *Cîrlanii* - vodevil într-un act de Costache Negri și *Drumul de fier*, o comedie de Vasile Alecsandri; întreaga serbare teatrală a avut un caracter de binefacere, banii obținuți fiind oferți pentru folosul școlărilor săraci de la Reghin.⁴²⁰

Că populația locală era interesată de teatru, de spectacole, de concerte etc., o dovedește faptul că manifestările de acest fel erau deja incluse în programele așa-numitelor petreceri de vară, organizate, de asemenea, cu scop caritabil.⁴²¹

După 1898, odată cu publicarea *Anuarului Societății pentru crearea unui fond de teatru român*,⁴²² informațiile referitoare la activitatea societății sunt mai diversificate și mai complete; se remarcă activitatea protopopului târgumureșean Nicolae Măneguțiu în cadrul

---

⁴¹⁹ Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21. Vezi și *Teatru în Reghinul săsesc*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 87 din 4 / 16 februarie 1888, p. 3.

⁴²⁰ Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21; Idem, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 37; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 262.

⁴²¹ A se vedea, de exemplu, anunțul din *Gazeta Transilvaniei*, 16 / 28 iunie 1889, în care se precizează că, în cadrul adunării Despărțământului XVIII al Astei de la Căpușu de Câmpie, programul prevede o petrecere de vară, „împreună cu teatru, declamări și cântări.”

⁴²² Informațiile sunt preluate din cercetările istoricului Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21.

societății, care a și participat la două dintre adunările generale ale acesteia - la Orăștie, 1897 și la Săliște, 1899, precum și a protopopului reghinean Ariton M. Popa, care a desfășurat o convingătoare campanie de atragere de noi membrii.⁴²³

Grigore Ploșteanu sugerează faptul că activitatea societății, care implica reprezentații teatrale, a crescut simțitor în intervalul 1899-1906, atât calitativ, cât și cantitativ.⁴²⁴ Au fost puse în scenă piese cu caracter popular, educativ, ceea ce explică și interesul manifestat de public pentru asemenea activități culturale.

În plus, dat fiind interesul românilor din toate zonele istorice pentru teatru, intensificarea activității de propagandă a acestei arte, precum și creșterea numărului de membri ai societății, în primii ani ai secolului al XX-lea, mai precis în cadrul Adunării Generale de la Oravița din 1908,⁴²⁵ s-a hotărât reorganizarea societății și la nivel regional, pentru a cultiva sistematic gustul și interesul pentru cultură,⁴²⁶ astfel, au apărut filiale și comitete locale în toate orașele sau zonele mai dezvoltate: la Reghin - în 1909 (președinte Iosif Popescu - director de bancă, vicepreședinte I. Harșia - avocat, secretar Sabin

---

⁴²³ *Ibidem*.

⁴²⁴ Vezi lista localităților și a pieselor prezentate în acest interval în județul Mureș în Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21.

1899 - Sighișoara - *Mîța cu clopot* (comedie populară cu cântece de I. Vulcan); Daneș - *Cinel-Cinel* (de V. Alexandri); Hodac-Ibănești - *Un tutore* (comedie de Matilda Poni);

1900 - Gurghiu - *Vistavoiul Marcu* (comedie de T. Alexi, în organizarea învățătorului Vasile Cioloca); Sighișoara - *Prima rochie lungă* (monolog de I. Vulcan); *Clevetici* (cântec comic de V. Alecsandri); *Leac pentru soacre*; Grebenișu de Câmpie - *Săpătorul de bani* (prezentat de corul plugarilor din comună).

Lista continuă pentru perioada 1901-1906.

⁴²⁵ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 262.

⁴²⁶ Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 221.

Popescu, casier Sever Barbu); la Luduș (președinte Nicolae Solomon - protopop, secretar dr. I. Oltean - avocat); la Târnăveni (președinte Aneta Zehan, soția avocatului Vasile Zehan, membru al societății din 1905, secretar I. Pascu - protopop); la Sighișoara (președinte T. Cornea - avocat, secretar Zaharia Colceriu, casier Ioan Varga).⁴²⁷

S-a încercat crearea unei filiale și la Tîrgu Mureș; în pofida eforturilor depuse de Aurel P. Bănuț, nu s-a reușit. Scopul final al societății era acela ca întreaga Transilvanie și Banatul să fie cuprinse „*grație acestor organe administrative, supt flamura „Thaliei.”*” Abia după 1910, el va reuși să revigoreze parțial mișcarea teatrală din zona Văii Mureșului.

Pe lângă teatru, domeniu care, după cum s-a putut vedea, a atras atenția românilor, muzica a reprezentat, la rândul ei, o modalitate de promovare a spiritului național și, totodată, o cale de relaxare. În mai multe localități mureșene au fost înființate societăți care, prin muzică, urmăreau educarea maselor largi ale populației. Amintim, în acest sens, **Reuniunea Muzicală din Reghin**, prima de acest fel, și care funcționează cu intermitențe de la începutul secolului al XIX-lea. În anii '70 ai secolului al XIX-lea, numărul membrilor - cunoscuți sub numele de *Turner* - se ridica la cca 30-40.⁴²⁸

Tot la Reghin funcționau **Societatea Corală a Bărbaților din Oraș** și **Societatea de Muzică**, ambele atestate deja în anul 1900, precum și **Societatea Românească de Muzică Vocală**, fondată în 1862; conform datelor cunoscute, programul de repetiții presupunea trei întâlniri săptămânale, în cadrul cărora se studia și se executa „*liturghia română pestană*” și „*alte cântece naționale.*” Cu prilejul unor reuniuni ale Astei, societatea era inclusă cu un program cultural în cadrul manifestărilor. Exemple în acest sens sunt evenimentul din

---

⁴²⁷ Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21.

⁴²⁸ Idem, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 35.

1875, desfășurat în sala hotelului orășenesc, unde a concertat „*virtuosul violonist*” J. Micheru din București; concertul din 1890 susținut de Maria Crișan din Sibiu și profesorul N. Popovici din Brașov; concertul din 3 februarie 1895 al baritonului Traian Mureșeanu și al profesorului Iacob Mureșeanu etc.⁴²⁹

Mai putem aminti **Reuniunea de cântări din Luduș** - fondată în anul 1888; **Corul „Petru Maior din Gurghiu**, atestat încă din cursul secolului al XIX-lea și care a susținut multe concerte și serbări; o parte din programe se păstrează și ne îngăduie să înțelegem felul în care românii știau să pună în evidență frumosul port popular, precum și frumoasele obiceiuri naționale. O astfel de serbare a avut loc la 19 septembrie 1888, la Gurghiu, în curtea castelului, în prezența lui Rudolf, prințul moștenitor al dublei monarhii, și a oaspeților săi de seamă, inclusiv prințul de Wales; ei au asistat la un veritabil festival de dansuri și porturi populare susținut de români, maghiari și sași din Gurghiu și împrejurimi.⁴³⁰

Conform unui articol - *Viața din Gurghiu* - apărut în ziarul clujean *Koloszvár*, românii au impresionat prin frumusețea portului și prin talentul de dansatori. „*La dorința moștenitorului tronului, dansul se desfășoară în fața palatului la orele 8 ¼, fiind aprinse 60 de torțe. Cel mai pitoresc costum l-au avut românii. Pe picioare au avut zurgălăi cu găitane, în mâini bâta încrustată cu răvașe și ținte de plumb, ceea ce este o condiție esențială la o jucată.*”⁴³¹ La fel, și costumul femeilor românce s-a bucurat de aprecierea participanților.

Trebuie amintită, de asemenea, **Fanfara orașului din Reghin**, cu o istorie foarte îndelungată; menționată pentru prima dată în anul 1774, apoi în 1801, fanfara pare să-și înceteze activitatea; ea re apare în anul 1865, deși este greu de spus dacă se poate vorbi de o

---

⁴²⁹ *Ibidem*, p. 36.

⁴³⁰ Teodor Chindea, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, p. 114.

⁴³¹ *Ibidem*.

continuare a tradiției celei vechi. Oricum, fanfara orașului sau *capela de muzică* are o existență îndelungată, fiind încă menționată în anul 1942, când își încheie activitatea.

Conform **Statutelor** Capelei de Muzică din Reghinul-Săsesc, păstrate, dar încă neinventariate, în colecțiile Muzeului Etnografic Reghin, în anul 1865, societatea a adoptat un statut inițial, care se concentra pe amortizarea unui împrumut de 1.000 de florini, primiți probabil de la autoritățile locale pentru achiziționarea instrumentelor necesare. La începutul secolului al XX-lea, pe baza subvențiilor primite de la primăria orașului, capela era obligată să susțină 3-4 concerte gratuite pe an pentru populație, fie în parcul orașului, fie în piață.⁴³² Odată investiția recuperată, societatea a trecut la regândirea statutului.

Documentul a fost adoptat în cadrul Adunării Generale desfășurate la Reghin la 2 octombrie 1872 și a fost văzut de ministrul ungar de interne la 8 februarie anul următor. Formulată în 25 de capitole, statutul conține prevederi foarte clare referitoare la condițiile care trebuiau îndeplinite de cei care doreau să devină membri, dar trasează și principalele obligații și responsabilități ale celor care deja făceau parte din orchestră. Și remarcăm faptul că sunt, în primul rând, obligații de ordin moral și comportamental, nu doar în cadrul societății, ci și în afara ei, pentru a nu afecta onoarea și demnitatea calității de membru.

Condițiile de aderare la societate erau foarte simple: candidatul trebuia să dea o probă instrumentală în fața tuturor membrilor din acel moment, iar dacă aceștia considerau că întrunește calitățile necesare, achita o taxă de 20 de florini și imediat intra sub incidența prevederilor statutului în vigoare. De asemenea, primea un

---

⁴³² Liviu Moldovan, *Capela de muzică*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 14.

instrument, de care era responsabil atât în timpul activității - uneori zilnice - din cadrul societății, dar și în afara ei; pierderea, respectiv înlocuirea sau repararea acestuia se făcea pe cheltuiala personală.

Statutul de membru implica, deci, adoptarea unui mod de viață riguros, specific german, foarte firesc în condițiile preponderenței elementului etnic săsesc. Orice abatere de la statute - întârzieri repetate la repetiții, cu excepția cazurilor de boală demonstrate, absența de la concerte sau refuzul de a participa la activitățile organizate - atrăgeau după sine amenzi cuprinse între 10-20 de florini, care se depuneau imediat în fondurile societății, fără ca la retragerea din activitate sau renunțarea la calitatea de membru să fie înapoiți plătitorului.

O dovadă a profesionalismului membrilor, dar și a aprecierii de care capela de muzică se bucura în comunitate, o constituie - fără drept de apel - articolul 23 al statutului; conform acestuia, când societatea va avea mai puțin de 7 membrii, minimul acceptat pentru formarea unui grup instrumental, se va autodizolva. De ce minim 7 membri? Deoarece, un grup mai mic nu ar fi putut oferi o muzică de calitate.

O parte din procesele verbale ale ședinței comitetului capelei de muzică se păstrează și astăzi la Direcția Județeană a Arhivelor Statului din Tîrgu Mureș.⁴³³ Ele acoperă aproape un deceniu de activitate - 1890-1898 - și se constituie în adevărate dări de seamă ale activității, în condițiile în care cuprind principalele evenimente, numele unor instrumentiști etc. De remarcat faptul că, deși Reghinul era un oraș destul de mic, avea suficientă stabilitate financiară pentru a susține activitatea unei fanfare. În plus, conform statutului amintit, membrii acesteia - împărțiți în trei clase „după capacitatea lor” - primeau un

---

⁴³³ DJAN Mureș, *Fond Fanfara de muzică din Reghin* - 1 dosar, 1890-1898.

anumit procent din sumele încasate în cadrul reprezentațiilor muzicale.

La 5 martie 1900 s-au sărbătorit la Reghin 35 de ani de existență ai societății, prilej cu care a fost organizat un amplu program cultural, la care au participat și Societatea de Muzică și Societatea Corală a Bărbatilor din oraș și, cu alte cuvinte, întregul oraș.⁴³⁴ Pregătirile au început însă mai devreme, primele discuții legate de structura și desfășurarea serbării având loc în cadrul ședinței comitetului capelei din 24 februarie 1900.

Programul final a fost, cu siguranță, unul apreciat de comunitate și a inclus diverse oferte culturale, pentru toate gusturile, și momente speciale: în preziua serbării, capela a cântat stingerea de pe platforma acoperișului Gimnaziului Evanghelic, iar a doua zi dimineața, la ora 4, s-a anunțat public evenimentul. Manifestările au început dimineața în sala de gimnastică a gimnaziului, în prezența unui numeros public din localitate. Au cântat și concertat Societatea de Muzică și Societatea Corală a Bărbatilor din oraș, iar președintele capelei a prezentat darea de seamă. La ora 13, a avut loc banchetul festiv în pavilionul din parcul orașului, la care au participat cca 300 de persoane, iar seara a avut loc o retragere cu torțe la lacul din parcul orașului.⁴³⁵

În ședința din 7 iunie 1901, se arată că se va organiza un bal la sfârșitul anului școlar, în pavilionul din parcul orașului; prețul de intrare era stabilit la 60 creițari de persoană. S-a hotărât și susținerea unui concert de muzică de promenadă pentru a doua duminică din lună.

---

⁴³⁴ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 258; Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 35; Liviu Moldovan, *Capela de muzică*, p. 14.

⁴³⁵ Liviu Moldovan, *Capela de muzică*, p. 14.

În ședința din 26 iunie 1901, se arată că Rudolf Szczepanski din Sibiu a trimis spre consultare mai multe note muzicale ale compozitorului F. Schneider, aranjate pentru 16 persoane, ceea ce ne îngăduie să presupunem că acesta era numărul instrumentiștilor.⁴³⁶ Posibil, deși în anii 1868-1870, numărul era lor era dublu, după cum o dovedește unul dintre registrele societății, care menționează nu mai puțin de 36 de instrumentiști.⁴³⁷ Documentul se constituie totodată într-un calendar al activităților și concertelor susținute în perioada amintită și care este unul destul de consistent. Ulterior, în ședința din 14 ianuarie 1902, s-a stabilit primirea ca membru ordinar a unui toboșar, provizoriu până în acel moment; el trebuia să plătească taxa de înscriere de 20 de florini la casieria capelei și urma să dobândească dreptul să fie plătit pentru zilele de probă. În plus, s-a discutat și problema participării la reprezentația teatrală a unei societăți a femeilor - probabil Reuniunea Femeilor Române - pentru care să nu se perceapă decât o taxă de 5 florini, în condițiile în care societatea avea scopuri caritabile. În schimb, se cerea ca organizația femeilor să acorde câte un bilet gratuit pentru fiecare membru, într-un loc mai avantajos în sală, nu ca până acum, ceea ce ne permite să presupunem că astfel de colaborări au mai existat și în trecut.⁴³⁸

Considerăm că nu este deloc o exagerare dacă privim secolul al XIX-lea ca fiind un veac al culturii; o cultură care se redefinește, se recrează și se impune ca un voal protector deasupra tuturor inițiativelor românești. Actul culturii se regăsește pretutindeni; există societăți a căror rațiune de a fi se subordonează intereselor culturale.

---

⁴³⁶ Informațiile legate de cei doi muzicieni sunt încă destul de lacunare, însă o cercetare mai completă a documentelor societății - care se află la Muzeul Etnografic reghinean - ar putea releva lămuriri suplimentare.

⁴³⁷ Registrul intern al capelei - *S. Reener Musik Capelle. Vormerkungs...*, 1868-1870 - neinventariat, păstrat la Muzeul Etnografic din Reghin.

⁴³⁸ Liviu Moldovan, *Capela de muzică*, p. 14.

Există însă și alte grupări sau organisme care nu se declară culturale, dar care susțin cu tărie activitatea educativă, alfabetizarea și dezvoltarea intelectuală a națiunii.

Pe această direcție se înscrie și activitatea **Băncii „Mureșana,”** fondată în anul 1885 de avocatul Patriciu Barbu - care a oferit chiar o parte din casa în care locuia drept sediu pentru banca în formare și a devenit și primul director executiv al acesteia - alături de liderii locali reghineni - și reprezintă prima instituție românească de credit și economii din zona mureșeană.⁴³⁹ Conform bilanțului din 1906, capitalul băncii însuma 200.000 de coroane, din care 823 de coroane erau folosite în scopuri culturale.

Scopul fondării Băncii „Mureșana” s-a fundamentat pe convingerea că era necesară asigurarea unui suport material solid, care să contribuie la dezvoltarea culturală a zonei. De altfel, în documentul de fondare - ***Apel! Către inteligența și poporul român din ținutul Reghinului și părțile învecinate***, datat 24 iunie 1885 - semnat de Patriciu Barbu, protopopul greco-catolic Basiliu Rațiu, protopopul ortodox Galaction Șagău, avocatul dr. Absalon Todea, proprietarul Eugen Crișan, comerciantul Ioan Marinovici și notarul Iosif Fincu, se subliniază faptul că „*înmintarea în cultură*” a unui popor „*este condiționată de starea lui materială, aceasta apoi se câștigă prin muncă, comerț și industrie, la care apoi factorul principal îl joacă banul;*” cel care dispune de resurse „*avînd conducători sinceri și raționali poate face întreprinderi folositoare societății atât pentru ridicarea culturii lui naționale, cât și întru prosperarea și în folosirea stării lui materiale, pășind repede înainte pe calea civilizației și a progresului.*”⁴⁴⁰ Fondatorii considerau că o națiune care nu încearcă să se folosească de avantajele pe care putea să le ofere o economie prosperă, o națiune care nu se interesează de aspectele materiale ale existenței,

---

⁴³⁹ Marin Șara, ***Contribuții la cunoașterea culturii reghinene***, p. 251.

⁴⁴⁰ Grigore Ploșteanu, ***Banca „Mureșana” și Societatea de lectură „Petru Maior”*** în ***Reghinul cultural***, 2002, nr. 6, p. 166.

este pierdută; ea rămâne pe o poziție inferioară statelor dezvoltate, pierzându-se în utopia unei societăți perfecte, dar care nu are un fundament stabil.

Banca „Mureșana” a fost o instituție care a sprijinit masiv, pe de o parte activitatea culturală din zonă - oferind stipendii tineretului studios școlar și universitar, contribuind la formarea și consolidarea elitei românești; totodată, a oferit ajutoare pentru acțiuni de binefacere și aceste realități sunt surprinse de rapoartele pe care Patriciu Barbu le realizează până în 1901, ultimul an în care conduce banca. Sumele totale oferite în scopuri culturale au însumat într-un interval de 50 de ani de activitate nu mai puțin de 1.421.679 lei.⁴⁴¹

Pe de altă parte, s-a implicat în mai buna organizare și funcționare a unor structuri asociative culturale, precum Societatea de Lectură „Petru Maior” a Studenților Români de la Budapesta. Mai mulți intelectuali români din Reghin și împrejurimi au sprijinit această societate studentească, ce și-a propus „dezvoltarea în cultură, în limba română și lățirea spiritului de colegialitate.”⁴⁴²

De altfel, există o strânsă legătură între Banca „Mureșana” și Societatea „Petru Maior,” în condițiile în care, de exemplu, reghineanul Absolon Todea a fost în egală măsură membru al societății și membru fondator al băncii.⁴⁴³ Mai mult, în cadrul Adunării Generale din 23 martie 1892, Banca a stabilit acordarea unui destul de consistent sprijin financiar societății, constând în 50 de florini, propunând, totodată, ca societatea să primească și calitatea de membru fondator al băncii.⁴⁴⁴ Trei ani mai târziu, la cererea societății

---

⁴⁴¹ Ioan Nistor, *Activitatea economică și culturală a memorandistului Patriciu Barbu*, în *Marisia*, 1975, vol. V, p. 212.

⁴⁴² Eugenia Glodariu, *Asociațiile culturale*, p. 55.

⁴⁴³ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 168.

⁴⁴⁴ *Ibidem*, care valorifică ms. 5984, *Fondul Soc. „Petru Maior”*. *Corespondență*, mapa III, 1884-1893, f. 177, de la BCU Cluj-Napoca.

de această dată, în cadrul Adunării Generale a Băncii din 23 martie 1895, s-a acordat o nouă contribuție financiară, de 25 de florini.⁴⁴⁵

În preocupările sale, Banca „Mureșana” nu s-a oprit doar la spațiul mureșean; pe baza aceluiași, principiu care a funcționat și în cazul societății de lectură budapestane, banca s-a implicat și în susținerea unor activități care depășeau cadrul geografic, dar și cultural. Avem în vedere, în acest sens, contribuțiile financiare minore - este adevărat - dar sugestive, oferite pentru edificarea casei protopopiale din Sebeș, județul Alba (3 florini în anul 1894), pentru asigurarea mesei studenților brașoveni (10 florini în 1899), 2 florini în același an pentru Mănăstirea de la Prislop, județul Hunedoara.⁴⁴⁶

Un aspect decisiv în activitatea băncii considerăm că nu a fost doar cel legat de susținerea financiară a activităților culturale; importanța reală a constatat în sprijinirea, pe termen lung, a constituirii unui grup de intelectuali români - funcționarii de bancă, o categorie socio-profesională care, procentual, se afla destul de aproape de cea a dascălilor. Din rândul lor se aleg secretarii și casarii Astrei, cei care organizează conferințe publice, sprijină presa, iau parte activă la luptele politice. Pot să o facă fără rețineri deoarece, nefiind funcționari la stat, nu riscă să rămână fără slujbe.⁴⁴⁷

Pentru că ei se implică în lupta cultural-politică, la rândul lor autoritățile maghiare încep lupta împotriva băncii. Și chiar se trimite băncii o adresă a Tribunalului Mureș în 1893, prin care se cere, ultimativ, ca membrii consiliului de administrație să nu se implice în probleme de la nivel politic și național. În plus, după condamnarea lui Patriciu Barbu în procesul memorandiștilor, în 1894, tribunalul arată

---

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 172.

⁴⁴⁷ Ioan Nistor, *Activitatea economică și culturală*, p. 212.

că se va înăspri controlul asupra băncii, pentru a păstra ordinea și a apăra interesul public.⁴⁴⁸

O importanță deosebită s-a acordat, în special în spațiul reghinean, fundațiilor culturale. Pornind de la o inițiativă individuală, fundațiile și-au asumat rolul de mecena în planul culturii, sprijinind masiv - prin stipendii, burse, ajutoare pentru elevii săraci, dar cu potențial intelectual, fonduri pentru biserică sau școală etc. - derularea procesului de culturalizare.

Cea mai veche dintre fundațiile culturale reghinene ale secolului al XIX-lea este cea înființată de Ioan Muntean, în 1818, aceasta fiind ultima dorință a tatălui lui răposat, Mihail Muntean. **Fundația Muntean din Reghin** avea un capital de 2.000 de florini, care a fost pus la dispoziția episcopului Ioan Bob, cu precizarea ca dobânzile obținute prin capitalizarea sumei să fie oferite anual preotului din Reghinul săsesc. Gest foarte generos, dacă ne gândim la situația financiară precară a preoților. Singura condiție pusă de familia Muntean era ca preotul să slujească un anumit număr de liturghii pentru Mihail Muntean și pentru morții din familia lui.⁴⁴⁹

La rândul său, Teodor Șerban Lupu⁴⁵⁰ - comerciant și mare proprietar din Reghin, unul dintre susținătorii cei mai activi ai culturii și învățământului, ceea ce îi și conferă în epocă supranumele de „patron al școalelor și al bisericilor”⁴⁵¹ - pune bazele **Fundației „Șerban Lupu,”** în 1838, cu un capital de 400 de florini. Convins că tineretul român are o șansă reală doar dacă i se oferă „o educație adevărată și

---

⁴⁴⁸ *Ibidem*, p. 213.

⁴⁴⁹ Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, Tîrgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2006, 196 p. 33.

⁴⁵⁰ Grigore Ploeșteanu, *Teodor Șerban Lupu*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 210-215.

⁴⁵¹ Marin Șara, Mariana Ploeșteanu, *Personalități reghinene*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 8.

virtute” - obiectiv care revine aproape obsesiv în viața majorității intelectualilor vremii - el oferă stipendii „*pentru un docente greco-catolic din Reghinul săsesc,*”⁴⁵² pe care se obligă să-l susțină financiar pe toată durata studiilor efectuate la Blaj. Ulterior, tot prin intermediul unei „*fundațiuni școlare,*” dispune acordarea a încă 1.000 de florini pentru elevii fără posibilități materiale; iar pentru ajutorarea elevilor săraci care studiau la școala din Lipova a înființat o nouă fundație, în valoare de 700 de florini.⁴⁵³

Teodor Șerban Lupu obișnuia să participe la examenele elevilor din școlile reghinene și să ofere celor mai buni dintre ei fondurile necesare continuării studiilor. A contribuit la dezvoltarea învățământului românesc de la Reghin, inclusiv prin ridicarea unui edificiu pentru o școală în localitate, investiție care însuma aproximativ 6.000 de florini, ceea ce atrage atenția lui Papiu Ilarian, care îl elogiază în paginile *Gazetei Transilvaniei*: „...și unde sunt demne de toată recunoștința sacrificiile cetățeanului Lupul.”⁴⁵⁴

Inspirată poate din exemplele individuale existente deja, familia comercianților Marinovici s-a implicat activ în viața culturală reghineană pe tot parcursul secolului al XIX-lea.⁴⁵⁵ Cea mai veche inițiativă de familie datează din anul 1866, când este înființată **Fundația „George Marinovici”** de către negustorul cu același nume, cu scopul de a susține biserica unită din Reghinul săsesc; la moartea lui fondatorului, survenită la 2 iunie 1866, conform dorinței sale, la arhiepiscopatul din Blaj a fost depusă suma de 1.000 de florini, care urma să fie folosită în două direcții: jumătate urma să se

---

⁴⁵² Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, p. 33.

⁴⁵³ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁵⁴ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 26.

⁴⁵⁵ Dumitru Gherman, *Arborele genealogic al familiei de ctitori Marinovici-Reghin*, în *Reghinul cultural*, 1994, nr. 3, p. 56-68.

constituie în stipendii pentru liturghie; cealaltă jumătate era oferită pentru a asigura cheltuielile necesare bisericii.⁴⁵⁶

Câțiva ani mai târziu, în 1873, fiii săi oferă, în numele părintelui lor, obligațiuni în valoare de peste 2.350 de florini pentru înființarea unui stipendiu școlar de minimum 60 de florini.⁴⁵⁷ Fondul se constituie într-un „*stipendiu destinat tinerilor români care studiază în școli.*”⁴⁵⁸

În 1883, unul dintre fii comerciantul Nicolae Marinovici, a pus bazele **Fundației Marinoviciu-Artz**; el a oferit suma de 1.000 de florini episcopului Ioan Lemeny, pentru ca acesta să dispună folosirea ei în vederea îmbunătățirii situației bisericii greco-catolice din Reghinul săsesc. După moartea lui, soția a oferit, la rândul ei, aceeași sumă și pentru același scop.⁴⁵⁹

Se știe că în anul 1888, fundația a aprobat un stipendiu de 60 de florini pe an pentru elevul de gimnaziu Elisei Mezei, în condițiile în care, la moartea tatălui acestui elev, a fost oferită Astei suma de 2.000 de florini, cu precizarea ca din aceste fonduri să-i fie acordați fiului banii necesari pentru terminarea studiilor. La sfârșitul studiilor gimnaziale, Asociațiunea a hotărât ca, din fondurile Fundației Marinovici, lui Elisei Mezei să-i fie acordați alți 60 de florini pe an pe durata studiilor sale la seminarul clerical din Sibiu, la cerere.⁴⁶⁰

La rândul său, Ioan Pop Maior, nepotul de soră a lui Petru Maior, puternic axat pe ideea susținerii financiare a culturii românești, prin testamentul întocmit în 1873, a oferit o sumă destul de

---

⁴⁵⁶ Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, p. 33.

⁴⁵⁷ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 31.

⁴⁵⁸ Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 219.

⁴⁵⁹ *Ibidem*.

⁴⁶⁰ *Transilvania*, nr. 9 din 15 septembrie 1892, p. 299.

consistentă de 2.000 de florini pentru a pune bazele unei fundații, care să ofere stipendii școlare, burse pentru elevi.⁴⁶¹

Și avocatul reghinean **Absalon Todea** a lăsat moștenire la moartea lui, survenită în iunie 1892, o fundație de 10.000 de florini, în scopuri bisericești și școlare.⁴⁶² Dar informațiile legate de modul de valorificare a acestei uriașe sume nu sunt încă suficient clarificate.

Unele surse indică faptul că și la Tîrgu Mureș, protopopul **Partenie Trombitaș** a pus bazele unei fundații pentru ajutorarea parohiilor sărace;⁴⁶³ se știe doar că ierarhul a trimis statutele fundației la Sibiu pentru a fi aprobate, dar nu cunoaștem finalitatea acestui demers.⁴⁶⁴

O altă inițiativă asupra căreia există încă lacune este și cea lui **Gregoriu Nistor** din Solovăstru care, la 2 noiembrie 1892, îi scrie protopopului reghinean Petru Uilăcan, propunându-i elaborarea unui proiect de statut pentru așa-numitul **Fond Cultural al Tractului Greco-Catolic din Reghin**. Câteva luni mai târziu, la 16 ianuarie 1893, acest proiect - cu anumite amendamente - primește aprobarea ierarhului blăjean, Ioan Micu Moldovan;⁴⁶⁵ dar nu cunoaștem alte informații.

Încheiem acest capitol cu asociațiile muncitorești care și-au desfășurat activitatea în ultimii ani ai secolului al XIX-lea. Aceste asociații - care urmează oarecum tradiția breslelor medievale - se constituie pe fondul modernizării și industrializării, care dobândește

---

⁴⁶¹ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 200.

⁴⁶² *Transilvania*, nr. 9 din 15 septembrie 1892, p. 296.

⁴⁶³ DJAN Mureș, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Tîrgu Mureș*, Dosar 19, f. 12.

⁴⁶⁴ *Andrei Șaguna. Corespondența II*, ediție, studiu introductiv și note de N. Bocșan, Gabriel V. Gârdan, Ioan V. Leb, B. Dobozi, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 25.

⁴⁶⁵ Simion Bui, *Biserică și societate românească în Reghin și împrejurimi. 1890-1918*, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2010, 177 p. 79.

valențe vizibil mai coerente la sfârșitul secolului, dar și a necesității consolidării sentimentului de solidaritate profesională, după model european.

Primele organizații muncitorești din Transilvania au fost cele de ajutor reciproc, care aveau la bază apartenența la un grup socio-profesional bine delimitat; au apărut ulterior cele care vizau ajutorul în caz de călătorie, boală sau înmormântare - și avem două exemple de astfel de societăți la Reghin, dar care funcționează în perioada interbelică. Dar abia în anul 1867 va lua ființă, la Sibiu, *Reuniunea sodalilor români*, prima asociație muncitorească, ale cărei obiective de activitate au inclus și manifestări cu caracter cultural, conferințe, coruri, șezători literare etc. Astfel de reuniuni ale sodalilor se înființează în scurt timp și la Brașov, prin eforturile lui Bartolomeu Baiulescu, la Cluj, la Timișoara, Arad etc., având același model de organizare și funcționare.⁴⁶⁶

Cel care a susținut ideea constituirii unor asociații muncitorești a fost Visarion Roman, care și-a exprimat ideile în paginile *Telegrafului Român* încă din 1857.⁴⁶⁷ Deși avea convingerea că astfel de asociații erau greu de realizat, datorită numărului mic de meseriași români și a opoziției autorităților față de înființarea de noi ateliere, el susține că numai astfel se poate crea aceea solidaritate specifică profesiei și poate duce la mai buna pregătire în plan profesional.

Cea mai veche asociație muncitorească înregistrată în zona mureșeană este **Asociația de Autoinstruire a Calfelor Meseriași**

---

⁴⁶⁶ Mircea Ionescu, *Biblioteci muncitorești din Transilvania de la 1848 și până la Unire. Contribuții la istoricul dezvoltării lor*, în *Revista bibliotecilor*, mai 1973, nr. 5, p. 293.

⁴⁶⁷ Visarion Roman, *Reuniunile binefăcătoare*, în *Telegraful Român*, nr. 98 din 14 decembrie; nr. 100 din 18 decembrie și nr. 101 din 21 decembrie 1857.

din Tîrgu Mureș, fondată în anul 1868.⁴⁶⁸ Scopul principal declarat al asociației era alfabetizarea, educarea și mai buna pregătire profesională, motiv pentru care au și fost puse bazele unei biblioteci specializate, în conformitate cu nevoile membrilor. Nu vom insista însă asupra acestui aspect, deoarece problematica va fi abordată la capitolul dedicat bibliotecilor. Asociația a funcționat timp de 5 ani, până în 1873, și a dispus de un cămin propriu, practic, un sediu în care își desfășura activitatea, organiza conferințe și alte activități cu caracter cultural-educativ; sub egida ei a funcționat și o trupă de teatru, un cor și o orchestră, dar este greu de spus dacă toate acestea organizau activități doar pentru membri sau erau deschise și publicului larg.⁴⁶⁹

După o întrerupere de câțiva ani, activitatea a fost preluată, din ianuarie 1877, de o altă asociație, care a funcționat până în anul 1896 - **Asociația de Autoinstruire și de Ajutor de Boală a Meseriașilor din Tîrgu Mureș** - mai bine organizată și structurată decât predecesoarea sa. Accentul s-a pus, în mod special, pe pregătirea profesională, motiv pentru care direcția principală de activitate s-a axat pe dezvoltarea serviciilor de bibliotecă, după cum s-a observat în capitolul dedicat bibliotecilor.

Simion Fuchs, care oferă informațiile de bază cu privire la activitatea asociației, insistă foarte obiectiv asupra apartenenței etnice exclusiv maghiare a membrilor și a orientării socialiste a acestora.⁴⁷⁰ Trecând dincolo de rațiunile care l-au îndemnat să-și orienteze astfel contribuția istoriografică - studiul său este publicat în anul 1971, în plin regim comunist - considerăm că o asociație a muncitorilor care să se adreseze exclusiv celor de etnie maghiară la sfârșitul secolului al

---

⁴⁶⁸ *Ibidem*, p. 291-296.

⁴⁶⁹ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc din Tîrgu Mureș*, în *Revista bibliotecilor*, martie 1971, nr. 3, p. 131.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, p. 133-134.

XIX-lea și începutul secolului al XX-lea este greu de imaginat. Nu deținem date statistice care să confirme numărul membrilor asociației, nici date privind componența etnică a clasei muncitoare din Tîrgu Mureș în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Dar, dacă ținem seama de faptul că, într-un fel sau altul, membrii acestor asociații și-au continuat activitatea culturală de tip asociaționist și în perioada dintre războaiele mondiale, au sistat orice încercări în timpul aplicării Diktatului de la Viena, apoi au revenit, după 1944, în prim plan - nu neapărat ca indivizi, ci ca și concept de organizare - putem presupune că între membri se aflau și etnici români.

În plus, considerăm că diversitatea colecției bibliotecii asociației, care include nume reprezentative din zona europeană a literaturii - beletristice sau de specialitate - autohtone și străine, este un argument definitiv împotriva ideii de exclusivism etnic. Chiar dacă nu avem confirmarea nominală a unor membri români.

Ultima asociație muncitorească asupra căreia ne vom opri, **Asociația Generală Culturală a Muncitorilor din Tîrgu Mureș**⁴⁷¹ a funcționat - nu știm dacă oficial, cu aprobarea autorităților - pe o durată foarte scurtă, de numai 3 ani. Muncitorii din Tîrgu Mureș au dorit să pună bazele unei astfel de asociații, în primul rând pentru a-și spori cunoștințele; la 10 aprilie 1897, ei au trimis o cerere ministrului de interne al dublei monarhii, prin care cereau aprobarea de constituire.

Nu mai așteaptă însă răspunsul oficial și, în ianuarie 1898, se și întrunesc în cadrul unei adunări și hotărăsc să-și înceapă activitatea. Întâlnirile aveau loc în clădirea căminului muncitoresc din localitate, pe strada Claustrului nr. 13. Nu este foarte clar dacă s-a primit sau nu aprobarea autorităților; cert este că după trei ani de tergiversări,

---

⁴⁷¹ Petre Dan, *Asociații, cluburi, ligi, societăți*, p. 229.

asociația s-a constituit oficial la 2 aprilie 1900. Însă, un raport al poliției din 3 aprilie 1900, arată că societatea era acuzată de tendințe socialiste și că era urmărită de mult timp - ceea ce ne îngăduie să credem că nu s-a primit aprobarea oficială de constituire. Oricum, cu prilejul adunărilor, poliția a mai intervenit, pe unii membri i-a amendat, pe alții i-a expulzat din oraș.

Capitolul VI

Bibliotecile românești

„Destinul multor oameni a depins de faptul că a fost
ori nu a fost o bibliotecă în casa lor paternă.”

Edmondo de Amicis

VI.1. Aspecte privind sistemul biblioteconomic românesc. Rolul bibliotecii în Transilvania

În mod firesc, istoria unui popor, cultura sa, este strâns legată de modul în care informațiile intelectuale se păstrează și se transmit peste timp. Iar cea care stochează toate aceste informații este biblioteca,⁴⁷² în strânsă corelație cu biserica și cu școala, ceea ce i-a determinat pe unii cercetători să conceapă acest sistem de păstrare a cunoștințelor sub forma triadei *biserică - bibliotecă - școală*.⁴⁷³

De bibliotecă - în sensul modern al cuvântului - nu se poate vorbi foarte devreme; putem mai degrabă, cu puține excepții, să vorbim despre colecții de cărți, ca rezultat al eforturilor personale ale unor intelectuali sau ierarhi români. Aceste colecții de cărți însă sunt cele care au stat la baza bibliotecilor mari de mai târziu, au demonstrat importanța cunoașterii, au dezvoltat gustul pentru lectură și, nu în ultimul rând, au contribuit la emanciparea națională.

În cazul Țărilor Române, pentru a înțelege istoria bibliotecilor și a cărții, trebuie să ținem seama de contextul socio-cultural generalizat al vremii, de legăturile tradiționale, dar și de specificul

---

⁴⁷² Nicolae Georgescu-Tistu, *Cartea și bibliotecile*, București, Editura Științifică, 1972, p. 15.

⁴⁷³ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 66.

fiecărei provincii românești. Dacă în Moldova și Țara Românească modul de organizare și funcționare a bibliotecilor a fost stabilit în linii mari încă de la începutul secolului al XIX-lea - prin **Codul lui Calimah**, spre exemplu, în 1817,⁴⁷⁴ ulterior prin **Regulamentele Organice** din anii 1830-1831 și, în 1864, prin **Regulamentul pentru bibliotecile publice din România**, din timpul domniei lui Cuza,⁴⁷⁵ care reprezintă, de fapt, primele măsuri legislative privind organizarea sistemului bibliotecilor publice românești - pentru Transilvania situația nu este la fel de clară, iar informațiile sunt destul de sumare. Traian Brad identifică doi factori esențiali, care au concurat la crearea acestor lacune: în primul rând, bibliotecile erau percepute ca inițiative particulare românești și, deci, ignorate, iar inițiativele publice, cu caracter semioficial, erau chiar reprimite; autoritățile maghiare nu priveau cu ochi buni existența unor biblioteci sau cabinete de lectură cu carte românească, motiv pentru care acestea au fost uneori devastate. În al doilea rând, în datele statistice oferite de autoritățile maghiare se strecoară câteva omisiuni, tocmai pentru a nu dezvălui amploarea fenomenului lecturii la români; astfel, prima statistică oficială despre bibliotecile publice și particulare - realizată în anul 1886 - menționează doar 18 biblioteci publice românești, deși erau cel puțin de două ori mai multe. Dar și statisticile ulterioare - din anii 1902, 1904, 1912, 1915 - sunt la fel de lacunare.⁴⁷⁶ Cu toate acestea, în preajma Unirii, existau în Transilvania în jur de 250 de biblioteci românești în principalele centre urbane, mici ca număr de volume,

---

⁴⁷⁴ Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Vademecum legislativ pentru biblioteci*, Târgoviște, „Bibliotheca,” 2004, p. 12.

⁴⁷⁵ Traian Brad, *Lectura și biblioteca publică la Cluj. Studiu monografic*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2001, p. 15.

⁴⁷⁶ Motivul invocat a fost acela că s-au luat în calcul doar acele biblioteci cu peste 5 mii de volume, în 1904, cu peste 10 mii de volume, în 1912, și peste 50 de mii de volume după 1913. Vezi în acest sens *Ibidem*, p. 17.

dar destul de active, fapt confirmat și de alți cercetători.⁴⁷⁷ Sau chiar mai multe.⁴⁷⁸

Devine astfel evident de ce în Transilvania, date fiind condițiile socio-politice, existența celor 3 națiuni recunoscute oficial, precum și lipsa unui sprijin direct din partea autorităților, bibliotecile românești se constituie cu un ușor decalaj temporar, comparativ cu cele din Moldova și Țara Românească. Ion Mușlea, referindu-se la toate cele trei provincii românești, invocă inclusiv lipsa unor centre culturale puternice, de factura marilor domenii mănăstirești din lumea occidentală, care - inspirându-se poate din așa-numita *lege a depozitului legal*, aplicată pentru prima dată în Franța lui Francisc I⁴⁷⁹ - să colecționeze toate documentele pe măsură ce erau tipărite; sau chiar lipsa de interes a unor domni, voievozi sau boieri față de cuvântul tipărit și de puterea conferită de informația concentrată într-un singur loc.⁴⁸⁰

Nu putem însă fi de acord în totalitate cu acest punct de vedere, în condițiile în care, chiar dacă bibliotecile apar mai târziu în spațiul românesc, în general, rolul cărții și, prin extensie, al informației, este binecunoscut. Dovadă faptul că la sud de Carpați, Matei Basarab recunoștea, în 1635, că „în întreaga mea țară e foamete și

---

⁴⁷⁷ *Ibidem*, vezi și Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania*, în *Probleme de bibliologie*, 1967, nr. 2, p. 122.

⁴⁷⁸ Valeria Soroștineanu, *Satul românesc*, p. 132, oferă cifra de 430 de biblioteci care funcționau în Transilvania numai sub egida Astei și ale căror colecții depășeau 26.000 de volume.

⁴⁷⁹ La 28 decembrie 1537, Francisc I a promulgat *Ordonanța de la Montpellier* prin care institua depozitul legal al tipăriturilor; conform acestei ordonanțe, toate tipografiile erau obligate să depună, cu titlu gratuit, un exemplar din tot ceea ce tipăreau, la biblioteca regală din Blois.

⁴⁸⁰ Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești*, p. 120.

sete, nu însă de pâine și apă, ci, după Prooroc, de hrană și adăpare sufletească.”⁴⁸¹

Considerăm că situația se poate generaliza la nivelul celor trei provincii istorice, dacă luăm în considerare faptul că întâlnim și alte exemple în spațiul locuit de români - Constantin Brâncoveanu l-a folosit pe grecul Nicolaus de Porta, atât ca secretar, cât și ca bibliotecar; la fel și pe Anton Maria del Chiaro, care a lucrat pentru Nicolae Mavrocordat, fiind, se pare, și bibliotecar. Tot pentru el a lucrat umanistul Ștefan Bergler, pe care l-a chemat de la Leipzig pentru a-i instrui fiii și pentru a se ocupa de bibliotecă.⁴⁸² Mai mult decât atât, se cunoaște faptul că cea mai veche colecție românească de carte din Transilvania datează deja din secolul al XVI-lea, fiind constituită pe lângă Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, unde va funcționa și prima școală românească din spațiul transilvănean.⁴⁸³

Volumul mare al cărților care circulă în spațiul românesc intracarpatic, precum și dorința „cititorilor” de a le păstra mereu aproape - fie pentru rugăciuni sau pilde, fie pentru simpla plăcere a cititului - a determinat formarea unor colecții destul de mari, dacă avem în vedere posibilitățile de cumpărare în epocă, prețul, uneori destul de ridicat, și procentul scăzut al tipăriturilor, raportat la numărul de locuitori. Inițiativa organizării unor colecții sau biblioteci aparține în egală măsură unor persoane particulare sau comunității în general, dar și unor instituții - școala și biserica. Astfel de măsuri de păstrare a cărților în Transilvania se înscriu în cadrul mai larg al organizării culturii europene deoarece, începând din prima jumătate a

---

⁴⁸¹ Conform predosloviei *Molitvenicului* publicat la Câmpulung, în 1635. Vezi Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 45.

⁴⁸² *Ibidem*, p. 48.

⁴⁸³ Traian Brad, *Lectura și biblioteca publică*, p. 21.

secolului al XVIII-lea, biblioteca este concepută ca o instituție de cultură.⁴⁸⁴

O privire de ansamblu asupra colecțiilor de cărți vechi din Transilvania secolului al XVIII-lea pune în evidență existența mai multor tipuri de posesori; avem în vedere faptul că existau „citori” care posedau o singură carte sau intelectuali care dețineau numeroase exemplare dintre cele mai apreciate cărți ale epocii. Sunt menționate colecții de documente bine organizate, biblioteci mănăstirești sau bisericesti care, prin copieri, donații sau cumpărări, se îmbogățesc în așa măsură încât reprezintă și azi veritabile tezaure culturale. Au existat, de asemenea, biblioteci școlare sau de uz didactic, precum și colecții particulare; fără pretenția de a le nominaliza exhaustiv, le amintim doar pe cele reprezentative din fiecare categorie.

Primele biblioteci românești din Transilvania au fost fondate practic în secolele XVII-XVIII, sub ocrotirea bisericii, și aveau un caracter sau o orientare națională. Sunt menționate, în documente, mai multe biblioteci, bine structurate, de factură umanistă, chiar dacă ele aparțin în special principilor, în condițiile în care curtea era centrul cultural și intelectual al țării. Deși colecții de carte sunt semnalate și înainte - avem în vedere, de exemplu, pentru secolul al XVI-lea, biblioteca mănăstirii ortodoxe Hodoș-Bodrog din Arad cu 30 de cărți, fie în manuscris (cel mai vechi exemplar din colecție datează din anii 1390-1410 și se află azi la Praga), fie tipărite, iar la sfârșitul secolului al XVIII-lea, fondul bibliotecii era constituit din circa 100 de volume, ceea ce impune realizarea primelor inventare. Cărțile se împrumutau, dar „*cu blestem să nu îndrăznească cineva vreuna să o înstrăineze.*”⁴⁸⁵ Sau biblioteca de pe lângă Biserica „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului, amintită deja. În 1739, un cărturar sas - Johan

---

⁴⁸⁴ Gheorghe Buluță, *Civilizația bibliotecilor*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 9.

⁴⁸⁵ Idem, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 42.

Filstich, rectorul gimnaziului sășesc din Brașov - afirma că renumele acestei biblioteci se datorează lucrărilor provenite din colecțiile risipite ale Patriarhiei de la Constantinopol.⁴⁸⁶ Datorită codexurilor rare, biblioteca din Brașov a devenit, asemenea Corvinianei - biblioteca lui Matei Corvin, considerată una dintre marile biblioteci ale Europei - un model de organizare și un etalon de evaluare.

Reprezentativă este și biblioteca din apropierea orașului Alba Iulia, a călugărilor trinitarieni, al cărei catalog se păstrează și azi în fondurile Bibliotecii Bathyaneum.⁴⁸⁷ De altfel, puternic centru tipografic, Alba Iulia cunoaște o evoluție proprie în ceea ce privește tipărirea și păstrarea cărților.

Tot la Alba Iulia, istoria consemnează o bibliotecă a Mitropoliei, încă din secolul al XVII-lea; cele mai vechi informații referitoare la funcționarea bibliotecii datează din anul 1622, iar prima inventariere a cărților existente a fost realizată în anul 1661.⁴⁸⁸ La începutul secolului al XVIII-lea, existau deja 36 de lucrări și numărul lor sporește în permanență. Importanța acestei biblioteci nu constă în numărul cărților, ci în modul în care tipărițiile au fost valorificate prin punerea lor la dispoziția intelectualității române. Există, pe unele exemplare, inscripții care atestă proprietatea bisericii și care demonstrează, în același timp, existența unui fond de carte bine organizat. Există chiar și un catalog de bibliotecă și, conform acestuia, putem înțelege modul în care fiecare tipografie era reprezentată la Alba Iulia, prin lucrările tipărite.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁶ Jako Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, București, Editura Kriterion, 1977, p. 77.

⁴⁸⁷ Iacob Mârza, *Catalogul unei biblioteci de la Alba Iulia din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1987, vol. XI, p. 158-182.

⁴⁸⁸ Eva Mârza, *Din nou despre biblioteca Mitropoliei Bălgradului*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2002, vol. VI, p. 61.

⁴⁸⁹ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 48-50.

Mai mult, pe fondul conflictului iscat între mitropolitul Sava Brancovici și principele Mihai Apafi, la cererea celui din urmă, se realizează o listă cu bunurile deținute de mitropolit și de fratele său, Gheorghe; dintre bunuri, se remarcă mențiunea a 45 de cărți românești și slavone, dovadă certă a existenței - pe lângă biblioteca mitropoliei - a unei colecții personale.⁴⁹⁰

Pentru secolul al XVIII-lea, Blajul reprezintă un punct de referință în istoria culturii românești, în timp ce biblioteca Mănăstirii Sf. Treimi din localitate este una dintre cele mai bogate în lucrări privind cultura românească;⁴⁹¹ începuturile ei trebuie fixate în 1738, când, Inochentie Micu Klein a adus din Făgăraș circa 200 de volume;⁴⁹² o mare parte din acestea aparținând episcopului Ioan Gigurtu, mort în 1727. Trebuie însă amintită și strădania episcopilor Ioan Giurgiu Patachi,⁴⁹³ Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigore Maior,⁴⁹⁴ care vor contribui - fiecare după posibilități - la dezvoltarea bibliotecii.

Dintre cei amintiți, Grigore Maior ocupă un loc aparte; a fost primul său bibliotecar oficial, stabilit astfel prin documentul de la 12 octombrie 1754 - ***Rânduirea cinstiților ieromonahi și a școalelor ce s-au rânduie să fie în mănăstirea Sf. Treime din Blaj***. Interesat de sporirea fondului de carte, Grigore Maior - care a ocupat scaunul

---

⁴⁹⁰ Eva Mârza, *Din nou despre biblioteca Mitropoliei Bălgradului*, p. 63.

⁴⁹¹ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești. De la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p. 109.

⁴⁹² Corina Turc, *Orizonturi și preocupări culturale în activitatea lui I. Micu-Klein*, în vol. *De la umanism la iluminism*, Tîrgu Mureș, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române, 1994, p. 113.

⁴⁹³ Magdalena Tampa, *Contribuții la istoria preiluminismului românesc în Transilvania: despre biblioteca lui Ioan Giurgiu Patachi*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 299-303.

⁴⁹⁴ Traian Brad, *Lectura și biblioteca publică*, p. 25.

episcopal timp de un deceniu, între 1772-1782 - a profitat de bunăvoința Mariei Tereza, arătată cu prilejul consacării sale ca episcop - Viena, aprilie 1773 - pentru a obține toate dublurile din biblioteca imperială. Cărțile aduse de el reprezintă o bună parte din tezaurul bibliotecii.⁴⁹⁵

Magdalena Tampa, care a studiat evoluția bibliotecii blăjene, reconstituie imaginea unei colecții bine dezvoltate, organizate și cuprinzătoare.⁴⁹⁶ Având la bază primul inventar al cărților - realizat la 14 iunie 1747 de către Petru Pop de Daia - se pot cu ușurință identifica principalii donatori și fondatori ai bibliotecii: din cele 350 de cărți înregistrate în 1747, 181 titluri erau din moștenirea episcopului Ioan Giurgiu Patachi, 69 de titluri proveneau din colecția lui Inochentie Micu Klein, iar 33 erau cărți ale episcopiei.⁴⁹⁷ Ulterior, se adaugă și cărțile episcopului Grigore Maior, în număr de 41.⁴⁹⁸

Dezvoltarea sistemului de învățământ a impus și regândirea rolului bibliotecii, ca una dintre principalele modalități de consolidare a cunoștințelor. Pentru spațiul mureșean, acest avantaj era cunoscut cu mult mai devreme, deoarece „*schola particola*,” înființată la mijlocul secolului al XVI-lea, deținea deja o bibliotecă; este adevărat că, în forma sa inițială, această bibliotecă nu avea cum să funcționeze la

---

⁴⁹⁵ A. Lupeanu, *Biblioteca centrală din Blaj*, în *Boabe de grâu*, decembrie 1932, nr. 12, p. 613.

⁴⁹⁶ Magdalena Tampa, *Din începuturile bibliotecii de la Blaj - despre inventarul manuscris din 14 iunie 1747*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1979, vol. III, p. 126-145.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, p. 127.

⁴⁹⁸ Magdalena Tampa, *Din nou despre începuturile bibliotecii de la Blaj. Cărți și posesori: Grigore Maior*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1981, vol. V, p. 95, arată că pe 41 de cărți apare semnătura episcopului Grigore Maior, sub forma „P[ater] G[regorius] Major”; Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 236.

standardele prevăzute în secolul al XIX-lea, de exemplu, dar simplul fapt că exista dovedește strânsa legătură, deja vizibilă, între școală și bibliotecă.

Bibliotecile școlare devin o formă de propagare a ideilor și de asociere cu mediul educațional.⁴⁹⁹ Pe măsură ce sistemul educațional capătă noi valențe, pe măsură ce dascălii sunt mai bine pregătiți și înțeleg ei înșiși rostul cărții, bibliotecile școlare devin o constantă.

Există însă și destul de numeroase colecții particulare și o scurtă trecere în revistă a celor mai importanți colecționari ne îngăduie să credem că elitele intelectuale românești se împărtășeau din toate produsele culturii europene. Existau deci, în secolul al XVIII-lea, biblioteci bogate și variate, „*un adevărat plămân, respirând aerul culturii europene; prin ele, nu numai că pătrunde, dar se și statuează imaginea omului modern.*”⁵⁰⁰

Pentru secolul al XVII-lea semnificativă este biblioteca umanistului *Mihail Halici* care, în anul 1674, era formată din 414 titluri în 539 volume.⁵⁰¹ În prima jumătate a secolului al XVIII-lea este menționată „*valoroasa și aleasa bibliotecă*” formată din 359 de volume a episcopului *Anton Sigismund Stoica de Szala* (1699-1770),⁵⁰² a cărei donație a reprezentat un pas important în sensul constituirii bibliotecii Seminarului Episcopal de la Alba Iulia. Sau colecția care aparținea episcopului *Ioan Gigurtu*, mort în 1727, și pe care Micu Klein a adus-o, la scurt timp după moartea colecționarului, de la

---

⁴⁹⁹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 15.

⁵⁰⁰ Victor Neumann, *Tentația lui homo europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală și de Sud-Est*, București, Editura științifică, 1991, p. 150.

⁵⁰¹ Traian Brad, *Lectura și biblioteca publică*, p. 23.

⁵⁰² Iacob Mârza, *O listă cu cărți de la episcopul Anton Sigismund Stoica de Szala*, în *Apulum*, 1974, vol. XII, p. 329.

Făgăraș la Blaj; conform catalogului îngrijit de Petru Pavel Aron, era vorba de circa 254 de cărți.⁵⁰³

În a doua jumătate a secolului a XVIII-lea, numărul bibliotecilor particulare crește simțitor; amintim doar câteva dintre acestea: biblioteca lui *Gheorghe Șincai* - constituită din cărți achiziționate în perioada 1776-1780, multe dintre ele fiind ulterior donate bibliotecii de la Blaj;⁵⁰⁴ biblioteca iluministului *Ioan Cornelli* (1762-1848), formată din peste 500 de volume;⁵⁰⁵ biblioteca personală a lui *Ștefan Solcșai*, prefect de studii la Seminarul Sf. Barbara din Viena, dar și cea a primului dascăl al Școlii Normale de la Blaj, *Alexandru Fîscuți*; listele de inventar ale celor două biblioteci se află la Arhivele Bibliotecii Academiei, filiala Cluj-Napoca.⁵⁰⁶ Putem aminti și colecția impresionantă de circa 2.000 de cărți a lui *Vladislav Vaida* pe care, prin testamentul din 1890, a oferit-o bibliotecii gimnaziului greco-catolic din Blaj.⁵⁰⁷ Reduse ca număr de volume, dar achiziționate după criterii care creionau portretul intelectual al colecționarilor, sunt și bibliotecile constituite de *Samuil Vulcan* (risipită parțial după moartea posesorului), de preotul ortodox *Nicolae Rațiu* (duhovnicul lui Horea și Cloșca înainte de execuție și care conținea 26 de volume), de episcopul de Alba, *Emilian Bîrdaș* (45 de lucrări) și arhimandritul

---

⁵⁰³ *Ibidem*, p. 335.

⁵⁰⁴ Magdalena Tampa, *Informația unui cărturar iluminist: cărți din biblioteca lui Gheorghe Șincai*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1989, vol. XIII, p. 239-246; Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 68.

⁵⁰⁵ Constantin Mălinaș, *Biblioteca lui Ioan Cornelli*, în *Biblioteca*, 1985, nr. 5, p. 55-56.

⁵⁰⁶ Pompiliu Teodor, *Două biblioteci particulare românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 1975, vol. 2, p. 261-269.

⁵⁰⁷ Magdalena Tampa, *Vladislav Vaida și cărțile sale*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 290-293.

Modest Muraru (11 volume), *Silvestru Caliani*, *Gheronte Cotorea*, *Dumitru Pop* etc.⁵⁰⁸

Maria Ursuțiu a identificat în Transilvania secolului al XVII-lea nu mai puțin de 37 biblioteci particulare, atestate documentar, plus încă 14 princiare, nobiliare, ale unor orașeni, intelectuali, preoți și funcționari.⁵⁰⁹

Dincolo de colecțiile particulare, pentru cei interesați de studiu sau de lectură, pur și simplu, existau și colecții care le stăteau la dispoziție; este cazul cabinetelor de lectură, în care practica lecturii era foarte bine organizată. Unul dintre aceste cabinete este menționat chiar la Reghin, în 1778, și se știe că era frecventat de un mare număr de intelectuali, fără deosebire de naționalitate sau orientare religioasă.⁵¹⁰

Cu toate acestea, există și alte puncte de vedere cu privire la momentul apariției bibliotecilor, în sensul contemporan al termenului; Maria Basarab, de exemplu, consideră chiar că este impropriu să folosim noțiunea de „bibliotecă” atunci când ne referim la colecțiile sau fondurile de carte anterioare secolului al XIX-lea.⁵¹¹ Ce s-a schimbat atunci? S-a schimbat percepția asupra cărții, s-a schimbat mentalitatea celor care intrau în contact cu cartea, s-a îmbunătățit nivelul intelectual al celor care răspundeau de soarta

---

⁵⁰⁸ Iacob Mârza, *Școală și națiune (Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p. 118.

⁵⁰⁹ Maria Ursuțiu, *Biblioteci particulare și bibliotecari în Transilvania în secolul al XVII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1984, vol. VIII, p. 224-251.

⁵¹⁰ Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, p. 13; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 83; Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin*, p. 30.

⁵¹¹ Maria Basarab, *Biblioteci parohiale din protopopiatul greco-catolic Hunedoara*, în vol. *Școala Ardeleană*, II, coordonator Ioan Chindriș, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie,” 2007, p. 300.

cărților. Și această realitate este valabilă fie că vorbim de mediul laic, fie de cel ecleziastic, pentru că modernismul a pătruns peste tot.

*

Secolul al XIX-lea aduce, la rândul său, schimbări majore în modul de percepție a cuvântului scris. Traian Brad identifică trei momente de maximă importanță în apariția lecturii publice la Cluj,⁵¹² dar considerăm că situația se poate generaliza la întregul areal transilvănean: apariția cărților tipărite în limba română; apariția și proliferarea presei românești în deceniile IV-V (de pildă, **Gazeta de Transilvania**, **Foaie pentru minte, inimă și literatură**, **Curierul de ambe sexe**, **Organul luminării** etc.), ceea ce a dus la o regândire și intensificare a relațiilor culturale și a schimburilor dintre cele trei provincii românești;⁵¹³ și, nu în ultimul rând, organizarea culturală a tineretului studios român, tributara ideii că „În starea în care ne aflăm noi azi cea dintâi și cea mai potrivită cărare este aceea pe care învățăm și căpătăm îndemânare să ne alcătuim în sate biblioteci populare.”⁵¹⁴

Mircea Popa leagă, la rândul său, creșterea interesului față de carte și lectură atât de dezvoltarea tiparului și a librăriilor în Transilvania, cât și de activitatea societăților culturale din ce în ce mai active, în condițiile în care se poate vorbi, din partea acestora, de o încercare de dirijare a lecturii publice în rândul românilor. Mai mult, după modelul „bibliotecilor” maghiare - bibliotecă însemnând colecție sau serie de publicații - în care însă scrierile românilor nu-și

---

⁵¹² Traian Brad, *Lectura și bibliotecă publică*, p. 29.

⁵¹³ Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești*, p. 120.

⁵¹⁴ Traian Brad, *Lectura și bibliotecă publică*, p. 34.

găseau locul - românii au înțeles importanța unei asemenea inițiative și au acționat în consecință.⁵¹⁵

De altfel, deja sub impulsul Școlii Ardelene, s-a acordat o mai mare importanță educației și, implicit, bibliotecii, nefiind vizate numai anumite categorii socio-profesionale, ci întreaga masă a națiunii.⁵¹⁶ Bibliotecile se înființează pe lângă școli, având chiar un caracter semipublic - în condițiile în care împrumutau documente și intelectualilor din oraș - și pe lângă societățile culturale. Ceea ce ne îngăduie să credem că, în lipsa normelor clare legate de bibliotecă sau a unei viziuni de ansamblu asupra a ceea ce ar trebui să fie sistemul biblioteconomic, cele care au încercat să suplinească aceste lipsuri au fost societățile culturale, prin inițiativele pe care le-au pus în practică.⁵¹⁷

Treptat, începând chiar cu secolul al XVIII-lea, cartea iese de sub apanajul individualismului, ea nefiind percepută în continuare ca proprietate privată, ci ca o proprietate colectivă, ca un bun al tuturor.⁵¹⁸ Francezul Roger Chartier demonstrează chiar că, dacă înainte de secolul al XVIII-lea se citea doar „cartea posedată” - care putea fi una singură sau, în cazuri excepționale, mai multe - apariția bibliotecilor duce la extinderea numărului de cititori și permite introducerea lecturii publice gratuite.⁵¹⁹

Că în spațiul românesc situația era identică cu cea din restul Europei, o dovedește și faptul că Gheorghe Buluță denumește generic acest secol drept „secolul bibliotecilor,” un secol în care se

---

⁵¹⁵ Mircea Popa, *Colecții și „biblioteci” de carte în Transilvania până la 1918*, în Idem *Cărți, manuscrise, biblioteci*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, p. 7-9.

⁵¹⁶ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, p. 214.

⁵¹⁷ *Ibidem*, p. 217.

⁵¹⁸ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 182.

⁵¹⁹ *Ibidem*, p. 200.

înregistrează un număr tot mai mare de astfel de instituții ale cărții în toate provinciile istorice românești.⁵²⁰ Chiar dacă diferența constă, între altele, în modalitatea de completare a fondurilor, preponderent din donații în Transilvania, unde resursele financiare sunt mai modeste, comparativ cu exteriorul arcului carpatic. Secolul al XVIII-lea este însă și „secolul muzeelor,” al curiozităților și specificului local, al teatrelor, al muzicii,⁵²¹ ceea ce a condus, în final, la conturarea cadrului social necesar instituționalizării unei culturi moderne.

În strânsă legătură însă, secolul al XVIII-lea poate fi, în egală măsură, numit și „secolul naționalităților” deoarece, dacă înainte nu a existat preocupare pentru demonstrarea existenței ideii de națiune, acum apar primele semne că națiunea chiar este nevoie să fie „inventată,” creată și recunoscută ca atare. Cum? Prin cunoașterea trecutului și identificarea acelor legături comune dintre oameni, care se află dincolo de supunerea în fața aceluiași suveran sau împărtășirea acelorași sentimente religioase. Iar cunoașterea nu putea exista fără documentele trecutului și nu putea fi promovată decât prin carte.⁵²²

Generația intelectualilor de la mijlocul secolului al XIX-lea concepe deja *cartea* drept singura modalitate de afirmare și de ajutorare a națiunii; iar *actul lecturii* - o datorie de suflet a tuturor, calea cea mai sigură de emancipare socială și națională.⁵²³ Practic, accentul se pune de acum pe valorificarea științifică a cărții, ca modalitate de dobândire a drepturilor depline în provincie.

Cartea nu mai răspunde aceluiași nevoi ca în veacurile trecute; dacă anterior secolelor XVIII-XIX era percepută drept un „*bun*” la care doar puțini aveau acces, în perioada la care ne referim ea devine

---

⁵²⁰ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 80.

⁵²¹ William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 33.

⁵²² Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale*, p. 7.

⁵²³ Mircea Popa, *Colecții și „biblioteci” de carte*, p. 16.

un instrument de lucru. Este interesantă observația lui Nicolae Bocșan, care vede în înmulțirea însemnărilor de pe cărți, făcute nu de dascăli sau preoți, ci de oameni simpli - așa-numita „*elită țărăneasă*” - o dovadă clară a interesului sporit față de carte.⁵²⁴

Trecând dincolo de legătura complexă care se stabilește între cele două clase sociale de bază - elita intelectuală și oamenii simpli - cartea dobândește un statut aparte, singurul scop al scrierii ei fiind acela de a fi citită.⁵²⁵ Fenomenul sau practica lecturii nu pot fi generalizate la nivelul tuturor categoriilor sociale; nu putem crede că actul lecturii avea aceeași intensitate sau importanță pentru toate păturile sociale. Diferențe apar în funcție de conținutul cărții, de bagajul intelectual al celui care citește, de modul în care este înțeleasă lectura, sub aspectul intensiv sau extensiv.⁵²⁶ Mai mult, trebuie să ținem seama și de unele aspecte poate mai puțin plăcute, cu o tentă ușor negativistă, și care se referă la modul în care este percepută cartea la nivelul elitei intelectuale: este cartea un instrument de lucru, un tovarăș de intimitate sau doar un „*atribut al fațadei sociale,*” cum îl definește Roger Chartier.⁵²⁷

VI.2. Bibliotecile mureșene

Ca spațiu cultural, județul Mureș este bine reprezentat încă din perioada Școlii Ardelene, cu atât mai mult cu cât doi dintre corifei sunt legați prin naștere și, ulterior, prin studii și activitate, de zona

---

⁵²⁴ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 162.

⁵²⁵ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 181.

⁵²⁶ Vezi în acest sens Peter Burke, *O istorie socială a cunoașterii: de la Gutenberg la Diderot*, Iași, Editura Euronovis, 2004, p. 335-353.

⁵²⁷ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 183.

mureșeană.⁵²⁸ De-a lungul timpului, în arealul mureșean s-au pus fundamentele unor adevărate focare de cultură, în care și-au desfășurat activitatea intelectuali valoroși, precum corifeii Școlii Ardelene, Alexandru Papiu Ilarian, Avram Iancu, frații Vasile și Isaia Moldovan și mulți alții, dar și reprezentanți de seamă ai minorităților, precum Teleki Samuel, cei doi Bolyai, Farkas și Janos, Koos Ferencz și alții.

Locașurile de cultură cu cea mai îndelungată tradiție în zona noastră de interes sunt bibliotecile; cea mai veche dintre ele a fost înființată în anul 1557 și a funcționat în cadrul așa-numitei *Schola Particola*, devenită în decursul secolului al XVIII-lea Colegiu Reformat; azi, fondurile bibliotecii sunt adăpostite de Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” din reședința de județ, instituție subordonată Bibliotecii Județene Mureș. O altă bibliotecă veche, cu o îndelungată tradiție, este cea înființată în anul 1684 la Sighișoara, creată pe lângă Colegiul Reformat al vremii și ale cărei fonduri se regăsesc azi în cele ale Bibliotecii Municipale „Zaharia Boiu” din localitate.⁵²⁹

Secolul al XVII-lea pentru zona mureșeană pare relativ sărac; însă, dacă ne raportăm la cele 51 de biblioteci identificate de Maria Ursuțiu și amintite mai sus, este posibil ca cercetările viitoare să dezvăluie și alte colecții, chiar într-un stadiu incipient de formare.

---

⁵²⁸ Ne referim, firește, la Gheorghe Șincai, născut în comuna mureșeană „Râciul din Câmpie,” care studiază și la Tîrgu Mureș și care, după terminarea studiilor, este numit director al școlilor românești din Transilvania și la Petru Maior, născut la Tîrgu Mureș și care, în 1785, devine protopop al Reghinului.

⁵²⁹ Lucia Țărălungă, *Sighișoara - orizonturi de cultură*, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2007, p. 77. Fondată de Martin Kelp, rectorul gimnaziului din localitate, la 16 septembrie 1684, după modelele sibian și brașovean, biblioteca reprezintă azi cea mai veche și mai valoroasă secție a Bibliotecii Municipale „Zaharia Boiu” din Sighișoara.

În ceea ce privește secolul al XVIII-lea, la 1788 funcționa deja **cabinetul de lectură** de la Reghin, cu o bogată colecție de documente, care puneau în circulație ideile iluministe, specifice epocii. Asupra acestor colecții vom reveni însă în decursul cercetării noastre. Și, pentru a contura imaginea complexă a cercurilor intelectuale mureșene, nu putem omite nici Biblioteca „Teleki-Bolyai,” deschisă publicului în 1802, care nu intră în sfera noastră de interes, deși intelectualii români din zonă au avut acces la documente, după cum o dovedesc registrele mai vechi din bibliotecă.⁵³⁰

Deși sunt încă rudimentar organizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în zona mureșeană, cu fonduri incomplete, care depind de donatori în cea mai mare parte, bibliotecile reprezintă, deci, o sursă primară de cunoaștere și o bună modalitate de răspândire a cunoștințelor, din orice domeniu, de orice tip (științific, de popularizare etc.) și la orice nivel. În funcție de tipul colecțiilor și de publicul-țintă, bibliotecile au fost clasificate în timp în diverse categorii. În 1897, Simion Popescu, citat de Ciprian Drăgan, împarte bibliotecile secolului al XIX-lea în 5 categorii distincte, în funcție de cititorii cărora li se adresau: *biblioteci care funcționau în cadrul școlilor populare elementare*, adică școlile primare; *biblioteci pentru popor*; *biblioteci didactice* sau *tractuale*; *biblioteci pentru școlile secundare*; *biblioteci speciale*.⁵³¹ Zece ani mai târziu, Nicolae Iorga le împărțea succint în *biblioteci*

---

⁵³⁰ A se consulta, în acest sens, studiile despre Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” publicate în *Libraria. Studii și cercetări de bibliologie*, vol. I-VIII din perioada 2002-2009, editate de Biblioteca Județeană Mureș. Se cunoaște faptul că, printre cititorii înregistrați la Biblioteca „Teleki-Bolyai” se numără și Timotei Cipariu.

⁵³¹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 86.

mănăstirești, boierești și școlare, ultimele fiind strâns legate de dezvoltarea procesului educațional.⁵³²

La rândul nostru, în funcție de instituția fondatoare sau de fondatorul individual care le-a dat viață și vigoare și sub îndrumarea căruia își desfășurau activitatea, de grupul de cititori cărora li se adresau, am clasificat bibliotecile mureșene, după standardele de azi, drept *biblioteci publice* - precum cabinetele de lectură, cu un fond enciclopedic; *biblioteci publice ale unor asociații* - de asemenea cu fonduri enciclopedice și, în acest sens, bibliotecile Astrei ocupă un loc special; *biblioteci specializate* - precum cele școlare sau ale reuniunilor de învățători sau *parohiale* - organizate de către un cleric, dar care erau puse în timpul vieții sau după moartea fondatorului la dispoziția tuturor celor interesați; *biblioteci individuale* - fondate de intelectualii vremii.

Menționăm faptul că, în eforturile noastre de taxonomizare a tipurilor de biblioteci, nu am ținut seama de clasificările anterioare, stabilite de istorici sau cercetători consacrați ai subiectului.

VI.3. Cabinetele de lectură

Cabinetele de lectură reprezintă - conform definiției oferite de Roger Chartier - o cale de acces a publicului la informație.⁵³³ Dar, noțiunea în sine acoperă o gamă mai largă de definiții, cabinetul de lectură fiind un loc public, special amenajat, dedicat lecturii, petrecerii timpului într-un mod plăcut și instructiv. Cabinetul de lectură putea ocupa un loc special în cadrul unor librării - pentru a atrage publicul, a unor spații publice - unde era perceput ca loc de întâlniri libere, deloc oficiale, un fel de întâlniri informale, în cadrul cărora, beneficiind de un loc plăcut, încălzit, luminat, se puteau citi cele mai

---

⁵³² Nicolae Iorga, *Vechile biblioteci românești sau ce se cetia odinioară în țerile noastre*, în *Floarea darurilor*, 1907, nr. 5, p. 65-82.

⁵³³ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 207.

noi apariții editoriale, presa etc. sau se puteau purta conversații elevate.

Practic, cabinetul de lectură face parte din categoria bibliotecilor publice care puneau la dispoziția publicului cărți și documente din toate domeniile cunoașterii și în care accesul era gratuit; ele reprezentau, totodată, o modalitate eficientă de promovare a activității comerciale a unor librari care, oferind publicului acces gratuit la lectură, nu făceau decât să atragă atenția asupra cărților pe care le aveau și pentru care aveau nevoie de cumpărători. Deși analogia poate părea ușor forțată, ne întrebăm dacă nu cumva se poate vorbi de marketing de bibliotecă sau de animație culturală în stadiu incipient, primitiv.

Definiția noțiunii de „*cabinet de lectură*” capătă noi valențe odată cu organizarea sistemului de biblioteci sub egida Astei. ***Regulamentul pentru folosirea bibliotecii „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român”***, din 17 august 1893,⁵³⁴ menționează deja cabinetul de lectură în sensul contemporan de „*sală de lectură*.” Ceea ce ne îngăduie să observăm o modificare de nuanță în folosirea noțiunii în cauză: chiar dacă accesul la informație este tot gratuit, scopul celui care îndeamnă la lectură nu este acela de a-și promova produsele, ci de a încuraja exclusiv practica lecturii, într-un cadru oficial organizat.

Un scurt istoric al cabinetelor de lectură din Transilvania ne duce înapoi în timp până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea când, la Sibiu, membrii Lojei „Sf. Andrei la cele trei foi de mare” pun

---

⁵³⁴ Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, ***Istoria bibliotecilor din România în legi și documente (1817- 1944)***, vol. 1, Constanța, Editura Ex Ponto, 2001, p. 83.

bazele primului astfel de cabinet de lectură, în anul 1789.⁵³⁵ Activitatea Lojei, ai cărei membrii erau exclusiv de etnie săsească, poate fi urmărită pe baza documentelor de arhivă păstrate și care includ protocoale ale ședințelor, procese verbale, regulamentul de utilizare al bibliotecii, respectiv al cabinetului de lectură etc. Deși acest cabinet nu face parte din aria noastră de cercetare, considerăm că o analogie - din punctul de vedere al regulamentului de organizare și funcționare, al obiectivelor urmărite, al drepturilor și obligațiilor membrilor, al apartenenței etnice a membrilor⁵³⁶ etc. - poate fi folositoare pentru a înțelege mai bine modul de funcționare al cabinetului de lectură de la Reghin; cu atât mai mult dacă avem în vedere structura etnică a populației, care a și determinat includerea atributului „sas” în denumirea orașului.

Cabinetul de lectură de la Reghin exista deja în anul 1778,⁵³⁷ ceea ce infirmă întâietatea celui de la Sibiu, menționat ca fiind primul din Transilvania. Neconcordanța explicabilă poate prin faptul că, dacă la Sibiu cabinetul era organizat și funcționa sub autoritatea unei puternice loje masonice, despre cel de la Reghin se cunosc foarte puține amănunte: nu se cunoaște fondatorul - individual sau instituțional, nu se cunoaște programul de funcționare, regulile de organizare etc. Este însă subliniat faptul că era frecventat de

---

⁵³⁵ Mihaela Cosma, *Iluminism și masonerie la sași. Proiectul primului cabinet de lectură din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 2001, nr. 40, p. 63.

⁵³⁶ *Ibidem*, p. 65. Conform datelor oferite, loja sibiană era formată din elita intelectuală a vremii, care includea, în egală măsură, etnici sași, maghiari și români, dintre ultimii putând fi amintit doctorul Ioan Molnar Piuariu, cel care a intervenit pe lângă conducerea tipografiei de la Buda, solicitând numirea lui Petru Maior în funcția de cenzor pentru cărțile românești.

⁵³⁷ *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene: studii și articole*, coordonator Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior” Reghin, 1995, p. 20.

numeroși intelectuali, fără deosebire de naționalitate, și putea pune la dispoziția celor interesați multe lucrări, scrise în spirit iluminist.⁵³⁸

Revenind la ideea unei analogii, așa cum ne-am propus la începutul acestui subcapitol, având la bază *Regulamentul de Organizare și Funcționare* a cabinetului de lectură de la Sibiu, faptul că cele două cabinete în discuție au funcționat în același timp, în orașe diferite, dar bazându-se pe principii specifice mentalității etniei săsești, putem considera că și cabinetul de lectură de la Reghin era bine organizat, funcțional și pune la dispoziția cititorilor săi cele mai apreciate publicații ale timpului. Putem, de asemenea, considera că zilele și orele de lectură erau bine definite, că discuțiile pe baza textelor puse la dispoziția cititorilor erau amplu dezbătute; că atmosfera de studiu era bine promovată și că lecturile erau alese după criterii clare; că liniștea trebuia păstrată cu sfințenie, orice atenționare a bibliotecarului în vederea păstrării unei atmosfere de studiu trebuia respectată etc. Practic, așa cum vom vedea și în subcapitolul rezervat regulamentelor de bibliotecă, elementele de bază se păstrează și astăzi, fiind prevederi cu putere legislativă.

Ulterior, pe parcursul secolului al XIX-lea, mai sunt menționate două astfel de cabinete de lectură la Reghin - unul maghiar⁵³⁹ și unul german⁵⁴⁰ - dar care nu reprezintă obiectul cercetării noastre.

Din informațiile vremii aflăm că și la Luduș exista interes sporit pentru lectură; Balász Orbán (1829-1890), un intelectual de origine

---

⁵³⁸ Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, p. 13; Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 83; Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 30.

⁵³⁹ Cabinetul de lectură aparținea **Societății maghiară de lectură**, devenită, în 1840, **Asociația districtuală maghiară**; vezi *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene*, p. 21.

⁵⁴⁰ Este vorba de **Societatea germană de lectură** care, în 1870 deținea deja 782 de volume și 16 colecții de ziare; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 84.

secuiască, ce a cunoscut destul de bine realitățile din Transilvania, afirma în anul 1871 că la Luduș exista, pe lângă alte instituții publice de interes, și un „*cerc de lectură*.”⁵⁴¹ Din nefericire, informația oferită nu este confirmată și completată și de alte surse.

O **societate de lectură** a funcționat și la Târgu Mureș; fondată la mijlocul anilor `40 ai secolului al XIX-lea - este menționată ca atare în ***Gazeta Transilvaniei*** din ianuarie 1846,⁵⁴² deși este posibil ca la acea dată să fie deja de mai multe luni activă - **Societatea de lectură a canceliștilor români din Târgu Mureș** apare pe fondul sporirii interesului și preocupărilor pentru lectură ale tinerilor intelectuali români.⁵⁴³

Societatea nu a funcționat pe baza unui statut clar; a activat mai degrabă în forme neoficiale, până în anii revoluției pașoptiste. Nu se cunoaște exact fondul de carte pe care canceliștii l-au organizat; cu toate acestea, este cert că a existat o bibliotecă, aceasta fiind însăși rațiunea de a fi a societății. Dovadă, însăși afirmațiile membrilor ei: „*căntăliștii români din M. Vașarbeiu au voie de citit, și inimă de învățat, dar fiindcă Doamna furtună nu au rîs fieștecăruiă cu averile sale într-atîta, cît tot insul deosebi să-și poată cîștiga cărți și novele trebuincioase, unul fără de altul nu-și ajung voința; ca să nu rămîie totuși de scădere, s-au adunat de vr-o trei ori la olaltă, s-au sfătuit despre facerea unei colecte, prin care să-și adune nescari novele, și despre casa unde se vor citi acelea; mai pe urmă ca să se cunoască unul pe altul mai îndeaproape au dat la olaltă și o cină.*”⁵⁴⁴

VI.4. Biblioteci publice și de asociații

Crearea bibliotecilor publice românești se înscrie în cadrul mai larg al unui curent european favorabil. Peste tot în Europa, încă din

---

⁵⁴¹ *Monografia orașului Luduș*, p. 93.

⁵⁴² *Un căntălist român*, p. 31.

⁵⁴³ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Târgu Mureș*, p. 17.

⁵⁴⁴ *Ibidem*.

secolul al XVIII-lea - care impune o redefinire a omului în raport cu el însuși și cu ceea ce îl înconjoară⁵⁴⁵ - valorile și specificul cultural național au dobândit valențe considerabile, afirmarea lor fiind concepută și înțeleasă ca o reacție împotriva influențelor străine.⁵⁴⁶ Pentru că nici o națiune nu-și îngăduia să-și piardă propria identitate și pentru a avea siguranța recuperării și păstrării trecutului, în secolul al XIX-lea au fost organizate biblioteci populare, publice și naționale, care ofereau acces gratuit la informații pentru toți cei interesați.⁵⁴⁷

Și în spațiul românesc, actul lecturii devine tot mai răspândit, fiind un mijloc de completare a cunoștințelor școlare, o modalitate de implicare a asociațiilor culturale în selectarea celor mai valoroase și mai importante scrieri pentru națiunea română și, totodată, o cale oficială de promovare a specificului național. Nu în ultimul rând, actul lecturii devine o modalitate de recuperare a istoriei culturale a românilor de pretutindeni.

Practica lecturii publice se instituționalizează în contextul dezvoltării învățământului, când a crescut numărul celor care știau să citească, pe fondul radicalizării activității unor societăți și asociații culturale, între ale căror obiective cel mai important era ridicarea națiunii prin cunoaștere. Sugestiv este, în acest sens, discursul *Societății de lectură a Junimei studioase romane din Clusiu - Iulia*; în raportul anual al bibliotecarului, rămas în manuscris, se precizează „căci înaintarea în cultură numai prin cetitul cărților se poate dobândi.”⁵⁴⁸

---

⁵⁴⁵ Ulrich Im Hof, *Europa luminilor*, p. 13-15.

⁵⁴⁶ Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale*, p. 75.

⁵⁴⁷ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 113.

⁵⁴⁸ Nicolae Bocșan, *Bibliotecile societăților studenților români din Cluj*, în *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, coord. Susana Andea, Ioan Aurel Pop, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2009, p. 493.

Că actul lecturii nu se generalizează masiv, că promovarea obișnuinței lecturii sau crearea unor biblioteci nu reprezintă un obiectiv exclusiv și esențial al tuturor societăților culturale ale vremii, considerăm că se înțelege de la sine. Trebuie subliniat faptul că, printre obiectivele propuse de elita intelectuală a vremii - individual sau în cadrul unor organisme asociative -, ca modalitate de ridicare a nivelului intelectual al națiunii, de evoluție prin cunoaștere, biblioteca ocupă un loc important, dar trebuie așezată alături de alte mijloace de culturalizare specifice epocii.

Putem aminti în acest sens cele două **casine** care au funcționat la Reghin, fondate în 1867, respectiv 1894; scopurile erau ușor diferite, în condițiile în care, prima casină își propunea „a organiza un centru de întâlnire a intelectualității din Reghin și împrejurimi, a face abonamente la ziare, a înființa o bibliotecă și o sală de lectură, a ține prelegeri cu subiecte economice, științifice și din viața practică,”⁵⁴⁹ iar cea de a doua avea drept obiectiv principal strângerea relațiilor dintre diferite naționalități și clase sociale, precum și promovarea literaturii și dezvoltarea vieții publice. Membrii casinelor erau, în egală măsură, români, maghiari și germani, inclusiv la nivelul conducerii.⁵⁵⁰ Asupra modului de organizare și funcționare a casinelor vom reveni însă la subcapitolul dedicat regulamentelor.

Importantă este și implicarea în actul cultural, în special în promovarea lecturii, a unor societăți care, la prima vedere, nu au nici o legătură cu acest domeniu; putem aminti, în acest sens, **Biblioteca Societății Cetățenești și Industriale din Reghinul Săsesc**. Înființarea acestei biblioteci, în anul 1874, face parte dintr-o tendință generală înregistrată în epocă; anume, interesul manifestat de societățile culturale ale meseriașilor de a pune bazele unor biblioteci,

---

⁵⁴⁹ Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 218.

⁵⁵⁰ *Ibidem*.

care să ajute la mai buna pregătire profesională a membrilor. În anul înființării, biblioteca însuma deja un fond uriaș pentru acea vreme - 1.400 de volume, așezate într-o singură încăpere.⁵⁵¹ Mai mult, se observă chiar interes pentru o evidență specializată a fondurilor, în condițiile în care exista un *registru de inventar* - în care erau menționate toate titlurile intrate - și un *catalog* - pentru mai ușoara regăsire a cărților.⁵⁵²

Tot spre sfârșitul secolului al XIX-lea, sunt menționate la Tîrgu Mureș două asociații ale muncitorilor, înființate pe fondul industrializării, dar și a necesității consolidării sentimentului de solidaritate specifică. Practic, asociațiile muncitorești nu fac decât să continue, într-un fel, activitatea breslelor, desființate în anul 1872 prin ***Legea corporațiilor industriale***. Și, cum în toate țările europene, industrializarea a pus accent pe nivelul de pregătire și calificare profesională, organizarea cadrului necesar pentru studiu era o cerință imediată.

Prima bibliotecă muncitorească din Transilvania a fost înființată sub egida *Reuniunii sodalilor români de la Sibiu*, în 1867,⁵⁵³ în cadrul bibliotecii, a fost amenajată și o sală de lectură, care avea un program bine stabilit de funcționare. Pentru dezvoltarea fondului de carte, era percepută, din partea membrilor, o taxă în valoare de 2 creițari pe săptămână, plus donații din partea unor intelectuali.

Poate după același model, în preajma anului 1870, se observă la Tîrgu Mureș interes și preocupare în vederea constituirii unei biblioteci muncitorești. Este perioada în care, în oraș, s-a înființat prima asociație muncitorească - **Asociația de Autoinstruire a Calfelor Meseriași din Tîrgu Mureș**, în 1868, susținută de

---

⁵⁵¹ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 83; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 261.

⁵⁵² *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene*, p. 22.

⁵⁵³ Mircea Ionescu, *Biblioteci muncitorești din Transilvania*, p. 292.

intelectualii vremii.⁵⁵⁴ Se cunoaște faptul că, scopul principal declarat al asociației era educarea „*prin citire, scris, desen și diferite exerciții aritmetice.*”⁵⁵⁵ În cei 5 ani de activitate, până în 1873, asociația a desfășurat o activitate culturală intensă - prin conferințe, reuniuni intelectuale, serbări etc. -, dublată și de preocupări pe plan biblioteconomic. Asociația era abonată la mai multe periodice și deținea cărți de interes profesional și general; dar, date concrete referitoare la programul de funcționare, la politica de achiziții etc., nu s-au găsit. Date fiind, însă, tendințele înregistrate în epocă, precum și interesul manifestat de membri în vederea achiziționării de cărți și ziare, ne este greu să presupunem că nu a existat o oarecare activitate bibliotecărească, reglementată, eventual, prin statutul asociației.

Patru ani mai târziu, în ianuarie 1877, s-a constituit **Asociația de Autoinstruire și de Ajutor de Boală a Meseriașilor din Târgu Mureș**, care a continuat, practic, linia preocupărilor formulate deja și a reușit să activeze o perioadă destul de îndelungată, până în 1896, fiind mai bine organizată și structurată decât predecesoarea sa. Conform statutului, formarea intelectuală a membrilor asociației reprezenta unul dintre obiectivele majore; *punctul a* prevedea necesitatea, și chiar obligativitatea, „*lecturilor, a discuțiilor și criticilor, a consultării gazetelor de specialitate, a revistelor, a cărților din bibliotecă și organizarea concursurilor cu premii referitoare la lucrări profesionale.*”⁵⁵⁶

Asociația a pus bazele unei biblioteci destul de bine organizate și cu fonduri destul de consistente; colecțiile însumau 341 de titluri în anul 1884,⁵⁵⁷ când se publică și catalogul acesteia, alături de regulamentul de funcționare și organizare a bibliotecii.

---

⁵⁵⁴ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc*, p. 130.

⁵⁵⁵ Mircea Ionescu, *Biblioteci muncitorești din Transilvania*, p. 293.

⁵⁵⁶ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc*, p. 131.

⁵⁵⁷ Mircea Ionescu, *Biblioteci muncitorești din Transilvania*, p. 294.

Conform regulamentului, biblioteca era deschisă de două ori pe săptămână, fără să fie însă precizat orarul, și era frecventată de oricare dintre membrii asociației. Dezvoltarea colecțiilor se făcea într-un ritm destul de alert, cu circa 100 de volume pe an, astfel încât, conform raportului de activitate pe anul 1891, fondul bibliotecii era constituit din peste 1.250 de volume și broșuri.⁵⁵⁸ Domeniile reprezentate în biblioteca asociației erau destul de diverse și nu se refereau doar la lucrări de specialitate; spre exemplu, era destul de bine reprezentată literatura universală, prin Dickens, Dumas, Hugo, Jules Verne, dar și Arany János, Jókai Mór, Petöfi Sándor; nu lipseau texte de bază din literatura filosofică - Diderot, Mentovich Ferenc, Orbán Balász sau Brassai Sámuel, din geografie, științele naturii sau manuale de învățare a unor limbi străine.⁵⁵⁹

Interesant este faptul că, din anul 1877, asociația era abonată și la periodicul *Népszava*⁵⁶⁰ (*Cuvântul poporului*), motiv suficient pentru S. Fuchs să afirme că această știre, deși nu era confirmată prin catalogul tipărit al bibliotecii, ci doar printr-o notă din presa locală, dovedește orientarea socialistă a membrilor asociației.⁵⁶¹

Cea din urmă bibliotecă mureșeană muncitorească asupra căreia ne vom opri în cercetarea noastră este aceea a **Asociației Generale de Instruire Muncitorească din Tîrgu Mureș**.⁵⁶² Demersuri în vederea înființării asociației se fac încă din 1897 când, la 28 februarie, a avut loc ședința de constituire. Statutul asociației prevedea, printre altele, și constituirea unei biblioteci, având drept

---

⁵⁵⁸ *Ibidem*, p. 293.

⁵⁵⁹ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc*, p. 131.

⁵⁶⁰ Cotidian apărut la Budapesta începând cu luna mai a anului 1877, avându-l drept editor pe Külföldi Viktor, și care era organul de presă al social-democraților din Ungaria.

⁵⁶¹ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc*, p. 131.

⁵⁶² Mircea Ionescu, *Biblioteci muncitorești din Transilvania*, p. 294.

scop principal acela de a strânge cărți, ziare, reviste etc. pe care să le pună la dispoziția membrilor. Prevederile stabilite la punctul 2 al statutului erau foarte clare și dovedeau interesul asociației față de actul lecturii: „Să se dea prilej membrilor să obțină lecturi folositoare, scrise în manieră accesibilă și lecturi distractive, să aibă satisfacția unei vieți sociale culte...”⁵⁶³

Ministerul de Interne al dublei monarhii a ezitat însă să aprobe constituirea acestei asociații; avizul a fost emis doar trei ani mai târziu, în 1899. Cu toate acestea, membrii asociației au continuat să se întâlnească în diverse locații, fie localuri publice, fie locuințe particulare ale unor membri.⁵⁶⁴ Alte informații legate de modul de organizare al bibliotecii, de componența fondurilor, date legate de utilizarea efectivă a acesteia etc. lipsesc însă, obligându-ne doar să amintim această inițiativă, fără a putea însă oferi amănunte clare.

VI.5. Bibliotecile Astei în județul Mureș

Cu siguranță, dintre asociațiile care au activat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Astra este organismul cel mai complex. Prin Asociațiune, specificul național, valorile tradiționale și istoria noastră care „s-a ținut oarecum subteran,” ducând la o „existență invizibilă ... de popor peiorativizat ... obiect al istoriei altora,”⁵⁶⁵ au fost recuperate treptat și date înapoi românilor. Astra s-a implicat masiv în sistemul educațional românesc, chiar la nivelul învățământului rudimentar al epocii, și o atenție deosebită a acordat școlarizării și cursurilor pentru analfabeți, precum și promovării valorilor naționale. Contribuind la dezvoltarea, consolidarea și implementarea unui sistem cultural - care viza educația, învățământul, culturalizarea, mai bine spus alfabetizarea națiunii - Astra nu a făcut decât să promoveze

---

⁵⁶³ Simion Fuchs, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc*, p. 131.

⁵⁶⁴ *Ibidem*.

⁵⁶⁵ Bazil Ciacoii, *Rolul Astei*, p. 13.

și să faciliteze renunțarea la imobilismul tradițional, dacă se poate numi astfel.⁵⁶⁶

Preocupările Astrei legate de carte sunt vizibile încă de la înființarea ei; din primul deceniu de existență al Asociațiunii, discursurile liderilor ei subliniază, la modul imperativ, necesitatea de a se acorda cărții importanța ei reală. Astfel, în anul 1869, George Barițiu lansa un apel fără drept de replică, publicat în revista ***Transilvania - Adunați documentele și le păstrați!***, îndemnându-și conaționali „*Să adunăm documente și să le păstrăm, pentru că cine are carte are parte.*”⁵⁶⁷ Chiar dacă scoatem acest fragment în afara contextului - Barițiu avea în vedere, în primul rând, documentele istorice, esențiale pentru recuperarea trecutului nostru ca națiune - considerăm că acest apel este sugestiv pentru modul în care Asociațiunea, prin membrii ei, promovează cartea și puterea oferită de informație.

Principiul de bază după care se conducea Asociațiunea este enunțat limpede într-un document din anul 1874: „*Să petreacă tot românul știutor de carte în ceasurile lui slobode cu cetirea cărților din biblioteca populară a Asociațiunei în loc să stea pe la porți cu gura căscată (completare pe marginea documentului) ori pe ulițe ascultând clevetirile și vorbele slabe, în loc să stea prin cărciume și să cheltuiască banii cei scumpi pe beuturi stricăcioase sănătății și pungei.*”⁵⁶⁸

În preocupările Astrei legate de carte, Pamfil Matei distinge trei direcții principale;⁵⁶⁹ pe de o parte, este vizibil interesul Asociațiunii pentru stimularea intelectualilor de a scrie cărți folositoare tuturor, în toate domeniile - agronomie, economie, igienă, drept, istorie etc. - prin asigurarea fondurilor bănești necesare publicării, promovării și,

---

⁵⁶⁶ *Istoria României*, p. 280.

⁵⁶⁷ George Barițiu, ***Adunați documentele și le păstrați!***, în *Transilvania*, nr. 12 din 15 iunie 1869, p. 137-138.

⁵⁶⁸ DJAN Mureș, ***Fond Astra Reghin***, dosar 15, f.7v .

⁵⁶⁹ Pamfil Matei, ***Asociațiunea transilvană***, p. 404-414.

nu în ultimul rând, premierii unor lucrări de importanță majoră pentru români.

Discuțiile legate de acest subiect au început încă din anul 1889, când, în cadrul Adunării Generale de la Făgăraș, o comisie formată din Barițiu, Ilarion Pușcariu și alții, propunea ca suma de 1.000 de florini, deja prevăzută în buget pentru „*inavuțirea literaturii populare românești*”,⁵⁷⁰ să fie folosită și pentru premiera autorilor unor manuale școlare.⁵⁷¹ Ulterior, discuția s-a reluat și în cadrul Adunării Generale desfășurate la Reghin, în august 1890,⁵⁷² cele mai importante probleme discutate fiind legate de tipologia lucrărilor care urmau să fie premiate și sprijinite, de modalitatea de premiere a celor mai importante scrieri, regulamentul de derulare a selecției etc. Lucrările astfel elaborate urmau să constituie așa-numita „*biblioteca populară a Asociațiunii transilvane*”,⁵⁷³ să fie distribuite în rândul oamenilor și să constituie, totodată, subiectul unor prezentări în revista ***Transilvania***, organul de presă al Astrei.⁵⁷⁴

În acest sens, s-a constituit chiar o comisie în cadrul Asociațiunii, care avea drept scop soluționarea cât mai eficientă a problemei. Părerile membrilor comisiei erau însă împărțite: o parte susținea necesitatea tipării manualelor școlare, în special pentru școlile românești secundare, care se confruntau cu o acută lipsă de materiale didactice; alții, susțineau ideea inițială, adică să fie sprijinită tipărirea așa-numitelor scrieri populare și de literatură, destinate unui public mai larg.

---

⁵⁷⁰ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

⁵⁷¹ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 156-159.

⁵⁷² *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

⁵⁷³ Conform Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 159, din 1900 - anul înființării *bibliotecii populare* - și până în 1947, au fost publicate 296 de titluri în peste două milioane de exemplare.

⁵⁷⁴ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

Celelalte două direcții din activitatea Astei vizau constituirea unor fonduri de carte, atent selectate, pentru a le pune la dispoziția românilor, în vederea îmbunătățirii cunoștințelor individuale.⁵⁷⁵ Pentru a fi siguri că scopul lor este atins și că toate cărțile selectate sunt accesibile publicului larg, membrii Asociațiunii au ales două tipuri de biblioteci: *biblioteci populare ambulante* și *biblioteci populare* în toate comunele, orașele și despărțămintele Asociațiunii. Sau, după clasificarea stabilită lui Ioan Holhoș: *biblioteci ambulante* - care se deplasau din comună în comună și *biblioteci fixe* - la sediul despărțămintelor.⁵⁷⁶

De altfel, crezul membrilor Astei legat de bibliotecă este foarte clar exprimat, în anul 1899, în paginile organului oficial al Asociațiunii: „Dacă în urma stăruințelor ce face Asociațiunea va izbuti în timpul cel mai apropiat - și trebuie să izbutească - a înființa agenturile și bibliotecile populare, ea va fi făcut mult. Prin aceste intră de fapt în legătura mult dorită și folositoare cu poporul de la sate și pune cel mai solid și trainic fundament culturii și progresului acesteia în toate privințele... Cu ajutorul bibliotecilor populare vor putea da înainte și celelalte reuniuni ce le avem. Căci în ele rezidă o imensă forță, de care mulți deloc nu-și dau seama.”⁵⁷⁷ O pledoarie valabilă și astăzi, care certifică rolul și locul bibliotecii în comunitate.

---

⁵⁷⁵ O scurtă prezentare a evoluției bibliotecii astriste, precum și lista bibliotecarilor care au servit această instituție, ne oferă Teodor Ardelean, *Limba română și cultivarea ei în preocupările Astei*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2009, 282 p., cap. VI. *Limbă și cultură prin biblioteci*, p. 104-121.

⁵⁷⁶ Ioan Holhoș, *Concepția biblioteconomică promovată în acțiunea Astei de creare a sistemului de biblioteci publice în Transilvania și în alte provincii românești*, în vol. *Astra. 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 386.

⁵⁷⁷ *Ibidem*, p. 383; vezi și *Organizațiunea noastră culturală*, în *Transilvania*, nr. 9 din noiembrie 1899, p. 285-288, p. 286-287. Semnează S.

Constituirea *bibliotecilor ambulante* a fost hotărâtă în cadrul Adunării Generale din 1894 și beneficiile lor au fost ilustrate foarte limpede într-un articol din *Gazeta Transilvaniei*⁵⁷⁸ de la sfârșitul anului 1898, intitulat ***O aprețiere a bibliotecilor ambulante***, în care se vorbește despre importanța acestor biblioteci în zona orașului Brașov. Sistemul era foarte simplu: erau biblioteci formate din cca 80-100 de cărți, adăpostite în dulapuri speciale, care se mutau din loc în loc, din comună în comună, după ce stăteau între șase luni și un an. Perioada era stabilită la nivelul comitetului cercual și nu exista nici o posibilitate ca, odată trecut termenul, să fie prelungit, obligând astfel la reînnoirea permanentă a fondului pus la dispoziția localnicilor.⁵⁷⁹

Cărțile care făceau parte din aceste biblioteci erau atent selectate de către un consiliu, format din 5 persoane, astfel încât să ofere informații din cât mai multe domenii, să corespundă nu numai gusturilor cititorilor, ci și nivelului lor de cultură: „Cărțile de cuprins păgubitor pentru moralitatea cetitorilor sunt absolut excluse din biblioteci. La întocmire se ține seamă pe cât se poate, ca în fișă care bibliotecă să se afle măcar câte-un volum din toate ramurile literaturii și științelor, în așa chip, ca nu numai țăranul și elevul școlii populare, ci și preotul, învățătorul și alte persoane cu pregătiri mai mari din comună să potă afla în ele hrană spirituală, potrivită pregătirilor proprii.”⁵⁸⁰

Înființarea *bibliotecilor populare* a reprezentat unul dintre mijloacele cele mai eficiente pentru Astra de a pătrunde în toate satele, comunele și orașele transilvănene, deoarece, neavând aceleași nevoi și resurse, nu se putea impune un program standard de culturalizare. Practic, a fost creată o rețea de biblioteci, care s-a extins în toată provincia, asigurând accesul la lectură pentru toți cei

---

⁵⁷⁸ ***O aprețiere a bibliotecilor ambulante***, p. 2.

⁵⁷⁹ Ioan Holhoș, ***Concepția biblioteconomică***, p. 386.

⁵⁸⁰ ***Gazeta Transilvaniei***, nr. 245 din 14 iulie 1898, p. 2.

interesați.⁵⁸¹ Subiectul a fost deschis, pentru prima dată, în 1882, când se propunea această modalitate de promovare a culturii, considerându-se că soluția optimă era ca aceste biblioteci populare să fie puse sub controlul învățătorilor.⁵⁸²

Într-un articol din *Transilvania*, publicat în 1883, G. Sîrbu sublinia deja importanța completării parcursului școlar cu studiul individual, la bibliotecă, considerată „*al doilea factor... - alături de școală - ... care să ajute la înaintarea și prosperarea poporului. Acest factor este bibliotecă sătească.*”⁵⁸³ El propunea o soluție simplă de organizare: bibliotecă să funcționeze în spațiul școlii, iar bibliotecar să fie învățătorul. Pentru completarea colecțiilor, cea mai eficientă soluție era achitarea unei taxe de către fiecare elev care beneficia de serviciile bibliotecii, taxă achitată la înscriere, precum și din contribuțiile anuale, în natură, ale fiecărei familii; în plus, donații în bani și cărți, obținute din diverse surse.⁵⁸⁴

Discuțiile se reiau și cu alte ocazii, arătându-se că, mai important decât înființarea propriu-zisă, este ca aceste biblioteci să fie înzestrate cu cele mai bune și utile cărți, după o selecție atentă realizată de intelectualii vremii.⁵⁸⁵ După Adunarea Generală din anul 1894, desfășurată la Sebeș, în condițiile în care bibliotecile existente își dovedeau deja utilitatea, la propunerea lui Grigore Maior - redactorul responsabil al revistei *Transilvania* - a fost transmis în provincie așa-numitul „*circular nr. 430,*” prin care, conducerea

---

⁵⁸¹ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 229.

⁵⁸² *Ibidem*. Vezi și *Transilvania*, nr. 3-4 din 1-15 februarie 1884, p. 30.

⁵⁸³ G. Sîrbu, *Necesitatea și modul de a se înființa biblioteci la sate*, în *Transilvania*, nr. 13-14 din iulie 1883, p. 103.

⁵⁸⁴ *Ibidem*, p. 103-104.

⁵⁸⁵ G. Popa, *Cărțile cele mai bune și bibliotecile populare*, în *Transilvania*, nr. 1 din 15 ianuarie 1890, p. 9-13; *Ibidem*, nr. 2 din 15 februarie 1890, p. 33-42.

Asociațiunii cerea tuturor despărțămintelor să accelereze procesul de atragere de noi membri și de înființare de biblioteci populare în toate comunele.⁵⁸⁶

Conform noilor statute ale Astrei, elaborate în cursul anului 1895, dar aprobate abia doi ani mai târziu, se stabilea foarte clar direcția pe care comitetele cercuale - adică organele de conducere ale despărțămintelor - trebuiau să o adopte și să o pună în practică: „*a înființa prin comunele din despărțământ biblioteci populare și a le prevedea cu lectură acomodată pentru popor,*” urmând ca agentura comunală să aibă sarcina de „*a griji foile, cărțile, eventual de bibliotecă populară.*”⁵⁸⁷

În anul 1899, era adresat un apel către toți autorii de cărți, să-și demonstreze generozitatea, prin trimiterea către Asociațiune a unui exemplar din toate lucrările publicate.⁵⁸⁸ Practic, o lege nescrisă a depozitului legal de astăzi. Totodată, în același an, a fost elaborat și ***Regulamentul pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (1899)***,⁵⁸⁹ asupra căruia însă vom reveni, nefiind primul document al Astrei referitor la funcționarea bibliotecilor.

Dincolo de discuțiile teoretice începute aproape odată cu înființarea Asociațiunii, adevăratele preocupări în sensul constituirii bibliotecilor populare se observă abia în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. O parte din demersurile Astrei pot fi reconstituite pe baza articolelor din presă, dar destul de lacunar -

---

⁵⁸⁶ Sanda Maria Buta, Grigore Ploșteanu, ***Organizarea primelor biblioteci populare la Brașov***, în vol. ***160 de ani de la înființarea primei biblioteci publice la Brașov. 1835-1995***, Brașov, Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, 1996, p. 88.

⁵⁸⁷ Eugenia Glodariu, ***Biblioteci populare ale Astrei (I)***, în ***Acta Musei Napocensis***, 1969, vol. VI, p. 349.

⁵⁸⁸ Pamfil Matei, ***Asociațiunea transilvană***, p. 230.

⁵⁸⁹ Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, ***Istoria bibliotecilor din România***, p. 104.

după cum s-a confirmat deja - la care se adaugă și inițiativele - tot mai dese - ale unor particulari, reprezentanți ai clasei elitare, care dau tonul constituirii unor colecții particulare. Se avansează unele sugestii referitoare la organizarea acestor biblioteci pe lângă școli, deoarece se consideră deja că, între școală și bibliotecă există o strânsă legătură, a doua fiind practic o prelungire a celei dintâi.⁵⁹⁰

Că bibliotecile erau foarte importante pentru îndeplinirea obiectivelor Asociațiunii, o dovedește și un aspect esențial: deși procentul românilor care știau să scrie și să citească era destul de scăzut - puțin peste 14 procente, dar situația era „pe cale de îndreptare” datorită deschiderii spre cultură a generației tinere⁵⁹¹ - numărul bibliotecilor și al fondurilor era în continuă creștere. O imagine comparativă a fondurilor aflate în bibliotecile Astei demonstrează clar ritmul de dezvoltare a colecțiilor: dacă la sfârșitul anului 1891, conform raportului bibliotecarului, biblioteca Asociațiunii - care era practic reperul în domeniu - avea 2.639 opuri în 6.130 tomuri, 4.177 broșuri și 15 hărți,⁵⁹² în anul 1911 se înregistrau deja 429 de biblioteci, cu circa 26.335 volume și 9.812 cititori,⁵⁹³ după alte surse, statisticile indicau 442 de biblioteci, cu circa 26.335 volume și 9.818 cititori.⁵⁹⁴

Interesele Astei au fost bine reprezentate și înțelese și în zona mureșeană, acolo unde s-au desfășurat adunări generale ale Asociațiunii, au fost organizate diferite manifestări cu caracter național, au fost înființate biblioteci, toate acestea ducând la

---

⁵⁹⁰ Eugenia Glodariu, *Biblioteci populare*, p. 349.

⁵⁹¹ *Statistica culturală*, în *Transilvania*, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1899, p. 2-3.

⁵⁹² *Raportu generalu alu comitetului Asociațiunii*, 1892, p. 3.

⁵⁹³ Nicolae Gastone, *Rolul școlilor și bibliotecilor sătești în realizarea programului cultural al ASTREI*, în vol. *ASTRA 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 357.

⁵⁹⁴ Ioan Holhoș, *Concepția biblioteconomică*, p. 384.

aprecierea generală a activității din zonă. Pentru a nu schimba adevărul istoric, vom trata bibliotecile Astrei mureșene în ordinea cronologică a înființării lor.

Astfel, în cadrul Despărțământului de la **Sighișoara**, la 29 noiembrie 1870, printr-o cerere înaintată Comitetului Central al Asociațiunii, membrii sighișoreni ai Asociațiunii au solicitat aprobarea în vederea constituirii unui depozit de cărți, mai precis manuale școlare și abecedare, pe care doreau să le pună în vânzare la un preț minimal; sumele obținute urmau să fie oferite Asociațiunii.⁵⁹⁵

Pe aceeași direcție, în 1897 comitetul Despărțământului s-a abonat la **Enciclopedia Română** a lui Constantin Diaconovici Loga, iar un an mai târziu, s-a decis alocarea unei sume de bani pentru înființarea unei școli românești în localitate, proiect care însă nu s-a mai finalizat.⁵⁹⁶

Cu siguranță cel mai mare impact a fost înregistrat de **biblioteca Astrei reghinene**, fondată în anul 1886, și având la bază biblioteca particulară a unuia dintre cei mai reprezentativi intelectuali ai Reghinului: Ioan Pop Maior. Practic, o istorie a acesteia se suprapune parțial biografiei cărturarului.

Ioan Pop Maior s-a stins din viață la 31 martie 1877; însă, în 1873, prin testament, și-a manifestat dorința ca biblioteca personală să constituie bazele unei biblioteci pentru comunitate.⁵⁹⁷ Este posibil ca începuturile bibliotecii maiorene să fie legate de o eventuală moștenire de cărți de la unchiul său, Petru Maior, dar Grigore Ploșteanu și Liviu Boar consideră că nu există suficiente date pentru a demonstra acest lucru. Se știe că mama lui Ioan Pop Maior, Ana, sora cărturarului, a cerut episcopului greco-catolic Ioan Lemeny, în

---

⁵⁹⁵ Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice*, p. 121.

⁵⁹⁶ *Tîrnăveni-cercetare monografică*, p. 102.

⁵⁹⁷ Grigore Ploșteanu, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș*, p. 485.

anul 1834 - când a apărut ediția a doua a *Istoriei pentru începuturile românilor în Dacia* - o parte din cărțile fratelui ei, care erau „*risipite de cumnata sa din Căpușul de Câmpie*.” Dacă a existat sau nu un răspuns oficial de la înaltul ierarh privind această problemă, este greu de precizat; adică, nu se poate spune cu exactitate că nepotul a primit o parte din cărțile unchiului, plus că acestea nici nu se regăsesc în lista cu inventarul bibliotecii lui I. P. Maior. Ce se poate spune este că, o parte din biblioteca sa, era formată din cărți publicate înainte de 1848, ceea ce ne îngăduie să credem că biblioteca exista deja în acel an.⁵⁹⁸

Motivul care l-a determinat să-și doneze biblioteca, să o pună la dispoziția tuturor celor interesați, reiese foarte clar dintr-un articol apărut în *Gazeta Transilvaniei*, în anul 1872, și reluat ulterior și de către alți exegeți ai subiectului.⁵⁹⁹ Conform articolului citat, „...*acest venerand domn, văzând luptele mai multor preuți ai acestui tract protopopesc cu lipsese materiale și cunoscându-le dorul fierbinte de perfecționare și înaintare în știință și cultură, dispunând de una bibliotecă stătătoare din vreo 200 bucăți de cărți (sic) - de cuprins foarte instructiv - își manifestă generozitatea animei, oferind toate opurile dimpreună cu stelagiul necesar pre seama preuților tractului doritori de cultură, promițându-se a mai procura și alte opuri mai noi eșite în limba română...*”

Inițial, donația a fost trimisă la Gurghiu, atât din lipsă de spațiu, cât și din motive ce țineau de legăturile personale pe care I. P. Maior le avea cu preotul greco-catolic Mihai Crișan de la Reghin, un personaj controversat, acuzat de egoism și indiferență.⁶⁰⁰ Amănunte

---

⁵⁹⁸ Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, în vol. *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene: studii și articole*, coordonator Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior” Reghin, 1995, p. 30.

⁵⁹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 22 din 8 martie 1872, p. 3; vezi și Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, p. 13.

⁶⁰⁰ Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, p. 29.

despre acest aspect sunt invocate de Liviu Boar și Grigore Ploșteanu - care subliniază nemulțumirea iscată, în rândul unei părți a populației, de lipsa de interes a preotului față de pregătirea școlară a copiilor din parohie -, dar și de alți istorici, care insistă, în special, asupra acuzațiilor legate de modul în care preotul a administrat fondurile bănești ale școlii și bisericii;⁶⁰¹ în urma unei anchete organizate pe plan local, preotul Crișan a fost suspendat din funcție pe o perioadă de un an.

Ulterior, în 1877, un grup de intelectuali din Reghin respinge acuzele aduse la adresa preotului, pe care încearcă să-l reabiliteze.⁶⁰² Ei susțin că, cele afirmate anterior în legătură cu preotul Mihai Crișan, reprezintă „*pură calumnia în totă splendoarea lor.*” Dimpotrivă, este un „*protopopu bunu,*” care s-a implicat activ în activitatea bisericii și a școlii locale și care a dat dovadă, întotdeauna, de bună-credință.

Nici la Gurghiu, însă, situația nu era diferită; lipsa unui spațiu adecvat îl determină pe preotul local, Nicolae Petru, să amâne momentul inaugurării bibliotecii. Întârzierea, destul de îndelungată, de trei ani, provoacă nemulțumirea lui I. P. Maior care, în februarie 1876, își asumă dreptul de a reveni asupra deciziei de donație și de a „*dispune în alt mod despre cărțile, ziarile și teca aflătoare în Gurghiu,*”⁶⁰³ dacă în decurs de 30 de zile inteligența din Gurghiu nu ia măsurile necesare inaugurării bibliotecii. Se stinge din viață înainte de a vedea biblioteca deschisă și urmează un nou episod, în care, rolul principal

---

⁶⁰¹ Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, p. 27.

⁶⁰² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 41 din 10 mai 1877, p. 3, articol semnat de „Alessandru Ternoveanu, par. si not. tractuale, Petru Precupu, par. Solovestrului, Teodoru Stavilla, par. Falfaleului, Blasiu Precupu, par. M.-Huducului.”

⁶⁰³ Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, p. 29; vezi și *Gazeta Reghinului*, septembrie 1993, nr. 8, p. 3.

revine lui Daniel Farcaș, care se angajează să se ocupe de organizarea acesteia.⁶⁰⁴

Daniel Farcaș ne oferă chiar un amplu istoric al bibliotecii maiorene; după spusele lui, aflându-se din întâmplare în casa lui Ieremia Harșianu, preot greco-catolic în Chiheru de Jos, alături de alți intelectuali români, la 15 octombrie 1878, s-a pus în discuție și situația bibliotecii lui I. P. Maior. În urma întâlnirii, s-a convenit ca soarta bibliotecii să fie încredințată lui Farcaș, care urma să se ocupe de reorganizarea acesteia și punerea ei la dispoziția tuturor celor interesați, pentru a duce, astfel, la îndeplinire dorința donatorului.⁶⁰⁵

Din relatările sale, putem afla că, problema bibliotecii a fost una destul de complexă; el s-a adresat autorităților locale din Gurghiu, pentru a obține aprobarea în vederea organizării unei ședințe publice, la care să participe întreaga clasă intelectuală locală, în cadrul căreia să se discute, în mod deschis, problema bibliotecii.

După primirea acceptului din partea autorităților, care au solicitat inclusiv un desfășurător pe puncte al ședinței proiectate, aceasta a avut loc în data de 8 ianuarie 1879, la sediul școlii greco-catolice din localitate, sub președinția lui Patriciu Barbu, iar secretar a fost ales Alexandru Târnoveanu, preotul greco-catolic din Hodac. S-a constituit și un comitet, care urma să se ocupe de problema bibliotecii: un președinte, un vicepreședinte, un notar și un bibliotecar-casier, cărora li s-a încredințat și elaborarea *Statutului de funcționare a bibliotecii*.

Printre rânduri, se poate citi dezamăgirea încercată de Farcaș pentru că nu a fost ales să facă parte din acest comitet, deși - spune el - a fost inițiatorul ședinței. În plus, se plânge de faptul că membrii nou-înființatei comisii - pe care evită să-i nominalizeze - au primit

---

⁶⁰⁴ Daniel Farcaș, *Afacerea bibliotecii I. P. Maior*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 56 din 10 / 22 martie 1885, p. 2-3.

⁶⁰⁵ *Ibidem*.

sume de bani destul de consistente, pe care însă le-au trecut sub controlul bibliotecarului; acesta este și motivul pentru care Farcaș cere să fie eliberat de orice fel de promisiune de implicare în problema bibliotecii.

La 5 mai 1879 a avut loc, tot la Gurghiu, cea de a doua ședință privind situația bibliotecii; după care, lucrurile au intrat într-un con de umbră. Nu s-au mai organizat întâlniri pe această temă, nu se știe cum au fost folosiți banii strânși în folosul bibliotecii cu prilejul celor două adunări. Se știa doar că biblioteca era tot în aceeași stare de nefuncționare, cărțile fiind adăpostite, închise de fapt, în biserica greco-catolică a Gurghiului.

Poate că nemulțumirea lui Farcaș, exprimată în presa vremii, în primăvara anului 1885, nu a rămas fără rezultat; procesul verbal al ședinței Astrei din 18 iunie 1885 oferă noi detalii legate de donația maioriană;⁶⁰⁶ se subliniază faptul că, scopul donației a fost acela de a sta la baza constituirii unei „societăți de lectură” în tractul Gurghiului, unde cărțile urmau să fie puse sub controlul preotului local, Nicolae Petru, care însă „a dechiarat că în contielegere cu inteligența din cercul Gurghiului nu sunt în stare a înființa o reuniune de lectură și ar fi gata a transpune cărțile donate” în favoarea Despărțământului reghinean. Dată fiind situația, membrii Astrei reghinene decid să preia cărțile donate de I. P. Maior și, în cadrul unor adunări viitoare, să hotărască, de comun acord, modul de organizare și valorificare a bibliotecii.⁶⁰⁷

---

⁶⁰⁶ *Procesu-verbalu luatu în ședinția adunarei extraordinarie pentru Desparțimentulu alu XVII-lea a Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român la 18 iunie 1885 referitoriu la constituirea aceuia în urma conchiemarei dela 25 Maiu a.c. în Reginulu sășescu*, în DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 3, f. 3-5; vezi și *Despărțământul Reghin al Astrei. 1874-1940*. Culegere de documente întocmită de Liviu Boar, studiu introductiv de Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 2001, p. 79-82.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, p. 82.

Un an mai târziu, în 1886, biblioteca, împreună cu suma de 75 de florini și 13 crăițari, dar și cu mobilierul necesar, a fost preluată de către membrii Astrei și a devenit **Biblioteca Despărțământului Reghin al Asociațiunii**.⁶⁰⁸ Într-un raport al Astrei, din 5 iunie 1886, se amintește faptul că, „*Primind biblioteca fericitului I. P. Maior, conform concludului adunării generale constitutive, de la Dl. Nicolau Petru, cea până când vom dispune de un local mai potrivit s-a așezat într-o odaie aparținătoare școlii din Reghin.*”⁶⁰⁹ Era doar o soluție de moment, deoarece este vizată și obligativitatea comitetului astrist de a se îngriji de „*comoditatea lectorilor.*”⁶¹⁰

Meritul organizării bibliotecii și sortării cărților - se spune în **Raportul general**⁶¹¹ prezentat în cadrul Adunării Generale din 5 iunie 1886 - îi revine în întregime învățătorului „*Georgiu Maior din Reghin, care a luat asupra Dsale o sarcină atât de obositoare.*” În acel moment, biblioteca era constituită în majoritate din publicații periodice și „*din tare puține cărți de valoare;*” cu toate acestea, comitetul Astrei se obligă să elaboreze un regulament de organizare și bună funcționare a acesteia, pe care însă îl va aplica provizoriu pe durata unui an, până la finalizarea lui, în anul următor. În același document se arată și faptul că, odată cu cărțile, a fost pusă la dispoziția Despărțământului reghinean și suma de „*75 fl. 13 xri,*” pentru a fi folosiți în vederea completării fondului. Având în vedere toate aspectele prezentate, președintele Patriciu Barbu solicita participanților aprobarea ca, „*apărând ceva carte de valoare, se-o pôtă procura pentru bibliotecă.*”⁶¹²

---

⁶⁰⁸ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 84.

⁶⁰⁹ *Despărțământul Reghin al Astrei. 1874-1940*, p. 83, conform DJAN Sibiu, *Fond Astra*, dosar 200, f. 6-7.

⁶¹⁰ *Ibidem.*

⁶¹¹ *Ibidem.*

⁶¹² *Raportul general al Despărțământului Astrei din Reghin*, din 5 iunie 1886, conform DJAN Sibiu, *Fond Astra*, dosar 63, nr. 200.

Fondul bibliotecii era, deci, destul de redus; cu toate acestea, datorită interesului și eforturilor depuse de învățătorul reghinean George Maior, biblioteca a evoluat în mai multe sensuri: și-a îmbogățit fondul de carte prin donații și achiziții anuale; se ținea seama de lucrările de referință pentru trecutul nostru istoric sau de cele recomandate de Comitetul Central de la Sibiu;⁶¹³ avea în permanență la dispoziție bani pentru cumpărarea de cărți noi.⁶¹⁴ Astfel, conform unor date statistice, la 30 iunie 1890, fondul de achiziții însuma 100 de florini și 80 cr.; în 1894, crește la 121 de florini și 55 cr., în 1898 ajunge la 150 de florini și 96 de cr,⁶¹⁵ iar în primii ani ai secolului XX, în 1902, „face 367 cor. 89 fil.”⁶¹⁶

Fără a mai zăbovi prea mult asupra etapelor parcurse de biblioteca Astei în evoluția ei, putem aminti doar că s-a întocmit și regulamentul provizoriu de funcționare, care a și fost aprobat de către Adunarea Generală a Despărțământului,⁶¹⁷ iar conform unei dări de seamă a conducerii Despărțământului, din 10 august 1905, se spune în legătură cu biblioteca: „notăm cum că aceasta este așezată într-o odaie acomodată a edificiului școlii române din Reghin și se poate întrebuința pentru iubitorii de lectură.”⁶¹⁸

Încă de la înființare, biblioteca Astei avea obiective foarte clar conturate: răspândirea și promovarea gustului pentru lectură, accesul la baza de informații necesare pentru mai buna organizare a vieții de zi cu zi, colectarea și păstrarea acelor informații care constituiau

---

⁶¹³ O astfel de recomandare se referă la cartea etnografului Rudolf Bergner, în care vorbește și despre români „cu mai multă căldură și imparțialitate.” Documentul este semnat de Iacob Bologa la Sibiu, în 24 ianuarie 1887, și se găsește la DJAN Mureș, **Fond Astra Reghin**, dos. 5, f. 10.

⁶¹⁴ Marin Șara, **Biblioteci reghinene**, p. 13.

⁶¹⁵ Marin Șara, **Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene**, p. 89.

⁶¹⁶ DJAN Mureș, **Fond Astra Reghin**, dos. 20, f. 7-8.

⁶¹⁷ Marin Șara, **Biblioteci reghinene**, p. 13.

⁶¹⁸ Marin Șara, **Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene**, p. 89.

fundamentul pe care se construia identitatea națională. Sursele de completare a colecțiilor din biblioteci urmau să fie constituite din donații, achiziții și, nu în ultimul rând, din fondurile strânse cu prilejul unor reuniuni, conferințe, chiar petreceri de vară, organizate periodic, având o taxă modică de participare.⁶¹⁹

O altă bibliotecă a Astei din zona mureșeană este cea înființată la **Tîrgu Mureș**. Despărțământul Mureș al Astei a fost fondat în anul 1876, dar activitatea sa a fost destul de ștearsă în primii ani de existență; Grigore Ploșteanu pune acest fapt pe seama minorității elementului românesc din Tîrgu Mureșul de azi - și datele statistice din anul 1857, publicate în *Gazeta Transilvaniei*,⁶²⁰ confirmă această realitate - și a măsurilor represive față de orice inițiativă românească, motiv pentru care, unii intelectuali au ezitat să se implice în activități care le-ar fi putut aduce neplăceri.⁶²¹ Se adaugă la aceste aspecte și măsura autorităților maghiare de a sista activitatea Despărțământului, în condițiile în care, în 1895, se considera că statutele aștrăștilor mureșeni și ale celor din zone învecinate nu sunt aprobate și de către guvern.

În cazul Despărțământului din Tîrgu Mureș, biblioteca apare mai târziu; primele preocupări în sensul constituirii unor colecții datează abia din anul 1900, când s-a decis - în cadrul Adunării din 18

---

⁶¹⁹ *Ibidem*, p. 90.

⁶²⁰ Deși nu oferă și o statistică după criterii etnice, faptul că se precizează confesiunile este sugestiv; astfel, din cei 9.263 locuitori înregistrați în orașul Tîrgu Mureș în anul 1857, 8.068 sunt de confesiune romano-catolici, 396 greco-catolici, 61 greco-ortodocși, 203 evrei luterani, 205 reformați, 94 unitarieni și 236 israeliți. Conform *Date statistice*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45 din 2 / 15 iunie 1870, p. 2.

⁶²¹ Grigore Ploșteanu, *Activitatea Despărțământului Tîrgu Mureș al Astei (până la 1918)*, în vol. *Contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a românilor din ținuturile mureșene. Studii și portrete*, Tîrgu Mureș, Editura Veritas, 2010, p. 274.

ianuarie - înființarea a trei agenturi: Săbed, Nazna și Râciu. În fiecare din aceste agenturi urma să funcționeze câte o bibliotecă populară.⁶²² Punctul de plecare în fondarea acestor biblioteci l-a constituit donația protopopului ortodox al orașului, Nicolae Maneguțiu, proaspăt ales în funcția de președinte al Despărțământului, care a oferit 11 volume. Ulterior, din fondurile Asociațiunii, au mai fost cumpărate alte trei volume, la care s-au mai adăugat și alte contribuții. Astfel, fondul total era constituit din 21 de lucrări în 40 de volume.⁶²³

În 1904, biblioteca însuma 129 de lucrări în 240 de volume, dar nu au rămas în evidențe decât circa 30 de cititori.⁶²⁴

Deși s-a constituit în 26 decembrie 1890, în cadrul unei adunări desfășurate la Hotelul Național din localitate, Despărțământul XXXII **Diciosânmartin - Târnăveni**, care includea și Iernutul - nu s-a bucurat de binefacerile unei biblioteci decât mult mai târziu. În primul deceniu de existență, Asociațiunea a înregistrat o activitate modestă, cu toate eforturile depuse de conducerea locală, din care făceau parte personalități de seamă ale vremii: avocatul Vasile Zehan, Vasile Moldovan, tribunul de la 1848 și alții. Anii 1900-1905 au marcat o întrerupere în activitatea Astei și abia după reluarea activității, membrii Asociațiunii din Târnăveni au înțeles importanța bibliotecii, făcând primii pași în direcția constituirii ei.

Biblioteca a fost constituită abia în anul 1910; la baza ei, a stat donația de 80 de volume oferită de Ioan Radeș, un intelectual din zonă, constând din cărți reprezentative pentru istoria locală și regională; exemplu în acest sens sunt memoriile tribunului pașoptist Vasile Moldovan referitoare la evenimentele din 1848-1849.⁶²⁵

---

⁶²² *Ibidem*, p. 288.

⁶²³ *Ibidem*, p. 289.

⁶²⁴ *Transilvania. Analele*, nr. 2 din aprilie-iulie 1908, p. 75.

⁶²⁵ Gheorghe Moldovan, *Biblioteca Municipală Târnăveni. Studiu monografic*, Tîrgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2005, p. 34-35.

De ce atât de târziu o bibliotecă la Târnăveni? Greu de explicat. Despărțământul Târnăveni nu are o tradiție foarte îndelungată, comparativ cu despărțămintele mai vechi din arealul mureșean și, cel puțin pentru perioada care ne interesează, a reușit să se impună prea puțin, eforturile fiind vizibile abia la începutul secolului al XX-lea. Cu toate acestea, ecurile activității Asociațiunii din Târnăveni sunt destul de vizibil reflectate în presa vremii: în 1895 a fost anunțat un concurs cu premii pentru învățătorii care aveau rezultate foarte bune la „pomărit,” lucru manual etc., dar și altul pentru gospodine; astfel, în raportul general al Asociațiunii, prezentat la Lugoj, în 20-28 august 1896, s-a subliniat faptul că Despărțământul Târnăveni a avut „rezultate îmbucurătoare și face onoare instituției noastre culturale.”⁶²⁶ S-au organizat petreceri de vară - precum cea din 14 iulie 1889, care a avut drept scop strângerea fondurilor necesare renovării bisericii greco-catolice din localitate⁶²⁷ - sau cea din 30 iulie 1893, care viza strângerea de fonduri „pentru scopuri culturale românești.”⁶²⁸

Ținând seama de acestea, considerăm ca posibilă argumentare a amânării constituirii unei biblioteci insuficienta experiență și pregătire a membrilor Despărțământului din zonă în acest sens. O situație identică se întâlnește și la Reghin, cel mai activ despărțământ mureșean, unde a fost nevoie de 12 ani de activitate până la inaugurarea bibliotecii sau la Tîrgu Mureș. Cu toate acestea, odată înțeles rolul bibliotecii și odată perceput impactul pe care aceasta îl avea asupra oamenilor, în cadrul Despărțământului din Târnăveni și împrejurimi au fost constituite mai multe fonduri de carte; conform unor date statistice, la 1912 funcționau 36 de biblioteci, iar un an mai târziu, în 1913, sunt menționate 42.⁶²⁹

---

⁶²⁶ *Târnăveni-cercetare monografică*, p. 101.

⁶²⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 131 din 11 / 23 iunie 1889, p. 2.

⁶²⁸ *Despărțămintele Asociațiunii transilvane. Convocări*, p. 3.

⁶²⁹ Victor Fola, *Activitatea asociației culturale „Astra,”* p. 288.

În cadrul Despărțământului de la **Luduș**, pentru promovarea lecturii, în anul 1895, s-au pus bazele *bibliotecii populare*, una din numeroasele biblioteci întemeiate de către Asociațiune. Înființarea ei se datorează eforturilor protopopului Nicolae Solomon care, pentru vastele sale cunoștințe, era supranumit în acea vreme „*înțeleptul Solomon*.”⁶³⁰

Fondurile de carte ale acesteia s-au îmbogățit constant, datorită donațiilor oferite de intelectualii români din Transilvania, dar și din Regat. Astfel, printre donatori, putem aminti pe: T. Liviu Albini din Sibiu, Mihail Străjanu, profesor la Craiova, Aron Boaca, proprietar din Velcheriu, azi Răzoare, teologul blăjean Ioan Olteanu, medicul Hosanu din Grefenberg, Romul Luca, docent și bibliotecar la Luduș și mulți alții.⁶³¹

Înființarea bibliotecii era prezentată în *Gazeta Transilvaniei* ca un fapt „*îmbucurător, fiindcă în acele părți nu s-a făcutu până acum nici unu pasu mai seriosu pentru de-a da poporului o lectură bună și sănătoasă*.”⁶³² În plus, se cunoaște faptul că la Luduș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se citeau deja gazetele naționale.⁶³³

Și aici au existat probleme legate de interesul localnicilor pentru bibliotecă și lectură; la Adunarea Astei din iulie 1898, nu au participat decât 15-20 de persoane, dovedind lipsă de interes față de obiectivele Asociațiunii, față de dezvoltarea și completarea bibliotecii. Semnatarul necunoscut al acestei informații din *Gazeta Transilvaniei* constată, cu destul de mare dezamăgire, faptul că, la

---

⁶³⁰ *Monografia orașului Luduș*, p. 94.

⁶³¹ Grigore Ploșteanu, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș*, p. 486.

⁶³² *Bibliotecă populară în M. - Ludușu*, p. 2-3.

⁶³³ *Monografia orașului Luduș*, p. 169.

petrecerea care a urmat adunării, au participat aproape 200 de persoane...⁶³⁴

Nu doar cele mai importante despărțăminte din județul Mureș de azi au fost în centrul atenției; documentele de arhivă confirmă și interesul altor localități mai mici, arondate despărțămintelor Astrei, față de bibliotecă.

Astfel, conform *Protocolului* ședinței de la **Deda**, din 5 iunie 1876, printre alte subiecte de interes major, au fost supuse atenției și aspecte legate de înființarea unei biblioteci în această zonă.⁶³⁵ Discuțiile erau însă mai vechi; se amintește faptul că, încă din 1874, cu ocazia unei adunări desfășurate la Deda, s-a stabilit ca elita intelectuală locală să pună bazele unei biblioteci românești stabile în localitate. Pentru ca inițiativa să fie pusă în practică, 29 de persoane au contribuit cu suma totală de 1.020 de florini și s-au angajat, totodată, să ofere timp de cinci ani anumite sume în aceeași direcție, bani din care urmau să se cumpere cărți și să se plătească - spune documentul amintit - și actele necesare aprobării statutului bibliotecii de către autoritățile maghiare. Dar cum, din lipsa fondurilor suficiente, statutul a fost redactat doar în limba română, înființarea bibliotecii a fost amânată; propunerea președintelui Despărțământului reghinean, Ioan Pop Maior, era ca fondurile existente să fie redirecționate în folosul școlii românești la Deda.

---

⁶³⁴ *Scirile dilei*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 165 din 29 iulie 1898, p. 3.

⁶³⁵ *Protocolu Conceputu în ședinția adunarei generale ordinaria alu Desparțământului XVII alu Asociațiunei trans. pentru lit. și cult. pop. rom. ținută în comuna Deda la 5 Iuniu st. n. 1876*, în *Despărțământul Reghin al Astrei*, conform DJAN Sibiu, dosar 10, f. 3-6.

Prima bibliotecă va fi înființată abia după 1894, când Ioan Borșianu - coleg cu Augustin Maior la școala românească din Reghin - va deveni învățător în localitate.⁶³⁶

Astra reghineană și-a făcut simțită prezența și în zona **Lunca Bradului**, acolo unde, până la momentul autodizolvării Asociațiunii, au fost organizate prelegeri populare, au fost duse cărți și broșuri, menite „să deștepte poporul.”⁶³⁷

Deși nu ne-am propus să analizăm în această lucrare activitatea Astei în toată complexitatea ei, nu putem să nu remarcăm faptul că, prin toate inițiativele, activitățile și realizările înregistrate în timp, Asociațiunea este, cu siguranță, cea mai reprezentativă organizație culturală a românilor ardeleni. Constituită după modelul academiilor vremii, având interese, obiective și principii comune, atât pe plan cultural, cât și politic, ea poate fi considerată drept o contribuție a românilor ardeleni la consolidarea Societății Academice Române.⁶³⁸

Ținând seama de tot ceea ce s-a realizat prin intermediul Astei, nu putem decât să respingem apelul discret la desacralizarea Asociațiunii și abordarea ei într-o manieră obiectivă spre care ne îndeamnă unii cercetători,⁶³⁹ care consideră că Asociațiunea a reprezentat un *simbol* al românismului în Transilvania și, prin urmare,

---

⁶³⁶ Viorel I. Borșianu, *Deda - consemnări cultural istorice despre obârșiile mele*, Tîrgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2005, p. 35.

⁶³⁷ Simion Ilie Frandăș, *Lunca Bradului. Repere în timp*, Tîrgu Mureș, Editura Tipomur, 2002, p. 26.

⁶³⁸ Paralele între cele două foruri îi aparține lui Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 152.

⁶³⁹ Interesantă este opinia lui Dorin Goția, *Astra - realitate și simbol*, p. 188 / B, care, deși nu contestă rolul Astei, consideră că se simte această nevoie a demitizării Asociațiunii în istoriografia românească și abordarea tematicii într-o manieră obiectivă, echilibrată; argumentele prezentate se bazează pe o analiză succintă a domeniilor de activitate ale Astei, comparativ cu alte societăți culturale ale vremii.

există tendința de a aborda orice studiu la nivelul superlativului absolut.

VI.6. Biblioteci specializate

Bibliotecile specializate constituie un exemplu clasic de promovare a culturii scrise unui grup restrâns de cititori. Am considerat oportună folosirea acestui termen - valabil și în legislația curentă - în condițiile în care, nu toate bibliotecile îngăduiau accesul liber la documentare, fondurile lor adresându-se unor categorii speciale de utilizatori.

În această categorie au fost incluse **bibliotecile școlare**, aparținând dascălilor, elevilor sau unor reuniuni ale învățătorilor, biblioteci care funcționau sub apanajul sistemului de învățământ, dar care aveau o organizare gândită la nivelul fiecărei instituții, cu personal didactic și elevi pe post de bibliotecari. De altfel, bibliotecile societăților dascălilor, studenților, elevilor au avut un rol esențial în răspândirea culturii și organizarea vieții culturale în ansamblul ei, fiind primele forme de asociere culturală în domeniul educației.⁶⁴⁰

De asemenea, au fost incluse **bibliotecile parohiale**, care au funcționat sub tutela bisericii, a unui reprezentant al acesteia, poate ca o prelungire a vechiului sistem care, în durata lungă a Evului Mediu, a transformat mănăstirile și bisericile în centre de promovare a culturii și pe slujitorii ei în adevărați mecena, purtători și păstrători ai specificului național. Colecțiile parohiale, cu un fond restrâns de documente, din punct de vedere al conținutului tematic, erau constituite prin bunăvoința și interesul unor preoți luminați, care au înțeles că, dincolo de îngrijirea sufletului și promovarea moralei creștine, biserica trebuie să ajute și la dezvoltarea intelectuală a celor pe care îi păstorește.

---

⁶⁴⁰ Nicolae Bocșan, *Bibliotecile societăților studenților*, p. 491.

Nu în ultimul rând, în categoria bibliotecilor specializate au fost incluse **bibliotecile** sau **colecțiile particulare** care, în funcție de intențiile fondatorului, puteau avea un caracter specializat sau enciclopedic, puteau fi deschise publicului sau, dimpotrivă, răspundeau doar nevoii personale de lectură; caracterul lor specializat consta tocmai în dependența totală și incontestabilă față de fondator și de voința acestuia.

Din categoria bibliotecilor specializate - așa cum ne-am luat libertatea de a le clasifica - fac parte, deci, **bibliotecile școlare** sau **bibliotecile unor societăți sau reuniuni ale învățătorilor**, al căror domeniu de interes nu este, la prima vedere, în legătură cu procesul de culturalizare în afara școlii, dar care se implică masiv în viața culturală.

Pe baza legislației din Transilvania, în special a **Legii din 16 septembrie 1849**, care conferea comunităților naționale dreptul de a înființa gimnaziu inferior de 4 clase și superior de 8 clase în limba maternă,⁶⁴¹ dar și a măsurilor adoptate de Biserică - avem în vedere Sinodul Eparhial de la Sibiu din 12 martie 1850, convocat de Andrei Șaguna, care a decis ca preoții parohi să activeze ca directori de școală, iar protopopii ca inspectori școlari⁶⁴² - bibliotecile școlare dobândesc un rol de prim rang în derularea procesului de învățământ.

Că biblioteca este un mijloc important de educare o dovedește și faptul că, încă din anul 1902, Andrei Bârseanu includea - în monumentală monografie a școlilor brașovene (**Istoria Școalelor generale române gr.-or. din Brașov**) - biblioteca școlară în rândul mijloacelor de învățământ, explicând, în termeni foarte clari, rolul

---

⁶⁴¹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 31.

⁶⁴² *Ibidem*, p. 32.

acesteia în dezvoltarea cunoștințelor, creativității și inteligenței elevilor.⁶⁴³

De ce problema învățământului era atât de importantă? Deoarece, pe de o parte, autoritățile de stat își doreau funcționari capabili, bine pregătiți pentru treburile statului. Pe de altă parte, românii, după modelul epocii, erau interesați de evoluția intelectuală, pentru că numai așa se forma acea clasă care putea lupta, de pe poziția intelectualului, pentru drepturi sociale și naționale.

În Transilvania, astfel de biblioteci jucau adesea rolul de biblioteci publice; deși erau organizate prin eforturile învățătorilor și ale elevilor - uneori și elevi care aveau deja încheiat stagiul de pregătire - fondurile de cărți puteau fi consultate nu numai de personalul de specialitate din învățământ, ci și de intelectualii din zonă, firește, cu anumite rezerve care țineau de perioada de împrumut, de acces etc.⁶⁴⁴

Rolul bibliotecilor școlare era, deci, acela de a oferi elevilor și dascălilor documentele necesare completării cunoștințelor; totodată, biblioteca trebuia să conserve „cărțile tipărite, publicațiunile periodice, manuscrisele, hărțile geografice, stampele, desaturile, portretele, imaginile subsidiare la instrucțiune, colecțiunile de numismatică, sfragistică și alte obiecte ce se vor destina cu timpul.”⁶⁴⁵

Bibliotecile școlare din Transilvania evoluează diferit față de cele din exteriorul arcului carpatic; ele apar deja în primele decenii ale

---

⁶⁴³ Lucia Turc, *Istoriografia privind bibliotecile românești din Transilvania (1850-1918)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 2000, nr. 1-2, p. 89.

⁶⁴⁴ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 130.

⁶⁴⁵ *Ibidem*, p. 131.

secolului al XIX-lea, precum cea a preparandiei din Arad, inventariată de D. Țichindeal, în 1817.⁶⁴⁶

Cu toate acestea, ca reper pentru bibliotecile școlare din Transilvania, am ales *Biblioteca Gimnaziului Catolic din Beiuș*, înființat în anul 1828, la inițiativa și insistențele episcopului Samuil Vulcan,⁶⁴⁷ regulamentul de organizare, datat 1884-1888, este foarte bine ordonat, structurat și, fiind redactat spre finalul intervalului cronologic asupra căruia ne-am oprit - secolele XVIII-XIX - putem presupune că se constituie într-un summum al tuturor prevederilor legate de organizarea și funcționarea bibliotecilor școlare din Transilvania.⁶⁴⁸ Cu toate acestea, nu putem să nu ne raportăm și la exemplul Blajului, mai apropiat de zona mureșeană și care, datorită faptului că o mare parte din intelectualii români mureșeni sunt tributari sistemului educațional instituit în 1754, și-a pus definitiv amprenta asupra evoluției zonale.⁶⁴⁹

Cu privire la zona mureșeană, informații referitoare la bibliotecile școlare găsim începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; avem în vedere *Biblioteca Colegiului Reformat* din localitate, înființată în anul 1557 în cadrul „*schola particola*.” Primele dări de seamă datează din 1765, dar se păstrează la Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” abia din 1822 și constă din note oficiale,

---

⁶⁴⁶ Anghel Manolache, Gheorghe Pirnuță, *Istoria învățământului din România*, vol. II, 1821-1918, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, p. 113.

⁶⁴⁷ *Ibidem*, p. 51.

⁶⁴⁸ Constantin Mălinaș, *Organizarea bibliotecii liceului din Beiuș în secolul trecut - pagini de biblioteconomie românească*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 345-364.

⁶⁴⁹ Vezi, de exemplu, Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj*, p. 234-256.

întocmite de bibliotecari, după un model bine stabilit.⁶⁵⁰ Dată fiind vechimea și tradiția acestei biblioteci, trecând dincolo de apartenența etnică a fondatorilor ei, considerăm că, pentru județul Mureș constituie, la rândul său, un model de organizare și funcționare, asupra căruia vom reveni în paginile următoare, dedicate regulamentelor de bibliotecă.

Cea mai veche bibliotecă școlară despre care s-au găsit informații - și acestea destul de vagi - este cea a **Gimnaziului Evanghelic din Reghin**, fondată în 1857.⁶⁵¹ Deși era o bibliotecă săsească, în colecțiile sale se găseau în egală măsură cărți rare, inclusiv incunabule, care stârneau interesul tuturor intelectualilor, indiferent de originea etnică, dar și cărți vechi românești, din diverse domenii ale științei, culturii, teologiei, geografiei, istoriei etc.⁶⁵² Scopul bibliotecii era acela de a contribui la instruirea tineretului școlar.

În evoluția ei, biblioteca cunoaște etape de dezvoltare masivă, dar și perioade de stagnare; astfel, dacă până în 1860 stagnează, în deceniul următor cunoaște un important salt cantitativ și calitativ. Explicația acestui salt este foarte simplă: în decembrie 1866, conferința învățătorilor locali a lansat un apel către toți locuitorii orașului, prin care se cerea sprijinul în vederea organizării unei biblioteci, în adevăratul sens al cuvântului: locuitorii sunt invitați să doneze cărți pentru această bibliotecă, în special opere vechi sau cărți pentru tineret.⁶⁵³ Mai mult, se cere și sprijin financiar, în valoare de 2

---

⁶⁵⁰ Spielmann Mihály, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Tîrgu-Mureș între anii 1765-1800*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 230 (în continuare *Dări de seamă 1765-1800*); Idem, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Tîrgu-Mureș între anii 1822-1847*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 270 (în continuare *Dări de seamă 1822-1847*).

⁶⁵¹ *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene*, p. 21.

⁶⁵² Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, p. 13.

⁶⁵³ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 85.

florini pe an, necesar pentru achiziționarea de noi cărți și buna organizare a activității de bibliotecă. Răspunsul populației este mai mult decât binevoitor: în primul an, suma strânsă se ridică la 36.511 florini și 18 crăițari.

În plus, o nouă conferință a învățătorilor, cea de la 1 martie 1867, introduce un articol nou în regulamentul de funcționare al bibliotecii, care prevede obligativitatea elevilor de a contribui semestrial cu suma de 25 de crăițari la îmbunătățirea fondului bibliotecii.⁶⁵⁴

În anul 1867, biblioteca înregistrează un nou salt; în urma unificării fondului cu cel al bibliotecii districtului bisericesc evanghelic, își schimbă denumirea, devenind **Biblioteca Stabilimentului Școlar Evanghelic din Reghinul Săsesc unită cu Biblioteca Districtului Bisericesc Evanghelic din Reghinul Săsesc**. Fondul a crescut semnificativ în fiecare an, prin donații de la diverse asociații și societăți culturale, precum și de la persoane particulare, ajungând să fie considerată una dintre cele mai importante biblioteci săsești din acest ținut al Reghinului; astfel, de la 13 volume în 1857⁶⁵⁵, în anul 1868 ajunge deja la un fond de 1.245 de volume⁶⁵⁶.

După unificare, în anul școlar 1867-1868, consistoriul pe țară al Bisericii Evanghelice hotărăște ca toate sumele rămase necheltuite prin neocuparea sau suplinirea unor posturi de învățători să fie folosite pentru îmbunătățirea fondului bibliotecii; în plus, atât consistoriul, cât și *Societatea pentru cunoașterea Transilvaniei (Verein für siebenbürgische Landeskunde)*, trimit exemplare din toate publicațiile lor. Astfel, în anul 1889, fondul însumează 1.698 de volume.⁶⁵⁷

---

⁶⁵⁴ *Ibidem*.

⁶⁵⁵ *Ibidem*.

⁶⁵⁶ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 260.

⁶⁵⁷ Idem, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 85.

Biblioteca s-a bazat în mare măsură pe donații de carte din partea atât a unor asociații, cât și a unor particulari. Printre cei care au oferit donații în cărți sau bani, îi putem aminti pe *Samuel Kromer*, măcelar, care donează o mare parte din banii obținuți în urma vânzării unei livezi (1.501 florini); *Simon Samuel*, comerciant evreu care lasă prin testament bibliotecii suma de 13 florini și 50 de crăițari; moștenitorii preoților *Daniel Schuler* din Batoș, *Georg Klein* din Ideciu de Jos, *Samuel Fritsch* din Dedrad, *Iosif Beniamin Hellwig* din Reghin, *Andreas Zimmermann*, *Schuler von Libloy*, *Johann Kaiser* etc.⁶⁵⁸ Faptul că, printre donatorii cei mai importanți, se regăsesc doar etnici germani, nu influențează foarte mult structura bibliotecii; putem face această afirmație, deoarece, conform catalogului publicat la Sibiu, în 1904, se regăsesc în fondurile bibliotecii cărți de referință pentru istoria românilor, precum sinteza de istorie românească scrisă de A. D. Xenopol. Ponderea cărților în limba română capătă mai mare greutate după anul 1900, ceea ce îngăduie definirea bibliotecii, e adevărat, în 1921, drept „o comoară tăinuită.”⁶⁵⁹ Mai mult, se consideră că „a fost necesar ca aceste cărți să ajungă în mâinile publicului, ca prin aceasta volumele existente să contribuie la ridicarea nivelului de cultură al maselor.”⁶⁶⁰ Un tabel privind evoluția fondului⁶⁶¹ arată, pe de o parte, care a fost reacția oamenilor, a societăților culturale la apelul privind susținerea financiară a bibliotecii, dar ne oferă și o imagine mai clară privind modalitățile de îmbunătățire a fondului de bibliotecă la sfârșit de secol XIX.

---

⁶⁵⁸ *Ibidem*.

⁶⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁶⁰ *Ibidem*.

⁶⁶¹ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 261.

An	Asociații, instituții, corporații	Persoane particulare	Achiziții	Total
1879	52	22	6	80
1880	18	10	10	38
1881	64	66	58	188
1882	66	38	61	165
1883	34	43	37	144
1884	45	33	145	223
1885	58	77	32	167
1886	76	20	40	136
1887	42	105	39	186
1888	73	36	102	211
1889	69	71	20	160
Total	597	521	580	1698

Tot la Reghin a funcționat și **Biblioteca Profesorilor de la Colegiul de Fete Romano-Catolic din Reghinul Săsesc**, înființată în 1870, precum și **Biblioteca Tineretului Școlar**, ale cărei baze au fost puse în același an. Ambele biblioteci sunt menționate în *Calendarul maghiar din Ardeal*, editat la Cluj-Napoca, în 1930 - dar al cărui conținut încă nu-l cunoaștem direct, ci doar prin intermediul altor cercetători - care subliniază faptul că fondurile cuprindeau atât cărți în limba română, cât și în limba maghiară.⁶⁶²

Un moment deosebit pentru reghineni și, prin extensie, pentru români, a fost înființarea **Bibliotecii Școlii Românești din Reghin**, cu ajutorul Astei.⁶⁶³ În anul fondării acestei biblioteci - 1879,

⁶⁶² *Ibidem*; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 83.

⁶⁶³ *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene*, p. 21.

Comitetul Astei a oferit școlii din Reghin un set de 15 cărți,⁶⁶⁴ care făceau parte dintr-o donație mai amplă, pusă la dispoziția Asociațiunii de către I. M. Rîureanu din București.⁶⁶⁵ De altfel, în același an, învățătorul primar George Maior îi mulțumește public acestuia pentru donația făcută.⁶⁶⁶ Școala românească din Reghin a contribuit masiv la educarea, în spirit național, a unui mare număr de intelectuali români; a contribuit, de asemenea, la menținerea dragostei pentru cultura românească și specificul ei și, nu în ultimul rând, la întărirea aspirațiilor pentru libertate și unitate a tuturor românilor. De-a lungul timpului, au studiat aici personalități marcante ale vieții cultural-politice românești, precum Andrei Ghidiu, Teodor Ceantea, Virgil Onițiu, Miron Cristea, Vasile Hossu etc.⁶⁶⁷

În anul 1890, este menționată **Biblioteca Reuniunii Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului**; reuniunea și-a început activitatea însă mult mai devreme, în 1863, sub președenția lui Galaction Șagău,⁶⁶⁸ fiind cunoscută sub numele **Asociația Învățătorilor din Zona Reghinului**. În iulie 1882, asociația a fost reorganizată, schimbându-și și numele.⁶⁶⁹

În 5-7 august 1890, în cadrul Adunării Generale de la Jabeșița, în apropiere de Reghin, un moment important l-a constituit discursul de mulțumire, rostit de vicepreședintele reuniunii, I. Duma, prin care

---

⁶⁶⁴ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 83; Șara citează *Observatorul*, nr. 62 din 4 / 16 august 1879.

⁶⁶⁵ *Ibidem*, p. 88.

⁶⁶⁶ *Mulumita publica*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogic-didacticu pentru scolele romane*, nr. 21 din 1 / 13 noiembrie 1879, p. 168.

⁶⁶⁷ Grigore Ploesteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 28.

⁶⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁶⁹ *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene*, p. 21. Noua denumire era *Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului*.

s-a „exprimat mulțumită protocolară a acelor prestați Domni autori, care au donat opuri de ale lor pe seama bibliotecii.”⁶⁷⁰ Ulterior, prin intermediul **Gazetei Transilvaniei**,⁶⁷¹ I. Duma și secretarul reuniunii, T. Morariu, au dat publicității o listă cu titlurile donațiilor oferite de personalități marcante ale culturii românești, precum Gh. Sion, M. Kogălniceanu, V. A. Urechia, Al. Pop, I. Popescu, Zaharia Boiu sau de către instituții - precum Academia Română etc., listă care însumează mai multe zeci de cărți, broșuri, periodice.

Sugestivă este și declarația făcută de Galaction Șagău și același I. Duma, tot în **Gazeta Transilvaniei**,⁶⁷² care stabilește clar rolul acestei biblioteci: „Deși mică, biblioteca noastră, dar face un serviciu tuturor iubitorilor de științe și literatură, fiind deschisă nu numai membrilor reuniunii învățătorești, ci și fiecărui român adevărat.”⁶⁷³ Mai mult, ei afirmă că „este unica bibliotecă română din partea n(ord) e(stică)a Transilvaniei.”⁶⁷⁴ Declarație incertă, având în vedere faptul că, încă din anul 1886, exista și biblioteca Astrei.

Și învățătorii din Tractul Iernut au înțeles necesitatea constituirii unei biblioteci, pe care au și organizat-o la sfârșitul secolului al XIX-lea - **Biblioteca Despărțământului Iernut al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș**; rolul acesteia a fost înțeles de la început de către intelectualii români din zonă; astfel, la începutul secolului al XX-lea,

---

⁶⁷⁰ Marin Șara, *Biblioteci reghinene*, p. 13; Grigore Ploșteanu, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș*, p. 485-487, în care autorul oferă chiar lista parțială a titlurilor donate de către intelectualii români amintiți. Vezi și Simion Bui, *Biserica și societate românească*, p. 68.

⁶⁷¹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 53 din 21 septembrie / 3 octombrie 1890.

⁶⁷² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 191 din 25 august / 6 septembrie 1889, p. 2. Vezi și Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 29.

⁶⁷³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 191 din 25 august / 6 septembrie 1889, p. 2.

⁶⁷⁴ *Ibidem*.

biblioteca avea deja un fond destul de consistent, constând din 21 de opuri în 51 de volume.⁶⁷⁵

Bibliotecile parohiale ale secolului al XIX-lea continuă - considerăm noi - tradiția instituită încă din perioada Evului mediu, când bisericile și mănăstirile aveau dublul rol: de lăcașuri de cult și de cultură. Chiar dacă statisticile arată cât de puțini români știau să scrie și să citească la finalul secolului al XIX-lea - cele circa 14 procente deja amintite - considerăm că, în cazul preoților, situația era îmbunătățită. Mai bine pregătiți, beneficiari ai unor studii efectuate la școli valoroase din țară și străinătate, preoții români începeau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, să facă tot mai clar distincția între beneficiile pe care o bibliotecă putea să le aducă unei comunități și neajunsurile inexistenței ei, în special în lumea rurală. Ileana Vlassa surprinde foarte bine această realitate, acest crez, simplificat în sintagma „*biblioteca deschide casa către lume și închide lumea în casă.*”⁶⁷⁶

Beneficiind de deschiderea intelectuală oferită de inaugurarea școlilor blăjene, în 1754, dar și de posibilitatea efectuării unor studii de specialitate în străinătate, importanța cărții este, cu siguranță, înțeleasă la adevărata ei valoare. O astfel de imagine a rolului preoților se regăsește în istoriografia românească amintită deja,⁶⁷⁷ care subliniază faptul că preotul își depășește atribuțiile bisericești, îngrijindu-se nu numai de sufletul credincioșilor, ci și de mintea și creșterea lor intelectuală. Deși înțelegeau importanța existenței unei biblioteci pe lângă biserică în care slujeau, preoții întâmpinau unele neajunsuri în constituirea acesteia, neajunsuri legate atât de costurile ridicate ale cărților, precum și de tendința de a achiziționa, în primul rând, cărți folosite pentru serviciul liturgic. Cu toate acestea, o privire

---

⁶⁷⁵ Gheorghe Andreica, *Monografia orașului Iernut*, p. 132.

⁶⁷⁶ Ileana Vlassa, *Accesul la carte și evoluția modurilor de a citi în secolul al XIX-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 2002, vol. XXIII, p. 107.

⁶⁷⁷ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, p. 216.

asupra listelor de cărți existente în bibliotecile parohiale, dezvăluie caracterul enciclopedic al colecțiilor, care se adresau tuturor membrilor comunității sau parohiei.⁶⁷⁸

Foarte interesantă și plină de substanță este, pentru spațiul mureșean, relatarea Sinodului clerical din Tractul Reghinului, care s-a desfășurat la 12 decembrie 1889, la școala greco-catolică din localitate, sub patronajul protopopului Petru Uilăcanu⁶⁷⁹ și care demonstrează interes nu numai pentru păstrarea cărților, ci și pentru scrierea lor. În cadrul întâlnirii, a fost discutată și problema constituirii unei biblioteci; protopopul a insistat asupra necesității acesteia, argumentând că ar fi folositoare tuturor celor din comunitate. Deși nu s-a adoptat nici o măsură concretă de înființare a bibliotecii, de remarcat faptul că se stabilește totuși ca fiecare preot din tract să înceapă o muncă asiduă de cercetare, în sensul descoperirii documentelor și cărților necesare pentru a scrie monografia sau istoricul comunei în care își desfășoară activitatea, rezultatele muncii lor urmând să fie înaintate oficiului protopopesic, care va decide soarta acestora.

Am inclus bibliotecile parohiale în categoria celor specializate deoarece, cu toată deschiderea preoților spre cunoaștere, ceea ce prima era respectarea învățăturilor bisericesti.

Pentru secolul al XVIII-lea mureșean, bibliotecile parohiale par să lipsească; dacă ne gândim însă la definiția bibliotecii pentru această perioadă, cele câteva cărți folosite de preoți pentru uzul liturgic, puteau să se constituie, fără îndoială, într-o mini-bibliotecă. În plus, se cunoaște faptul că prețul destul de ridicat al cărții nu permitea întotdeauna cumpărarea acesteia de către o singură persoană, ci de către o comunitate. Această ipoteză este confirmată de unele

---

⁶⁷⁸ Maria Basarab, *Biblioteci parohiale*, p. 301.

⁶⁷⁹ *Correspondența Gazetei Transilvaniei. De lângă Reghinu*, p. 2-3.

inscripții, care dovedesc faptul că, enoriașii din parohiile mai mici și mai sărace, strângeau bani în vederea înzestrării bisericii lor cu carte rară. Pentru o imagine comparativă, dacă ne raportăm la rezultatele cercetării efectuate de Eva Mârza⁶⁸⁰ asupra cărților parohiei ortodoxe române de la Ighiu, județul Alba, la opinia Doinei Lupan⁶⁸¹ care susține că nu există localitate în județul Alba neînzestrată cu carte veche, la teoria lui Florian Dudaș în acest sens,⁶⁸² sau la concluziile lui Dan Simonescu și Gh. Buluță care au descoperit sute de cărți în parohiile transilvănene,⁶⁸³ putem considera că biblioteci parohiale existau în fiecare biserică sau casă parohială, chiar dacă nu erau percepute ca atare, și că informațiile în ceea ce le privește se păstrează încă în fondurile arhivistice de pretutindeni, așteptând să fie dezvăluite.

Pentru a ne apropia mai mult de spațiul mureșean, o imagine foarte sugestivă ne este oferită, prin studiul publicat în anul 1980, de Iacob Mârza și Cornel Tatai-Baltă, un studiu care ne demonstrează amploarea fenomenului răspândirii cărților în Transilvania în secolele XVII-XIX.⁶⁸⁴ Conform evidenței finalizate de prepozitul Iacob Popa,

---

⁶⁸⁰ Eva Mârza, *Tipărituri românești vechi în biblioteca parohiei ortodoxe române de la Ighiu (jud. Alba)*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 56-58. Pe câteva din cele 25 de cărți românești vechi, care făceau parte din colecția bisericii, apare chiar înscrisul „biblioteca parohială.”

⁶⁸¹ D. Lupan, *Circulația cărții vechi românești în județul Alba*, în *Apulum*, 1977, vol. XV, p. 731.

⁶⁸² Florian Dudaș, *Vechi cărți românești călătoare*, București, Editura Sport-Turism, 1987, p. 193.

⁶⁸³ Gheorghe Buluță, Dan Simonescu, *Pagini din istoria cărții românești*, București, Editura Ion Creangă, 1981, p. 81.

⁶⁸⁴ Iacob Mârza, Cornel Tatai Baltă, *Răspândirea tipăriturilor românești vechi în Transilvania (mijl. sec. al XVII-lea - primele decenii ale sec. al XIX-lea) în lumina unui material arhivistic*, în *Acta Musei Napocensis*, 1980, vol. 17, p. 759-768.

în anul 1933, și care cuprinde lista cărților românești vechi aflate în colecțiile parohiilor și protopopiatelor greco-catolice din Arhidieceza de Alba Iulia și Făgăraș, au fost înregistrate, în acel an, 175 de titluri în 1773 exemplare, tipărite în perioada 1642-1814. Dintre acestea, 299 de volume se aflau în spațiul mureșean, ceea ce așează ierarhic județul Mureș pe a treia poziție, după județele Alba, cu 474 volume și Cluj, cu 425.⁶⁸⁵

Pentru secolul al XIX-lea, în zona mureșeană putem aminti **Biblioteca Parohiei Greco-Catolice din Tîrgu Mureș**, care exista înainte de 1848. Conform procesului verbal de licitație pentru bunurile preotului paroh Ilie Farago, întocmit la 26 martie 1849, parohia greco-catolică din Tîrgu Mureș pare să fi administrat cea de a doua bibliotecă românească din localitate; la poziția 199 a procesului verbal amintit, figurează o „*ladă încuiată*,” în care erau așezate 101 cărți legate și 45 nelegate. Este posibil ca, la începutul secolului al XX-lea, această bibliotecă să-și fi continuat activitatea sub numele de „*biblioteca bisericască*” din Tîrgu Mureș.⁶⁸⁶

O situație mai clară, cel puțin pentru protopopiatul Tîrgu Mureșului, ne este oferită de protopopul Partenie Trombitaș. El răspunde, astfel, unei mai vechi dorințe, exprimate încă din 1846 de Andrei Șaguna care, devenit vicar general, și-a propus să realizeze un inventar al tuturor bunurilor mobile și imobile ale bisericilor.⁶⁸⁷ La 1 decembrie 1846, a și trimis o circulară în 16 puncte preoțimii - ***Epistolie de învățătură către parohialnica preoțime*** - prin care atrăgea atenția asupra modului de păstrare a documentelor, actelor și

---

⁶⁸⁵ *Ibidem*, p. 765.

⁶⁸⁶ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

⁶⁸⁷ Elena Mișu, Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventariul tuturor bisericilor*, p. 10.

bunurilor bisericii.⁶⁸⁸ Câțiva ani mai târziu, prin **Circulara consistorială** nr. 889 din 12 octombrie 1872, semnată de vicarul Nicolae Popea⁶⁸⁹ - împuternicit în acest sens de mitropolit, care acuza grave probleme de sănătate - se revine asupra acestei idei, astfel încât, protopopul Trombitaş va redacta liste de inventar foarte clare, cuprinzând toate bunurile aflate în proprietatea celor 19 parohii din protopopiatul mureșean.

De ce sunt aceste liste de inventar atât de importante? Deoarece, pe lângă informațiile exhaustive - atât cât se puteau obține și cuantifica la vremea aceea - referitoare la averile bisericesti, se poate lesne observa că, între bunurile de valoare sunt considerate și cărțile, alături de clădiri, pământuri, veșminte și „lucruri sfințite” (sfeșnice, strane, candelă, cruce, icoane etc.) și, nu în ultimul rând, fonduri sau venituri bănești. În formularele cerute de înaltul ierarh al Bisericii Ortodoxe transilvănene, la *Punctul III* se regăsește rubrica denumită „*Cărți și manuscrise*,” care cuprinde informații legate de titlul cărților, limba în care sunt tipărite acestea, anul și locul tipăririi, prețul, cumpărătorul sau donatorul, iar la final, o rubrică pentru observații, rămasă, de regulă, necompletată.

O situație a colecțiilor înregistrate deci în cele 19 parohii ortodoxe ale protopopiatului Țirgu Mureș în anul 1872 se prezintă astfel:

---

⁶⁸⁸ La arhivele mureșene se păstrează două copii ale acestui document, în fonduri diferite; vezi *Ibidem*.

⁶⁸⁹ DJAN Mureș, *Fond Protopopiatul Ortodox Târnăveni*, dosar 12, f. 120.

Nr. crt.	Parohia	Număr total de cărți	Anul tipăririi celei mai vechi cărți	Preț total (fl. și cr.)
1.	Berghia	21	1753	102,50
2.	Bandul de Câmpie	15	1746	77,30
3.	Egerseg / Cornățel	18	1698	90,90
4.	Sângiorgiul de Pădure	25	1713	101,20
5.	Iclandul Mare	18	1706	97,5
6.	Corunca	15	1791	25,20
7.	Petea	22	1689	121,60
8.	Malomfalău / Morești	24	1746	115
9.	Medeșfalău / Mureșeni	26	1720	82,40
10.	Cristurul de Mureș / Cristești	16	1749	71,50
11.	Mureș Oșorhei	10	1731	40
12.	Sângeorzul de Mureș	23	1742	123,30
13.	Moșun	5	1779	9
14.	Veța	19	1751	98,50
15.	Chibelea / Sânișor	4	1708	6
16.	Oarba de Mureș	25	1706	138,20
17.	Nazna	31	1726	122,50
18.	Sâbenedicul / Murgești	22	1768	119,20
19.	Acașfalău / Acățari	2	1813	15,60
	TOTAL	341		1480,10

Numărul total al fondurilor deținute de parohiile din protopopiatul mureșean se ridică la 341 de volume, în marea lor majoritate scrise în limba română, una este slavă, două sunt slavo-române și una româno-grecescă. O situație după locul tipăririi ne oferă următoarea imagine:⁶⁹⁰

⁶⁹⁰ Elena Mișu, Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventariul tuturor bisericilor*, p. 10.

Nr. crt.	Zona	Localitatea	Număr de cărți
1.	Muntenia și Moldova	București	31
		Râmnic	13
		Târgoviște	1
		Buzău	1
		Iași	1
		Total	47
2.	Transilvania și Ungaria	Sibiu	216
		Blaj	38
		Alba Iulia	4
		Buda	8
		Total	266
3.	Localitate necunoscută	Total	28

Aceste liste de inventar ne îngăduie să tragem unele concluzii destul de simple și de clare: media cărților unei biblioteci bisericești se ridică, deci, la 18-20 de volume, diverse din punct de vedere calitativ și grafic și, totodată, constituie o dovadă a circulației cărții bisericești în toate zonele locuite de români. În plus, se demonstrează că, deși nu erau constituite ca biblioteci în sensul actual al cuvântului, bisericile românești aveau propriile lor colecții de cărți, pe care le foloseau, le cunoșteau și păstrau cu mare grijă. Faptul că listele de inventar au putut fi completate inclusiv cu date referitoare la prețul de achiziție sau la cumpărător, denotă o grijă aproape bibliotecărească a acestor preoți față de cartea aflată în posesia parohiei.

Alte informații despre biblioteci parohiale din zona mureșeană nu deținem în acest moment. Putem doar considera că, dacă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea existau deja sute de cărți în numai 19 parohii, cu siguranță nu este un caz izolat. Cercetări ulterioare vor demonstra - sperăm - această afirmație.

Bibliotecile particulare pot fi în egală măsură *specializate* - în funcție de interesele și de pregătirea intelectuală a fondatorului, dar și *enciclopedice* - atunci când interesele fondatorului vizează mai multe domenii de activitate sau chiar își propune să constituie o bibliotecă, nu numai pentru propria persoană, ci și pentru urmașii săi. Biblioteca particulară este un gest nobil - demonstrează faptul că nu este suficient să ai bogății, dacă nu le îngădui și celorlalți să se împărtășească din ele - o dovadă în plus că intelectualii români înțeleg rolul cărții, în condițiile în care, unul din obiectivele călătoriilor în afara granițelor are în vedere tocmai achiziția de carte.

Se regăsesc în bibliotecile particulare numeroase unicate, care îmbogățesc și azi patrimoniul nostru livresc și a căror existență se datorează în întregime interesului pentru carte al intelectualilor vremii.

Istoria culturii a înregistrat, în timp, mai multe inițiative de acest fel; pentru spațiul transilvănean, reprezentative sunt bibliotecile fondate de intelectuali de seamă, precum Samuil Vulcan, Ioan Corneli, care a fost și cenzor la tipografia românească de la Buda și care și-a donat colecția de circa o mie de volume capitlului de la Oradea,⁶⁹¹ Inochentie Micu Klein, Nicolae Pauleti, a cărui colecție însuma 230 de titluri,⁶⁹² Vasile Popp, cu o bibliotecă ce consta din 67 de volume, dar este foarte posibil să fi fost mai vastă,⁶⁹³ Ioan Rațiu⁶⁹⁴

---

⁶⁹¹ Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762-1848)*, Oradea, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003, 130.

⁶⁹² Iacob Mârza, *Cinci liste cu cărți de la Nicolae Pauleti (1839-1842)*, în *Apulum*, 1987, vol. XXIV, p. 269-282.

⁶⁹³ Eva Mârza, Iacob Mârza, *Iluminism și romantism la Vasile Pop (O listă cu cărți din 1842)*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, îngrijit de N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 229.

și alții. Poate cea mai importantă este cea constituită de Timotei Cipariu, calificată de Iorga drept „*cea mai mare și mai scumpă bibliotecă pe care a avut-o vreodată un Român*,”⁶⁹⁵ dar nu-i putem uita nici pe George Barițiu sau pe blăjeanul Ioan Lemeny, care a respectat obiceiul timpului și și-a constituit o bibliotecă particulară, al cărei catalog a fost elaborat în 1826, menționând 112 titluri în 194 de volume⁶⁹⁶ și alții.

Un model de bibliotecă particulară - chiar pentru spațiul mureșean - este și cea care a aparținut lui Bethlen Kata, soția contelui Teleki -, și care a fost constituită pe parcursul secolului al XVIII-lea. Cel care s-a preocupat de organizarea bibliotecii a fost istoricul Bod Péter, care a făcut parte din cercul protejaților contesei, obținând chiar un stipendiu de 30 de florini de la aceasta, după anul 1736, stipendiu care era oferit periodic studenților cu merite deosebite. De altfel, l-au ajutat pe istoric în cele mai importante momente ale evoluției lui profesionale.⁶⁹⁷

---

⁶⁹⁴ Eva Mârza, Zevedei-Ioan Drăghici, *Un catalog al bibliotecii profesorului blăjean Ioan Rațiu (1867-1917)*, în *Anales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2006, vol. X / I, p. 217-240.

⁶⁹⁵ Elena Dunăreanu, *Biblioteca în preocupările marilor bărbați ai Astei*, în vol. *Astra 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 395 îl citează pe Nicolae Iorga, care dedică un studiu special bibliotecilor românești vechi în 1907, publicat în *Floarea darurilor*.

⁶⁹⁶ Iacob Mârza, *Contribuții la istoria culturii transilvănene în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Revista de istorie*, 1979, tom 3, p. 524.

⁶⁹⁷ Despre relația lui Bod Péter cu contesa Bethlen Kata, cu familia Teleki, a se vedea Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, 584 p.

Se păstrează și azi trei variante ale unor cataloage redactate de el,⁶⁹⁸ care dau dimensiunea unei frumoase și bogate biblioteci particulare. Deși nu face parte din sfera noastră de cercetare, Bethlen Kata fiind o reprezentantă a elitei maghiare, considerăm că existența acestei biblioteci este o dovadă clară a emancipării femeii, începând din secolul al XVIII-lea. Dacă ținem seama de faptul că, emanciparea românească se încadrează în fenomenul cultural înregistrat în întreaga Europă, iar conviețuirea româno-maghiară a fost - din anumite puncte de vedere, de bun augur - considerăm că un astfel de exemplu, al unei femei din înalta societate, putea fi urmat, în epocă, și de femeile române. Ceea ce s-a și întâmplat, chiar dacă nu la același nivel.

Faptul că bibliotecile particulare dobândesc o tot mai mare importanță o dovedește chiar menționarea, fie în *testamente* a sorții pe care fondatorul o pregătește cărților strânse de-a lungul întregii vieți - Barițiu a donat, prin testament, întreaga bibliotecă personală în folosul Astrei;⁶⁹⁹ reghineanul Ioan Pop Maior a făcut la fel, în 1877 - fie în *liste de inventare*, care urmează morții fondatorului - cazul parohului Ilie Farago, întocmit în 1849, menționat mai sus. Deși francezul Roger Chartier ridică un mare semn de întrebare privind posibilele interese ascunse ale fondatorilor de colecții particulare - dacă sunt moșteniri anterioare, dacă reflectă un interes real al fondatorului pentru actul lecturii, dacă nu este doar un gest simbolic, impus de apartenența la o anumită clasă socială etc.⁷⁰⁰ - considerăm că implicarea intelectualilor români în viața culturală a orașului, târgului sau a comunei etc., eforturile depuse de-a lungul întregii vieți în

---

⁶⁹⁸ Eva Mârza, *Catalogul bibliotecii lui Bethlen Kata. Varianta de la Alba Iulia*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 315-333.

⁶⁹⁹ Elena Dunăreanu, *Biblioteca în preocupările marilor bărbați*, p. 397.

⁷⁰⁰ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 183.

vederea răspândirii cunoașterii, inclusiv de natură financiară etc., îi absolvă de astfel de intenții disimulate.

Printre cele mai valoroase colecții particulare mureșene trebuie amintită cea care i-a aparținut lui **Gheorghe Șincai** - „*Nicolae Iorga al secolului al XVIII-lea*,”⁷⁰¹ posesor al unor volume pe care se păstrează numeroase inscripții în limba latină, „*Șincai nu fost unul dintre acei bibliofili atrași de carte rară, ci un cărturar iluminist care căuta informația în scop educativ*.”⁷⁰² Bazându-se și pe scrieri de primă importanță, pe care le deținea, el a reușit să alcătuiască prima colecție de documente privind istoria românilor, în 26 de volume, rămase în manuscris. Colecția sa, studiată și parțial reconstituită de Magdalena Tampa,⁷⁰³ cuprindea, în mare măsură, literatura clasică a Antichității, precum și lucrări de gramatică.

Într-o amplă monografie dedicată marelui cărturar - cea mai recentă din istoriografia românească⁷⁰⁴ - se vorbește despre un număr de aproximativ 20 de cărți, pe care Șincai și le-a procurat în perioada petrecută în străinătate, la studii, în anturajul cardinalului Ștefan Borgia, cu ajutorul căruia ocupă și postul de custode al bibliotecii Colegiului „De Propaganda Fide” din Roma. Două dintre acestea i-au fost oferite chiar de către cardinal, în anii 1776 și 1778: o carte scrisă de el însuși și o alta despre viața unui alt ierarh, cardinalul Bessarion. La întoarcerea în țară, conform unei tradiții nescrise, dar respectate, Șincai și-a donat colecția personală bibliotecii de la Blaj.⁷⁰⁵

---

⁷⁰¹ Alexandru Tănase, *O istorie umanistă a culturii românești*, Iași, Editura Moldova, 1995, p. 306.

⁷⁰² Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 68.

⁷⁰³ Magdalena Tampa, *Informația unui cărturar iluminist*, p. 239-246.

⁷⁰⁴ Ana-Maria Roman-Negoi, *Recuperarea unui destin: Gheorghe Șincai, Hronica românilor*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, 551 p.

⁷⁰⁵ *Ibidem*, p. 47.

Una dintre aceste inițiative particulare a dobândit o importanță deosebită, nu atât în momentul fondării sau pe durata vieții fondatorului ei, cât mai degrabă în durata lungă a istoriei. Este biblioteca particulară a lui **Petru Maior**, pe care cărturarul a întemeiat-o pentru uzul său personal și a celor apropiați, de-a lungul unei vieți de studiu și căutări, care i-a purtat pașii de la Tîrgu Mureș la Blaj, apoi la Roma și Viena - pentru a aminti doar câteva din popasurile sale - pentru a sfârși departe de pământul pe care l-a slujit.

Și era firesc să înțeleagă importanța cărții, a cunoașterii, din moment ce el însuși mărturisea, după 1809, că, dacă în tinerețe a simțit lipsa lecturii, „*acum, la aceste bătrânețe, din mila împărăției sînt în stare ca aceia unde biblioteci sunt bogate... Drept aceea... bucuros cetesc cărțile aceale...*”⁷⁰⁶ În acel moment, Maior se afla deja la Buda, ca cenzor al tipografiei românești de acolo.

Achizițiile pe care le face sunt din cele mai interesante și reflectă orientarea lui intelectuală, precum și interesul pentru principalele curente ideologice ale vremii, vizibile în lumea austriacă a lui Iosif al II-lea. Se pare că, o mare parte din cărți, le-a achiziționat în timpul popasului vienez, continuând apoi să cumpere cărți din țară; după altă opinie, perioada în care a achiziționat cele mai multe cărți este cea a studenției, tot la Viena, dar și la Roma, ca bursier al Colegiului „De Propaganda Fide,” fiind destul de greu de crezut că s-a putut dedica acestei pasiuni a cumpărării și completării bibliotecii personale cât timp își îndeplinea obligațiile bisericesti la Reghin.⁷⁰⁷ Oricum, deja la Buda merge cu un fond de carte destul de bogat, dar mai achiziționează și de acolo, fiind în contact direct cu unii dintre marii intelectuali ai epocii și cu tot ceea ce se tipărea în oraș. Astfel, biblioteca alcătuită la Buda, împreună cu cea rămasă la Reghin,

---

⁷⁰⁶ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 163.

⁷⁰⁷ *Ibidem*, p. 83.

însurau 284 de titluri, în peste 350 de volume,⁷⁰⁸ ceea ce, pentru epoca la care ne referim, însemna foarte mult;⁷⁰⁹ cu atât mai mult dacă ne raportăm la alte biblioteci individuale mai târzii, precum cea a preotului paroh târgumureșean Ilie Farago, cu 101 cărți legate și 45 nelegate;⁷¹⁰ sau la Biblioteca Societății Cetățenești și Industriale din Reghinul Săsesc care, în anul înființării, 1874, număra deja 1.400 de volume, așezate într-o singură încăpere și care era, la rândul său, considerată în epocă drept „*uriasă*.”⁷¹¹

Listele de inventar cu cărțile lui Petru Maior, atât cele de la Reghin, cât și cele care în urma morții au rămas la Buda, se găsesc la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca.⁷¹² Nu sunt descrieri complete, din punct de vedere biblioteconomic; unele titluri sau autori chiar nu pot fi identificați, sau sunt trecute, pur și simplu, titluri generice, care sugerează conținutul; dar, în același timp, sunt foarte importante, deoarece oferă o amplă reconstituire a orizontului intelectual și al domeniilor de interes a lui Petru Maior, precum și încercările sale de a include intelectualitatea românească în curentele europene de gândire, facilitând astfel trecerea de la „*mica*” la „*mare* *Europa*.”⁷¹³

Cele două biblioteci - cea rămasă la Reghin și cea pe care cărturarul a dus-o cu el la Buda - dovedesc, prin conținutul lor, faptul că toate cărțile au fost cumpărate, nu la întâmplare, ci după criterii personale bine stabilite; sunt cărți ale unor importanți scriitori greco-

---

⁷⁰⁸ Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973, p. 142.

⁷⁰⁹ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, București, Editura Sport Turism, 1990, p. 110.

⁷¹⁰ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

⁷¹¹ Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, p. 93; Marin Șara, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene*, p. 261.

⁷¹² Maria Protase, *Petru Maior*, p. 57.

⁷¹³ *Istoria României*, p. 334.

latini (Ovidiu, Cicero, Horațiu, Juvenal, Seneca etc.) - care constituie surse de informare și - am spune noi - de formare pentru un istoric; de asemenea, era interesat de istoria contemporană lui, de curentele europene ale timpului, care dovedește contactele sale cu principiile iluminismului. Se regăsesc, în colecțiile sale, lucrări de gramatică și dicționare în diverse limbi - latină, greacă, franceză, italiană, spaniolă, germană, maghiară, ebraică, siriană,⁷¹⁴ ceea ce dovedește interesul pentru cunoașterea limbilor străine; de altfel, el cunoștea latina, italiana și greaca (după cum însuși mărturisește în memoriul de activitate înaintat Consiliului Locumtenențial în vederea ocupării postului de cenzor la Tipografia de la Buda), dar și germana și maghiara;⁷¹⁵ de asemenea, lecturi morale și bisericesti, coduri de legi și sfaturi practice etc.

În bibliotecă se regăsesc, firesc, lucrări de istorie, drept, chiar și colecțiile de legi *Approbatæ* și *Compilatæ*, *Tripartitul lui Werboczi*, care au reprezentat normele legislative pe baza cărora românii au pierdut multe din drepturile, și așa puține, pe care le aveau. Faptul că ele se aflau la dispoziția cărturarului dovedește faptul că scrierile lui s-au bazat pe buna cunoaștere a realităților românești.

Regăsim, de asemenea, lucrări de drept natural și ecleziastic - precum cele semnate de Paul Joseph Riegger -, promotori ai iosefinismului austriac. Nu în ultimul rând, descoperim și textele lui Muratori care susțineau libertatea de cugetare în problemele religioase, ceea ce ne îngăduie să înțelegem mai ușor decizia de a părăsi călugăria în 1784, alături de Șincai.

Amănunte interesante despre conținutul bibliotecii lui Petru Maior ne oferă și Laura Stanciu,⁷¹⁶ care realizează chiar o statistică după limba în care sunt scrise, ceea ce ne ajută să înțelegem nu numai

---

⁷¹⁴ Maria Protase, *Petru Maior*, p. 143.

⁷¹⁵ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, p. 114.

⁷¹⁶ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini*, p. 82-88.

vastitatea cunoștințelor posesorului, dar și fondul său intelectual, orizontul de cunoaștere: 68 la sută din cărți erau în limba latină, 21 la sută în limba română, 6 procente în limba italiană și 2 procente în limbile maghiară și germană.

Nu se poate exclude însă nici achiziția „*la întâmplare*.” Cu toate acestea, alături de alte biblioteci - precum cele ale lui Alexandru Fiscuti și Ștefan Solciai, pe care este posibil să o fi consultat în timpul popasului vienez - colecția lui Maior este reprezentativă pentru expectanțele de lectură ale românilor, denotă interesul lor crescând pentru actul lecturii, al informării pe baze științifice. Cu alte cuvinte, creionează atât portretul iluministului român, cât și spiritul enciclopedist al generației lui.⁷¹⁷

Pe la sfârșitul lui ianuarie 1821, fiind deja bolnav, Maior și-a întocmit testamentul, lăsându-și toate bunurile nepotului Ioan Pop Maior, „*moștenitor universal al bunurilor*.”⁷¹⁸ Cărțile de istorie, teologie și drept canonic din biblioteca de la Reghin, aflate la cumnata lui, Ana Maior, la Căpușul de Câmpie, le dona bisericii pe care s-a străduit să o ridice la Reghin. Celelalte cărți le-a lăsat aceluiași nepot, cu condiția ca, „*dacă cineva din familia mea, fie rudenie de sânge, fie prin alianță, ar avea nevoie de vreuna din aceste cărți, să i se pună la dispoziție spre folosință contra revers având drept toată familia mea să supravegheze acest lucru, ca nu cumva vreoa carte să se rătăcească sau să piară în orice alt chip*.”⁷¹⁹ Câteva cărți aflate la Buda le-a lăsat tipografiei sau seminarului blăjean.

Devenit moștenitor universal al bunurilor unchiului său, **Ioan Pop Maior** duce o susținută activitate de culturalizare a națiunii prin diverse căi și „*se dăruiește acestei acțiuni cu toată fînța*.”⁷²⁰ Mărturisește că a fost tot timpul marcat de ideea de a „*contribui din toate puterile mele*

---

⁷¹⁷ Maria Protase, *Petru Maior*, p. 143.

⁷¹⁸ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Petru Maior*, p. 203.

⁷¹⁹ *Ibidem*.

⁷²⁰ Aurel Holircă, *Un vechi centru cultural*, p. 4.

pentru alinarea suferințelor și suplinirea lipselor scumpei mele națiuni.”⁷²¹ Tributar concepției că destinul națiunii este dependent de cultură și că fără cultură „suntem amenințați chiar cu totală și rușinoasă perire,”⁷²² în calitate sa de președinte al Astrei reghinene - a fost primul președinte al Despărțământului -, depune eforturi uriașe în vederea răspândirii cunoașterii.

Prin testamentul întocmit în anul 1873, Ioan Pop Maior a donat întreaga sa bibliotecă, pentru a constitui o societate de lectură în Tractul Gurghiului; după moartea lui, la cererea preotului local Nicolae Petru, care motiva lipsa unui spațiu adecvat, în 1886 cărțile au fost aduse la Reghin, constituindu-se astfel biblioteca Despărțământului reghinean.

Cărțile pe care Ioan Pop Maior le avea în biblioteca personală conturează universul său intelectual și moral; din biblioteca lui nu puteau lipsi, în primul rând, cărțile de istorie a românilor. Puternic motivat în susținerea drepturilor națiunii sale, I. P. Maior trebuia să cunoască trecutul real al românilor, pentru a-și formula argumentele necesare în susținerea ideilor și crezurilor. Nu ar fi putut deci să lipsească lucrarea lui Petru Maior, *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*, pe care „nepotul autorului cărții acesteia” a dăruit-o ulterior bisericii din Uifalău, astăzi Lunca; sau Alexandru Papiu Ilarian, cu *Istoria românilor din Dacia Superioară*, volumele I-II publicate la Viena în 1851-1852; sau prima istorie a revoluției de la 1848 din Transilvania, pe care chiar Papiu a distribuit-o în Reghin și împrejurimi.

În biblioteca sa se regăseau și cele trei volume din *Icoana pământului* - primul manual de geografie scris în limba română din Transilvania - ale cărui autor, Ioan Rusu, era profesor la școala

---

⁷²¹ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 196.

⁷²² Idem, *Banca „Mureșana,”* p. 165.

blăjeană. Cunoscut pentru colaborarea la principalele gazete românești ale timpului, Maior deținea și o impresionantă colecție de publicații periodice - *Gazeta Transilvaniei*, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, *Organul luminării* - pe care, tributar promisiunii făcute, le-a achiziționat tocmai pentru a le oferi celor care nu aveau posibilitatea financiară de a le procura.⁷²³

Nu vom relua informațiile referitoare la istoricul și evoluția acestei biblioteci, în condițiile în care au fost deja amintite în capitolul dedicat bibliotecilor Astrei. Ne-am propus doar să reamintim gestul de mare generozitate al cărturarului, care nu face decât să ducă la îndeplinire dorința ilustrului său unchi - Petru Maior - de a oferi conaștrilor săi arma cea mai importantă în acele vremuri: *cunoașterea*.

O altă inițiativă particulară de excepție este cea a protopopului **Partenie Trombitaș**; biblioteca sa personală exista deja în anul 1848 și cuprindea o destul de generoasă colecție de documente: tipărituri din secolul al XVIII-lea, colecții incomplete de periodice, precum *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful român* - la care era atât colaborator, cât și abonat,⁷²⁴ și pe care, în anul 1875, le-a oferit Astrei contra unei sume de bani; se regăseau, de asemenea, lucrarea lui Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, fragmente din *Lexiconul de la Buda* tipărit în 1825 și, nu în ultimul rând, chiar un manuscris în limba maghiară, datat 15 iunie 1704, și care oferea unele informații referitoare la „*învățăutul popă Petru din Haidac*” [Hodac];

---

⁷²³ Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, p. 30-31.

⁷²⁴ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

manuscrisul va fi ulterior valorificat de Ilarion Pușcariu, care îl publică în **Documente pentru limbă și istorie**⁷²⁵

În plus, au existat în colecția protopopului și documente referitoare la cele 19 parohii din protopopiatul ortodox al Țirgu Mureșului;⁷²⁶ aceste documente erau, de fapt, listele de inventar a tipăriturilor și manuscriselor adăpostite în parohiile amintite - practic, inventarul general al cărților vechi românești din protopopiat, cerut prin Ordinul Consistoriului de la Sibiu nr. 889 din 1872,⁷²⁷ despre care am amintit deja la paginile dedicate bibliotecilor parohiale. Protopopul a păstrat un exemplar din listele cerute, în condițiile în care, circulara amintită solicita realizarea mai multor copii, pentru a fi trimise la Consistoriu, unul urma să rămână la parohie, iar al treilea la protopopiat.

VI.7. Regulamentele de organizare și funcționare a bibliotecilor⁷²⁸

Pe fondul enciclopedismului, care se face tot mai puternic resimțit în secolul al XVIII-lea european, apar și primele manuale de biblioteconomie, care învață publicul larg cum să organizeze o

---

⁷²⁵ Conform Grigore Ploșteanu, **Vechi biblioteci românești în județul Mureș**, p. 486 (vezi Ilarion Pușcariu, **Documente pentru limbă și istorie**, tom I, Sibiu, 1899, 389 p.; tom II, Sibiu, 1897, 384 p.)

⁷²⁶ *Ibidem*; vezi și Grigore Ploșteanu, **Lectori români la Țirgu Mureș**, p. 17.

⁷²⁷ Dimitrie Poptămaș, **Philobiblon mureșean. O viață printre oameni și cărți**, Țirgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2003, 346 p.

⁷²⁸ Monica Avram, **Câteva aspecte privind regulamentele de organizare și funcționare a bibliotecilor românești din Transilvania în secolele XVIII-XIX. Cu privire specială la județul Mureș**, în vol. **Profesiuniștii noștri. Liviu Boar la 60 de ani**, vol. II, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2011, p. 261-274.

biblioteca.⁷²⁹ Una dintre primele lucrări de acest gen este cea a eruditului austriac, Michael Denis - *Einführung in die Bücherkunde* - publicată la Viena, în 1777 și care se regăsește la Biblioteca Academiei din Cluj. O lucrare complexă, care se constituie într-o apologie a cărții, într-un elogiu adus bibliotecarului, dovedind, în acest fel, interesul sporit al intelectualilor vremii față de carte, de lectură și, implicit, de modul de organizare a unei colecții de cărți.⁷³⁰ În plus, este o dovadă clară că, mai mult decât o „modă” a vremii, colecționarea de documente și modul de valorificare a acestora nu pot fi făcute la întâmplare, ci în conformitate cu anumite reguli, destul de stricte.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Occidentul european oferea deja modelul unor biblioteci enciclopedice bine organizate, structurate pe baza unor criterii științifice; totodată, ideea că biblioteca nu mai este doar acea colecție de cărți și documente destinată unui public elitar, ci o sursă primară de cunoaștere, un spațiu care adăpostește toate cunoștințele omenești, se răspândește în toate societățile europene, obligând la reformularea mesajului bibliotecii către cititorii ei.⁷³¹

Primele regulamente de bibliotecă din spațiul românesc au fost redactate și aplicate în afara arcului carpatic. Încă de la 1817, *Codul lui Calimah* stabilea, în linii mari, prevederi referitoare la darea în stăpânire sau în păstrare a bibliotecilor; ulterior, *Regulamentele Organice* pentru Moldova⁷³² și Țara Românească⁷³³ de la începutul

---

⁷²⁹ Elena Cernea, *Un manual german de biblioteconomie din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1979, vol. III, p. 189.

⁷³⁰ *Ibidem*, p. 191.

⁷³¹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 15.

⁷³² *Regulamentul Organic al Moldovei*, 1 ianuarie 1832 - articolul 74 prevede ca, din cheltuielile statului, să se acorde 200.000 lei pentru susținerea școlilor publice în capitală și în celelalte orașe, pentru tipografie și o bibliotecă

anilor 1830, stabilesc condițiile de constituire a unor biblioteci - în cadrul Colegiului „Sf. Sava” din București și o alta în școala din Craiova, precum și modul de completare și de organizare a colecțiilor.⁷³⁴ Mai mult, și în legislația școlară din cele două principate, au fost introduse prevederi referitoare la organizarea bibliotecilor, anume crearea unor biblioteci naționale moderne - pe lângă Colegiul „Sf. Sava” la București, deja amintit, și la Academia Mihăileană din Iași. Scopul acestora era de a aduna și conserva întreaga producție tipografică națională, de a realiza schimbul de publicații între țările române (în vederea pregătirii Unirii din 1859) și de a comasa cele mai valoroase manuscrise și documente aflate la mănăstiri - după modelul lansat de revoluția franceză din 1789.⁷³⁵ De apreciat preocuparea autorităților față de instituția bibliotecii care, prin elaborarea unor regulamente clare de organizare și funcționare a bibliotecilor încă din prima parte a secolului al XIX-lea, dovedesc interesul pentru fenomenul instituționalizării culturii la un nivel superior.

Biblioteconomia românească a început să se constituie ca o ramură aparte a științei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe fondul eforturilor depuse de pleiada romanticilor de recuperare a trecutului istoric și cultural, dar și pe baza măsurilor adoptate de instituționalizare a culturii.⁷³⁶ În anii 1860, concepția biblioteconomică începe să capete contur tot mai clar; în 1864, se votează în Principatele Unite primul regulament al unei biblioteci

---

publică; vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *Istoria bibliotecilor din România*, p. 23.

⁷³³ *Regulamentul Organic al Valahiei*, 1 iulie 1831 - articolul 65 prevede modul de repartizare al bugetului de stat; aliniatul 13 prevede ca, pentru întreținerea școlilor publice din capitală și din celelalte orașe ale principatului, pentru tipografie și bibliotecă să fie atribuită suma de 350.000 lei; vezi *Ibidem*, p. 22.

⁷³⁴ Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Vademecum legislativ*, p. 14.

⁷³⁵ *Ibidem*, p. 15.

⁷³⁶ Lucia Turc, *Istoriografia privind bibliotecile românești*, p. 85.

publice, întocmit de Nicolae Cretzulescu. Multe din prevederile sale sunt valabile și azi, dovedesc cunoașterea principiilor biblioteconomice moderne și, totodată, au pus bazele organizării pe criterii științifice a bibliotecilor românești. Dintre prevederile regulamentului, amintim: modalitățile de completare a fondurilor, elaborarea de cataloage, inclusiv al celui național, crearea rețelei de biblioteci publice, întreținerea spațiului, accesul liber al tuturor cetățenilor la lectură.⁷³⁷

Constituite mai târziu, bibliotecile transilvănene s-au inspirat din regulamentele deja existente în lumea românească; cu toate acestea, nu putem să nu remarcăm un document foarte interesant, redactat de grămăticul dominican Humbertus de Romans, în anul 1254. Deși demersul nostru nu are în vedere o perioadă de timp atât de veche, redăm o parte din regulile prevăzute pentru a demonstra - încă din cele mai vechi timpuri - preocuparea față de buna organizare a bibliotecii, grija față de carte și atribuțiile unui bibliotecar profesionist.

„Ține de funcția bibliotecarului să se îngrijească, pe cât se poate, ca să aibă la dispoziție o încăpere bună și sigură pentru instalarea bibliotecii. Să fie un loc ferit de vânt și de ploaie, dar - așa cum cere buna conservare a cărților - să fie suficient de aerisit. Dulapul în care se așază cărțile să se facă din lemn ca astfel cărțile să fie și mai ferite de putrezire și umezeală. Să fie înzestrate cu multe rafturi, și cărțile aparținătoare câte unui domeniu să nu se răzlețească, ci să se adune laolaltă, prevăzându-se cu indicatoare de cote. Cotele trebuie să fie indicate și pe raft, ca să putem stabili unde se găsește ceea ce căutăm”⁷³⁸. Mai mult, „O dată sau de două ori pe an, împreună cu colegul său delegat în acest scop, să strângă laolaltă toate cărțile și să le ducă într-un loc potrivit. Acolo apoi să le

---

⁷³⁷ Gheorghe Popescu, *Formarea concepției biblioteconomice românești și pregătirea profesională a bibliotecarilor. Contribuții*, în *Probleme de bibliologie*, 1967, nr. 2, p. 51.

⁷³⁸ Jako Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, p. 33.

răsfoiască pe toate și să stabilească nu cumva s-a pierdut vreuna, nu au distrus-o carii pe alta. Dacă află că-i lipsește o carte, să se străduiască a o găsi degrabă. Dacă alta s-a stricat, să aibă grijă să o repara, iar în viitor să o apere de tot ce vede că-i dăunează cărții. Iar dacă va vedea vreo carte că zace în afara dulapului, să o pună înapoi la locul ei.”⁷³⁹

În funcție de fondurile existente, de tipul bibliotecii și de publicul cărui a de adresează, regulamentele de bibliotecă au anumite prevederi specifice; cu toate acestea, se observă în cazul tuturor regulamentelor aceeași grijă pentru asigurarea accesului cât mai liber și mai îndelungat al cititorilor la documente. Totodată, este vizibil interesul pentru păstrarea colecțiilor în condiții cât mai bune, pentru securitatea fondurilor, dar și pentru respectarea unei politici echilibrate de achiziții. Vom încerca, în cele ce urmează, să evidențiem aspectele cele mai relevante din regulamentele diferitelor tipuri de biblioteci.

Așa cum precizăm la capitolul dedicat **cabinetelor de lectură**, informațiile referitoare la funcționarea cabinetului de la Reghin, menționat încă din anul 1778, sunt lacunare; ele nu ne îngăduie să aflăm amănunte legate de modul de organizare al unei astfel de săli de lectură - cum am denumi-o azi. Putem face câteva presupuneri doar, dacă ne raportăm la cabinetul de lectură care funcționa la Sibiu, sub autoritatea Lojei „Sf. Andrei la cele trei foi de mare.” Considerăm că o analogie este corectă, dacă ne raportăm la intervalul simultan în care cele două cabinete au funcționat, precum și la faptul că ambele au avut la bază modul de gândire specific săsesc.

Plecând de la aceste argumente, putem considera că, la fel ca și corespondentul său de la Sibiu, cabinetul de lectură de la Reghin avea un program de funcționare bine stabilit, în conformitate cu cerințele celor care îl frecventau. Deși se cunoaște faptul că astfel de locuri

---

⁷³⁹ *Ibidem*, p. 36.

erau foarte potrivite pentru prelegeri, discuții libere pe diverse teme și schimb de informații, nu putem afirma cu exactitate care era periodicitatea stabilită pentru întâlniri speciale, cu invitați de marcă. La Sibiu știm că prelegerile erau stabilite în fiecare duminică între orele 11-12, iar programul de lectură, inclusiv „*lecturi cu voce tare*,” era fixat la trei ore în două zile a săptămânii.⁷⁴⁰ Dar, cu siguranță, la Reghin totul era stabilit în funcție de interesele locale.

În ceea ce privește modul de organizare a actului lecturii, se stabilește cu destul de multă exactitate, atât regimul de studiu în sală, cât și atitudinea pe care cititorii trebuie să o adopte pe durata șederii lor în cabinet, prevederi general valabile, chiar și în zilele noastre. Regimul era destul de strict; spre exemplificare, cităm dintre paragrafele regulamentului sibian: Art. 1 - „*De îndată ce fratele care supraveghează sala de lectură va cere ordine și liniște printr-o lovitură de ciocănel, fratele care vorbește prea zgomotos trebuie să înceteze pe îndată;*” sau Art. 3 - „*Nici un ziar, nici o carte nu au voie sub nici un chip să fie scoase din sala de lectură și să fie duse acasă.*” Cel care nu respecta această regulă, era pasibil de amendă.⁷⁴¹ Se observă clar grija pentru confortul cititorilor, dar și pentru păstrarea și siguranța cărților.

Deși ne raportăm la prevederile unui singur regulament, considerăm că acesta se poate extinde în aspectele lui generale; comparat cu regulamentele altor tipuri de biblioteci, nu putem să nu observăm similitudini, care ne îngăduie să credem că, indiferent de caracterul bibliotecii, condițiile de lectură și de asigurare a securității cărților erau aceleași.

Pentru modul de organizare și funcționare a **casinelor** românești, am optat pentru modelul oferit de casina română din Brașov, care a funcționat timp de peste un secol, începând cu anul

---

⁷⁴⁰ Mihaela Cosma, *Iluminism și masonerie la sași*, p. 65.

⁷⁴¹ *Ibidem*, p. 66.

1835. De ce acest model? Deoarece casinei brașovene i-a fost dedicată prima monografie completă din lumea românească, autorul, Ion Colan, dovedindu-se un bun cunoscător al realităților specifice lumii culturale din Transilvania.⁷⁴² Dar considerăm că rostul și rolul acesteia sunt aceleași în cazul tuturor casinelor care au funcționat în orașele românești din Transilvania.

Ce sunt casele de fapt? Denumirea derivă din cuvântul italian *casino*, care însemna forma diminutivă a *casei*; în limba română, a fost preluat cu înțelesul de *cerc*, *societate închisă*, accesibilă numai unor persoane de încredere, cu o moralitate și o conduită ireproșabile, care puteau să socializeze, având preocupări comune legate de lectură, petrecere relaxată a timpului liber. Accesul era deci destul de restrictiv, la fel cum era și menținerea calității de membru: orice nerespectare a condițiilor impuse în cadrul casinei, sau chiar încălcările regulilor de bună purtare în afara acesteia, erau sancționate prin pierderea statutului și limitarea, sau chiar interzicerea totală, a intrării în interiorul casinei.

Casinele percep biblioteca drept un spațiu dinamic, care răspunde în egală măsură nevoii de informare, dar și de socializare. Dacă inițial casele aveau și o componentă comercială, asigurând spațiul necesar pentru desfacerea și expunerea produselor meșteșugărești - motiv pentru care dominau nu cărțile, ci ziarele vremii⁷⁴³ - ulterior, ele au fost deschise tuturor intelectualilor din

---

⁷⁴² Ion Colan, *Casina română din Brașov. 1835-1935. Contribuțiuni la cunoașterea unui capitol din trecutul Brașovului*, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra,” 1935, p. 85-86.

⁷⁴³ *Ibidem*, p. 86 subliniază în cuvinte simple, dar pline de esență, importanța ziarelor în cultura informațională: „*Venea și când era oprit, ascuns cu grije și aruncat, ca din întâmplare, pe masa sălii de cetit, să nu știe nimeni nici cine l-a adus. Era găsit acolo, citit și comentat, și-apoi pleca, dus uneori de altcineva.*”

zonă, care găseau casina drept un loc în care se putea citi, se puteau informa și, mai mult decât orice, se puteau schimba idei.⁷⁴⁴

Regulamentul de funcționare al casinei - elaborat în 1835, modificat apoi în 1846 - sugerează clar preocupări științifice de biblioteconomie modernă, în sensul contemporan al cuvântului. Se observă limpede preocupările legate de siguranța fondurilor, de modul de distribuire a documentelor, de atitudinea care trebuia adoptată de către cititori în timpul actului lecturii.

Similitudinile cu regulamentele de organizare și funcționare ale altor tipuri de biblioteci sau colecții sunt vizibile încă de la prima vedere; foarte multe dintre acestea se regăsesc în prevederile regulamentelor bibliotecilor Astrei, așa cum vom vedea în paginile care urmează. Să fi fost oare casina română din Brașov o sursă de inspirație pentru membri Astrei? Foarte posibil. Dar, în același timp, prevederi clare privind comportamentul cititorilor apar în majoritatea regulamentelor vremii.

Pentru a-i conferi valențe culturale profunde, casina brașoveană - și considerăm că putem generaliza aceste preocupări - organiza periodic activități de lectură publică, în prezența unui public cât mai larg și divers, având drept invitat și lector o personalitate locală, apreciată și acceptată de comunitate.

Politica de dezvoltare a colecțiilor era destul de clar precizată, în condițiile în care, pe lângă donațiile primite, se înaintau de către bibliotecar propuneri privind posibilele achiziții.

Sistemul bibliotecilor din Transilvania datorează însă cel mai mult **Astrei**, care a creat o veritabilă rețea de biblioteci rurale. Asociațiunea nu face decât să gândească - între 1896, când începe procesul de înființare a bibliotecilor populare, și până după 1920, când se poate spune că se finalizează acest proiect - o rețea de

---

⁷⁴⁴ Lucia Turc, *Istoriografia privind bibliotecile românești*, p. 90.

biblioteci publice, care se regăsește și azi la nivelul teritoriului românesc. Concepția Astei prevedea „o bibliotecă mare centrală, câte o bibliotecă regională în fiecare centru de despărțământ și câte bibliotecă rurală în fiecare comună.”⁷⁴⁵

Pentru prima dată, problema elaborării unui regulament de funcționare a bibliotecilor pe care Asociațiunea urma să le înființeze a fost discutată în cadrul Adunării Generale de la Șomcuta Mare, din 1869; proiectul propus cu această ocazie a fost imediat aprobat de participanți și, într-o formă îmbunătățită, a și fost publicat în revista *Transilvania*.⁷⁴⁶ Prevederile sale - în 9 puncte - erau destul de moderne pentru vremea aceea și cuprindeau norme privind împrumutul la domiciliu pe 30 de zile, pe baza unei cauțiuni ,care se restituia la returnarea cărții; modul de urmărire a restanțierilor, cu somație după 8 zile de la expirarea termenului de restituire; obligații pentru cititori și pentru bibliotecari; prezentarea unor rapoarte periodice în fața adunării.⁷⁴⁷ Prevedea, de asemenea, gratuitatea actului lecturii, libertatea de informare pentru toți cetățenii, acesta fiind poate aspectul cel mai important, care va îngădui Asociațiunii să-și ducă la îndeplinire idealurile.

Deși în fază provizorie de elaborare, într-un moment în care bibliotecile Astei încă nici nu erau pe deplin înființate, conținutul regulamentului uimește prin profesionalismul și spiritul practic cu care a fost gândit; se stabilește foarte clar rolul bibliotecarului, care are obligația de a ține evidența cărților, de a le verifica, atât înainte de a fi împrumutate, cât și la returnare, pentru a se convinge că nu au

---

⁷⁴⁵ Ioan Holhoș, *Concepția biblioteconomică*, p. 384.

⁷⁴⁶ *Regulament despre modul întrebuințării Bibliotecii Asociațiunei Transilvane Române pentru Literatura și Cultura Poporului Român din 11 august 1869*, în *Transilvania*, nr. 2 din 13 ianuarie 1869, p. 227-228.

⁷⁴⁷ Gheorghe Popescu, *Formarea concepției biblioteconomice românești*, p. 54.

suferit nici o deteriorare. Bibliotecarul colaborează îndeaproape cu Comitetul de Conducere al Asociațiunii, în condițiile în care, conform **Statutelor Astrei**, el face parte dintre oficialii Asociațiunii.⁷⁴⁸ Cu toate acestea, pentru a asigura securitatea fondului de carte și pentru a evita pierderile, cititorii care doreau să împrumute documentele acasă trebuiau să facă dovada unui accept de principiu, semnat de președintele Asociațiunii, în conformitate cu prevederile art. 5 al **Regulamentului**.⁷⁴⁹

Deja din 1869, Astra a început să folosească tipizate de bibliotecă, precum așa-numitul **Formular A** - astăzi i-am spune fișă-contract de înscriere - prin care cititorii intrau sub incidența Statutelor Asociațiunii; formularul poate fi considerat, de asemenea, o bună modalitate de păstrare a evidenței circulației fondurilor, în condițiile în care, pe fiecare formular erau semnalate datele de identificare ale cărților împrumutate.⁷⁵⁰

---

⁷⁴⁸ **Statutele Astra** din 26 septembrie 1861; conform art. 11, oficialii Asociațiunii sunt: președinte, vicepreședinte, secretar primar, secretar, bibliotecar și arhivar, casier și controlor, toți aleși pentru o perioadă de 3 ani în cadrul adunărilor generale de către membri fondatori și ordinari; vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, **Istoria bibliotecilor din România**, p. 44.

⁷⁴⁹ „Art. 5. Pentru asigurarea bibliotecii, opurile se estradau din ea numai pre lângă un revers dat de către primitoriu, prevezit cu visa presiedintelui Asociațiunii”. Iar conform capitolului 17 al Statutului din 1861 „El - bibliotecarul - fără concesiunea președintelui, nu va da afară nimic din obiectele încredințate îngrijirii lui.”

⁷⁵⁰ Formular A - Subscrisul recunoaște prin aceasta cum că a primit din biblioteca Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român din opul intitulat ....., tomul ..... și se supune cu privire la folosirea și înapoierea acestui op rigoarei regulamentului edat pentru folosirea bibliotecii Asociațiunii.” Vezi G. Bondoc, **Note privind începuturile unei vechi biblioteci românești și colecțiile sale (Astra - Sibiu)**, în **Probleme de bibliologie**, 1967, nr. 2, p. 173.

Reglementările legate de bibliotecă sunt reluate în anul 1893,⁷⁵¹ dar nu se depărtează prea mult de prevederile anterioare. Se observă faptul că cele două regulamente - din 1869 și 1893, în 12 puncte - stabilesc modul de folosire a bibliotecii, orele și condițiile de împrumut, măsurile ce vor fi luate în cazul pierderii documentelor; cel din 1893 rămâne valabil, cu mici modificări până în 1913.⁷⁵² Accentul se pune pe securitatea fondului, pe recuperarea documentelor împrumutate. Din nou se insistă asupra conștientizării cititorilor în legătură cu încălcarea termenelor de împrumut: amendă pentru întârziere, iar în cazul în care nu se poate recupera cartea, bibliotecarul poate suspenda dreptul cititorului în cauză de a mai folosi biblioteca.

Un interes deosebit se arată, firesc, documentelor rare - manuscrise, stampe etc. - ceea ce demonstrează extinderea bibliotecii astriste și posibilitățile ei de a conserva și astfel de documente cu regim special de păstrare.

Pe măsura extinderii rețelei bibliotecilor populare, Astra a completat normele existente. Cu siguranță, regulamentul din 1899⁷⁵³ este cel mai complex. A fost gândit și redactat încă din 1897 de către Nicolae Togan - deci înainte de a fi ales bibliotecar al Asociațiunii în cadrul Adunării Generale de la Făgăraș, din august 1899 - dar nu a fost acceptat, pe motiv că prevederile sale vizau aproape exclusiv

---

⁷⁵¹ *Regulament pentru folosirea bibliotecii „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” din 17 august 1893.* Vezi Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *Istoria bibliotecilor din România*, p. 83.

⁷⁵² G. Bondoc, *Note privind începuturile unei vechi biblioteci*, p. 174-175.

⁷⁵³ *Regulament pentru înființarea și administrarea bibliotecilor populare ale „Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (1899);* vezi *Transilvania*, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1899, p. 64-66.

bibliotecile ambulante.⁷⁵⁴ Discutat intens, în cadrul a nu mai puțin de 4 adunări generale ale Asociațiunii, desfășurate în intervalul 26 martie-16 aprilie,⁷⁵⁵ regulamentul din 1899, formulat în 14 puncte în varianta sa finală, stabilea o ierarhizare a tipurilor de biblioteci, reglementa normele de funcționare pentru bibliotecile ambulante, cât și pentru cele fixe, și prevedea, de asemenea, organele de control. Articolul 4 denotă clar proporțiile sistemului de biblioteci aștrite: „*Bibliotecile populare formează proprietatea „Asociațiunii pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român” și stau sub supravegherea și controlul comitetelor cercuale; evidența bibliotecilor populare o poartă biroul comitetelor cercuale, iar directorii - în rapoartele anuale despre activitatea despărțămintelor - vor arăta Comitetului Central numărul, starea și modul de funcționare al bibliotecilor populare.*”

Politica de achiziții era pe deplin subordonată intereselor de lectură ale cititorilor de nivel mediu, din sate și comune, cărora li se adresau cu predilecție bibliotecile ambulante; articolul 6 prevedea în acest sens următoarele: „...Cărțile vor trebui să întrunească drept prima condițiune: stil ușor, popular și tratând cu preferință chestiuni ce se referă la lipsurile zilnice ale locuitorilor români din comunele aparținătoare despărțămintelor, ca: chestiuni de agricultură, pomărit, grădinărit, vierit, stuțărit, industrie, comerț, drept, igienă ș.a. fără de a se trece cu vederea scrierile beletristice de cuprins instructiv și distractiv, scrierile de cuprins istoric, etnografic și religios-moral...” Deși foarte lung, am considerat necesară redarea întregului articol din regulament, deoarece surprinde tocmai esența modului de percepție a rolului bibliotecii de către membrii Astrei. Selecția cărților era încredințată Comitetelor Cercuale, care activau pe baza unui plan prestabilit, ce avea în vedere două scopuri clar determinate: de a contribui la lărgirea cercului de cititori și, totodată, de a asigura

---

⁷⁵⁴ Silviu Borș, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950*, Sibiu, Cluj-Napoca, Editura InfoArt, Editura Mega, 2011, p. 51.

⁷⁵⁵ Eugenia Glodariu, *Biblioteci populare*, p. 357.

informațiile minime necesare pentru buna gospodărire individuală a oamenilor simpli, de la țară. De remarcat faptul că se impune, prin regulament, și observarea și selectarea atentă a cărților care ar putea fi dăunătoare din punct de vedere religios, moral sau politic, cărți care nu-și pot găsi locul în bibliotecile Astrei.

În plus, pentru a conferi mai multă unitate Astrei, Comitetul Asociațiunii se obliga să publice un catalog al celor mai potrivite cărți pentru bibliotecile populare. Iar pentru mai buna evidență a tuturor cărților din bibliotecile Asociațiunii, articolul 9 prevedea ca toate bibliotecile să fie inventariate, evidențiate în liste separate, un exemplar din fiecare astfel de listă urmând să fie păstrat la sediul Comitetului Cercual.

Normele de împrumut erau clar stabilite și denotă grija pentru păstrarea și protejarea fondurilor: *articolul 14 a* prevedea interdicția împrumutării cărților unor persoane care nu locuiau pe raza comunei sau a localității deservite; *articolul 14 b* stabilea numărul maxim de cărți care putea fi împrumutat, în același timp, de către un cititor și care se rezuma la un singur volum și, în completare, *articolul 14 d* reducea perioada de împrumut la 14 zile; excepțiile trebuiau avizate de bibliotecar. *Articolele 14 e și 14 f* precizau sancțiunile pentru cititorii care nu dovedeau suficientă grijă față de colecțiile bibliotecii; deteriorarea fizică a cărții atrăgea după sine plata unor daune, iar în cazuri mai grave, se solda chiar cu pierderea dreptului de împrumut de către cititorul în cauză.

Pentru bibliotecile ambulante, rămâneau în vigoare prevederile regulamentare stabilite după modelul folosit la Feldioara, unde s-a constituit prima astfel de bibliotecă.⁷⁵⁶

Regulamentele Astrei prevedeau, astfel, un sistem unic de organizare și funcționare a bibliotecilor populare; un ansamblu de

---

⁷⁵⁶ Silviu Borș, *Biblioteca Centrală a Asociațiunii*, p. 53.

norme, care s-a impus în întreaga provincie și care a constituit ceea ce Ioan Holhoș numește o „*concepție biblioteconomică unitară*.”⁷⁵⁷ Nelăsând nimic la voia întâmplării, responsabilizând membrii locali, conferindu-le autoritate bibliotecarilor și un statut aparte în cadrul Asociațiunii și al comunității locale, Astra nu a făcut decât să stabilească termenii de bază a unei legislații biblioteconomice și a unei rețele de biblioteci publice, care sunt încă vizibile și azi.

Poate mai mult decât în alte perioade, Astra a reușit să impună în lumea românească acele „*biblioteci vii*” cum le definea George Maior, în 1898: „*E o deosebire esențială între bibliotecile noastre care sînt așa zicînd biblioteci vii, ce pururea se mișcă și nu scapă un moment din ochii și controlul administratorilor lor, și între acele biblioteci bătute de praf, despre a căror existență poporul nici nu are cunoștință și pe care zi și noapte le găsește cu ușile încuiate...*”⁷⁵⁸

În ceea ce privește regulamentele de organizare și funcționare a **bibliotecilor școlare** din Transilvania, trebuie să pornim în cercetarea noastră de la premisa că biblioteca era parte integrantă a sistemului școlar, deci, făcea parte din bunurile fiecărei școli; de aici, și interesul pentru o bună organizare, evidențiere și cuantificare a cărților intrate în fond, folosite efectiv, a veniturilor și cheltuielilor fiecărui an.

Organizate în strînsă legătură cu sistemul de învățămînt, bibliotecile școlare erau direct dependente de numărul și diversitatea volumelor, de profilul școlii, dar și de publicul cititor căruia i se adresau. Colecțiile, reduse ca număr de volume, au avut o organizare empirică - ordinea cărților fiind în funcție de momentul intrării în bibliotecă, ceea ce poate că a stat la baza sistemului de depozit-sala de lectură de azi, unde important este nu domeniul, ci formatul și

---

⁷⁵⁷ Ioan Holhoș, *Concepția biblioteconomică*, p. 384.

⁷⁵⁸ *Ibidem*, p. 387.

numărul de ordine; colecțiile mai numeroase au avut la bază, așa cum era și firesc, un sistem bibliologic bine gândit, complex și care stă și azi la baza științei bibliologiei.⁷⁵⁹

După cum afirmam mai devreme, am ales ca punct de referință pentru organizarea bibliotecilor școlare modelul oferit de biblioteca Gimnaziului Catolic din Beiuș. Regulamentul de organizare - datat 1884-1888 și inspirat din regulamentele marilor biblioteci europene ale secolului al XVIII-lea, dar și din cel Bibliotecii Academiei Române (aprobat în ședințele din 28 și 30 martie 1884)⁷⁶⁰ - este foarte bine ordonat, structurat și, fiind redactat spre finalul intervalului cronologic asupra căruia ne-am oprit - secolele XVIII-XIX - putem presupune că se constituie într-un summum al tuturor prevederilor legate de organizarea și funcționarea bibliotecilor școlare din Transilvania.⁷⁶¹

Regulile stabilite de documentul de la Beiuș pot fi analizate în comparație cu ceea ce se știa și se aplica deja și la biblioteca Colegiului Reformat din Tîrgu Mureș, înființată în anul 1557.⁷⁶² Motiv pentru care, prin analogie, considerăm informațiile referitoare la această bibliotecă drept un punct de plecare pentru înțelegerea stării de fapt din zona mureșeană, cu atât mai mult cu cât se observă aspecte comune sau asemănătoare. De remarcat faptul că, necesitatea elaborării unui regulament, nu a apărut decât în momentul în care biblioteca avea deja o dimensiune calitativă și cantitativă, care cerea o reorganizare pe criterii științifice, în pas cu cerințele moderne.

---

⁷⁵⁹ Ciprian Drăgan, *Biblioteci școlare*, p. 80.

⁷⁶⁰ Constantin Mălinaș, *Organizarea bibliotecii liceului din Beiuș*, p. 347.

⁷⁶¹ *Ibidem*, p. 348.

⁷⁶² Spielmann Mihály, *Dări de seamă 1765-1800*, p. 326-344 și Idem, *Dări de seamă 1822-1847*, p. 265-280.

Plecând de la aceste premise, putem considera că bibliotecile școlare din Transilvania erau puse sub controlul dascălilor școlii, ajutați de elevi din anii terminali.⁷⁶³ Unul dintre profesori era însă direct responsabil de bibliotecă, orice problemă fiind discutată în cadrul consiliului profesoral; dacă era însă un singur învățător în școală, el își asuma în mod automat responsabilitatea bibliotecii.⁷⁶⁴

Principala obligație a profesorului responsabil era aceea de a se îngriji de buna funcționare a bibliotecii; el trebuia să se asigure că fondurile sunt accesibile cadrelor didactice și elevilor, că documentele sunt păstrate în siguranță și ordine deplină, că sunt îndeplinite condițiile de conservare și prelucrare a cărților. Pentru ca evidențele fondurilor să fie în permanență la zi, bibliotecarul-profesor avea obligația de a nota date cu privire la proveniența fiecărei cărți: cumpărător, donator, preț etc.⁷⁶⁵ Regulamentul era destul de strict și pentru cititori și fiecare carte împrumutată spre studiu trebuia să aibă o fișă de evidență, care arăta clar numele celui care a împrumutat cartea, data la care a fost împrumutată, perioada de împrumut etc.

De asemenea, el răspundea de politica de achiziții. Acest aspect putea avea însă și o parte negativă, deoarece, în funcție de specialitatea învățătorului, era posibil ca politica de achiziții să fie direcționată într-un anumit domeniu. Pentru a evita astfel de situații, responsabilul de bibliotecă trebuia să evidențieze - în dări de seamă anuale, ca și în cazul Astei - numărul de documente achiziționate, primite sub formă de donații sau prin schimb cu alte școli sau diverse societăți. La biblioteca Colegiului Reformat tîrgumureșean, de exemplu, durata unui mandat de responsabil de bibliotecă era de

---

⁷⁶³ Acest tip de conducere este confirmat și exemplul regulamentelor bibliotecilor școlare din Forăști (Suceava) și Bogdănești (Bacău); vezi Ion Mușlea, **Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești**, p. 116-117.

⁷⁶⁴ Ciprian Drăgan, **Biblioteci școlare**, p. 87-88.

⁷⁶⁵ *Ibidem*.

aproximativ 3 ani, perioadă în care erau redactate cel puțin două dări de seamă. Un raport complet era redactat la finalul mandatului și era supus controlului unei comisii de cenzori (jurați), formată din inspectori de bibliotecă și profesori ai școlii. Comisia redacta un proces verbal de constatare, atașat la finalul dării de seamă. Bibliotecarul cuprindea în raportul său aspecte privind activitatea financiar-economică a bibliotecii, cheltuielile și veniturile, politica de achiziții, legăturile cu librării, editurile, tipografiile, școli, legătorii de carte etc. Astfel de rapoarte se constituie atât în documente economice, cât și culturale; arată istoria școlară, dar și biblioteconomică.⁷⁶⁶

De asemenea, în special în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, necesitatea constituirii unor evidențe specializate de bibliotecă devine tot mai stringentă; pe fondul creșterii cantitative a colecțiilor, profesorul responsabil trebuia să întocmească cataloage de specialitate, pe domenii ale cunoașterii, să țină evidența clară a documentelor intrate în bibliotecă și a celor împrumutate, să le catalogheze, atribuind fiecărui document o cotă de identificare, să le stampileze cu însemnele specifice (tot după model francez), să se asigure că toate documentele împrumutate au fost restituite la termen și în bună stare.⁷⁶⁷

Știm astăzi că la biblioteca școlară din Beiuș se folosea deja sistemul așezării la raft după cotă și inventar; în Europa, încă de la 1740, se folosea așezarea la raft după domeniu, format în cadrul domeniului sau după numărul de intrare în cadrul formatului pe domenii. Nu știm ce fel de așezare la raft se folosea în bibliotecile școlare mureșene; putem doar să speculăm că exista deja și aici un sistem bine ales, care facilita regăsirea documentelor în depozite.

---

⁷⁶⁶ Spielmann Mihály, *Dări de seamă 1822-1847*, p. 266.

⁷⁶⁷ Constantin Mălinaș, *Organizarea bibliotecii liceului din Beiuș*, p. 348.

În ceea ce privește modalitatea de funcționare a **bibliotecilor parohiale**, până la acest stadiu al cercetării noastre, informațiile directe privind spațiul mureșean lipsesc; la fel și în restul Transilvaniei. În afara arcului carpatic însă, reglementările din 1894⁷⁶⁸ prevăd constituirea unei biblioteci în cadrul fiecărei parohii; preotul urma să îndeplinească și sarcini de bibliotecar, iar la fiecare 3 ani era obligat să înainteze superiorilor săi ierarhici un raport de activitate. Iar **Normativul pentru bibliotecile parohiale**, din 1906, sporea atribuțiile preotului-bibliotecar, obligându-l nu doar să constate starea bibliotecii în fiecare an, ci să se convingă că toate acele cărți de care se îngrijește sunt, într-adevăr, citite.⁷⁶⁹

În cazul **bibliotecilor individuale**, putem doar specula faptul că, fiind formate din colecții speciale - ca și conținut, dar și ca accesibilitate - nu beneficiau de regulamente publice, rămânând la latitudinea autorității ecleziastice sau a fondatorului să stabilească modul de acces la cărți; dar acest regulament era elaborat abia după deschiderea colecției către publicul larg.

Drept reper, am ales Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș, deoarece răspunde celor două criterii de bază: este rezultatul unei inițiative individuale și funcționează la Tîrgu Mureș, adică exact în centrul zonei care ne interesează. Chiar dacă fondatorul este de origine nobilă maghiară - contele Sámuel Teleki de Szék - considerăm că regulamentul elaborat este unul la care ne putem raporta fără ezitare, pe de o parte, pentru că biblioteca era deschisă tuturor celor interesați - și mulți intelectuali români se regăsesc printre cititori -, cât și datorită faptului că Teleki era un personaj cu o inteligență deosebită, care a călătorit foarte mult prin Europa, care a studiat la

---

⁷⁶⁸ Constantin Mătușoiu, Mihaela Hélène Dinu, *Istoria bibliotecilor din România*, p. 86.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, p. 121.

cele mai bune școli din străinătate și care a pus în practică, acasă, tot ceea ce a acumulat pe parcursul vieții.

Regulamentul, structurat în 9 puncte, a fost elaborat în anul 1798 și a fost publicat în *Bibliothecae Samuelis S.R.I. Com Teleki de Szék, Pars secunda*, Viena, 1800, sub numele *Tabula legum bibliothecariorum*⁷⁷⁰ Dacă în prima parte a regulamentului-testament Teleki Sámuel creionează în linii mari istoricul colecției, în a doua parte, trasează⁷⁷¹ clar regulile de acces ale cititorilor la cărți, atitudinea pe care aceștia trebuie să o aibă cât timp se află în interiorul bibliotecii, modalitatea de transmitere a dreptului de proprietate a urmașilor asupra moștenirii sale livrești și, nu în ultimul rând, condițiile de angajare și de remunerare a bibliotecarului.⁷⁷²

Interesat de protecția fondului, la punctul 5 el stabilește chiar și periodicitatea verificării colecțiilor: în fiecare vară, administratorul - adică moștenitorul bibliotecii - trebuie să ordone o inspecție generală care să pună în evidență starea colecțiilor de cărți, dar și pe cele de științe naturale; să se asigure, în prezența a doi martori credibili - viitorul succesori sau tutorele acestuia, precum și un delegat din partea bisericii - că fondurile de cărți și minerale nu sunt afectate de ciuperci, rozătoare sau alți factori nocivi. În cazul constatării unor daune, administratorul bibliotecii, precum și bibliotecarul trebuiau să răspundă în fața instanței.

---

⁷⁷⁰ Astăzi se află în colecțiile Biroului Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș la cota 9096 a / 2.

⁷⁷¹ În traducerea care ne-a fost oferită de Petelei Klara, bibliotecară la Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș, sintagma aleasă este „*dau, respectiv ordon următoarele.*”

⁷⁷² „*Administratorul să aleagă și să numească un custode fidel, sârguincios și priceput, care va jura să respecte cu exactitate sarcinile primite, să-i acorde un salariu cinstit din banii lăsați prin testament pentru acest scop, să numească un bibliotecar și o slugă de încredere.*”

Biblioteca și muzeul de științele naturii urmau să fie deschise publicului după un program bine stabilit; spre studiu, se oferea câte o singură carte odată și era exclusă, fără drept de apel, posibilitatea studierii ei în afara sălii de lectură special amenajate; mai mult, cititorii prezenți nu aveam dreptul să schimbe cărțile între ei, ci să le restituie imediat ce au terminat lectura. Iar bibliotecarului îi revenea sarcina de a le verifica înainte de a le așeza înapoi la raft.

Totodată, se acordă mare atenție registrelor de evidență ale cititorilor; numele fiecărui solicitant trebuia trecut cu grijă în registru, alături de dată și de cartea sau cărțile solicitate.

Chiar dacă este destul de complex și de lung, redăm integral punctul 8 al regulamentului, atât datorită modului de adresare directă - face apel la puterea de discernământ a fiecărui cititor -, cât și pentru că trasează liniile clare, corecte și irevocabile ale comportamentului în orice tip de bibliotecă: „*Tu, cel care binevoiești să folosești această bibliotecă, intră în ea cu respect, precum în capela muzeilor, salutându-l discret pe paznicul ce-ți iese în cale, oprește-te în preambulul din sala bibliotecii, nu scutura rafturile, ferește-te să pipăi și să scoți de la locul lor, din dulapuri, cărțile și colecția științifică, nu însemna cu notițe, desene, ori linii foile și coperta cărților împrumutate, nu le distrugi, nu arunca peste ele cu cerneală, ulei ori apă, nu le murdărești cu salivă și secrețiile urâte ale nasului, nu le șifona, nu le rupe, nu le împături, nu le mâzgălești cu mâini murdare, jengoase. Nu te rezema de cărțile deschise, du înapoi cărțile citite intacte și complete, nu fuma în bibliotecă, nu deranja cititorii, abține-te de certuri, de dispute.*”

Poate ar fi fost suficiente doar aceste prevederi pentru a defini regulamentul de funcționare al bibliotecii, care era considerat irevocabil și aplicabil absolut tuturor celor care pășeau pragul acesteia. La prima vedere, pare un regulament foarte strict; de înțeles atitudinea fondatorului și iubitorului de carte care, deși dorește să ofere acces liber tuturor celor interesați de lectură - și are tăria

sufletească să o facă! - nu se poate detașa atât de ușor de bunurile personale.

Cu siguranță, această grijă excesivă față de carte este o atitudine specifică persoanelor în situația contelui; spiritul de posesie, atât de puternic, se confruntă cu dorința autoimpusă de a oferi și altora din bogăția lor; și în cele din urmă, voința învinge.

Dacă se vorbește deja în secolul al XIX-lea de o concepție unitară a sistemului biblioteconomic românesc, se poate - fără îndoială - considera că bibliotecile devin, prin prisma regulamentelor de organizare și funcționare, instituții bine organizate, având la bază reguli clar definite, stricte, în conformitate cu normele de azi. De asemenea, nu putem să nu remarcăm faptul că, deja se definesc noțiunile lingvistice fundamentale, o terminologie în care noțiuni ca mobilier de bibliotecă, catalogare, registru de inventar etc. se regăsesc în forma și înțelesul contemporan.

VI.8. Modalități de completare a fondurilor

Dacă regulamentele bibliotecilor românești transilvănene din secolul al XIX-lea stabileau, practic, atribuții valabile și azi în sistemul bibliotecilor publice din țara noastră, este firesc ca și modalitățile de completare a colecțiilor să fie identice. Politica de achiziții - pentru a folosi un termen general contemporan - include cumpărarea directă din bugetul bibliotecii, donațiile și schimburile de publicații. Ne vom opri doar asupra acestor trei modalități, pe care le considerăm ca fiind cele mai cuprinzătoare, deși unii cercetători au identificat mai multe direcții,⁷⁷³ pe care noi însă le-am contras.

Achiziția directă - cumpărarea de cărți, are un aspect pozitiv, care constă în selectarea de către bibliotecar, sau de o

---

⁷⁷³ Ioan Oros, *Modalități de creștere a colecțiilor bibliotecilor parohiale practicate la Blaj (1747-1876). Cazul Țării Silvaniei*, în *Anales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2007, vol. XI / I, p. 84-113.

comisie, a documentelor care se consideră a fi cele mai potrivite pentru categoria de cititori căreia i se adresează biblioteca. Pe această direcție se înscrie politica de achiziții a bibliotecilor specializate.

Pentru a fi la curent cu noutățile editoriale, bibliotecarii colaborau strâns cu librării, cu editorii; trimiteau delegați la licitațiile de carte din împrejurimi, se informau din cataloagele publicate, se foloseau de studenții care plecau în străinătate, pentru a cumpăra cărți de acolo⁷⁷⁴. Banii pentru achiziții proveneau din diferite surse.

La Tîrgu Mureș, de exemplu, în cadrul bibliotecii Colegiului Reformat, dubletele sau tripletele erau vândute, cu banii obținuți fiind achiziționate alte cărți, care erau cerute de programa școlară, sau se completau colecții lipsă.⁷⁷⁵ La fel se proceda și când un autor oferea bibliotecii mai multe exemplare din cărțile proprii: banii erau fie folosiți pentru achiziții, fie pentru acordarea unor premii elevilor cu rezultate deosebite la învățătură.⁷⁷⁶ Sau pentru cei cu o situație materială precară.

Fondurile bănești mai erau obținute pe diferite căi: fie din donații financiare directe sau din crearea unor fonduri speciale, destinate achizițiilor, prin generozitatea unor intelectuali ai vremii, fie prin donații de produse - cereale, vin, păduri, fânețe - care, prin vânzare, constituiau surse financiare importante. Tot în folosul bibliotecii târgumureșene au fost înregistrate astfel de donații: 109 vedre de vin de pe moșia familiei Bethlen din Războieni-Cetate (lângă Aiud), câteva zeci de vedre de la Veseuș - Târnăveni, fără să fie precizat numele donatorului. Vinul era vândut de un elev, care reținea

---

⁷⁷⁴ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 65.

⁷⁷⁵ Spielmann Mihály, *Dări de seamă 1822-1847*, p. 269.

⁷⁷⁶ *Ibidem*. Se dă exemplul matematicianului târgumureșean Bolyay Farkas, care a oferit bibliotecii mai multe exemplare din lucrarea *Tentamen*.

pentru el 1/8 părți din bani. Ultima dată acest venit este amintit în 1825, când bibliotecar era Bod Péter.⁷⁷⁷

Chiar dacă exemplele date se referă la biblioteca unei școli maghiare, considerăm că fenomenul se poate oarecum generaliza. Se cunosc numeroase exemple de intelectuali români care au făcut donații în natură în folosul bisericii, a școlilor, a elevilor - I. P. Maior a oferit suma de 2.000 de florini⁷⁷⁸ pentru stipendii școlare, burse pentru elevi; contribuie financiar la ridicarea școlilor din Lunca și Chiherul de Jos, cărora le oferă și cca 10 hectare de teren arabil și fânațe pentru a se putea susține corpul didactic; construiește școala de la Apahida etc.;⁷⁷⁹ amintim și contribuțiile lui Absalon Todea, care a lăsat în urmă o fundație de 10 mii de florini, în scopuri bisericesti și școlare etc.⁷⁸⁰ Deși până în acest stadiu al cercetării nu am descoperit date referitoare la donații speciale, de acest fel, în folosul bibliotecii, este greu să credem că acestea nu au existat sau că bunurile astfel donate nu au fost utilizate și pentru achiziția de carte.

Foarte importante pentru colecțiile secolului al XIX-lea erau abonamentele la periodicele editate atât în Transilvania, cât și în afara arcului carpatic. Presa românească din Ardeal abundă în liste care redau numele celor abonați. Dorin Goția⁷⁸¹ ne oferă o listă a publicațiilor periodice românești din Transilvania, tirajul fiecărui titlu, precum și numărul abonaților: de exemplu, **Transilvania** - organul oficial al Astrei - înregistra în 1868 un tiraj de 500 de exemplare și 216 abonamente; constată, însă, cu surprindere, că alte publicații înregistrau și tiraje mai mari, dar și mai multe abonamente: **Gazeta**

---

⁷⁷⁷ Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter*, p. 15-16.

⁷⁷⁸ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 32.

⁷⁷⁹ Aurel Holircă, *Un vechi centru cultural*, p. 4.

⁷⁸⁰ *Transilvania*, nr. 9 din 15 septembrie 1892, p. 296.

⁷⁸¹ Dorin Goția, *Astra - realitate și simbol*, p. 188 / B.

Transilvaniei - „monitorul oficial al românilor transilvăneni”⁷⁸² - tiraj de 600 de exemplare la primele numere și, împreună cu **Foaia pentru minte, inimă și literatură**, înregistrează în anii 1878-1886 circa 800 de abonamente; **Familia** - 1000 de abonamente în 1870; **Telegraful Român** - 450 de abonamente în 1861 etc.

Este foarte interesant și faptul că, în articolele din presa vremii, care elogiază un model uman - fie o schiță de portret al unei personalități, fie un cuvânt de laudatio sau de comemorare - se precizează aproape cu regularitate faptul că cel amintit era colaborator, sau măcar figura, în lista abonaților la diverse organe de presă.

Donația sau gestul donator - ca modalitate de completare a colecțiilor unei bibliotecii - poate fi interpretată ca „datorie de suflet” a celor care observau lipsurile și care - afirmă Eva Mârza - aveau legături directe cu cartea, fie prin prisma profesiei (preoți, dascăli, diverși intelectuali), fie datorită poziției social-politice ocupate sau a veniturilor de care dispuneau și care îi puteau transforma în susținători ai lecturii. Donația, însă, poate fi totodată văzută ca act de devoțiune față de biserică, în cazul preoților, care își dovedeau în acest fel credința.⁷⁸³ Deși riscăm să emitem judecăți de valoare insuficient fundamentate - care ar duce la peiorativizarea gestului - nu putem să nu ne întrebăm dacă nu cumva donația de carte nu poate fi văzută și ca un gest autoimpus de disciplină civică, în rândul clasei înstărite, fundamentat pe ideea superiorității intelectuale și asumat ca un drept exclusiv.

Dacă ne referim doar la *donățiile* directe către bibliotecă, deosebim două aspecte: unul *pozitiv* și unul *negativ*. *Aspectul pozitiv*

---

⁷⁸² Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania*, p. 330.

⁷⁸³ Eva Mârza, *Donația de carte în mediul religios greco-catolic (secolele XVIII-XIX)*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 169.

constă în dezvoltarea cantitativă a colecțiilor, cititorii beneficiind astfel de cărți pe care biblioteca - din cauze financiare sau altele - poate nu le-ar fi putut achiziționa și care ar fi putut stârni interesul lor personal; *aspectul negativ* constă în preluarea acestor donații fără o selecție prealabilă, astfel încât, structura colecției se îndrepta către o direcție, practic, scăpată de sub controlul bibliotecarului. În epocă, acesta este, de altfel, un pericol generalizat, care putea duce la scăderea calității ofertei de lectură și, implicit, al numărului de cititori. Neexistând o politică suficient de coerentă de achiziții, biblioteca nu-și putea îndeplini nici obiectivele pentru care a fost creată.

Aceasta este o practică ce afectează nu numai bibliotecile transilvănene și observațiile lui Mihail Sadoveanu - bun cunoscător al situației bibliotecilor românești - sunt relevante; el acuză politica de dezvoltare a colecțiilor care se face haotic; cărțile erau trimise, uneori, spre biblioteci, la întâmplare, o parte din ele fiind chiar dintre cele nevândute de autori și care se aflau într-o stare avansată de deteriorare fizică.⁷⁸⁴

Cu toate acestea, donațiile puteau reprezenta un mare avantaj pentru promovarea actului lecturii și avem în vedere orizontul cultural diferit al cititorilor. Gheorghe Buluță distinge în lumea românească - și nu numai - două categorii de cititori: *intelectualii* - care aveau un anumit orizont de cultură, ce includea, în egală măsură, cultură clasică și de popularizare, teologie ortodoxă și dicționare, istorie și sfaturi practice etc.; *oamenii de rând* - preoții de la țară, care cunoșteau scris-cititul (dar nu toți știau să citească sau nu aveau astfel de preocupări), târgoveții, țărani mai luminați etc. - care aveau nevoie de ficțiune, de un anumit tip de informații, pe care le primeau din vechile cărți populare, de sfaturi practice.⁷⁸⁵ Foarte interesant este

---

⁷⁸⁴ George Corbu, Constantin Mătușoiu, *Tradiții în dezvoltarea colecțiilor de publicații ale bibliotecilor*, în *Biblioteca*, 1998, nr. 10, p. 315.

⁷⁸⁵ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 71.

orizontul cultural al oamenilor de rând, pe care îl creionează N. Georgescu-Tistu și care încearcă să ofere un posibil catalog al unei posibile biblioteci colective populare - „*prezumtiv catalog ideal*” - și care ar cuprinde scrieri cu caracter novelistic, de roman, cărți despre șiretenia femeilor, scrieri istorice, culegeri de maxime și apocrife etc.⁷⁸⁶

Donațiile sunt oferite bibliotecii atât de persoane particulare, cât și de instituții. În special sub îndrumarea Astrei, erau lansate periodic apeluri către toți autorii de cărți, să-și demonstreze generozitatea și interesul față de bibliotecă și cititorii ei, prin trimiterea către Asociațiune a unui exemplar din toate lucrările publicate.⁷⁸⁷ Practic, o lege nescrisă a depozitului legal de astăzi.

Și în cazul Astrei, de exemplu, bibliotecarii fac apel, în permanență, la sporirea fondurilor pentru achiziția de carte, iar unul dintre ei - Ion Maxim - chiar renunță la remunerația cuvenită, în 1871, pentru a o dona bibliotecii.⁷⁸⁸

Presa vremii înregistrează astfel de inițiative și rezultatele lor, publicând anunțurile de mulțumită publică și făcând cunoscute numele donatorilor, particulari sau instituții. Poate și cu speranța că exemplele date îi vor determina și pe alții să facă la fel.

La Sighișoara, de exemplu, se știe că intelectualitatea românească făcea eforturi în vederea aducerii unor cărți de valoare, nu numai din județ, ci și din zonele învecinate. Astfel, Grigore Ploșteanu vorbește despre legăturile pe care un intelectual local, Dimitrie Paloșan, le avea cu Sibiu, de unde aducea cărți românești.⁷⁸⁹

Un alt exemplu este cel al lui Teodor Ceonța, unul dintre animatorii Societății „România Jună” de la Viena; plecat din Deda și

---

⁷⁸⁶ *Ibidem*.

⁷⁸⁷ Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 230.

⁷⁸⁸ G. Bondoc, *Note privind începuturile unei vechi biblioteci*, p. 143.

⁷⁸⁹ Grigore Ploșteanu, *Contribuții la cunoașterea vieții politice*, p. 116.

stabilit la Arad, el menține legăturile cu locurile natale, trimițând permanent, după 1900, ziare, reviste etc.⁷⁹⁰

Chiar **schimburile de publicații** - ca metodă de completare a fondului de carte - sunt foarte benefice pentru dezvoltarea colecțiilor, în primul rând, datorită faptului că ele contribuie la consolidarea legăturilor individuale și instituționale, dar și pentru că această practică apropie românii din toate provinciile istorice, contribuie masiv la menținerea și consolidarea bunelor raporturi culturale. Intelectualii români din Transilvania nu numai că urmăresc cu interes ce se petrece, din punct de vedere cultural, în exteriorul arcului carpatic, dar fac apel la intelectualii vremii pentru procurarea cărților editate.⁷⁹¹

Pe lângă donațiile masive acordate de elita intelectuală din Vechiul Regat, exista o destul de bună colaborare, în sensul schimbului de publicații periodice. Referindu-se la presa satirică românească, Livia Grămadă⁷⁹² surprinde foarte bine acest aspect, insistând asupra modului în care presa românească din Transilvania promovează publicațiile românilor din afara arcului carpatic, cu scopul declarat ca, în final, „*comerciul spiritual să devină între noi neprecurmat.*” Situația este identică și în sens invers, în condițiile în care, la rândul lor, românii de peste munți solicită, la schimb, publicații transilvănene.

VI.9. Imaginea bibliotecarului în comunitate

Percepția bibliotecarului în comunitate se schimbă treptat, încă din secolul al XVIII-lea, pe fondul accentuării rolului cărții, a sporirii

---

⁷⁹⁰ Viorel I. Borșianu, *Deda - consemnări cultural istorice*, p. 40.

⁷⁹¹ Ion Mușlea, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești*, p. 120.

⁷⁹² Livia Grămadă, *Presa satirică românească din secolul al XIX-lea și conștiința unității naționale*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1971, nr. 5, p. 17.

activității editoriale și - în cazul nostru - a folosirii limbii române în scris, fapt care permite o lărgire a cercului de cititori; evident, cu rezerva procentului scăzut de știutori de carte. Această schimbare se datorează contactului cu mediile universitare și cu spiritul educativ european, cu procesul de instituționalizare a culturii, dar și cu constituirea unei elite intelectuale laice românești, tributară dialogului cu Apusul.⁷⁹³ O elită care a recunoscut rolul cărții, al cuvântului scris, al informației și care a pus bazele unor impresionante biblioteci particulare. Contribuind la dezvoltarea, consolidarea și implementarea unui sistem cultural - care viza educația, învățământul, culturalizarea, mai bine spus, alfabetizarea maselor largi ale populației - această clasă elitară nu face decât să promoveze și să faciliteze renunțarea la imobilismul tradițional, dacă se poate numi astfel.⁷⁹⁴

Dacă ne raportăm la curentul cultural european al epocii - și avem în vedere evenimentele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea care au permis, în opinia lui Pompiliu Teodor, trecerea de la „mica” la „marea Europă” și, implicit, crearea unor noi posibilități de integrare a zonei centrale și de sud-est în spațiul spiritual al luminilor europene,⁷⁹⁵ de care cultura românească se lasă puternic influențată și din care preia și adaptează o serie de aspecte - vom observa că fenomenul este unul generalizat: în lumea franceză, spre exemplu, dacă inițial bibliotecarul era doar „un servitor de rang înalt,” care avea grijă de cărți, în secolul al XVIII-lea el devine un personaj central în cercurile elitare ale vremii, care gestionează puterea și oportunitățile oferite de informație.⁷⁹⁶

În spațiul românesc, odată cu laicizarea activității editoriale și cu constituirea bibliotecilor publice, se poate observa cum

---

⁷⁹³ *Istoria României*, p. 277.

⁷⁹⁴ *Ibidem*, p. 280.

⁷⁹⁵ *Ibidem*, p. 334.

⁷⁹⁶ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor*, p. 52.

bibliotecarul - prin extensie, cel care este responsabil de colecție - dobândește calități aparte. Beneficiar al unei temeinice pregătiri intelectuale, el se oferă comunității și se deschide - spune Pompiliu Teodor⁷⁹⁷ - noilor idei care promovează acea „noblețe,” pe care numai activitatea intelectuală o poate conferi.

Bibliotecarul se transformă treptat; chiar dacă nu renunță definitiv la vechile atribuții ale bibliotecarului din alte timpuri - nu mai este copist, dar întocmește cataloage și liste; nu mai este numai păstrător al documentelor care i se oferă, ci caută să fie la curent cu noile apariții editoriale, să selecteze el însuși ceea ce depozitează etc. - poate mai mult ca oricând, dată fiind „explozia” tipografică, el este, prin excelență, un om educat, capabil să valorifice, la modul științific, documentele pe care le are în grijă și care sunt scrise în românește, în maghiară, în germană, în latină etc.

O dovadă a statutului său special este și faptul că, în cadrul Astei, încă de la înființare, bibliotecarul-arhivar face parte dintre oficialii Asociațiunii, alături de președinte, vicepreședinte, secretar primar, secretar, casier și controlor.⁷⁹⁸ Mai mult, bibliotecarul Astei este obligat, prin statut, să participe la fiecare Adunare Generală a Asociațiunii, pentru a prezenta raportul de activitate al bibliotecii pentru anul anterior. Deși el trebuie să aibă avizul președintelui pentru a împrumuta cărți, are în același timp drepturi depline asupra fondurilor, luând singur decizii privitoare la numărul de documente pe care le poate împrumuta unei persoane,⁷⁹⁹ când și în ce cazuri le

---

⁷⁹⁷ *Istoria României*, p. 278.

⁷⁹⁸ *Statutele Astra* din 26 septembrie 1861, articolul 11.

⁷⁹⁹ *Regulament pentru folosirea bibliotecii „Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” din 17 august 1893*, articolul 7. „Numărul tomurilor ce se pot împrumuta deodată unei persoane îl determină bibliotecarul.”

recuperează înainte de termen,⁸⁰⁰ cum procedează la organizarea bibliotecii, cum păstrează colecțiile în bună stare de conservare etc.

Pe de altă parte, printre cei care au îndeplinit funcția de bibliotecar al Astei se regăsesc personalități de seamă ale vremii, precum Visarion Roman, Nicolae Cristea, Nicolae Petra-Petrescu, „copilul de suflet” al canonicului blăjean Ioan Micu Moldovan⁸⁰¹ și alții. De remarcat faptul că, în anul 1861, pentru această funcție, alături de V. Roman (61 de voturi obținute), au candidat și sighișoreanul Zaharia Boiu (30 de voturi), N. Popea (7 voturi), Pavel Vasici (2 voturi)⁸⁰² etc., dovedind că, a fi bibliotecar, nu era doar o simplă activitate, ci o demnitate personală. În plus, cum membrii conducerii Asociațiunii beneficiau de remunerații anuale pentru munca prestată, din raportul de activitate pe anul 1897 aflăm că bibliotecarul și cassarul primeau câte 200 de florini pe an, în vreme ce arhivarul și economul - doar 120. Este o demonstrație simplă, care arată, de fapt, care este statutul bibliotecarului în cadrul Asociațiunii și că de la el se aștepta mult mai mult decât de la un arhivar.⁸⁰³ Cu alte cuvinte, bibliotecarul nu mai este un mânăitor de documente, ci de cunoaștere.

Nu doar bibliotecarii Astei au calități intelectuale neîndoielnice; dacă ne gândim la „cinstitul ieromonah Grigore Maior,”⁸⁰⁴ primul căruia i se încredințează „buna păză a bibliotecii” după

---

⁸⁰⁰ *Ibidem*, articolul 10. „În cazuri extraordinare și urgente bibliotecarul este îndreptățit a cere înapoierea cărții și înainte de expirarea termenului fiscal.”

⁸⁰¹ Elena Dunăreanu, *Nicolae Petra Petrescu - bibliotecar al Astei. 100 de ani de la naștere*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 145.

⁸⁰² Pamfil Matei, *Asociațiunea transilvană*, p. 220.

⁸⁰³ *Raport general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român pe anul 1897*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 175 din 12 / 24 august 1897, p. 3.

⁸⁰⁴ Sidonia Puiu Fărcaș, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj*, p. 237.

deschiderea școlilor Blajului, în 1754, la Samuil Micu Klein care a inventariat fondul de aici în 1777, la Timotei Cipariu, la Ioan Micu Moldovan, care a îndeplinit funcția de bibliotecar între 1860-1878⁸⁰⁵ pentru a ne opri asupra blăjenilor; la protopopul Grigore Maior din Ocna de Mureș, tot din familia Maioreștilor, a cărui bibliotecă a fost inventariată în 1824;⁸⁰⁶ la istoricul Bod Péter care, mai aproape de ținuturile mureșene, a organizat, pe criterii moderne, biblioteca familiei Teleki,⁸⁰⁷ a activat ca bibliotecar la Aiud și și-a constituit o bibliotecă personală impresionantă, însumând 400-500 de volume;⁸⁰⁸ la canceliștii târgumureșeni - Avram Iancu, Papiu Ilarian, Iacob Bologa, Ilie Farago etc. - care și-au creat propria bibliotecă, se conturează limpede portretul bibliotecarului-intelectual, care dobândește, prin carte, puterea de a îndruma și schimba destine.

Extinzând aceste impresii la întreaga lume românească, nu putem să nu amintim afirmațiile lui Nicolae Iorga, din anul 1899; istoricul consideră că, dacă la sate biblioteca poate fi pusă sub autoritatea unui profesor, bibliotecile de la orașe au nevoie de personal calificat. Fără o astfel de pregătire, nu vor exista adevărate biblioteci, ci doar depozite de carte.⁸⁰⁹

VI.10. Cine, ce și cum se citește în spațiul mureșean

În strânsă corelație cu imaginea bibliotecarului este imaginea cititorului; cine, ce și cum se citește în spațiul mureșean?

---

⁸⁰⁵ *Ibidem*, p. 247.

⁸⁰⁶ Iacob Mârza, *O bibliotecă particulară românească în 1824*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1991, vol. XV, p. 78-89.

⁸⁰⁷ Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter*, p. 15.

⁸⁰⁸ *Ibidem*, p. 85.

⁸⁰⁹ Apud Gheorghe Popescu, *Formarea concepției biblioteconomice românești*, p. 56.

O întrebare care își așteaptă încă răspunsul este cea legată de interesul oamenilor de la țară pentru carte; interesantă este „ancheta” propusă de Roger Chartier, ale cărei rezultate reprezintă o provocare la adresa societății românești. El include posibilele răspunsuri date de oamenii de la țară la această întrebare - „oamenilor de la țară le place să citească?” - în patru categorii: nu, pentru că nu știu să citească; nu, pentru că de-abia știu s-o facă; cartea nu slujește la nimic, pentru că nu poate fi dată cu împrumut; cum să le placă?⁸¹⁰

Extrapolând, ne punem întrebarea: *cine citește în lumea românească din Transilvania, în special din zona mureșeană? Și ce se citește?*

Este greu să identificăm în lumea românească „cititorul ideal,” despre care se vorbește în studiile de specialitate.⁸¹¹ Credem că relația autor-lector, ilustrată de Mircea Vasilescu,⁸¹² este mult simplificată la românii ardeleni în secolele XVIII-XIX; dat fiind numărul redus al celor care știau să citească - avem în vedere masa largă a oamenilor simpli - considerăm că interesele de lectură vizau informațiile clare, concise, pe care seriile vremii le puteau oferi; doar cei familiarizați mai mult cu slovele se aventurau în lumea lecturii, așa cum o înțelegem noi azi.

Dacă ne gândim însă la intelectualitatea românească, poate cel mai bine ar fi să ne raportăm în primul rând, la canceliștii mureșeni, deoarece ei reprezintă un grup socio-profesional și intelectual aparte; ei vin la Tabla Regească din toate părțile Transilvaniei, aducând cu ei specificul fiecărei zone; dar, locuind împreună, lucrând alături, cunoscând și discutând problemele cu care se confrunta națiunea

---

⁸¹⁰ Roger Chartier, *Lecturi și cititori*, p. 243-244.

⁸¹¹ Paul Cornea, *Introducere în teoria lecturii*, București, Editura Minerva, 1988, p. 75-78.

⁸¹² Mircea Vasilescu, „*Iubite cetitoriule...*”. *Lectură, public și comunicare în cultura română veche*, Pitești, Editura Paralela 45, 2001, p. 151.

română, ei devin o clasă aparte. Un grup unitar, solidar, condus de aceleași principii de acțiune.

Așadar, unde și cine? Pentru perioada 1803-1840, numele multora dintre canceliști se regăsesc în registrele de cititori ale Bibliotecii Teleki din Tîrgu Mureș, deschisă publicului în 1802; printre ei: Ioan Moga (1824, 1827); Ioan Dunca (1823-1824); Dumitru Dunca (1824, 1827); Ioan Boer (1826-1827); A. Bătrâneau (1830); D. Ioanovici (1831-1832); Ioan Făgărășanu (1830); Ioan Suci (1832); Dumitru Moga (1836); Ioan Bran (1836-1837); Ioan Cosma (1836); Ioan Brad Lemeni (1836-1837).⁸¹³

Care erau interesele de lectură ale canceliștilor? În funcție de opțiunile personale și de studiile efectuate, de anturajul și de grupurile din care făceau parte, canceliștii erau interesați de literatura și filosofia clasică greco-latină, de Cicero, de Vergiliu, de Platon;⁸¹⁴ nu lipseau nici lecturile iluministe și romantice franceze, germane, engleze: Rousseau, Voltaire, Mably, Montesquieu, Mirabeau, Kant, Wolf, Pufendorf, Gibbon, Young, *Enciclopedia franceză* etc.

Interesele de lectură și studiu se îndreptau și spre legislația veche a Transilvaniei și spre hotărârile dietale, firesc, dacă ne gândim la profesia lor; sau spre istorie - opera lui Kazincz, cronica lui Anonimus, *Miscellanea statistico-politica Hungariae et Transilvaniae*. Cancelistul Dumitru Dunca citea, în 1826-1827, *Historia Valahica* a lui Anton Maria del Chiaro și *Genealogiae familiarum transylvanicarum*; un alt cancelist, Ioan Cosma, era interesat de *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus* a lui Iosif Benkö, tipărită în 1778. Iar luptătorul pașoptist, Ioan Bran, citea *Istoria* lui Anonimus. Iacob Bologa studia, la rândul său, *Biblia Valachica*, adică *Biblia de la Blaj din 1795*.⁸¹⁵

---

⁸¹³ Grigore Ploșteanu, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

⁸¹⁴ *Ibidem*.

⁸¹⁵ *Ibidem*.

Se citea și presa zilnică; cei care doreau să fie la curent cu evenimentele din Europa dovedeau interes sporit pentru *Allgemeine Zeitung* și *Magyar Kurir*.⁸¹⁶

Dovada că actul lecturii este răspândit stă și numărul, destul de mare, al prenumeraților unor reviste și ziare apărute în lumea românească. De altfel, în special *Gazeta Transilvaniei*, era așteptată și elogiată, o mare parte dintre cititorii ei fiind și colaboratori, ocazionali sau permanenți. A. Papiu Ilarian afirma în legătură cu această publicație: „Meritele *Gazetei* pentru cultura și deșteptarea națională nime(ni) nu e în stare a le descrie după cuviință.”⁸¹⁷

Isaia Moldovan de la Chirileu, din familia Moldovanilor, care a dat revoluției pașoptiste un tribun - pe Vasile Moldovan -, a fost unul dintre cei mai longevivi abonați ai *Gazetei Transilvaniei*, apreciat ca atare chiar în paginile gazetei.⁸¹⁸ Drept răspuns la felicitarea transmisă cu ocazia împlinirii a 50 de ani de existență a publicației, el trimite redacției un mesaj plin de semnificații, în care subliniază rolul pe care *Gazeta Transilvaniei* l-a avut asupra lui, ca individ, dar și asupra generației sale. „De când am luat *Gazeta* în mână și-o am cetit întâiu în seminar în Blășiu, m-am amoresat de ea cum se amoresază un june în idealul său și o am cuprins nu de ideal, ci în realitate de mamă.”⁸¹⁹

Ca să arate importanța publicației pentru formarea intelectuală a românilor, o denumește „mamă bună,” iar motivele pentru care aceasta a reușit să se mențină în prim planul vieții cultural-politice a românilor, timp de peste cinci decenii, consideră că se datorează oamenilor care au lucrat la editarea ei, lui George Barițiu în primul

---

⁸¹⁶ *Ibidem*.

⁸¹⁷ *Ibidem*, apud Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom 1, Viena, 1851.

⁸¹⁸ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 282 din 15 / 27 ianuarie 1896, p. 3.

⁸¹⁹ Isaia Moldovan, *O salutare Gazetei*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 4 din 5 / 17 ianuarie 1896, p. 2.

rând, pe care Isaia Moldovan l-a avut profesor la Blaj. **Gazeta Transilvaniei** a început inițial ca o foaie mică, săptămânală, dar „a crescut sub ochii lumii și a națiunii românești precum o vedem astăzi.”⁸²⁰

Interesant este și modul în care definește publicația, pe care o percepe ca un rezumat al istoriei națiunii, dacă cineva „ar pune cap la cap toate peripeziile prezentate.”⁸²¹ În concepția sa, scopul **Gazetei Transilvaniei** era de „a stărui să se ridice națiunea română la nivelul națiunilor celor mai civilizate și libertatea deplină egală cu celelalte națiuni conlocuitoare.”⁸²²

Pentru a-și justifica preferința pentru **Gazeta Transilvaniei**, Isaia Moldovan oferă o listă destul de consistentă a principalelor publicații românești pe care obișnuia să le citească, fără să știm însă dacă era printre abonați sau doar un cititor ocazional: **Concordia**, **Gura satului**, **Preotul român**, **Foaia scolastică și bisericească**, **Unirea**, **Dreptatea**, **Tribuna**, „*Archivul fericitului Căpariu*.”⁸²³

Printre prenumerații mureșeni ai gazetelor românești îi mai putem aminti, încă din anul 1838, pe protopopul greco-catolic Ilie Farago, pe comerciantul Dimitrie Fogarași, pe preotul Mihai Crișan, pe Ioan Pop Maior, abonați atât la **Gazeta Transilvaniei**, cât și la **Foaie pentru minte, inimă și literatură**, ultimii doi aveau chiar un al treilea abonament, la **Organul luminării**, din 1847, alături de Teodor Șerban Lupu.⁸²⁴ I. Munean era abonat la **Foaia Duminecii**, iar negustorul reghinean Ioan Mihailovici, protopopul Petruța Efrem din Scaunul Mureșului și comerciantul N. Marinovici la **Biblioteca românească** a lui Zaharia Carcalechi.⁸²⁵ Sau Zaharia Boiu, profesorul

---

⁸²⁰ *Ibidem*.

⁸²¹ *Ibidem*.

⁸²² *Ibidem*.

⁸²³ *Ibidem*.

⁸²⁴ Grigore Ploșteanu, *Reghinul în mișcarea politică*, p. 6.

⁸²⁵ Idem, *Lectori români la Tîrgu Mureș*, p. 17.

sighișorean, care, în perioada 1862-1865, a fost chiar redactor al **Telegrafului român**.⁸²⁶

Pentru o imagine mai clară asupra impactului pe care aceste gazetele le-au avut asupra românilor, foarte interesantă este urmărirea listelor de abonați, în care regăsim nume ale unor personalități consacrate ale vieții cultural-științifice, bisericești sau politice românești, dar și necunoscuți; numele lor au fost periodic publicate, în special la insistențele lui George Barițiu, care încerca să nu țină seama de reticențele exprimate de unii abonați ce nu doreau să fie cunoscuți ca și cititori; dar aceste liste sunt singulare în reconstituirea unui capitol major din viața culturală românească.⁸²⁷ În plus, așa cum afirma Barițiu, listele cuprindeau doar pe cei care plăteau să citească; pe lângă aceștia, fiecare număr din gazete mai era citit de încă zece persoane, care nu aveau posibilități financiare, dar care beneficiau de generozitatea prenumeraților și primeau spre lectură foile.

Conform acestor liste, românii mureșeni apar ca prenumerați în listele publicate în anul 1862, când din zona Tîrgu Mureș - Reghin au fost plătite 74 de abonamente; dar și în listele publicate în 1865, când se înregistrează 21 de abonamente.⁸²⁸ Chiar dacă se știe că **Gazeta Transilvaniei** - de exemplu - era deja de mult cunoscută în arealul mureșan.

Și elevii români de la Colegiul Reformat citeau **Gazeta Transilvaniei**; dovada interesului lor este scrisoarea din 19 ianuarie 1847, pe care Ioan Marsinai și alți români i-au transmis-o lui George

---

⁸²⁶ Tului Racotă, **Zaharia Boiu**, în **Vatra**, s.n., 20 iulie 1985, nr. 172, p. 172 / C.

⁸²⁷ George Em. Marica, **Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea**, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 14.

⁸²⁸ **Ibidem**.

Barițiu:⁸²⁹ „... noi studenții din Vașarbeli de la Colegiul reformatilor ... foarte mult prețuim acei Gazetă a Dumni voastre și ne fălim cu ea ... și noi vă respectăm din prunciene.” Mai departe, ei îl roagă pe Barițiu să-i ajute în procurarea, la jumătate de preț, a gazetei, în condițiile în care sunt fii de oameni sărmani și abia cu greu reușesc să se mențină la școală, lucru de altfel cunoscut și de Barițiu. Drept răspuns, acesta include studenții români din Tîrgu Mureș în lista abonaților la **Gazeta Transilvaniei** și la **Foaie pentru minte, inimă și literatură** pe anul 1847. Dovadă clară că mureșenii sunt abonați și înainte de anul 1862.

Dacă ne raportăm la lumea satului, un răspuns parțial ar putea fi cel oferit de Ilarie Chendi, care, referindu-se la satele transilvănene, scria: „În zilele de sărbătoare, trecând prin satele românești de acolo ai satisfacția rară de-a vedea pe băncile cele lungi de la porțile primitive grupuri-grupuri de țărani, bărbați și femei, flăcăi și copile, ascultând cu atenția încordată pe câte un cititor isteț din mijlocul lor. Se citește îndeosebi „Foaia poporului,” un ziar săptămânal cu rubrici politice și sociale și în foileton cu multă literatură populară. Scris adeseori într-o limbă greoaie, ziarul acesta vine tot la a zecea casă (așa era cel puțin până acum 5 ani) și constituie școala neoficială a poporului.

Afară de ziar, mai găsești la fiecare preot și învățător o mică bibliotecă. Cei tineri știu pe Coșbuc de-a rostul și cunosc foarte bine pe Creangă. Cei bătrâni țin mult la bătrânul lor Mureșanu. Și toată dragostea lor de citit nu e pornită din îndemnul statului - care ar înăbuși-o, dacă ar putea - ci din inițiativă privată, pe ascuns mai mult, din instinctul de conservare, plus cele câteva idei de progres care își fac drum până la dînșii.”⁸³⁰

Dacă însă ne gândim că, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, crește numărul abonaților din zona rurală la periodicele vremii,

⁸²⁹ Scrisoarea este păstrată la Biblioteca Academiei Române, Ms. rom. 1004, f. 155-156.

⁸³⁰ Mircea Popa, **Colecții și „biblioteci” de carte**, p. 19-20.

considerăm că se poate vorbi de apariția nevoii de lectură și informare.⁸³¹

Nu trebuie să credem însă că tot ceea ce s-a scris a fost absorbit, fără rețineri, de românii avizi de carte, după cum nu trebuie să credem că toți cei care au creat, care și-au deschis sufletul prin carte, au fost percepuți la fel în epocă. Petru Maior, de exemplu, „*prearespectatul și preainvățatul domn,*” este doar o excepție fericită.⁸³² Ar fi chiar lipsit de cuviință să presupunem că, în secolele XVIII-XIX, știința cititului era cunoscută de toată lumea. Nu putem generaliza o astfel de atitudine dacă ne gândim la cele 14,1 procente de cunoscători de carte înregistrați în rândul românilor din Transilvania în anul 1890.⁸³³ Cu mult mai puțini decât germanii (cu 63 de procente), maghiarii (53,6 procente), slovacii (43,2 procente), sârbii (30,9 procente); doar rutenii erau mai puțini - 9,6 procente. Din aceștia, doar 2,69 la sută frecventau bibliotecile în primii ani ai secolului XX. Mai mult, existau chiar preoți care nu știau să scrie și să citească, fiind nevoiți să recurgă la unele subterfugii, cum ar fi, de pildă, învățarea mecanică a predicilor, a rugăciunilor etc.

Faptul că între cei 364.433 de români știutori de carte se numărau 105.551 femei, aruncă o lumină interesantă asupra statutului femeii, care beneficiază de drepturi cel puțin egale la învățătură. Ele se numără printre abonații la reviste și ziare, oferă donații, se înscriu cu drepturi depline în asociațiile culturale.

---

⁸³¹ George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române*, p. 29.

⁸³² Corina Teodor, *Petru Maior de la nume la renume. Lecturi în vremuri iluministe și preromantice*, în vol. *Petru Maior și iluminismul Europei Centrale*, coordonatori Cornel Sigmirean, Corina Teodor, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2011, p. 221.

⁸³³ *Statistica culturală*, în *Transilvania*, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1899, p. 2-3.

Capitolul VII

Inițiative individuale

„Camarazi, nu vă uitați înaintașii vrednici!”⁸³⁴
Vasile Netea

Inițiativele individuale reprezintă unul dintre capitolele cele mai generoase ale istoriei culturii românești; istoriografia, presa vremii, documentele de arhivă, toate înregistrează o abundență de gesturi de generozitate, gesturi umanitare, care contribuie fie la îmbunătățirea condiției materiale a unor școlari săraci, fie la ridicarea unor edificii bisericești sau școlare sau la acordarea unor stipendii pentru ajutorarea dascălilor, a preoților, a elevilor defavorizați sau, uneori, chiar a unei comunități, în ansamblul ei.

Nu ne propunem în acest capitol o evaluare exhaustivă a tuturor inițiativelor individuale, a tuturor gesturilor de sprijinire a actului cultural; ar fi, practic, imposibil, în condițiile în care secolul al XIX-lea stă sub semnul mecenatului cultural, sau poate ar fi mai potrivit să-l numim *secolul voluntariatului cultural*. Pentru că gesturile frumoase, umanitare abundă și, de multe ori, sunt doar sugerate sau amintite, în treacăt, în presa vremii. Intelectualii români cu posibilități materiale mai bune reușesc să schimbe destine; ceilalți, mai puțin avantajați financiar, reușesc doar o contribuție minoră, la prima vedere, dar în același timp semnificativă. Dacă primii sunt elogiați în presa vremii, sunt considerați binefăcători și priviți cu o încredere

---

⁸³⁴ Vasile Netea, *Din contribuția învățătorimii române la dezvoltarea culturii naționale*, Tîrgu Mureș, Editura „Astra.” Despărțământul Reghin, 1935, p. 7.

fără margini, cei din urmă se pierd oarecum în tumultul istoriei. Dar astăzi, când privim lucrurile cu detașarea pe care ne-o oferă timpul prezent, putem înțelege mai bine profunzimea gestului lor.

Ceea ce ne propunem în paginile care urmează este să creionăm portretul celor mai de seamă intelectuali români mureșeni ai secolului al XIX-lea, fără a căror generozitate, condiționată doar de „obsesia” de a ajuta, cu siguranță istoria noastră ar fi fost alta.

La **Țirgu Mureș** - orașul reședință de județ - situația intelectualității este ușor diferită, comparativ cu celelalte orașe sau târguri din județ sau chiar din restul Transilvaniei, datorită funcționării în localitate a Tablei Regești sau Curții de Apel, cel mai înalt for legislativ al țării. O mare parte dintre intelectualii vremii, absolvenți de studii juridice - repartizați în cancelarii în funcție de etnie - urmau stagii de pregătire și practică profesională timp de trei ani, după care urma proba examinatorie, ce le conferea statutul de avocați.

Între anii 1844-1848, la Tabla Regească au activat mai mulți tineri români - funcționari, canceliști și jurați. Mai mult, Țirgu Mureșul a devenit locul de întâlnire a numeroși intelectuali din noua generație, aparținând diverselor etnii din toată Transilvania. Majoritatea erau fii de țărani, ceea ce i-a apropiat pe planul relațiilor umane și le-a oferit, din primul moment, percepția de solidaritate. Ceea ce i-a unit au fost tocmai problemele comune ale oamenilor simpli, atât de cunoscute și trăite de fiecare dintre ei, legăturile cu țărani pe care încercau să-i ajute să renască spiritual și, poate mai presus de orice, dorința de a înainta prin cunoaștere. Doar nu canceliștii din întreaga Transilvanie pun bazele Societății de Lectură de la Țirgu Mureș?

Dintre aceștia, cu siguranță **Avram Iancu**⁸³⁵ (1824-1872) este cel care a definit epoca, recunoscut ca atare și de către etnicii maghiari; „cea mai distinctă personalitate, prin cultură și calități, între toți canceliștii români și dânsul împreună cu Pop, mai târziu Al. Papiu, era sufletul tineretului român” - afirma un contemporan al său, Csernatony M. Zsigmond.⁸³⁶ Afirmat îndeosebi în calitate de lider politic, Iancu a influențat decisiv generația tinerilor intelectuali români, cărora le-a transmis crezurile sale, energia și forța de a continua eforturile pentru binele tuturor românilor.⁸³⁷

În casa lui Avram Iancu se desfășurau întâlnirile Societății de Lectură a Canceliștilor Români din Țirgu Mureș, un organism asociativ care a funcționat mai degrabă neoficial, începând cu anul 1846 și până în preajma revoluției pașoptiste, neavând un statut clar de funcționare, aprobat de autorități. El a fost liderul societății în anii 1847-1848 și a contribuit la consolidarea relațiilor dintre canceliștii români. Prezent, alături de colegii lui, la toate procesele de la Tabla Regească în care erau implicați și românii, el a încercat să-și convingă conaționali de importanța educației care, odată dobândită, scădea șansele unui tratament discriminatoriu în relația cu autoritatea de stat.

Carismatic, cu o mare putere de convingere, care „obliga” pe toți cei care erau în preajma lui să-i dea ascultare, Iancu a colindat comunele din preajma Țirgu Mureșului, împreună cu alți canceliști, pentru a le demonstra țăranilor aflați la capătul rezistenței că, în unitate și solidaritate mai există o șansă pentru națiunea română.

Alături de el a fost și **Iacob Bologa** (1817-1888), care își începe legăturile cu Tabla Regească și, implicit, cu ceilalți canceliști, în anul 1837; deși mai puțin cunoscut, vlăstar al unei familii sărace,

---

⁸³⁵ Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, Minerva, 1988, passim.

⁸³⁶ Grigore Ploșteanu, *Canceliștii târgumureșeni în revoluția de la 1848*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1983, nr. 149, p. 149B-149C.

⁸³⁷ Grigore Ploșteanu, *Cancelist la Țirgu Mureș*, p. 13.

ajutat de profesorii lui să ofere meditații pentru a se întreține, el a reușit să-și încheie pregătirea școlară cu calificativul „*eminens*.”⁸³⁸ Ajuns la Tîrgu Mureș, va deveni purtătorul de cuvânt al canceliștilor și unul dintre fondatorii Societății de Lectură. El chiar corespundează cu George Barițiu - cel care, în 1838, a pus bazele *Gazetei de Transilvania*, primul ziar românesc din Principat - în numele canceliștilor, cerându-i acestuia să le trimită câteva exemplare din numerele trecute, în condițiile în care nu aveau suficienți bani pentru a se abona.

I. Bologa a împărțit aceeași casă cu Avram Iancu și cu alți tineri canceliști români, iar cei apropiați lor îl considerau un „...*tânăr vioi, cântăreț mare, ne cânta mai multe versuri românești...*,” după cum își amintește și Isaia Moldovan în memoriile sale.⁸³⁹ Avea legături foarte strânse cu preoții din împrejurimile Tîrgu Mureșului, pe care îi vizita periodic, împreună cu Avram Iancu.

Cu puțin timp înainte de evenimentele de la 1848, părăsește Tîrgu Mureșul, dar rămâne legat de această zonă, atât prin prisma poziției sale politice - să o amintim doar pe cea de consilier aulic la Cancelaria din Viena, dar și culturale - ca președinte al Astrei, după 1876, apoi vicepreședinte, în timpul lui Timotei Cipariu, sau prin prisma activității în cadrul Fundației „Emanoil Gojdu,” care a sprijinit numeroși tineri români.

I-am amintit doar pe cei doi canceliști, care s-au impus prin tăria caracterului, prin cea a calităților umane și convingerile naționaliste, extrem de puternice. Dar, alături de ei, îi putem așeza pe toți cei care au urmat stagiul de avocatură la Tabla Regească,

---

⁸³⁸ Mariana Ploeșteanu, *Aspecte din viața și activitatea lui Iacob Bologa*, în *Marisia*, 1972, vol. III-IV, p. 311.

⁸³⁹ *Ibidem*, p. 312. În *Gazeta Transilvaniei*, nr. 234 (număr de duminică), din 25 octombrie / 6 noiembrie 1898 începe publicarea foiletonului *Din întâmplările vieții - note și schițe de Isaia Moldovan din Chirileu*.

deoarece ei reprezintă acea elită a tinerilor români care a luptat pentru a schimba o mentalitate de mult depășită: **Alexandru Papiu Ilarian**, primul transilvănean care a făcut parte dintr-un guvern de la București (ministru al justiției între anii 1863-1864), autor al *Istoriei românilor din Dacia Superioară*; cancelistul **Ioan Buteanu**, originar din Șomcuta Mare, care și-a pierdut viața din cauza convingerilor politice;⁸⁴⁰ **Mihail Orbonaș**,⁸⁴¹ cancelist la Tîrgu Mureș, apoi avocat, reprezentant al Băncii „Albina” la Reghin și personaj central al vieții culturale din zonă;⁸⁴² împreună cu soția, Carolina Orbonaș, a făcut parte din Astra, a cărei activitate a susținut-o cu mult devotament, motiv pentru care a și fost numit membru pe viață.⁸⁴³ Familia Orbonaș s-a implicat activ în viața culturală a Transilvaniei chiar, deoarece, sprijinul financiar oferit a depășit cu mult arealul mureșean: gimnaziile din Blaj și Beiuș, școlile de fete de la Oradea și Sibiu, Societatea Academică „Petru Maior” sunt doar câteva din instituțiile pe care le-a ajutat;⁸⁴⁴ **Vasile Ladislau Pop**,⁸⁴⁵ legat prin alianță de Maiorești, care și-a petrecut la Tîrgu Mureș și la Reghin o mare parte din viață. Pentru el - ca și pentru întreaga intelectualitate românească - activitatea Astei era esențială nu numai în ridicarea cultural-spirituală a națiunii, dar și pentru depășirea stadiului de izolare, prin acumularea de cunoștințe din diverse

---

⁸⁴⁰ Grigore Ploșteanu, *Ioan Buteanu - cancelist la Tîrgu Mureș*, în *Vatra*, s.n., 20 iunie 1987, nr. 195, p. 195A.

⁸⁴¹ Idem, *Canceliștii târgumureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1984, nr. 156, p. 156A-156D.

⁸⁴² Marin Șara, Mariana Ploșteanu, *Personalități reghinene*, p. 8.

⁸⁴³ Grigore Ploșteanu, *Mihail Orbonaș*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 192-194.

⁸⁴⁴ *Ibidem*, p. 194.

⁸⁴⁵ Marin Șara, Mariana Ploșteanu, *Personalități reghinene*, p. 9.

domenii, precum cel juridic, economic, renunțarea la o mentalitate învechită, bazată pe cutume și ignoranță⁸⁴⁶ etc.

Și mulți alții. Numele lor se regăsește, de multe ori, pe listele prenumeranților la gazetele românești ale epocii, pe listele celor care frecventează bibliotecile (este cazul Bibliotecii „Teleki” din Țirgu Mureș, cum am amintit deja la capitolul dedicat bibliotecilor) și, poate, cel mai important, în sufletele românilor de pretutindeni.

Atunci când vorbim de Țirgu Mureș nu putem să nu-i amintim pe cei doi protopopi: **Partenie Trombitaș**, care deținea și o bibliotecă destul de bogată și care ne-a lăsat un inventar foarte util a averilor bisericilor din protopopiat, inclusiv a cărților și manuscriselor deținute;⁸⁴⁷ prin corespondența purtată cu Andrei Șaguna,⁸⁴⁸ Trombitaș a reușit să aducă protopopiatul la un nivel superior; și pe **Ilie Farago**, care a păstorit timp de două decenii comunitatea greco-catolică din Țirgu Mureș. Protopopul era abonat la *Gazeta Transilvaniei*, la *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, la *Organul luminării* (editat de Cipariu la Blaj, din 1847), la *Icoana pământului* (editată tot la Blaj de Ioan Rus, din 1842); avea bune legături cu canceliștii și a participat și la fondarea Societății de Lectură a acestora, semnând și petiția prin care se solicita autorităților aprobarea înființării Astrei.

Din nou, trebuie să recunoaștem că **Reghinul** este cel mai bine reprezentat oraș; poate și din cauza puterii financiare mai consistente, dar și datorită faptului că reghinenii se aflau mai departe de tumultul politic, specific reședinței de județ.

---

⁸⁴⁶ Grigore Ploșteanu, *Vasile Ladislau Pop*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 205.

⁸⁴⁷ Elena Miha, Gheorghe Nicolae Șincan, *Inventariul tuturor bisericilor*, passim.

⁸⁴⁸ *Andrei Șaguna. Corespondența II*, passim.

Cu siguranță, **Ioan Pop Maior** (1796-1877) a fost unul dintre cei mai generoși susținători ai culturii românești din Transilvania; spirit deschis, novator, el a înțeles că nici un efort, de orice natură, nu este de ignorat și întreaga lui activitate a fost tributară acestui principiu.

Fiu al Anei Maior, sora lui Petru Maior, și al meseriașului reghinean Simion Pop,⁸⁴⁹ el a beneficiat de o pregătire intelectuală desăvârșită; nu se cunosc astăzi cu exactitate școlile pe care le-a frecventat, dar se regăsesc cu siguranță printre cele mai apreciate instituții de învățământ ale epocii, dovadă calitatea intelectualului de mai târziu. Buna situație materială, dobândită în urma moștenirii de familie - moșia Maiorești de la marginea Ibăneștiului -, dar și a veniturilor obținute ca administrator al domeniilor baronului Bornemisa Pál, le pune în slujba luminării poporului, fiind în permanență condus de dorința de „a ajuta la înaintarea binelui comun,” dar și aceea de a „contribui la progresul națiunii române între popoarele luminate și civilizate.”⁸⁵⁰

Cu o moralitate ireproșabilă - probată și de demisia din postul de receptor la Oficiul fiscal din Gurghiu, la care renunță din cauza neregulilor pe care le observă⁸⁵¹ - I. P. Maior se dedică artei și culturii - și chiar a alcătuit o colecție personală de pictură -, pe care le promovează prin toate mijloacele de care dispune. El considera cartea, presa, cuvântul scris, în general, drept „produse culturale” care, alături de școală, reprezintă principalele instrumente de cultivare și luminare a națiunii. Acesta este și motivul pentru care apare printre abonații *Gazetei Transilvaniei* și ai *Organului luminării*, încă înainte de evenimentele pașoptiste, și chiar se vorbește deja de el în

---

⁸⁴⁹ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 196.

⁸⁵⁰ Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, p. 29.

⁸⁵¹ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 197.

Gazetă, încă din 1838.⁸⁵² A colaborat, de asemenea, la publicația **Concordia** și a purtat o vastă corespondență cu alți intelectuali de seamă ai vremii, precum George Barițiu, Timotei Cipariu, Iacob Mureșeanu etc.⁸⁵³

El a dus o activitate intensă de culturalizare a națiunii române prin diverse căi și „se dăruiește acestei acțiuni cu toată ființa sa.”⁸⁵⁴ În special în ultimii ani din viață nu se mai implică atât de mult în viața politică, reorientându-și eforturile către susținerea culturală a românilor. Cum o face? Prin toate modalitățile specifice timpului său, cu resurse financiare aproape nelimitate și cu multă dăruire.

Pe plan școlar, I. P. Maior susține masiv învățământul: organizează colecte pentru elevii săraci, constituind chiar un fond de 3.000 de florini, folosit atât pentru stimularea lor, cât și pentru îmbunătățirea ținutei la școală.⁸⁵⁵ Un exemplu grăitor este și gestul său din 1851 când, participând alături de Veronica Costa - soția altui mecena al culturii reghinene, Teodor Șerban Lupu - la examenul elevilor de la școala reghineană, au oferit amândoi câte 25 de florini unor elevi cu rezultate deosebite și au cumpărat haine pentru alți 12 elevi săraci; pentru a stimula interesul pentru învățatură, a oferit școlii și un stindard scolastic.

Un veritabil portret al cărturarului este creionat în unul din articolele publicate în **Gazeta Transilvaniei**,⁸⁵⁶ în care semnatarii - *Mai mulți* - enumeră toate inițiativele cunoscute ale nepotului lui Petru Maior: în comuna mureșeană Apalina a construit școala și biserica română și a pus bazele unei fundații pentru școală, în valoare de 200 de florini. Totodată, a convins și familia Bornemisa, al cărei

---

⁸⁵² *Ibidem*, p. 196.

⁸⁵³ *Ibidem*, p. 199.

⁸⁵⁴ Aurel Holircă, *Un vechi centru cultural*, p. 4.

⁸⁵⁵ Grigore Ploeșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 197.

⁸⁵⁶ *Din protopopiatulu Reginului sasescu*, p. 3.

administrator era, să ofere școlii și bisericii mai multe iugăre de pământ; în comuna Logicu a construit, de asemenea, biserica pe cheltuiala proprie; la Uifalău a reușit să obțină pentru biserică și școală mai multe iugăre de pământ, ale căror venituri suplimentau salariile insuficiente ale preoților și dascălilor. Eforturile sale s-au soldat cu îmbunătățirea condițiilor de școlarizare și în comunele Brețcu și Ilieni (azi în județul Covasna) - unde a amenajat o grădină lângă biserică, iar la Sălaj, destul de departe de locurile natale, a ajutat la construirea casei parohiale, oferind toate materialele necesare. A contribuit financiar și la ridicarea școlilor din Lunca și Chiherul de Jos - a oferit terenul necesar, lemne și bani, iar la Chiherul de Jos a sprijinit, în același mod, și construirea bisericii; celor două comune le-a donat și cca 10 hectare de teren arabil și fânațe pentru ca dascălii, întregul corp didactic, scăpând de grijile materiale, să se poată dedica în întregime actului educațional, dar și un ajutor financiar de 500 de florini. Construiește și școala de la Apahida etc.⁸⁵⁷

În calitate de curator suprem, între anii 1854-1859, el a reușit să adune pentru școlile românești din Reghin peste 3.000 florini, bani obținuți din organizarea unor baluri caritabile anuale; a fost ajutat, în demersurile sale, și de alți intelectuali reghineni, sumele obținute fiind donate școlilor care aveau nevoie de reparații pentru a funcționa la capacitate bună sau pentru salariile dascălilor. Chiar a oferit bani pentru plata unui al treilea învățător în școala românească reghineană.⁸⁵⁸

Convins că „*armele culturii sunt invincibile*,” I. P. Maior a sprijinit masiv toate instituțiile cultural-naționale, presa - obținând chiar donații pentru *Gazeta Transilvaniei* -, asociațiile culturale care activau în epocă, a oferit stipendii pentru juriștii români fără

---

⁸⁵⁷ Aurel Holircă, *Un vechi centru cultural*, p. 4.

⁸⁵⁸ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 197.

posibilități financiare. Implicarea sa în organizarea Astrei este dincolo de orice îndoială; alături de alți intelectuali români din zonă - Șerban Farkaș, Nicolae și George Marinovici, Mihai Crișan și alții - el a semnat, la 10 mai 1860, cererea înaintată autorităților vieneze prin care se cerea aprobarea constituirii Asociațiunii. În plus, îi revine meritul de a fi membru fondator al Despărțământului Reghin al Astrei și primul președinte al acestuia, imediat după constituire, la 3 / 14 aprilie 1874.

Ultimul gest al celui pe care presa vremii l-a elogiât drept „adevărat nepot al lui Petru Maior”⁸⁵⁹ a fost unul decisiv pentru cultura românească, în special pentru bibliotecile românești; prin testamentul întocmit în 1873, avându-l drept executor pe Vasile L. Pop - considerat moștenitor prin prisma căsătoriei din octombrie 1848 cu Elena Oltean, nepoata lui și descendentă a lui Petru Maior - I. P. Maior și-a donat colecția de cărți în folosul tuturor celor interesați de actul lecturii. În același document, el preciza că, în cazul în care se sting urmașii masculini ai familiei, moșia de la Maiorești - în suprafață de 70 de iugăre - să fie trecută sub patronajul Astrei și să fie folosită pentru construirea unei școli sau a unui institut de agronomie.⁸⁶⁰ Testamentul prevedea sume destul de mari și pentru îmbunătățirea veniturilor învățătorilor de la școala românească din Reghin (500 de florini), pentru constituirea unui fond de premiere a învățătorilor și preoților români din tractul Reghinului (500 de florini), precum și pentru diverse organisme culturale românești: Societatea Academică „Petru Maior” din Budapesta (200 de florini), Societatea Academică Studențească „România Jună” din Viena, Reuniunii Femeilor Române din Brașov și Reghin, Societății pentru un Fond de Teatru Român - câte 100 de florini.⁸⁶¹ În plus, el lăsa - tot prin testament -

---

⁸⁵⁹ *Ibidem.*

⁸⁶⁰ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 200.

⁸⁶¹ *Ibidem.*

suma de 2.000 de florini pentru înființarea unei fundații, care să acorde stipendii sau burse școlare; este cea de a doua fundație a Astreii reghinene înființată în acest scop, după cea a comerciantului Nicolae Marinovici.⁸⁶²

În același an, 1873, și fii lui Nicolae Marinovici (1800-1874) - comerciant din Reghin, de origine macedoromână⁸⁶³ - ofereau, în numele părintelui lor, obligațiuni în valoare de peste 2.350 de florini, pentru înființarea unui stipendiu școlar de minimum 60 de florini.⁸⁶⁴ Fondul s-a constituit într-un „*stipendiu destinat tinerilor români care studiază în școli*” și este primul de acest fel din localitate.⁸⁶⁵ De altfel, familia Marinovici a pus bazele mai multor fundații culturale, sprijinind masiv cultura reghineană, prin stipendii oferite elevilor fără posibilități financiare, prin susținerea materială a școlilor din Reghin și împrejurimi și chiar a bisericii. Se cunosc mai multe donații oferite Bisericii Românești Unite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, singura condiție pusă fiind aceea de a beneficia de slujbe pentru pomenirea morților din familia Marinovici.

Tot prin testament, asemeni lui I. P. Maior, **Ioan Olteanu**, originar din Șomcuta - a cărui ultimă dorință este citită de către președintele Asociațiunii, George Barițiu, în cadrul Adunării Generale a Astreii, desfășurată la mijlocul lunii august 1890, la Reghin, înainte de începerea activităților propriu-zise prevăzute pe ordinea de zi - își oferă economiile de o viață, într-un gest de supremă generozitate, pe care le subordonează intereselor generale ale românilor; conform testamentului, jumătate din suma de care răposatul dispunea, urma să

---

⁸⁶² *Ibidem*.

⁸⁶³ Dumitru Gherman, *Arborele genealogic al familiei de ctitori Marinovici-Reghin*, în *Reghinul cultural*, 1994, nr. 3, p. 56-68.

⁸⁶⁴ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 31.

⁸⁶⁵ Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 219.

fie depusă într-un cont, „să se capitalisese până la unu timpu ôre-care;” patruzeci de procente urmau să fie atribuite școlarilor români săraci, lipsiți de mijloacele financiare necesare continuării studiului, indiferent de confesiunea lor; iar restul de zece procente urmau să fie folosite pentru ajutorarea elevilor din comuna natală a răposatului.⁸⁶⁶

Un personaj de prim rang al Reghinului cultural este și **Patriciu Barbu** (1842-1902), de numele căruia se leagă foarte multe dintre frumoasele realizări ale intelectualității românești. Reprezentant al burgheziei românești din Transilvania din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, destul de puțin cunoscut încă,⁸⁶⁷ este una dintre figurile cele mai proeminente de luptător politic și animator al vieții culturale, după Petru Maior.

Publicist politic, avocat, fondator al Băncii „Mureșana,” președinte al Clubului alegătorilor români din Cercul Reghinului, participând la mișcarea memorandistă, fiind chiar condamnat din această cauză, ctitor, alături de alți români, al Casei Naționale, viitorul Muzeu al Astei de la Sibiu,⁸⁶⁸ președinte al Despărțământului Reghin al Astei între 1885-1896, perioadă în care presa vremii elogiază adeseori activitatea, foarte intensă a acestuia, membru în Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român etc. sunt doar câteva repere care definesc activitatea marelui intelectual.

Începutul activității culturale a lui Patriciu Barbu se leagă strâns de Astra reghineană; în discursul rostit în prezența Adunării Generale a Asociațiunii, desfășurate la Reghin între 29-30 august 1875, el își definește crezul care-i va călăuzi întreaga existență: Astra este singura asociație cu teme național și cel mai înfocat focar de cultură; este

---

⁸⁶⁶ *Adunarea generală a Asociațiunii transilvane*, p. 2.

⁸⁶⁷ Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, p. 339-343.

⁸⁶⁸ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 166.

singura care poate să schimbe destinul națiunii și toate eforturile sale se vor îndrepta în sensul slujirii intereselor românilor.⁸⁶⁹

Patriciu Barbu a participat la numeroase întruniri ale Asociațiunii, fiind chiar nominalizat și ales membru în diverse comisii; în 1883, în cadrul Adunării Generale de la Brașov, a fost ales în comitetul responsabil cu strângerea taxelor; în 1885, a fost însărcinat de Comitetul Central de la Sibiu cu reorganizarea Despărțământului reghinean, după moartea lui Ioan Pop Maior; când, în anul 1890, s-a stabilit organizarea Adunării Generale la Reghin, unul dintre colaboratorii săi apropiați, preotul Simion Zehan, considera că, simpla nominalizare a lui Patriciu Barbu în comitetul însărcinat cu demersurile necesare, alături de Absalon Todea și Marcu Cetățianu, reprezintă o garanție a calității.⁸⁷⁰

La 18 iulie 1885, Barbu a devenit președinte al Astrei reghinene, care renaște după conul de umbră în care a intrat după moartea primului președinte, Ioan Pop Maior; discursul său este sugestiv și demonstrează că „scopu e lățirea luminei, lățirea învățătorei între români... mai cu samă între poporul nostru de la sate.”⁸⁷¹ Reales în funcție în 1888 și 1891, își încheie activitatea oficială în cadrul Astrei în condiții deloc prielnice. La 27 martie 1896, el trimite Comitetului Central al Astrei de la Sibiu demisia din funcția de președinte. În acel moment, Barbu era deja închis pentru 15 zile la Reghin, drept pedeapsă pentru că a semnat Memorandumul. „Subscrisul de la 1 mai 1875 de când m-am așezat la Reghin ca avocat cu cea mai mare devotațiune m-am interesat de cauzele noastre politice, bisericesti și culturale și am condus și afacerile despărțământului nostru mai tot ca director, după puterile mele mărginite și debile

---

⁸⁶⁹ Ioan Nistor, *Activitatea economică și culturală*, p. 209.

⁸⁷⁰ *Reghinulu-săsescu*, p. 2-3.

⁸⁷¹ Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, p. 341.

*de atunci și până în ziua de azi.*⁸⁷² Preferă să demisioneze, în condițiile în care, consideră că a atras atenția autorităților asupra sa, într-un mod care poate dăuna Asociațiunii; plus, are multe obligații în calitate de avocat, director de bancă etc. Comitetul de la Sibiu a refuzat să primească demisia și propunerea ca noul președinte al Astei reghinene să fie Galaction Șagău sau Petru Uilăcan, motiv pentru care Barbu se adresează direct Despărțământului reghinean. În ședința din 10 mai 1896, se acceptă demisia, iar Uilăcan devine noul președinte (1896-1905).⁸⁷³

Patriciu Barbu s-a implicat, ca și ceilalți contemporani ai săi, în susținerea necondiționată a școlii; a oferit din veniturile proprii, alături de soție, bani pentru elevii nevoiași; a reușit să implice tinerii români din oraș în donarea unor sume de bani, diverse produse sau animale din gospodărie, din care să se ofere premii pentru învățători.

În perioada în care Barbu a condus destinele Astei reghinene, au fost anunțate, prin presa vremii, și oferite mai multe premii; ele constau uneori în bani, dar și în animale, precum o capră cu ied și un galben pentru un învățător cu merite în instruirea adulților; o scroafă pentru învățător priceput la pomărit și 25 florini pentru un autor de carte pentru școală populară;⁸⁷⁴ toate acestea au fost obținute prin donații individuale din partea membrilor Asociațiunii, George Șandor, Patriciu Barbu, Galaction Șagău și Absolon Todea.

Din realizările sale, se mai poate aminti și contribuția financiară personală, alături de preotul și protopopul greco-ortodox Galaction Șagău, parohul Ioan Șandor și Basiliu Rațiu - fiecare cu câte 1.000 de florini - pentru înființarea unei „*case de împrumut și păstrare*,” cu un capital de o 100.000 de florini, cu scopul de a-i feri pe oamenii simpli

---

⁸⁷² *Ibidem*, p. 339-343.

⁸⁷³ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 1.

⁸⁷⁴ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 6, f. 4-7.

de fenomenul cămătăriei.⁸⁷⁵ Discuția este reluată și cu alte ocazii, dar este greu de spus dacă această inițiativă s-a și finalizat.⁸⁷⁶ A donat, în memoria soției sale, nu mai puțin de 2.000 de coroane pentru Fondul Casei Naționale, devenind astfel unul dintre membrii fondatori ai acesteia; a sprijinit masiv reconstruirea școlii primare românești din Reghin, în 1885, dar și-a adus contribuția și la dezvoltarea școlilor blăjene, cărora le-a oferit împreună cu soția - membră pe viață a Astreii - 100 de florini.⁸⁷⁷

Comerciantul **Teodor Șerban Lupu** (1786-1861)⁸⁷⁸ s-a implicat, la rândul său, în susținerea financiară a școlilor reghinene, crezul său fiind legat de potențialul pe care învățătura îl oferea tinerilor români; el considera că, o educație potrivită, conferă tinerilor adevărata virtute.

T. Ș. Lupu a contribuit la dezvoltarea învățământului românesc de la Reghin și, în anul 1834, chiar a ridicat, pe cheltuiala sa - investind o sumă uriașă în epocă, cifrată la cca 6.000 de florini - un edificiu pentru școala românească, întemeiată în localitate încă din 1782; este școala trivială, care devine una dintre cele mai bune școli de acest nivel din Transilvania. În plus, a oferit bani pentru o „*fundațiune școlară*” la Blaj, în valoare de 1.000 de florini,⁸⁷⁹ „*și pe lângă aceia, cele trebuincioase pentru dascăl și conservarea școalei le-am dat din al meu.*”⁸⁸⁰

Obișnuia să participe la examenele din școli și să ofere premii pentru elevii cei mai buni, ceea ce îl face să fie apreciat chiar de către

---

⁸⁷⁵ *Casă de păstrare și împrumut*, p. 3.

⁸⁷⁶ *Despăr. XVII alu „Societății transilvane.” Casă de păstrare*, p. 3.

⁸⁷⁷ Grigore Ploșteanu, *Patriciu Barbu*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 112-116.

⁸⁷⁸ Grigore Ploșteanu, *Teodor Șerban Lupu*, p. 226-228.

⁸⁷⁹ Grigore Ploșteanu, *Reghinul în mișcarea politică*, p. 6.

⁸⁸⁰ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 165.

Papiu Ilarian; acesta recunoaște meritele deosebite și gesturile caritabile pe care T. Ș. Lupu le face singur sau împreună cu soția, **Veronica Costa**, care, pentru sprijinul acordat revoluționarilor români pașoptiști, a fost supranumită în epocă „*Maica românilor*.”⁸⁸¹

Interesul său s-a revărsat și asupra bisericilor, pe care le-a susținut financiar. A dobândit în epocă supranumele de „*patron al școalelor și al bisericilor*”⁸⁸² din cauza donațiilor făcute și a implicării sale în refacerea bisericilor românești din Reghin, Jabenita și Solovăstru.⁸⁸³

Trebuie să amintim, de asemenea, și gesturile de mărinimie ale altor intelectuali români, mai puțin răsunătoare - la prima vedere - dar care au avut un rol însemnat în contextul evoluției generale.

George Maior (1846-1927), absolvent al Gimnaziului de la Țirgu Mureș și al Institutului Pedagogic de la Blaj, a activat timp de 42 de ani ca învățător la școala românească din Reghin și s-a dedicat, până la abandonare, idealurilor luminării națiunii române;⁸⁸⁴ apreciat în epocă drept unul dintre cei mai devotați învățători, el este răsplătit de două ori cu premiile puse în joc de Astra reghineană, al cărui membru era, și în folosul căreia acordă, în anul 1872, „*o sumă însemnată*.”⁸⁸⁵ Foarte interesant este faptul că, pentru a se înscrie în cursa câștigării premiilor, el înaintează conducerii Despărțământului documente în anii 1889,⁸⁸⁶ 1896⁸⁸⁷ și 1899⁸⁸⁸ - azi le-am spune „un fel de” curriculum vitae destul de vagi - prin care își justifică cererea, dar care oferă și amănunte interesante din viața unui dascăl. Premiul din

---

⁸⁸¹ Grigore Ploșteanu, *Teodor Șerban Lupu*, p. 227.

⁸⁸² Marin Șara, Mariana Ploșteanu, *Personalități reghinene*, p. 8.

⁸⁸³ Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, p. 37.

⁸⁸⁴ Grigore Ploșteanu, *Gheorghe Maior*, p. 163-166.

⁸⁸⁵ Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 219.

⁸⁸⁶ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 4-4v.

⁸⁸⁷ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 11-11v.

⁸⁸⁸ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 8.

1889 îl solicită, de exemplu, pentru rezultatele deosebite obținute în domeniul pomăritului în ultimii 21 de ani, dovadă a preocupărilor extrașcolare a dascălilor, care valorifică, astfel, cunoștințele acumulate în anii de școală și care schimbă ideile preconcepute ale țăranilor față de agricultura casnică.

Mai putem aminti, de asemenea, colecta, organizată în anul 1886, de **Basilu Rațiu** (1783-1870), protopopul greco-catolic al Reghinului între 1884-1888,⁸⁸⁹ pentru susținerea Societății de Lectură „Petru Maior” a studenților români de la Budapesta;⁸⁹⁰ **Petru Uilăcan** (1848-1905), cel care îl va urma în scaunul protopopesec, va contribui și el la mai buna orânduire și dotare materială a școlilor și bisericilor din protopopiat, din postura de președinte al Despărțământului reghinean al Asociațiunii, ales la 11 iulie 1896, după demisia lui Patriciu Barbu, și până în 1905.⁸⁹¹

Galaction Șagău (1843-1914), membru marcant al Asociațiunii, apoi chiar președinte - în perioada în care el a condus Despărțământul reghinean a fost achiziționat un aparat de proiecție, folosit în întreaga zonă pentru a prezenta diverse expuneri⁸⁹² - contribuie și el cu 3 florini pentru Societatea de Lectură „Petru Maior” a studenților români de la Budapesta.⁸⁹³ S-a implicat și în activitatea altor societăți, precum Reuniunea învățătorilor români

---

⁸⁸⁹ Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, p. 28.

⁸⁹⁰ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 167. Conform listei contribuabililor, sumele depuse sunt: B. Rațiu - 3 florini; A. Ternovan din Hodac - 50 cr.; T. Harșian din Beica Română - 20 cr.; N. Petru din Gurghiu - 20 cr.; I. Răcătan din Ibănești - 40 cr.; G. Lioba din Beica Maghiară - 10 cr.; I. Pop de Harșianu din Chiherul de Jos - 10 cr.; I. Pop din Petelea - 10 cr.; N. Berian din Filpișu Mare - 20 cr.

⁸⁹¹ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 30.

⁸⁹² Grigore Ploșteanu, *Galaction Șagău*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 219-220.

⁸⁹³ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 167.

greco-ortodocși din districtul VIII de învățământ al Reghinului, pe care a și condus-o, în calitate de președinte, și a înțeles importanța cărții în procesul de culturalizare. Încă din 1784, a oferit o donație destul de consistentă - 25 de florini - cu scopul înființării unei biblioteci la Deda, iar ca și protopop al Reghinului, înființează un „*cor funebral tractual*” din învățători și preoți;⁸⁹⁴ nu putem să nu amintim și cele 400 de coroane oferite, împreună cu familia, catedralei din Sibiu, unde a și fost ales assesor consistorial.⁸⁹⁵ Trebuie să-l amintim și pe **Absalon Todea** (1852-1892) - care a activat și în cadrul unor societăți culturale din afara zonei mureșene - Societatea „Iulia” din Cluj, al cărei vicepreședinte a fost pentru o perioadă de doi ani, sau Societatea diletanților teatrali⁸⁹⁶ -, cel care a lăsat urmașilor o fundație cu un capital uriaș, de 10.000 de florini, pentru scopuri bisericești și școlare și care s-a implicat și în susținerea activității Societății pentru crearea unui fond de teatru român.⁸⁹⁷

Reghinienii au purtat o destul de consistentă corespondență cu intelectuali din afara zonei mureșene, în special cu înalții ierarhi și profesori de la Blaj, de sfatul cărora țineau seama cu strictețe. Scrisorile, pe lângă faptul că ajută la schițarea unor portrete de intelectuali, oferă indicii prețioase cu privire la activitatea elitei culturale românești.

Foarte sugestive sunt schimburile epistolare avute cu canonicul greco-catolic Ioan Micu Moldovan, apreciat istoric și teolog, președinte al Astreii, după moartea lui George Barițiu care, pentru contribuțiile sale istorice, a fost ales, în anul 1895, membru al Academiei Române din București.

---

⁸⁹⁴ Grigore Ploeșteanu, *Galaction Șagău*, p. 219.

⁸⁹⁵ *Ibidem*, p. 220.

⁸⁹⁶ Grigore Ploeșteanu, *Absolon Todea*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 231-233.

⁸⁹⁷ *Transilvania*, nr. 9 din 15 septembrie 1892, p. 296.

A ajutat financiar intelectualii români, cărora le-a oferit sprijinul necesar finalizării studiilor superioare. Unul dintre aceștia a fost și Teodor Dumbravă, care, pe durata studiilor efectuate la Blaj, lipsit de banii necesari, a apelat la bunăvoința canonicului.⁸⁹⁸ De regulă, sumele trebuiau restituite lunar sau anual, după terminarea studiilor, în cazul în care fostul elev avea posibilitatea să o facă; nu existau termene limită, dobânzi sau alte restricții. Dimpotrivă, dacă era necesar, Ioan Micu Moldovan continua să ofere sprijinul său necondiționat.⁸⁹⁹

Este tocmai situația cu care s-a confruntat și Iosif Pop, fost elev al canonicului, care era deja, în anul în care îi scrie protectorului său, octombrie 1879, învățător la Reghin. Scrisoarea dezvăluie un mod de viață particulară destul de auster; salariul său nu depășea 17 florini lunar, care nu-i erau suficienți pentru a duce un mod de viață specific statutului de intelectual. Era în relații bune cu învățătorul George Maior, care l-a primit în casă și la masă, contra unei sume de 7 florini pe lună. În pofida lipsurilor materiale, aflăm că era la curent cu tot ceea ce se întâmpla în Transilvania, deoarece G. Maior era abonat la cele mai importante gazete românești ale vremii - **Transilvania, Gazeta Transilvaniei, Arhivul, Familia, Observatorul, Telegraful român** - și i le oferea spre lectură; el sau preotul ortodox local.⁹⁰⁰

Scrisoarea aruncă însă și o lumină negativă asupra dezinteresului manifestat de unii învățători din vecinătate, care nu se arată deloc atrași de lectură, deși resursele financiare le-ar permite să

---

⁸⁹⁸ Ioana Botezan, *Corespondența unor intelectuali cu Ioan Micu Moldovan în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Reghinul cultural*, 2002, nr. 6, p. 117.

⁸⁹⁹ *Ibidem*, p. 119.

⁹⁰⁰ Ioana Botezan, *Corespondența unor intelectuali din Reghin cu Ioan Micu Moldovan între 1862-1885*, în *Reghinul cultural*, 2004, nr. 7, p. 139-140.

achite sumele necesare abonamentelor. Pentru a-și completa tabloul vieții de dascăl aflat departe de protectorul său, el îi relatează lui Ioan Micu Moldovan și rezultatele unei corespondențe mai vechi purtate cu George Barițiu, precum și de înțelegerea dintre ei. Conform afirmațiilor lui, Barițiu - conștient fiind de posibilitățile de răspândire a **Gazetei Transilvaniei** în această zonă - îi propune tânărului să-i convingă pe cei cu venituri mai consistente să se aboneze, urmând ca 15 procente din suma abonamentelor astfel făcute să-i revină lui, plus 4 florini ca „*șpesă de corespondență*” și un exemplar gratuit din numerele revistei. Nu știm însă dacă această propunere s-a materializat.

Aflăm, spre finalul scrisorii, și că lucrează la un dicționar român-latin, latin-român, încă din clasa a V-a gimnazială, dar că și-a întrerupt activitatea din cauza necesității finalizării studiilor și a problemelor financiare, motiv pentru care îi solicită în continuare ajutorul financiar, dar și cărți.

Cărți îi cere și învățătorul George Maior,⁹⁰¹ mai precis, manuale școlare, necesare școlilor reghinene. Solicitarea, înaintată pe vremea în care I. M. Moldovan era directorul tipografiei blăjene, avea în vedere câte 6 exemplare din: Ioan și Bazil Rațiu, **Catehism**, Gavril Pop, **Istoria Bibliei**, Elia Chirilă, **Fizica**, **Istoria Ungariei**, **Aritmetica pentru școalele populare** etc. În plus, dat fiind faptul că în tractul Reghinului existau mai multe școli și necesitatea de manuale școlare era mare, Maior îi propune lui I. M. Moldovan să-i trimită mai multe exemplare din fiecare carte sau manual publicat, pe care el le va vinde celor din zona Reghinului, urmând ca plata să fie făcută pe măsura vânzărilor.

Pe aceeași temă - a solicitării de manuale școlare - se înscrie și corespondența cu protopopul Reghinului, Mihai Crișan. Personaj

---

⁹⁰¹ Ioana Botezan, **Corespondența unor intelectuali cu Ioan Micu Moldovan în a doua jumătate a secolului al XIX-lea**, p. 115.

destul de controversat - blamat, pe de o parte,⁹⁰² apreciat pe de alta, inclusiv pentru donația de 160 de monede romane, pe care în 1871 le-a oferit, prin intermediul lui Papiu Ilarian, Academiei Române, punând bazele cabinetului numismatic al acestui for⁹⁰³ - protopopul se arată interesat de cărțile liturgice și de manuale școlare (T. Cipariu, *Gramatica limbii române*; G. Munteanu, *Istoria Ardealului*; I. M. Moldovan, *Geografia Ardealului*; I. Bob, *Catehismul mic* etc.), pe care se obligă să le distribuie în protopopiat, să strângă banii cuveniți și să-i trimită la termenul promis tipografiei.⁹⁰⁴

Dintre corespondenți, îi mai putem aminti pe reghineanul Ioan Neamțu,⁹⁰⁵ absolvent de științe juridice, aflat într-un stagiul la Judecătoria Cercuală din Reghin, el îi dezvăluie protectorului său că, deși avea un salariu de 35 de florini pe lună (dublu comparativ cu veniturile lunare ale unui dascăl din acea perioadă; vezi cazul Iosif Pop, amintit mai sus), erau venituri modeste, care nu-i permiteau să-și dea înapoi datoria făcută pe vremea studiilor. Din acest motiv, îl roagă să amâne plata ratelor; plus, îi solicită alți 100 de florini pentru a se putea înscrie la Facultatea de Drept de la Budapesta.⁹⁰⁶ Nu cunoaștem răspunsul canonicului, dar la o astfel de dorință de studiu era greu să nu răspundă afirmativ.

Și George Rațiu a fost sprijinit să urmeze cursurile unei școli tehnice de telegrafist la Budapesta, unde, din 120 de cursanți, doar 3 erau români; a absolvit inițial dreptul și făcea practică pe lângă avocatul Todea din Reghin. Se plânge și el de neputința de a mai

---

⁹⁰² Liviu Boar, Grigore Ploșteanu, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, p. 29.

⁹⁰³ Grigore Ploșteanu, *Mihai Crișan*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 130-131.

⁹⁰⁴ Ioana Botezan, *Corespondența unor intelectuali cu Ioan Micu Moldovan în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, p. 136-140.

⁹⁰⁵ *Ibidem*, p. 115.

⁹⁰⁶ *Ibidem*, p. 114.

suporta cheltuielile de școlarizare, destul de ridicate, de lipsa banilor necesari întreținerii, cumpărării de manuale etc.⁹⁰⁷

La **Sighișoara**, intelectualii români s-au afirmat în special în domeniul contribuțiilor literar-științifice. Înțelegând rolul scrisului pentru dezvoltarea intelectuală a națiunii, sighișorenii au deschis drumul lucrărilor de specialitate în domeniile antologiei literare - prin **Aron Pumnul** (1818-1868), autorul *Lepturariului*, prima antologie a literaturii române⁹⁰⁸ și **Ilarie Chendi** (1871-1913), originar din Dârlos, autorul a 5 volume de studii critice literare, un consecvent militant exterminarea mediocratismului în cultură.⁹⁰⁹ Sau **Zaharia Boiu** (1834-1908) - al cărui nume a fost atribuit Bibliotecii Municipale Sighișoara, redactor al *Telegrafului român* între 1862-1865, un prolific autor de manuale didactice; a tradus, totodată, *Memorandumul* în limba germană.⁹¹⁰

Pe intelectualii români îi regăsim și în afara orașelor, în zonele sătești din apropiere. Foarte firesc, dată fiind componenta preponderent rurală a județului, cu sub 11 procente de urbanizare.

La **Sângeorgiu de Mureș**, **Nicolae Mureșan**, fiul preotului ortodox Simion Mureșan, s-a afirmat, atât în planul luptei politice, ca tribun și viceprefect în anii revoluției pașoptiste - arestat în mai 1848, împreună cu Vasile Moldovan, Petru Buteanu etc., reușește să evadeze - dar și pe planul activității culturale, fiind unul dintre cei care s-a implicat în organizarea Societății de Lectură a canceliștilor.⁹¹¹

La **Șeulia de Câmpie**, presa vremii remarcă, în anul 1885, progresul înregistrat în ultimii ani de școlile profesionale din

---

⁹⁰⁷ *Ibidem*.

⁹⁰⁸ *Monografia județului Târnava Mare*, p. 493.

⁹⁰⁹ *Ibidem*, p. 494.

⁹¹⁰ *Ibidem*.

⁹¹¹ Ilarie Gheorghe Opreș, *Sângeorgiu de Mureș. 150 de ani de la revoluția din 1848-1849*, Tîrgu Mureș, Pax Historica, 1999, p. 34-35.

localitate.⁹¹² Ceea ce impresiona cel mai mult era faptul că, în fiecare comună din împrejurimi, edificiul cel mai impunător era cel al școlii. Se subliniază eforturile salutare ale conducătorilor bisericii, apoi cele ale oamenilor de rând, care au înțeles importanța școlii și au contribuit la ridicarea ei, din puținul pe care îl mai aveau. Școlile din zonele învecinate - Pogăceaua, Velcheriu, Sărmaș etc. - atrăgeau, de asemenea, atenția, nu doar prin calitatea materialelor didactice sau a aspectului școlii, ci și prin cea a performanțelor obținute datorită eforturilor susținute ale dascălilor. Este remarcat, în mod special, învățătorul **Adam Maior**, care, în 8 luni, a reușit „peste așteptarea multu.” 50 de copii cunoșteau, în anul 1885, scris-cititul și totul se datora învățătorului, care a știut să-i atragă spre școală.

La **Deda**, învățătorul **Constantin Morăreanu** (1815-1903) a dus o activitate intensă de alfabetizare și educare a copiilor, în special după 1870 când, după terminarea studiilor, a revenit în locurile natale.⁹¹³ Tot la Deda, **Leon Popescu** (1854-1907), un „necunoscut,” dovedește mare generozitate atunci când oferă fondurile necesare construirii școlii primare din localitate.⁹¹⁴

La rândul lui, **Ioan Borșianu** - absolvent al școlii românești din Reghin, coleg cu Augustin Maior, apoi al Liceului grănicieresc (1890-94), al Institutului „A. Șaguna” de la Sibiu (1898) și al celui Teologic de la Cluj în 1926 - își începe activitatea ca învățător la Deda, în 1894. A fost un deschizător de drumuri, deoarece lui i se datorează organizarea primului cor școlar și bisericesc din Deda, înființarea primei biblioteci și a primei bănci populare din localitate.⁹¹⁵ Între anii 1916-1918, a fost deținut politic de către austrieci, iar după

---

⁹¹² *Correspondența noastră din comitate. Șeculia de Câmpia*, p. 3.

⁹¹³ Viorel I. Borșianu, *Deda - consemnări cultural istorice*, p. 32.

⁹¹⁴ *Ibidem*, p. 34.

⁹¹⁵ *Ibidem*, p. 35.

1918, a devenit membru în Consiliul și Senatul Național Român Județean din Reghin.

Originar tot din Deda, dintr-o familie de țărani, **Teodor Ceontea**⁹¹⁶ (1848-1908) a urmat cursurile gimnaziale la Reghin, liceul la Blaj, apoi studii superioare la Graz și Viena. S-a stabilit la Arad, fiind unul dintre animatorii Societății „România Jună” din Viena. Chiar dacă și-a desfășurat activitatea departe de locurile natale, a păstrat legătura cu românii de aici, trimițând permanent, în special după 1900, ziare, reviste, diverse publicații folositoare comunității.

La **Gurghiu** s-a afirmat preotul **Ioan Lupu** - „*Domnul*,” cum era supranumit în epocă; în timpul războiului de independență, el a adunat, de la oamenii din Hodac, Ibănești și Solovăstru, 43 de florini și 2 taleri de argint, ca ajutor pentru cei de pe front, într-o acțiune pusă sub egida Astei.⁹¹⁷ Ioan Lupu a fost adeptul unui principiu preluat din lumea romană, de la Epictet: „*învățătura este aur care are preț oriunde;*” a donat teren pentru construirea unei școli noi în localitate și i-a convins pe săteni să-și trimită copiii la școală; a înregistrat o activitate didactică intensă, atât în școală, cât și în afara ei; a activat și în funcția de consilier comunal, ca membru al Băncii „Mureșana” din Reghin, fiind totodată reprezentant al localității sale natale, Cașva, în Asociațiune.⁹¹⁸

Tot în zona Gurghiului, în comuna **Habic**, s-a afirmat și un alt tânăr cleric, învățător provizoriu la școala din localitate. În numai două luni, **P. Gorea** a reușit să înființeze un cor pe mai multe voci, format din plugarii din zonă, care aveau în repertoriu cântări bisericești și naționale, spre mândria bătrânilor satului și a întregii comunități. Dascălul, absolvent al Blajului, era foarte activ; organiza regulat prelegeri pe diverse teme, având ca public tinerii de ambe

---

⁹¹⁶ *Ibidem*, p. 40.

⁹¹⁷ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului*, p. 168.

⁹¹⁸ *Ibidem*.

sexe; acestea erau atât de interesante - se spune -, încât tinerii nu mai pierdeau serile discutând nimicuri, ci, în patru seri pe săptămână, mergeau la școală să-l asculte pe dascălul lor, „care știe să atragă pe ascultătorii săi,” conștient că „nu pe piatră, ci în pământu roditoru aruncă nobila sămânță.”⁹¹⁹

În apropiere, la **Hodac, Alexandru Nicolescu**⁹²⁰ (1856-1922), care a activat ca preot la Stânceni, a construit pe cheltuiala proprie biserica de la Meștera, după modelul Sfintei Sofia de la Constantinopol; a fost și membru al Astrei începând cu anul 1885.

În aceeași perioadă, tot în planul învățământului, s-a afirmat și învățătorul **Vasile Duma** (1864-1936),⁹²¹ foarte activ în activitățile sale didactice - în solicitarea adresată conducerii Astrei reghinene, el afirma că din cei 100 de copii de vârstă școlară din Hodac, 66 știau să scrie și să citească fluent -, motiv pentru care, Despărțământul Astra din Reghin, al cărui membru era, îl premiază la 11 iunie 1889.⁹²²

Fidel principiilor Astrei, ueia dintre direcțiile principale de acțiune - avem în vedere prelegerile populare - Vasile Duma este autorul unei dizertații despre originile poporului român, pe care o prezintă la Jabenita, la 14 august 1888, în cadrul Adunării Generale a Reuniunii învățătorilor români ortodocși din Reghin; având la bază o lectură vastă, el încearcă să demonstreze, cu argumente științifice, originile românilor.⁹²³

---

⁹¹⁹ *De lângă Gurghiu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 6 din 9 / 21 ianuarie 1890, p. 2.

⁹²⁰ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului*, p. 168.

⁹²¹ Grigore Ploșteanu, *Vasile Duma*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 132.

⁹²² DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 6-6v.

⁹²³ Grigore Ploșteanu, *Vasile Duma*, p. 133.

La **Ibănești** s-a născut primul bibliotecar al Astei - **Nicolae Petra Petrescu** (1848-1923)⁹²⁴ - care a activat și în conducerea Băncii „Albina.” Activitatea publicistică este una de excepție, el publicând în aproape toate revistele din Transilvania; este autorul *Monografiei Institutului de credit și economie Albina*, pentru perioada 1872-1897, a numeroase articole în care tratează probleme de economie, aspecte istorie, dar și povestiri, culegeri de folclor, traduceri.

La **Solovăstru**, sat pe Valea Gurghiului, în apropiere de Reghin, a activat preotul **Simion Zehan**⁹²⁵ (1864- ?), una dintre acele personalități care marchează locul. Portretul său este cel al unui preot modest, de țară, care a înțeles importanța educării oamenilor simpli din comunitatea pe care a slujit-o, cu profund devotament, timp de decenii și care s-a dedicat, fără rețineri, acestui nobil ideal.

A absolvit studiile gimnaziale la Blaj, apoi și-a continuat pregătirea teologică la Seminarul de la Ungvar, unde, conform documentelor școlare, în primul an de studii - 1885-1886 - își dovedește calitățile intelectuale, ca bun cunoscător al limbilor maghiară, germană și franceză, obținând la disciplinele de bază calificativul eminent.⁹²⁶ Continuă apoi studiile la Seminarul Teologic de la Timișoara, până în 1889. După o carieră didactică desfășurată în mai multe sate românești, în ianuarie 1895, prin decretul nr. 56, este numit învățător la Gurghiu.⁹²⁷

---

⁹²⁴ Ilie Frandăș, *Valea Gurghiului*, p. 168.

⁹²⁵ *Ibidem*.

⁹²⁶ Luminița Wallner Bărbulescu, *Considerații privind formarea intelectuală a preoșimii greco-catolice din dieceza Lugojului în perioada episcopului Victor Mihályi de Apșa*, în *Analele Banatului*, s.n., *Arheologie-Istorie*, 2006, tom XIV, nr. 2, p. 158 - <http://www.infotim.ro/mbt/publicatii/ab.htm> (nedatat)

⁹²⁷ *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200*, Blaș, Tipografia Seminariului Archidieceșan, 1900, p. 782.

Bine educat, realist și visător în același timp, el a înțeles, cu siguranță, de la început importanța educării poporului - „o îndatorire foarte adecvată timpului nostru”⁹²⁸ - și a încercat - ne-o dovedește limpede implicarea lui în mișcarea astristă - să pună în practică idealurile Asociațiunii.

Devine membru al Astei reghinene în 1892,⁹²⁹ când este deja paroh la Cașva,⁹³⁰ iar în 1912, în urma alegerilor organizate în cadrul Despărțământului, a fost ales membru în comitetul de conducere, alături de protopresbiterul Vasile Duma, de parohul Greg. Nicoară și de medicul Liviu Tilea.⁹³¹

Simion Zehan a desfășurat o intensă activitate de culturalizare și educare a poporului sub auspiciile Astei. Respectând cu strictețe obiectivele Asociațiunii, el a susținut mai multe conferințe, prelegeri, atât în propria-i parohie, cât și în localitățile din jur. Tematica foarte generoasă a subiectelor abordate trădează pregătirea lui intelectuală de excepție, interesul pentru domenii diverse: cunoașterea trecutului istoric, ca fundament pentru înțelegerea prezentului, cultura bisericească și importanța educației și, nu în ultimul rând, sănătatea fizică și morală a oamenilor. Astfel, într-un raport al comitetului, redactat la 10 august 1909,⁹³² se arată că, împreună cu vicepreședintele Despărțământului, Ariton M. Popa, el a susținut mai multe conferințe în comunele din jur: Cașva, Gurghiu, Hodac, Brețc,

---

⁹²⁸ Unul din principiile fundamentale ale educației creștine; vezi în acest sens Pr. Isidor Mărtincă, *Misiunea Bisericii de a promova știința, cultura și civilizația*, în vol. *Școlile greco-catolice ale Blajului. 250 de ani de credință și cultură*, Blaj, Editura „Buna Vestire,” 2004, p. 165.

⁹²⁹ *Protocol luat în ședința adunării generale a desparțământului XXVI al asociațiunii transilvane ținută în Reghiu la 24 Iulie st. n. 1892*, DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dos. nr. 10, f. 7-8.

⁹³⁰ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dos. nr. 26, f. 3^v-4.

⁹³¹ *Despărțământul Reghin al Astei. 1874-1940*, p. 159-160.

⁹³² DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dos. nr. 29, f. 14-15.

Solovăstru, Reghin, Deda etc.; iar în raportul din 2 august 1911,⁹³³ sunt menționate câteva din titlurile acestor prelegeri: *Despre biserică și școală* (Solovăstru); *O schiță despre Istoria poporului românesc dela început până în zilele noastre* (Teleac); *Despre superstițiuni* (Sedrieșul Mare); *Despre însemnătatea bisericii și școlii în legătură cu istoria poporului român* (Urisiul Inferior); *Despre unele scăderi ale poporului român* (Hodac); *Scopul și Organizațiunea Asociațiunei* (Idicel); *Despre alcoolism* (Cașva); *Despre istoricul Gurghiului* (Hodac); *Plăgile societății după război* (Hodac); *Istoria cetății Gurghiului* (Gurghiu). Impactul acestor prelegeri asupra publicului este considerabil, dacă ținem seama de participarea masivă a localnicilor la astfel de activități - 500-600 de persoane.

Dintre exemplele pozitive, mai trebuie să amintim și inițiativa lui **Mihai Fulea** care, în preajma anului 1848, a preluat parohia de la **Săcalu de Pădure**. Originar din Nazna, sat din apropierea Tîrgu Mureșului, preotul Fulea a urmat cursurile Seminarului de la Sibiu și a fost hirotonit preot la Arad; depășește însă cu mult atribuțiile sale de preot, implicându-se în mod activ în evenimentele de la 1849-49, fiind membru, alături de Constantin Romanu Vivu, în Legiunea XII. Împreună cu nepotul său, Dănilă Baci, preotul Fulea a pus bazele unui fond - **Fondul „Fulea-Baci”** - pentru ajutorarea elevilor săraci, dar silitori, pentru a le oferi premii. Fondul de bază se ridica la suma de 500 de florini și era administrat de către biserică; nevoiașii puteau să și împrumute bani din acest fond, caz în care dobânda percepută se cifra la 5 procente.

Mai mult, preotul Fulea a înființat și o magazie de cereale, de unde sătenii nevoiași puteau împrumuta de câte ori aveau nevoie.⁹³⁴

---

⁹³³ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dos. 29, f. 12-13.

⁹³⁴ Romulus Sever Todea, *Săcalu de Pădure. Monografie*, București, Editura A. A. P., 2001, p. 84-85.

Există, însă, și unele exemple negative de inițiative individuale, pe care nu le putem trece cu vederea și care nu fac decât să arunce o umbră de îndoială asupra intențiilor reale ale unor intelectuali români sau să pună în evidență generozitatea îndoielnică a unor gesturi. *Unu cetațianu interesatu de școla romana* semnaleză în paginile **Gazetei Transilvaniei**⁹³⁵ cu tristețe și resemnare, o situație destul de neplăcută, care pune într-o lumină negativă o inițiativă ce s-a dorit a fi în folosul unei școli locale, reghinene. Astfel, în lipsa unui fond care să suplimenteze veniturile școlii, încă din 1854, un grup de intelectuali români, „*cu poteri unite*,” a avut inițiativa constituirii unui fond bănesc, provenind din „*darea de baluri, colecte etc.*,” în puțini ani, până în 1859, au reușit să strângă cca 3.000 de florini, sumă pe care, cu documente care justificau sursele de proveniență, au pus-o la dispoziția Blajului, „*spre revisuire*.” Fondul a rămas nefolosit o vreme, din motive obiective, pe care autorul nu le amintește; în anul 1866, cu prilejul vizitei efectuate la Reghin de către „*consilierul școlar Dr. Maioru*,” pentru mai buna valorificare a banilor strânși, a fost constituită „*eforia statatoria*,” avându-l ca președinte pe Gregoriu Bardosi, ajutat de un consiliu format din cinci membri din „*partea inteligenții*.” La momentul consemnării acestor informații, situația fondului era incertă: președintele Bardosi, numit asesor la Tabla Regească de mai mult de un an și jumătate, a părăsit Reghinul ducând cu el atât documentele fondului, cât și banii. Somat să restituie bunurile luate, Bardosi a refuzat să se supună.

Și **femeile** se implică, la rândul lor, în activitățile cultural-educative; pe lângă listele care dovedesc participarea lor la evenimentele organizate de către o societate majoritar masculină, femeile se afirmă prin spiritul lor organizatoric, prin voință. Chiar

---

⁹³⁵ *Reginu 1-a Ian. 1869*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 3 din 12 / 24 ianuarie 1869, p. 2.

dacă rolul lor este unul de mai mică importanță - în condițiile în care, chiar în societatea europeană, abia la cumpăna secolelor XIX-XX femeile devin mai active în viața publică.⁹³⁶

De altfel, în perioada la care ne referim, *femeia* a fost percepută ca alteritate - așa cum bine remarcă Simona Stiger;⁹³⁷ întotdeauna pe locul al doilea, în comparație cu bărbatul. Cu toate acestea, într-o epocă în care, deși bărbatul continuă să conducă și să aibă întâietate, el înțelege importanța instruirii femeii, dar în limitele servirii familiei, pentru a deveni o bună coordonatoare a gospodăriei. Și atât. Cercetătoarea amintită consideră că nu este vorba de o emancipare reală, ci mai degrabă de o reflectare a femeii într-o matrită care respectă întocmai tipicul masculin.⁹³⁸

În lumea românească, emanciparea femeii își găsește și o explicație cu conotații religioase și care se fundamentează, totodată, pe deschiderea spre cunoaștere: după conștientizarea perceptelor biblice conform cărora, femeia este egala bărbatului, atitudinea față de femeie s-a schimbat atât în mediul familial, cât și în cel social.⁹³⁹ Dumnezeu a făcut oamenii egali, nu i-a înzestrat pe bărbați cu drepturi mai mari decât pe femei. Dacă, din punct de vedere spiritual,

---

⁹³⁶ Ilustrative sunt, în acest sens, lucrările istoricilor Gisela Bock, *Femeia în istoria Europei*, Iași, Editura Polirom, 2002, Stana Buzatu, *Condiția femeii - dimensiune a progresului contemporan*, București, Editura Politică, 1979 și Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Editura Meridiane, 2003.

⁹³⁷ Simona Stiger, *Imaginea femeii la românii ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea*, în vol. *Călători prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, coordonatori Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Academie Română. Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 167.

⁹³⁸ *Ibidem*.

⁹³⁹ Joanu Georgescu, *Educațiunea femeiei*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si scientificu*, nr. 6 din 15 martie 1886, p. 92.

femeia este egala bărbatului, de ce nu s-ar ține cont de egalitate și în ceea ce privește accesul la educație?⁹⁴⁰

La noi, imaginea femeii a fost reflectată în unele periodice cu destul de largă circulație, dar articolele sunt scrise de bărbați și sunt adresate unui public în mare măsură masculin. Cu puține excepții; Helena Georgescu - despre care știm doar că era învățătoare, dar nu știm unde - semnează două articole sugestive în **Foaia scolastică**,⁹⁴¹ organul de presă al școlilor românești, în care trage un semnal de alarmă față de ceea ce însemna, în epocă, starea intelectuală a femeii, dar și față de sistemul de învățământ în general. La bază stă ideea că fata / femeia ar trebui deplânsă pentru izolarea în care trăiește, chiar dacă nici băieții de vârstă școlară nu se bucură de mult mai multe avantaje, în condițiile lacunelor existente în sistemul de învățământ. Dar, fără măsuri concrete de educare a fetelor, românii sunt în pericol de a avea în viitor mame și soții needucate, care nu se vor putea achita de responsabilitățile care le revin.

Foaia scolastică revine destul de des asupra problemelor cu care se confruntă femeile românce în epocă; în condițiile în care sunt mai puțin vizibile în viața socială, ele se confruntă cu o serie de probleme care apasă greu asupra lor, împiedicându-le dezvoltarea intelectuală. Prin statutul social, într-o „societate barbară,” aproape exclusiv masculină, mai puțin evoluată, femeia este doar o servitoare; dar orice societate dezvoltată acceptă și respectă rolul femeii, pe care o așează pe poziții de relativă egalitate cu bărbatul.

---

⁹⁴⁰ P. Ungureanu, *Ce-va despre educațiunea femeilor*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 15 din 1 / 13 - 15 / 27 decembrie 1881, p. 179.

⁹⁴¹ Helena Georgescu, *Câte-va cuvinte referitorie la creșterea fetitelor de pre la sate*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 1 din 1 / 13 ianuarie 1879, p. 4-5 și nr. 2 din 15 / 27 ianuarie 1879, p. 13-14.

Dacă în societățile dezvoltate s-a demonstrat clar influența mamei educate asupra copiilor, la noi, acest lucru nu face decât să continue să fie un deziderat, care trebuie atins. O mamă și o soție educată contribuie decisiv la ridicarea familiei; prin extensie, femeile educate contribuie la creșterea gradului de educare a societății.

Școala reprezintă singura soluție pentru emanciparea femeii; în școală, ea poate învăța să devină o mamă mai înțeleaptă și o gospodină mai bună, deoarece, ea nu știe nici măcar cum să valorifice ceea ce îi oferă gospodăria și grădina. Din familie, fetele nu au ce învăța, pentru că și mamele lor sunt destul de neștiutoare, deși pe motivul că, oricum nu o să le fie de folos învățăturile, că „*nu vrea să facă nemenea din ele preutese,*” nu se dă importanță anilor de studiu.⁹⁴²

Prin școală, se urmăresc, la nivelul instruirii feminine, aceleași obiective ca și în cazul învățământului masculin: educație pentru emancipare individuală - ca fundament pentru cea națională, dar și sfaturi practice, pentru a evolua la nivel de gospodărie. Odată educată, femeia poate fi autoarea unor reforme, atât în gospodăria proprie, cât și în societate. Avantajele sunt simple și ușor de intuit: casă mai curată, gospodărie mai îngrijită, copii mai curați vestimentar și mai bine educați etc.⁹⁴³

Pentru instruirea femeii - considerată drept una dintre „*problemele cele mai mari*”⁹⁴⁴ propuse spre rezolvare în epocă - se lansează și apeluri în vederea înființării de școli pentru fete, școli în care să activeze învățătoare bine educate, harnice, devotate, care să nu se teamă de efortul care le așteaptă.

Semne ale interesului pentru educarea femeilor se observă încă, din primii ani ai secolului al XIX-lea, în toate zonele locuite de

---

⁹⁴² P. Ungureanu, *Ce-va despre educațiunea femeilor*, p. 178-182.

⁹⁴³ Helena Georgescu, *Câte-va cuvinte referitorie la creșterea fetitelor*, p. 13-14.

⁹⁴⁴ Joana Georgescu, *Educațiunea femeiei*, p. 91.

români. Fără pretenția de a compara situația învățământului pentru fete din toate cele trei țări românești - dată fiind conjunctura și evoluția politico-socială diferită - nu putem totuși să nu amintim faptul că în afara arcului carpatic, la București, încă din 1815, a fost deschisă o școală de fete, sub patronajul - firesc - al unei femei, Aneta Cavalini.⁹⁴⁵ Modelul este preluat și în alte orașe inclusiv în Moldova unde, din 1831, funcționa o școală pentru „nobile domoașele.”⁹⁴⁶

În Transilvania, avem pentru secolul al XIX-lea drept centru - reper pentru educarea fetelor Sibiul, unde funcționa încă din 1733 așa-numita „Școală a Ursulinelor,” iar ulterior, Institutul de Tinere Demoazele, din 1835.⁹⁴⁷ Tot aproape, la Năsăud, funcționa și „școala de fete,” înființată în 1826, iar la Brașov își desfășura activitatea, deja în 1829, „școala de fetițe.”⁹⁴⁸

Un pas îmbucurător în sensul educării femeilor s-a materializat și prin înființarea Școlii de Fete de la Sibiu, aflată sub egida Astei. Chiar dacă, la sate, situația nu era deloc îmbucurătoare, izolarea și analfabetismul fiind mult mai vizibile.⁹⁴⁹

După revoluția pașoptistă, educarea fetelor a continuat să preocupe intelectualitatea, astfel încât, se ajunge chiar la introducerea unor materii inedite, precum lucrul de mână.⁹⁵⁰ Iar la Brașov, în 1850,⁹⁵¹ la inițiativa *Renuniunii Femeilor Române* s-a înființat o școală de fete orfane, care după 1877, a asigurat chiar și retribuția dascălilor.⁹⁵²

---

⁹⁴⁵ Anghel Manolache, Gheorghe Pirnuță, *Istoria învățământului*, p. 109.

⁹⁴⁶ *Ibidem*, p. 110.

⁹⁴⁷ *Ibidem*, p. 111.

⁹⁴⁸ *Ibidem*.

⁹⁴⁹ P. Ungureanu, *Ce-va despre educațiunea femeilor*, p. 180.

⁹⁵⁰ Anghel Manolache, Gheorghe Pirnuță, *Istoria învățământului*, p. 186.

⁹⁵¹ *Ibidem*.

⁹⁵² *Ibidem*, p. 299.

Date fiind aceste inițiative, este foarte limpede că educarea fetelor capătă o importanță aparte în toate zonele românești. Faptul că fetele au acces la studii, la educație, dovedește și capacitatea lor naturală de asimilare de cunoștințe.

Mai mult, de remarcat faptul că, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, după ce s-a liberalizat accesul femeilor la studii universitare, 31 de femei de etnie română au studiat la universitățile din Viena, Praga, Berlin, Leipzig și Weimar, specializându-se în diverse domenii, precum muzica, filosofia, medicina.⁹⁵³

Spațiul mureșean nu face excepție de la aceste preocupări; în 1840, a luat ființă la Sighișoara o „școală mai înaltă pentru fete,”⁹⁵⁴ fără însă a putea preciza cu exactitate numărul elevelor sau disciplinele învățate. La Luduș, situația pare să fie relativ clarificată; deși informațiile ulterioare sunt lacunare, Balász Orbán (1829-1890), un intelectual de origine secuiască, ce a cunoscut destul de bine realitățile din Transilvania, afirma, în anul 1871, că la Luduș exista „un oficiu poștal, farmacie, cerc de lectură și o școală de fete.”⁹⁵⁵ Nu cunoaștem însă amănunte privind numărul elevelor, numele dascălilor sau rezultatele obținute în timp. Cu toate acestea, dacă ne raportăm la activitatea școlară generală din oraș, devenit centru administrativ al Plasei Luduș după 1850 - avem în vedere organizarea de coruri în cadrul școlilor, a unor echipe de dansuri, grupuri de soliști vocali sau chiar redactarea și distribuirea unor publicații cu specific pedagogic, precum **Familia și școala** din 1892, **Foaia învățătorului popular** etc. - ne îngăduim să nu punem sub semnul îndoielii calitatea învățământului local.

---

⁹⁵³ Szögi László, *Studenți români din Transilvania*, p. 59.

⁹⁵⁴ Anghel Manolache, Gheorghe Pîrnuță, *Istoria învățământului*, p. 111.

⁹⁵⁵ *Monografia orașului Luduș*, p. 93.

Și la Târnăveni presa vremii menționează o „școală civilă de fete,”⁹⁵⁶ înființată în anii 1870-1871;⁹⁵⁷ rolul acesteia era unul dublu: pe de o parte, oferea fetelor o șansă la educație, iar pe de altă parte, era o reacție la politica oficială, care avea în vedere înființarea a cât mai multe școli de stat, ca instrumente de maghiarizare.

În cazul familiilor cu o stare materială mai bună, fetele erau, uneori, trimise la studii în orașele mai bine dezvoltate; dar, întrebările la care se revine constant sunt: se poate vorbi de o educație potrivită pentru femeile din epocă? Le face aceasta să fie demne de a fi mame, soții, sprijin pentru soți și familii? Aceasta deoarece, deși conform legislației în vigoare, școala era obligatorie pentru fetele cu vârsta cuprinsă între 6-12 ani, disciplinele studiate, în special în zona urbană și a familiilor bogate, nu corespundeau intereselor reale și nu ofereau cunoștințele necesare unei vieți mai ordonate. Dimpotrivă; dacă au noroc - se spune în epocă - ele pot să învețe rugăciunile și poate scris-cititul;⁹⁵⁸ dar, cel mai mult, se insistă în lumea clasei elitare financiare asupra cunoștințelor de limbi străine - franceza, germana, maghiara - mai puțin limba română, ceea ce duce la pierderea specificului național. În plus, accentul pe învățarea unor specialități - muzică, pian etc. - nu face decât să contribuie la diluarea învățământului. Astfel încât, după absolvire, româncele nu știu nimic.⁹⁵⁹

Și **Telegraful Român** a lansat în anul 1856 o amplă campanie pro-feministă, în cadrul căreia se subliniau principalele beneficii ale existenței unei elite intelectuale feminine, căreia îi putea fi încredințată educația copiilor în școli, îi era deja încredințată soarta

---

⁹⁵⁶ *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 61 din 16 / 28 martie 1890, p. 2.

⁹⁵⁷ Vasile Zehan, *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 110 din 17 / 29 mai 1890, p. 2-3.

⁹⁵⁸ P. Ungureanu, *Ce-va despre educațiunea femeilor*, p. 181.

⁹⁵⁹ *Ibidem*.

gospodăriei, se putea implica în activități publice-sociale, culturale etc., artistice, care să-i solicite interesul și să-i ofere un cadru adecvat de manifestare.⁹⁶⁰

Foarte interesant este punctul de vedere exprimat tot în **Telegraful Român**: „Când vom înțelege și noi, românii, că având mame culte, întreit mai iute vom ajunge la cultură și încă la o cultură temeinică? Când vom prețui Reuniunea femeilor române și școala acesteia?”⁹⁶¹

Treptat, femeile își vor construi propriul mesaj, pe care îl vor transmite și pe care îl vor susține prin intermediul unor reuniuni. Astfel de reuniuni ale femeilor se regăsesc în toate orașele Transilvaniei; ele discută probleme legate de educație, de emancipare reală din postura de casnice și mame, se implică în organizarea unor evenimente publice, baluri caritabile, petreceri de vară, colecte alături de soții, tații sau frații lor etc.

Una dintre marile doamne ardeleni - Elena Densușianu - afirma, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, că viața social-politică din Transilvania este determinată de două direcții esențiale: naționalismul și emanciparea femeii, care sunt strâns legate între ele. În plus - se spune în epocă - adevărata emancipare a femeii nu înseamnă așezarea ei pe un plan egalitar cu bărbatul, ci conferirea acelor fundamente care o transformă din casnică, soție și mamă desăvârșită într-un factor esențial în viața comunității. Deci, emancipare nu înseamnă ca femeia să ia locul bărbatului, ci să-l completeze pe acesta, în special în domeniul educației copiilor.⁹⁶²

Pe fondul culturalizării generalizate, a tendinței de răspândire a culturii în toate mediile sociale, culturale etc., femeia devine, deci, un beneficiar implicit al procesului de alfabetizare, care o va ajuta să-și

---

⁹⁶⁰ Simona Stiger, *Imaginea femeii la românii ardeleni*, p. 168.

⁹⁶¹ *Ibidem*, p. 173.

⁹⁶² *Ibidem*, p. 171.

depășească condiția intelectuală și socială.⁹⁶³ Mai mult, iese din starea de izolare casnică la care a fost condamnată de secole de istorie și pătrunde, decis, în lumea de afară. La Săbed, de exemplu, cu ocazia adunării Despărțământului Astrei mureșene, s-a întâmplat și un fapt sugestiv: în condițiile în care protopopeasa din Țirgu Mureș a purtat veșminte din zona Seliștei, și cum săbedencele erau foarte încântate de aceste veșminte, un grup de femei de aici s-au dus la Țirgu Mureș, au cerut modelul de la preteasă și au pus în practică ceea ce au învățat.⁹⁶⁴

În acest context, faptul că și „doamnele” își găsesc locul în revirimentul cultural al epocii, nu poate decât să ne satisfacă. Le regăsim pe scenă, recitând sau interpretând un rol într-o piesă de teatru sau dovedindu-și calitățile vocale prin operă (concertul de la Reghin din 1890 susținut de Maria Crișan din Sibiu și profesorul N. Popovici din Brașov⁹⁶⁵ sau sărbătoarea din 11 februarie 1892, care o include în program și pe fiica parohului din Hodac, Aurelia Târnoveanu, care a cântat *Mărirea strămoșilor*.⁹⁶⁶)

Le aflăm pe listele de membrii ale unor asociații culturale, precum Astra, implicându-se în organizarea marilor momente din viața Asociațiunii. Procesele verbale ale ședințelor Astrei reghinene confirmă prezența femeilor în rândul membrilor; în cadrul adunării din 11 iunie 1889, de exemplu, se aprobă cererea de aderare a protopopesei din Idicel, **Maria Șagău**, a văduvei preotului din Cuișdiu, **Anastasia Șandor** și a proprietarei din Reghin, **Agapia**

---

⁹⁶³ *Ibidem*, p. 167.

⁹⁶⁴ *Asociațiunea transilvană. Adunarea generală a despărțământ. XXIV (M.-Oșorhei)*, p. 3.

⁹⁶⁵ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 36.

⁹⁶⁶ *De lângă Reghinu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 41 din 21 februarie / 4 martie 1892, p. 3. Semnează P. d. M.

Crișan.⁹⁶⁷ Același document oferă și lista tuturor membrilor înregistrați, ordinari sau ajutători; din totalul de 28 de membrii, 3 sunt femei, la care se adaugă și cele trei doamne nou înscrise.⁹⁶⁸ Se observă, cu mici excepții, că sunt soțiile sau fiicele celor implicați în viața asociației, deși acest aspect nu trebuie să afecteze importanța gestului. Că femeile sunt pomenite numai ca soții sau fiice ale unor personalități masculine deja cunoscute și mai mult în contextul organizării unor evenimente culturale sau caritabile, se datorează - se consideră în presa de la sfârșitul secolului al XIX-lea - faptului că cei care scriu în gazete sunt mai degrabă interesați să pomenească despre faptele unor bărbați, asemeni lor, și că educația femeilor, informațiile despre ele sunt considerate destul de neinteresante.⁹⁶⁹

„Femeile *Astrei reghinene*” sunt invitate și când se anunță hotărârea Comitetului Central de la Sibiu de a organiza Adunarea Generală pentru anul 1890, la Reghin; mai mult, în protocolul ședinței din 25 mai, când se stabilesc responsabilitățile specifice organizării evenimentului, le sunt atribuite sarcinile legate de „arangiarea concertului și eventual a teatrului;” din cei 15 membrii ai comitetului, 11 sunt femei.⁹⁷⁰

Identificăm numele femeilor în rândul celor care se abonează la ziare sau își constituie propria bibliotecă etc. Interesant este faptul că, în 1874, la Turda, biblioteca populară era deservită de o bibliotecară femeie, al cărei nume însă nu ne este cunoscut.⁹⁷¹ Sau chiar printre cei care scriu, precum **Maria Șuțu** - fiica preotului Ioan Mureșan din

---

⁹⁶⁷ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 7, f. 2.

⁹⁶⁸ *Ibidem*, f. 3.

⁹⁶⁹ P. Ungureanu, *Ce-va despre educațiunea femeilor*, p. 178-182.

⁹⁷⁰ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 8, f. 11.

⁹⁷¹ Ioachim Crăciun, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi*, în vol. *Omagiu Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, s.n., 1940, p. 366.

Șardu Nirajului, născută în 1836; ea își publică amintirile, ajutată de Grigore Maior, care facilitează apariția lor în *Gazeta Transilvaniei*,⁹⁷² sau „**Maria din Câmpia**,” care semnează în *Gazeta Transilvaniei* o informare cu privire la o petrecere de vară desfășurată la Luduș, în august 1898;⁹⁷³ sau **Helena Georgescu**, deja amintită, care pune în discuție în *Foaia școlastică* importanța educării femeii.⁹⁷⁴

În zona mureșeană, printre cei care oferă donații în bani sau bunuri pentru cei nevoiași, o putem aminti pe **Carolina Orbonaș** - care, alături de soțul ei Mihail Orbonaș, sprijină financiar numeroase instituții de învățământ din întreaga Transilvanie, devenind totodată membră activă și „*pe viață*” a Reuniunii Femeilor din Sibiu și din Reghin;⁹⁷⁵ ea colectează, în anul 1881, bani pentru Societatea de Lectură „Petru Maior” a studenților români de la Budapesta; printre contribuabili, se numără, în calitate de persoane individuale, și **Ecaterina Orbonaș** 2 florini,⁹⁷⁶ iar **Ecaterina Șchiopul**, **Agapia Marinovici**, **Maria Cetățeanu** și **Maria Zeuneanu** cu câte 1 florin fiecare.⁹⁷⁷ Carolina Orbonaș, născută în familia comercianților Marinovici, era chiar patroana școlii românești din Reghin, pe care a sprijinit-o financiar decisiv.⁹⁷⁸

O putem aminti, de asemenea, pe **Veronica Costa** - soția comerciantului Teodor Șerban Lupu - care participă alături de soțul ei

---

⁹⁷² Melinte Șerban, *Evocări istorice și literare*, Tîrgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2001, p. 21-22.

⁹⁷³ *Marginea Câmpiei*, p. 3.

⁹⁷⁴ Helena Georgescu, *Câte-va cuvinte referitorie la creșterea fetitelor*, p. 13-14.

⁹⁷⁵ Grigore Ploșteanu, *Mihail Orbonaș*, p. 194.

⁹⁷⁶ Grigore Ploșteanu, *Banca „Mureșana*,” p. 167.

⁹⁷⁷ Grigore Ploșteanu, *Aspecte ale vieții culturale*, p. 33.

⁹⁷⁸ Dumitru Gherman, *Arborele genealogic al familiei de ctitori Marinovici*, p. 60.

la activitățile filantropice, vizitând școli, asistând la examenele elevilor și oferind premii în bani și haine; sau pe soția lui Galaction Șagău, care a participat la expoziția națională de la Sibiu, din anul 1882, cu diverse obiecte realizate în casă, obținând premiul III și o diplomă de recunoștință din partea organizatorilor.⁹⁷⁹ Tot un gest de recunoștință este cel al învățătorului reghinean George Maior, care aduce mulțumită publică celor trei doamne reghinene - Maria Cetățianu, născută Crișan, Carolina Orbonaș, născută Marinovici și **Elena Barbu**, născută Grecu, care, în vara anului 1880, au participat la examenele școlare și au oferit 2, respectiv ultimele două câte trei florini drept premii pentru elevii cu rezultate bune.⁹⁸⁰

La Sighișoara, o putem aminti pe **Ioana Moldovan**, născută Boiu, care a lansat în anii războiului de independență a românilor un apel de solidaritate, reușind să colecteze atât bani, cât și materiale folosite soldaților aflați pe front. Ea însăși a oferit cearceafuri, cămăși și pânză.⁹⁸¹ Nu este o contribuție de natură culturală; am considerat însă necesară amintirea gestului de solidaritate prin prisma rolului și a implicării femeii în problemele majore ale societății. Cu atât mai mult cu cât, pentru inițiativele sale repetate, Ioana Moldovan a fost chiar condamnată, în primăvara anului 1895, la 10 zile de închisoare de către autorități.⁹⁸²

Un exemplu sugestiv și, totodată, extrem de interesant este cel al **Anetei Zehan** care, după înființarea comitetului Societății pentru Crearea unui Fond de Teatru Român din Târnăveni, a devenit președintele acestuia în primii ani ai secolului al XX-lea.⁹⁸³ De altfel,

---

⁹⁷⁹ Grigore Ploșteanu, *Galaction Șagău*, p. 219.

⁹⁸⁰ *Mulumita publica*, în *Foia Scolastica. Organu pedagogic-didacticu pentru scolele romane*, nr. 14 din 5 / 27 iulie 1880, p. 112.

⁹⁸¹ *Telegraful român*, nr. 52 din 3 / 15 iulie 1877, p. 210.

⁹⁸² *Tribuna*, nr. 61 din 16 / 28 martie 1895, p. 245.

⁹⁸³ Grigore Ploșteanu, *Pentru un teatru național*, p. 21.

văduva avocatului Vasile Zehan a condus și Reuniunea Femeilor Române din oraș, în deceniul al doilea al secolului trecut.⁹⁸⁴

Faptul că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, între cei 364.433 de români știutori de carte se numărau 105.551 femei (28,96 %) vorbește de la sine.⁹⁸⁵

VII.1. Discursul cultural al intelectualității românești

Discursul intelectualității românești transilvănene din secolul al XIX-lea este subordonat ideii de emancipare culturală a poporului, drept soluție sigură a evoluției naționale. Pe fondul procesului de instituționalizare a culturii și a autonomizării valorilor naționale, intelectualii români se concentrează asupra fundamentării și implementării, la nivel național, a unei conștiințe culturale moderne, care să sprijine eforturile lor comune îndreptate spre ridicarea națiunii. Tributare sau nu intereselor unei asociații, discursurile aveau rolul de a atrage atenția asupra neajunsurilor provocate de necunoaștere și de perpetuare a izolării individuale și naționale a românilor.

Poate că discursul cultural al epocii nu respecta întocmai criteriile specifice unui discurs estetic, literar, în sensul contemporan al cuvântului. Dacă ținem seama de faptul că el nu se adresa întotdeauna unui public educat - de fapt, era construit pentru a fi rostit tocmai în fața unor adunări mixte intelectuali-țărani - era unul simplu, pozitiv uneori, presărat cu pilde pe înțelesul tuturor, ușor de perceput și plin de semnificații. Identificăm, în discursurile intelectualității românești, două leitmotive, care se axează pe buna cunoaștere a realităților cu care se confrunta lumea românească:

---

⁹⁸⁴ *Din slăbiciunile noastre*, în *Românul*, nr. 119 din 1 / 14 iunie 1913, p. 3.

⁹⁸⁵ *Statistica culturală*, în *Transilvania*, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1899, p. 2-3.

conștientizarea trecutului istoric și situația grea a națiunii române lipsite de drepturi sociale și politice și importanța culturii și promovarea cunoașterii prin școală și lectură.

Aproape fără excepție, discursurile intelectualilor români debutează cu o prezentare-cadru a trecutului istoric extrem de agitat al națiunii române, precum și a situației nefericite în care se afla națiunea română. Lipsită de drepturi politice, aflată într-un con de umbră - avem în vedere nerespectarea drepturilor românilor, impunerea unor etnici maghiari în funcții publice, în dauna românilor, impunerea inclusiv a unor juzi maghiari în satele românești, obligativitatea cunoașterii limbii maghiare și interzicerea folosirii limbii române în relația cu administrația de stat etc.⁹⁸⁶ - națiunea română se confrunta cu probleme majore în încercarea de a-și regăsi identitatea. Nu numai discursurile orale, dar și intervențiile scrise în presa timpului, abundă în exemple negative și nedreptăți la adresa românilor.

Majoritatea intelectualilor români sunt adepți ai radicalismului în lupta națională; cu toate acestea însă, radicalismul nu atrage implicit o detașare conștientă față de celelalte națiuni conlocuitoare, aceasta însemnând doar intrarea într-o altă formă de autoizolare, deloc benefică, deoarece națiunea română nu avea resursele materiale și umane pentru a evolua independent. Singura șansă reală de dezvoltare prosperă a Transilvaniei era fundamentată pe colaborarea efectivă și echilibrată cu celelalte națiuni.⁹⁸⁷

Ideea este sugestiv creionată de Sorin Mitu, care înțelege foarte limpede mentalitatea epocii trecute, prin prisma relațiilor româno-ungare: „*Cele două națiuni s-au născut având în față chipul străin și adeseori detestat al Celuilalt.*”⁹⁸⁸ Cu alte cuvinte, „*avem toate motivele să ne urâm, dar*

---

⁹⁸⁶ Grigore Ploșteanu, *Ioan Pop Maior*, p. 198.

⁹⁸⁷ *Ibidem*, p. 199.

⁹⁸⁸ Sorin Mitu, *Inventarea națiunii*, p. 409.

nu putem trăi unii fără ceilalți.” Este o idee perfect conștientizată în epocă.

Apare frecvent ideea evoluției națiunii române după evenimentele de la 1848-1849; dar nu este o evoluție cantitativă, ci mai degrabă una calitativă, care constă în conștientizarea stării reale a situației interne, așa cum subliniază și Ioan Pop Maior. El consideră că nu se poate spune că națiunea română a evoluat masiv, ci mai degrabă că a evoluat atât cât se putea în condițiile date, adică a exploatat la maximum ceea ce i s-a oferit. Maior - și alături de el și alți intelectuali români - își exprimă și speranța că, în condiții mai bune, nu atât de vitrege ca în acel moment, națiunea română va avea puterea de a evolua, pentru a atinge stadiul de dezvoltare al marilor popoare din Europa, care au o tradiție îndelungată în ceea ce privește promovarea specificului național și identitatea de sine.⁹⁸⁹

În cadrul Adunării Generale a Asociațiunii, desfășurate la Deda din 5 iunie 1876, Ioan Pop Maior rostește un discurs prin care încearcă să demonstreze, raportându-se la trecutul românilor, că diferența dintre realizările națiunii române și cele ale popoarelor dezvoltate nu este decât iluzorie. Mai mult, el subliniază faptul că, dacă românii ar fi beneficiat de condițiile altor națiuni, și nu de „*impregiurarile vitrege pentru noi*,” dezvoltarea noastră ca națiune de sine stătătoare ar fi fost mult mai amplă. Cu toate acestea, deplânge nu atât soarta trecutului, cât viitorul care ne este sortit ca națiune, în condițiile în care românii nu au - precum alte popoare - o situație materială adecvată, care „*se recere pentru înființarea de școle și salarisarea invetiatorilor, ne cum se avemu fonduri pentru înființarea și întreținerea de institute mai înalte, precumu aru fi: gymnasie, lycee, academia, universitate,*

---

⁹⁸⁹ *Discursulu dlui. I. P. Maior, mare proprietariu și prosiedente alu despartimentului XVII., ținute în adunarea generale dela Deda, în Transilvania*, nr. 12 din 15 iunie 1876, p. 141-142.

*teatru, școle de agronomie, silvicultura, industria și comerț, și din partea nimerii nu avem a aștepta ajutoriu, decatu singuru de la noi insine.*⁹⁹⁰

Ceea ce îl îngrijorează este starea culturii române, lipsa unor măsuri clare și decisive în susținerea dezvoltării culturale unitare, care vor duce la pierderea unor frumoase tradiții, la pierderea unor minți luminate; iar popoarele care nu au cultură, care vor „rămânea în întunereculu nesciinței” acelea vor fi anihilate de popoarele luminate.⁹⁹¹

Gazeta Transilvaniei - ca organ de presă al Asociațiunii - oferă periodic puncte de vedere ale intelectualității românești asupra situației reale. Fie că sunt revendicate sau nu, că sunt semnate sau sunt publicate sub adăpostirea anonimatului, semnalele sunt îngrijorătoare. Un necunoscut - semnatarul X⁹⁹² - deplânge soarta tristă a românilor; în primul rând, el atrage atenția asupra situației financiare grele a românilor, care lucrează pământul în parte, revenindu-le doar un sfert din recoltă, iar proprietarilor, care nu fac nimic, trei sferturi, ceea ce îngreunează profund viața lor. Pe de altă parte - și aici identificăm un aspect foarte grav - se deplânge starea spirituală și intelectuală foarte scăzută a poporului, care și-a pus speranțele, în egală măsură, în „*purtătorii de patrahire și inteligența mireană*,” de la care se aștepta un sprijin concret, dar care au dat dovadă de nepăsare. Grav este că inteligența românească cunoaște foarte bine starea poporului, dar nu poate face nimic pentru a o îmbunătăți. Și mai era și nepăsarea, uneori, cu rezultate teribile asupra situației celor săraci, în mod special.

O modalitate dintre cele mai potrivite pentru a atrage atenția asupra necesității culturalizării o reprezintă prelegerile populare, în cadrul cărora, intelectualii au posibilitatea de a se adresa publicului larg, de a-și expune opiniile și teoriile legate de diverse aspecte ale

---

⁹⁹⁰ *Ibidem*, p. 141.

⁹⁹¹ *Ibidem*, p. 141-142.

⁹⁹² *De pe țarmulu Mureșului*, p. 2.

vieții cotidiene sau cu o tentă moralizatoare. Textul uneia dintre aceste prelegeri se păstrează la arhivele târgumureșene și aparține lui Simion Zehan;⁹⁹³ redactată la Solovăstru, la 7 august 1893, când Zehan era deja preot paroh la Cașva, prelegerea - intitulată **Trecutul și prezentele, garanția viitorului (Studiu istorico-filologic)** - a fost citită în cadrul adunării Despărțământului reghinean de la 10 august. Autorul insistă asupra aspectelor esențiale ale trecutului românesc, asupra romanității și continuității, subliniind, totodată, necesitatea cunoașterii istoriei, pe care o consideră „*magistră a trecutului*,”⁹⁹⁴ singura păstrătoare a memoriei unor lumi și popoare de mult dispărute; fără istorie, „*astădźi nice că am sci că doar au existat cândva*.”⁹⁹⁵ Într-o epocă în care interesul pentru editarea documentelor istorice a atins cote maxime, el deplânge lipsa izvoarelor etnografice, lingvistice, fără de care riscăm să reconstituim trecutul doar pe baza unor deducții subiective.

Apare pregnant ideea „*superiorității rasei românești*,” singura în măsură să explice evoluția noastră în timp, ca neam. Românii, prin „*poterea de rezistență*,” prin „*poterea de viață*”⁹⁹⁶ s-au arătat „*totdeuna demni de protopărințele lor*”⁹⁹⁷ și au reușit să-și păstreze specificul național în fața asaltului, a unor „*curente sau porniri contrare și nouă ne priincioase*.”⁹⁹⁸ Apelul la unitate din finalul prelegerii prezentate la Reghin nu face decât să întărească ideea trecutului comun și a unui prezent pe măsură, care trebuie „*să ne fie garanția pentru viitor*.”⁹⁹⁹

---

⁹⁹³ DJAN Mureș, **Fond Astra Reghin**, dosar nr. 11, f. 2-5^v.

⁹⁹⁴ **Ibidem**, f. 2.

⁹⁹⁵ **Ibidem**.

⁹⁹⁶ **Ibidem**, f. 5.

⁹⁹⁷ **Ibidem**.

⁹⁹⁸ **Ibidem**, f. 5^v.

⁹⁹⁹ **Ibidem**.

În mod firesc, între impulsurile declarative ale inteligenței românești și punerea lor în practică, au existat o serie de discrepanțe, determinate de mai multe motive: teama unor intelectuali de a se implica la modul vizibil, fără rețineri, în activități social-culturale, lipsa fondurilor necesare susținerii unei strategii fără cusur, situația reală din teritoriu, cu specificul fiecărei zone în parte, fondul intelectual al maselor etc.

Pentru că nivelul scăzut, sau chiar inexistent, de pregătire al oamenilor de rând era considerat drept principală cauză a decăderii naționale, implicit al celei spirituale, intelectualitatea românească încerca să se apropie cât mai mult de necesitățile reale ale națiunii și valorifica la cote maxime orice întâlnire cu masele de oameni simpli, subliniind nevoia de *conștientizare a rolului culturii, a nevoii de educare și cunoaștere*, care se putea obține cel mai bine prin școală și lectură.

Revenim astfel la afirmațiile istoricilor Pompiliu Teodor și Dumitru Ghișe, care, referindu-se la transformările de la nivelul mentalului colectiv românesc, demonstrează că fiecare dintre cei implicați în această dificilă misiune de culturalizare - dascălul, preotul, avocatul, intelectualul în general - depășește limitele profesiei, prelungindu-și aportul și în afara cadrului școlii, bisericii etc.¹⁰⁰⁰

Pe acest fond, o idee care revine pregnant în discursurile intelectualilor români, este legată de necesitatea transmiterii tuturor cunoștințelor nu către masa elitară, ci către masele largi ale națiunii, așa cum surprinde în discursul său și Patriciu Barbu: „...*scoapă e lățirea luminei, lățirea învățături între români... mai cu samă între poporul nostru de la sate.*”¹⁰⁰¹ Cultura nu mai este înțeleasă, în epocă, doar ca apanaj al unei clase sociale limitate, așa cum era în trecut; cultura se adresează acum tuturor claselor sociale, care, prin cultură, pot înainta, se pot

---

¹⁰⁰⁰ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, p. 216.

¹⁰⁰¹ Grigore Ploșteanu, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, p. 341.

emancipa. Este vorba de o emulație a popoarelor, care înțeleg că numai cultura poate sta la baza evoluției.

Discursul învățătorului Vasile Duma este subordonat aceleiași idei de culturalizare și educare masivă. În acest context, el consideră că, datoria fiecărui învățător este de a se devota total misiunii sale. Îndemnul său este unul simplu, dar sugestiv: „*Să dăm dar tinereții adevărata cunoștință despre originea sa și a nobilei sale limbi, pe care să o cultivăm cât se poate de mult, deoarece după limba ce o vorbește se judecă oricare popor, după dezvoltata stare a acesteia se judecă și gradul de cultură la care a ajuns acela.*”¹⁰⁰² Vorbim, deci, de o națiune al cărei stadiu de evoluție este judecat nu la nivelul elitelor, ci al întregului popor.

La rândul său, în discursul rostit cu prilejul Adunării Generale a Asociațiunii care s-a desfășurat la Reghin, în august 1890, Mihail Orbonaș, oferă o interesantă definiție a culturii: „... *scopulu supremu, unica, suprema lex a Asociațiunii noastre e cultura, care: nu numai e devisa seculului, ci trebuința neapărată a tuturor, căci în timpurile noastre acum nu numai trecătoare, dar fulgerătoare, unde lupta pentru existență a ajunsu la culme, fără cultură nu există, fără dânsa în înțelesu adevăratu nu mai pôte esista statu, nu familia, ba nici individu - ca omu.*”¹⁰⁰³

Devine clar că cea mai importantă componentă a culturii este cea națională; fără cultură, nu poate exista naționalitatea. Chiar dacă puterile românilor sunt reduse, resursele materiale lipsesc aproape total, există voință, ceea ce reprezintă o garanție a finalizării obiectivelor propuse.

Ioan Pop Maior este, la rândul său, adeptul ideii de „*cultură înainte de toate.*” În anul 1875, își exprimă convingerea că destinul națiunii este dependent de cultură; fără cultură „*suntem amenințați chiar cu totală și rușinoară perire.*”¹⁰⁰⁴ Mai mult, el susține că „*fiecare român are*

---

¹⁰⁰² Grigore Ploșteanu, *Vasile Duma*, p. 133.

¹⁰⁰³ *Vorbirea d-lui M. Orbonașu*, p. 2-3.

¹⁰⁰⁴ *Discursulu dlui. I. P. Maior*, p. 141-142.

datorința sacră a concurge cu posibilul ajutor la procurarea acestei arme nobile și puternice” care este cunoașterea.¹⁰⁰⁵

Intelectualul român recunoaște că a fost tot timpul marcat de ideea de a „*contribui din toate puterile mele pentru alinarea suferințelor și suplînirea lipșelor scumpei mele națiuni.*”¹⁰⁰⁶ Mai mult, adresează îndemnuri către intelectualitatea românească a timpului, în special celor cu studii de drept, să se pregătească și să învețe cu conștiința că numai așa vor putea fi de folos la întoarcerea acasă, în Transilvania: „*Vă rog învățați, absolvați și veniți în țară-vă unde să puteți servi cu credință... patrii și năciunii.*”¹⁰⁰⁷ Era sarcina cea mai importantă ce revenea intelectualității românești, pregătită, în acest sens, încă din anii de studiu.

Cu alt prilej, într-un discurs rostit tot la o adunare a Asociațiunii, Maior recunoaște că „*acelu poporu, carele va inainta în intunereculu nesciintiei, acela va fi cotropitu de popórale luminate si civilisate! Éta onorata adunare! Ce insemnéza cultura.*”¹⁰⁰⁸ El subliniază, o dată în plus, obiectivele Asociațiunii, „*că-ci chiaru din numirea acestei asociațiuni se vede pre deplínu, cum-că scopulu acestei asociațiuni este, in întregulu întielesu alu cuventului santu; pentru că cuventele literatură, cultura cuprindu in sine totu ce e sublimu, totu ce e grandiosu, totu ce e asiguratoriu pentru a ajunge la perfecțiunea și fericirea pentru care este creatu omulu însusi de Dumnedieu.*”¹⁰⁰⁹

Își exprimă, totodată, nemulțumirea față de acei români care, deși au o situație materială bună, care le permite plățirea taxei, întârzie să se înscrie în rândurile Asociațiunii. Totuși, destul de moderat, Maior consideră că, dacă cei care au puterea financiară nu se implică în promovarea culturii sau nu-și plătesc taxele, nu înseamnă neapărat că nu sunt interesați de binele poporului; este, mai degrabă, tentat de

---

¹⁰⁰⁵ Grigore Ploeșteanu, *Banca „Mureșana,”* p. 165.

¹⁰⁰⁶ Grigore Ploeșteanu, *Ioan Pop Maior,* p. 196.

¹⁰⁰⁷ *Ibidem,* p. 197.

¹⁰⁰⁸ *Discursulu dlui. I. P. Maior,* p. 141-142.

¹⁰⁰⁹ *Cuventu de deschidere tienutu in adunarea despartimentului alu XVII-lea, la S Reghinu in 16. Iuliu 1875,* în *Transilvania,* nr. 15, din 1 august 1875, p. 172.

a pune aceste probleme pe seama împrejurărilor neprielnice, momentului istoric străbătut de națiunea română, precum și dificultăților financiare ale vremii.

Dacă arma cea mai de preț, „*cea mai nobilă și mai puternică*”¹⁰¹⁰ a unui popor este cultura, discursul altui reghinean, Petru Uilăcan, subliniază, în cadrul unei adunări a Despărțământului Astei reghinene, importanța cărții: „*cartea a fost în trecut sublimul instrument, prin care... a perpetuat gîntea noastră în această țară și cartea trebuie să fie și în venitoriu principala noastră armă, față de care armele fizice joacă rolul secundar al unui efect în fața unei cauze. Cartea este mîntuirea! Un popor fără carte, fără știință, fără cultură, ce se câștigă din carte și prin carte, rătăcește în întunericul neștiinței și petrece în umbrele morții spirituale...*”¹⁰¹¹

Poate că rezultatele acțiunilor intelectualității românești nu au fost întotdeauna cele scontate; poate că vinovații trebuie căutați atât în rândul elitei, cât și al oamenilor de rând, insuficient pregătiți să facă un pas înainte pe calea emancipării. Cu toate acestea, din felul în care și-au construit discursurile, din modul în care și-au transmis ideile către întreaga națiune, intelectualii români au demonstrat că au înțeles două aspecte esențiale: că *misiunea* lor este una *sacră* - o datorie morală față de ei înșiși și față de națiunea pe care o reprezintă - ce trebuie dusă la îndeplinire; și mai mult, ideea de *unitate în acțiune*, ca garanție a unei finalități reale.

„*Este știut că toate lucrurile mari sau făcute și să fac prin însoțirea puterilor... Prin unirea puterilor și prin însoțire - cum am spus că fac albinele - să poată înainta pe calea ce duce la bunăstare numai materială, ci și spirituală, adecă la luminarea minții și nobilitarea, împodobirea sufletului.*”¹⁰¹²

---

¹⁰¹⁰ *Ibidem*, p. 172-173.

¹⁰¹¹ Grigore Ploșteanu, *Petru Uilăcan*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 235.

¹⁰¹² DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 3.

Capitolul VIII

Concluzii

La finalul acestei cercetări, care a urmărit să creioneze unele repere privind activitatea culturală a românilor mureșeni din secolele XVIII-XIX și să ofere puncte de plecare în demersuri mai ample de cercetare ale acestui subiect - și poate mai concentrate -, ne exprimăm convingerea că am reușit să limpezim, măcar parțial, istoria culturală a județului Mureș, într-o perioadă destul de dificilă a trecutului nostru. Parțial, deoarece este destul de dificil pentru un cercetător să surprindă aspecte care țin, poate, mai degrabă de mentalul individual, care nu se regăsesc în documente de arhivă, ci sunt scrise „printre rândurile” istoriei colective.

Ne-am propus, la începutul demersului nostru, să oferim răspunsuri la câteva întrebări legate de obiectivele urmărite de structurile asociative ale românilor mureșeni, de modalitățile de acțiune și manifestare a acestora, de impactul pe care l-au avut în epocă asupra elitei intelectuale și, în special, asupra oamenilor simpli, de modul de formare și organizare a bibliotecilor sau a colecțiilor de cărți, gradul de utilizare și evoluția lor în timp. Nu în ultimul rând, ne-am propus să reconstituim atmosfera creată de revirimentul cultural general, vizibil în societatea civilă românească, și să înțelegem care era, cu adevărat, rolul culturii în mentalitatea individuală și colectivă pe parcursul secolelor XVIII-XIX. Toate acestea, fără să ținem seama, în mod voit, de elementele comune româno-maghiare-săsești înregistrate în epocă, la nivelul vieții culturale.

O cercetare a istoriei culturii ardelenice, fie chiar și fără pretenția de a fi exhaustivă, nu poate decât dovedi un singur lucru: cultura devine nu doar un instrument în lupta națională ci, totodată, o premiză a realizării obiectivelor politico-naționale ale românilor.

Interesul pentru industria culturală, indiferent de domeniul de manifestare al acesteia, a fost determinat, în epocă, de mai mulți factori: contextul social-politic, care - am putea spune - a determinat o reorganizare și regândire a luptei naționale; apariția unor noi categorii socio-profesionale - avocați, funcționari, preoți, învățători, comercianți etc. -, cu alte cuvinte, o întărire a clasei intelectuale, familiarizată cu obiectivele naționale; situația materială precară a majorității populației românești care, în lipsa mijloacelor financiare necesare studiului organizat - frecventarea școlii, achiziționarea manualelor etc. -, precum și a redirecționării forței de muncă în cadrul gospodăriei, reprezenta un public avid de cunoaștere.

Pornind de la situația politică și neajunsurile determinate de menținerea românilor în starea de „națiune tolerată,” de lipsa drepturilor și izolarea provocată de nivelul intelectual scăzut, pe fondul mișcării ideologice care a cuprins Europa, începând cu secolul al XVIII-lea, se observă o transformare la nivelul mentalității colective românești. Intelectualitatea renunță la „*tactica petiționarismului prăfuit*,” adică la elaborarea unor documente revendicative care, oricât de bine documentau solicitările și nevoile reale ale națiunii, rămâneau uitate pe mesele de lucru ale unor funcționari de stat sau primeau răspunsuri evazive, în cel mai bun caz, dacă nu provocau chiar reacții extreme din partea autorităților.

După modelul european, începând cu secolul al XIX-lea, românii, inclusiv în zona mureșeană, aderă la ideea asociaționismului, care se manifestă pe mai multe planuri ale societății politice sau civile, determinând apariția unor organisme asociative, care reuneau interesele comune ale unei bresle, ale unei comunități socio-profesionale sau chiar a întregii națiuni. Cazul Astreii este unul de excepție, fiind, poate, cea mai importantă asociație a românilor, cu acoperire „națională” la nivelul întregii Transilvanii și, mai mult decât atât, cu reprezentare în toate nivelele social-culturale.

Principala direcție de manifestare a fenomenului asociaționist a fost cea culturală. Poate, mai mult ca oricând, intelectualitatea românească a înțeles rolul culturii - și prin aceasta înțelegem, de fapt, alfabetizare - dar nu a unei clase sociale limitate la un procent redus din populație, la elită, ci a unui număr cât mai mare de români. Practic, putem vorbi de un fenomen cultural care viza educarea masivă a maselor de oameni simpli.

Se naște, evident, o întrebare: de ce nu-și poate asuma clasa elitară în continuare rolul director al națiunii? Pentru că educarea națiunii era un obiectiv greu de îndeplinit, dat fiind nivelul intelectual redus la majorității, care îngreuna asimilarea cunoașterii. Deoarece, în epocă devine foarte clar faptul că, elita nu mai poate face față de una singură încercărilor de deznaționalizare la care era supusă națiunea română. În plus, pe fondul deschiderii către Europa universitară, elita risca să piardă contactul cu tradițiile românești, care reprezenta însăși fundamentul unei națiuni. Ori, lumea românească a oamenilor simpli, neatinși de europenism, era singura păstrătoare a acestor simboluri pur românești.

În plus, elita românească, aflată în contact cu acele curente ideologice europene care au condus în final la democratizare - o elită care s-a afirmat fără excepții și în spațiul mureșean - era conștientă că, o societate dezvoltată însemna mult mai mult decât o clasă elitară racordată la realitățile social-politice, economice și culturale continentale. Era nevoie de o masă de manevră; elita nu putea reprezenta interesele unei mase de oameni care nici măcar nu era conștientă de propriile nevoi. Adevărata luptă se desfășura la nivelul intelectualității, dar nu pentru intelectuali, deoarece ei erau oarecum detașați de problemele materiale cu care se confruntau oamenii simpli, nu resimțeau atât de mult grija „zilei de mâine.” Educați la marile universități, beneficiind de o situație materială relativ bună, ocupând uneori posturi importante în administrație, ei își asumă rolul

de a ridica națiunea română la un anumit nivel de educare, suficient de înalt, încât lupta începută să dobândească un caracter național.

Secolul al XIX-lea este perioada în care se formează - se poate spune - suprastructura politică și culturală a statului român modern. Datorită eforturilor depuse, viața spirituală și mecanismele de bază ale luptei împotriva analfabetismului se așează în tiparele moderne, așa cum se întâmpla în întreaga Europă.

Se pun, astfel, bazele culturii instituționalizate moderne, care marchează trecerea de la etapa „haotică” a unei culturi practicate individual, care satisfăcea gusturile unei clase elitare destul de reduse numeric, la o cultură pe scară națională, bazată pe implicarea oamenilor simpli, de la țară, și care se transformă, treptat, într-o formă de manifestare a societății civile în toată amploarea ei; ceea ce dovedește un nivel ridicat de maturitate a societății românești.

Cele mai însemnate rezultate au fost obținute cu siguranță de Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român; întemeiată în anul 1861, cu implicarea masivă a celor mai de seamă reprezentanți ai intelectualității vremii, „*cea mai mare tovărășie românească din țara unghurească*”¹⁰¹³ - cum a fost înțeleasă de contemporani - s-a manifestat pe direcții dintre cele mai diverse. Sub egida Astei, care era într-un fel echivalentul celui mai important for cultural din Vechiul Regat - Academia Română - s-a reușit ceea ce greu se credea că va fi posibil: educarea națiunii și, mai mult decât atât, s-a reușit modelarea gustului pentru cultură a românilor. Prin școli, biblioteci, manifestări cu caracter educativ, prelegeri populare, care reprezentau un bun prilej de contact și socializare, dar mai ales de consolidare a spiritului moralizator al națiunii, prin culegeri de sfaturi practice și economice publicate și distribuite în cadrul Adunărilor Generale sau ale despărțămintelor, Astra a suplinit unele

---

¹⁰¹³ DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin*, dosar 14, f. 4.

lacune din educația instituțională și a contribuit la completarea sumarelor cunoștințe ale populației

În zona mureșeană, care constituie subiectul cercetării noastre, nu se poate vorbi de o intensitate constantă a activității *Astreii*; Reghinul, de exemplu, este, de departe, orașul cu cea mai prolifică activitate culturală pe linia deschisă de Asociațiune și, o dovadă în acest sens, este și organizarea, în localitate, a două dintre Adunările Generale, din anii 1875 și 1890. De asemenea, Despărțământul reghinean este singurul care - după cum o dovedesc documentele de arhivă - a lansat concursuri periodice, cu premii pentru acei învățători care s-au implicat în instruirea comunității, dincolo de activitățile școlare implicite. Cu o singură excepție, într-un singur an - avem în vedere Despărțământul Târnăveni, dar care nu a obținut rezultatele așteptate.

De ce este Reghinul cel mai bine reprezentat în domeniul culturii? De ce vocea intelectualilor români din Reghin era mai puternică? Deoarece, „*este inteligență frumoasă și încă adevărată românească, asemenea și în cerculu și jurulu acestui orașelu*” se spune în anul 1885.¹⁰¹⁴ Nu putem considera însă că, în celelalte comunități mureșene, românii nu erau la fel de implicați; dar, pe de altă parte, apare inevitabil întrebarea: de ce intelectualitatea românească din Tîrgu Mureș, orașul-reședință de comitat, era mai puțin vizibilă? Cu atât mai mult, cu cât, la Tîrgu Mureș funcționa și Tabla Regească, ce reunea tineri intelectuali din întreaga Transilvanie, oferindu-le oportunități de acțiune. Răspunsul este destul de previzibil: pe de o parte, din cauza ponderii demografice a românilor, reședința de județ fiind cadrul de funcționare al autorității de stat, iar pe de altă parte - tocmai din cauza concentrării în oraș a aparatului de stat - exista,

---

¹⁰¹⁴ *De lângă Reghinulu săsescu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 162 din 23 iulie / 4 august 1885, p. 3.

probabil, teama unei implicări directe, fățișe în folosul națiunii române, din cauza posibilelor represiiuni.

Cu toate acestea, Astra mureșeană - și înțelegem prin aceasta toate despărțămintele care au activat în județul Mureș - s-au impus ca modele în lumea românească, în special Reghinul fiind de mai multe ori apreciat în presa vremii.

Dintre direcțiile de manifestare ale Asociațiunii, am insistat pe cele două principale, care urmăreau, pe de o parte, conștientizarea rolului pe care bunăstarea materială îl poate avea asupra evoluției intelectuale colective; cu alte cuvinte, pe demersurile Asociațiunii și implicarea celor mai importanți membri ai despărțămintelor mureșene în înființarea Băncii „Mureșana;” iar pe de altă parte, pe modalitățile de alfabetizare a oamenilor simpli - un fenomen cu care se confrunta întreaga Europă, doar că ponderea știutorilor de carte diferea substanțial în lumea românească față de partea occidentală a continentului - și dacă ne gândim la cele circa o mie de burse acordate pentru studiu la toate nivelele - burse acordate tinerilor cu potențial intelectual, dar fără posibilități financiare - considerăm că obiectivele au fost îndeplinite.

Deși nu ar fi etic să atribuim Astei meritul exclusiv al creșterii numărului de știutori de carte, nu putem să nu reamintim câteva date statistice din unele localitățile mureșene, în care Asociațiunea a înregistrat o activitate destul de consistentă: în patru dintre localitățile din apropierea Reghinului - Cașva, Hodac, Ibănești și Solovăstru - din cei peste 7.600 de locuitori înregistrați la începutul secolului al XX-lea, peste 17 procente știau să scrie și să citească.

De asemenea, printre modalitățile de manifestare ale Astei, am acordat o atenție deosebită petrecerilor de vară; presa vremii subliniază în permanență dubla importanță a reuniunilor Asociațiunii, deoarece reprezintă o bună modalitate de socializare și permite amestecul necondiționat al oamenilor de rând printre intelectualitate.

Buna dispoziție înlătură orice rețineri, determină gesturi caritabile în folosul celor mulți și îi reunesc spiritual pe toți românii. În plus, petrecerile erau precedate de prelegeri pe teme de morală civică, subiecte din istoria trecutului românesc, economie, mai buna gospodărire individuală etc., care se constituiau în adevărate lecții de viață.

O altă direcție prin care intelectualitatea românească mureșeană a ales să se manifeste a fost strâns legată de activitatea școlar-bisericească. Pentru că preotul era, în multe cazuri, și învățător, poate că cel mai potrivit ar fi să-l numim în consecință. Astfel, preoții-învățători, dar și acei intelectuali laici care s-au pregătit pentru o carieră didactică, s-au manifestat în cadrul reuniunilor învățătorilor care, trecând peste limitele confesionale ale celor două biserici, se regăsesc în majoritatea orașelor mureșene. Ele reprezintă, prin modul de organizare și prin activitatea desfășurată, o soluție dintre cele mai prolifiche de promovare a culturii în rândul populației de vârstă școlară, și nu numai, prin îmbinarea învățământului, în cadru organizat, cu activitățile extrașcolare. În plus, promovează și acea solidaritate de breaslă în rândul învățătorilor și, prin puterea exemplului, provoacă majoritatea cadrelor didactice din epocă să adopte o atitudine cât mai deschisă și mai favorabilă activităților extracuriculare. Nu putem omite nici premiile puse în joc de Astra, care îi determină pe învățători să-și completeze nu doar cunoștințele teoretice, dar și să se implice mai mult în organizarea unor activități în afara școlii: serbări, coruri etc., sau chiar să înceapă activități gospodărești, ca exemplu pentru comunitate - grădinărit, pomărit etc.

În demersul nostru, un loc aparte l-au ocupat bibliotecile, care au avut un rol esențial în derularea procesului de educare generalizată. Considerăm că am reușit să conturăm, măcar parțial, activitatea bibliotecilor mureșene românești din secolul al XIX-lea. Am identificat în județul Mureș diverse tipuri de biblioteci, care își

datorează existența, fie bunăvoinței unor intelectuali ai vremii, fie unor asociații nou înființate, dar care aveau drept scop ridicarea poporului prin cultură; și cum se putea pune în practică acest obiectiv dacă nu prin carte, prin oferirea accesului la o lectură atent selectată și gratuită? Documentele atestă existența unor cabinete de lectură încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la Reghin; a bibliotecilor unor asociații, cu fonduri enciclopedice, și care funcționau ca și biblioteci publice, oferind acces gratuit tuturor; au existat, de asemenea, biblioteci specializate, precum cele organizate în cadrul școlilor românești de diferite confesiuni sau parohiale - organizate de către un cleric, dar care erau puse în timpul vieții, sau după moartea fondatorului, la dispoziția tuturor celor interesați; nu în ultimul rând, sunt menționate colecții particulare, fondate de intelectualii vremii.

O istorie a bibliotecilor în zona mureșeană începe încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea când, conștient fiind de puterea oferită de cunoaștere, Petru Maior își constituie - după criterii foarte clar stabilite și tributare ideii de recuperare a istoriei românești - prima bibliotecă particulară de care avem știință. Gestul nu a rămas fără ecou; lăsată moștenire nepotului său, Ioan Pop Maior, acesta o va transmite mai departe, punând astfel bazele uriașei biblioteci a Despărțământului reghinean al Astei, în 1886.

Inițiative de acest fel au și alți intelectuali români ai vremii; fie laici, fie clerici, singuri sau sub egida unor asociații, alături de alți dascăli din școală sau de cei din aceeași breaslă profesională, românii mureșeni demonstrează că înțeleg rostul cărții, avantajele oferite de cunoaștere și, mai mult decât atât, că prin eforturile lor nu fac decât să ridice societatea românească la nivelul celei europene și să ofere o șansă tuturor. Pentru ei, cartea nu reprezintă o formă de manifestare a statutului social, ci un act de generozitate față de conaționali.

La nivelul județului Mureș, în secolul al XIX-lea se observă o destul de puternică activitate de promovare a practicii lecturii, chiar

dacă nu se poate vorbi de o intensitate constantă și de un spațiu unitar. Așa cum era de așteptat, Reghinul este și de această dată cel mai bine reprezentat - poate și sub influența modelelor săsești - având cele mai multe biblioteci, toate puse la dispoziția cititorilor în mod gratuit. În mod curios, Tîrgu Mureșul, orașul reședință de comitat, este destul de șters - chiar dacă sunt atestate aici o bibliotecă parohială și cea a canceliștilor, la mijlocul secolului al XIX-lea - bibliotecile populare apărând mai târziu, la final de secol, chiar sub egida Astrei. Poate din aceeași cauză a concentrării masive în zonă a populației de etnie maghiară.

Ne-am propus, la începutul demersului nostru, să oferim răspuns la câteva întrebări, legate de modalitățile de formare și organizare a colecțiilor de cărți și documente. Am identificat, în linii mari, principalele direcții ale politicii de achiziții și care corespund, în mare măsură, celor folosite azi de orice bibliotecă modernă: cumpărarea directă din bugetul bibliotecii, donațiile și schimburile de publicații. Fiecare dintre aceste metode și-a demonstrat valabilitatea, în special în momentele de criză, când, aplicate toate la un loc, au permis dezvoltarea unitară a colecțiilor și consolidarea legăturilor interumane și interinstituționale.

În ceea ce privește modul de dezvoltare al colecțiilor în durată lungă, atunci când documentele de arhivă sau contribuțiile altor cercetători, înaintea noastră, ne-au permis, am realizat o micromonografie a fiecărei biblioteci, identificând cele mai importante etape de dezvoltare, principalii donatori, modul în care aceasta era folosită de cititori și felul în care răspundea nevoilor reale de lectură.

Am considerat foarte necesară o trecere în revistă a principalelor documente care au reglementat modul de organizare și funcționare a bibliotecilor românești vechi. Dacă Astra, prin Statutele sale și prin cele trei regulamente - din 1869, 1893 și 1899 - a

influențat masiv formula bibliotecii și a pus bazele legislative ale sistemului biblioteconomic de azi, și celelalte tipuri de biblioteci aveau propriile regulamente, inspirate, atât din lumea românească extracarpatică, cât și din lumea franceză. După modelul bibliotecarilor francezi, românii au acordat o mai mare importanță valorificării științifice a colecțiilor și, totodată, a organizării lor pe baza principiilor moderne de biblioteconomie - au înființat cataloage alfabetice, sistematice, topografice etc., au împărțit fondurile pe domenii, au stabilit cote pentru fiecare document, registre, ștampile specifice fiecărei colecții etc. Totodată, regulamentele vremii au impus anumite standarde cu privire la modul de organizare a bibliotecilor: siguranța colecțiilor, modul de păstrare a documentelor, normele de împrumut, responsabilitățile bibliotecarului, care devine un personaj de prim rang în comunitate - doar el este cel care gestionează puterea cunoașterii. Și nu putem să nu amintim faptul că unul dintre bibliotecarii Astrei - adică unul dintre acele personaje care au gestionat puterea conferită de cărțile Asociațiunii - a fost un mureșean, Nicolae Petra-Petrescu.

Dar nu întotdeauna românii au răspuns pozitiv la apelurile lansate de intelectualitate; uneori, această rețineră se datora nivelului de educare a omului de rând. Pentru a ne susține afirmația, considerăm că este suficient să ne raportăm la învățământ, de exemplu: omul simplu, de la țară, putea cu greu să înțeleagă importanța educației, în condițiile în care frecventarea școlii implica anumite costuri - salariul dascălului, scăderea forței de muncă în lipsa copilului care nu îl însoțea la muncă, ci mergea la școală etc. Sau desele semnale de alarmă din presa vremii, în care se atrage atenția asupra frecvenței scăzute a românilor - în cazul nostru a mureșenilor - la activitățile culturale organizate. Deși asociațiile care s-au format în spațiul mureșean erau destul de diverse și ofereau posibilități aproape infinite de manifestare și participare.

Fie că în denumirea lor poartă sau nu atributul „cultural”, asociațiile românești se manifestă activ în acest domeniu al culturalizării. Poate doar cu câteva excepții - avem în vedere componenta etnică a unora dintre comunitățile mureșene - aceste asociații se manifestă pe tărâmul teatrului, al muzicii, al formațiilor corale, al bibliotecilor, al casinelor etc., dar și al unei mai bune pregătiri profesionale - cum este cazul asociațiilor muncitorești din Tîrgu Mureș. Nu ne putem pronunța asupra caracterului exclusiv românesc al membrilor, dar se poate ușor observa că valorile promovate sunt cele naționale.

Ultimul capitol a fost dedicat inițiativelor individuale, care constituie poate una dintre cele mai importante contribuții la ridicarea intelectuală a românilor. Aceasta, deoarece suntem martorii unor gesturi necondiționate de generozitate personală, care nu se manifestă în cadrul organizat al unor asociații și care apar în cele mai diverse și neașteptate moduri. Și care sunt realizate de bărbați, dar, destul de timid, și de femei.

În spațiul mureșean, femeile nu sunt izolate; le regăsim la catedră - în școlile pentru fete, în presa vremii - semnând articole sau chiar publicându-și memoriile, cum este cazul Mariei Șuțu și poate, cel mai important, le regăsim între membrii asociațiilor culturale, cu drepturi depline, implicate în organizarea evenimentelor de masă sau oferind ajutor financiar elevilor nevoiași.

Deși în cercetarea noastră am insistat asupra acelor inițiative care s-au pliat domeniului cultural, diversitatea ideilor și modalitățile de implicare în viața comunității au depășit așteptările. Este destul de dificil să separăm intelectualul - membru al unei asociații de intelectualul individualist, în condițiile în care regăsim aceleași nume în ambele ipostaze. Și cu atât mai greu să oferim o imagine de ansamblu asupra tuturor acțiunilor în care s-au implicat. Am încercat

doar să le reținem pe cele mai interesante și, de ce nu, pe cele care au condus, într-adevăr, la schimbări majore.

Prin muzică, teatru sau alte „*produse culturale*,” românii mureșeni înțeleg că, mai presus de orice, contează ideea unității, iar manifestările organizate pentru întreaga comunitate sunt doar pretexte pentru afirmarea intereselor comune. Ceea ce a reușit elita românească prin asumarea asociaționismului a fost să scadă rata analfabetismului. Fie individual, fie prin intermediul unor asociații, românii au reușit să se implice masiv în dezvoltarea spiritului național prin cultivarea valorilor specifice românești, fundamentale pentru emanciparea intelectuală a națiunii.

Ceea ce ne-am propus la începutul demersului nostru a fost să evidențiem viața culturală românească din zona mureșeană, să „ignorăm” elementele comune cu celelalte națiuni conlocuitoare; nu putem însă omite legăturile și contactele cu maghiarii și sașii, în condițiile în care oferta culturală se adresa întregii comunități, indiferent de etnia „organizatorului.” După principiul promovat de George Barițiu - care afirma că pe tărâmul culturii și științei, nu încap „*nici rivalități naționale și confesionale, nici urgențe de natură politică*”¹⁰¹⁵ și care informa periodic toți transilvănenii în legătură cu producția culturală a „celuilalt” - devine limpede că, pe planul vieții culturale, contactele erau dintre cele mai benefice. Să ne gândim doar la calitatea de membru fondator al Astei deținută de contele Mikó Imre, important om politic maghiar, de relațiile de colaborare dintre mureșenii Șincai și Maior cu istoricii maghiari întâlniți la Buda sau la concertele oferite de Fanfara din Reghin, majoritar săsească, pentru întreaga comunitate, fără deosebiri etnice.

La finalul cercetării noastre, putem spune că știm cum se implicau românii mureșeni în viața culturală a comunității, cunoaștem

---

¹⁰¹⁵ George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române*, p. 238.

gândurile lor, aspirațiile și așteptările lor. Ceea ce încă nu cunoaștem este răspunsul la câteva întrebări: câți români mureșeni făceau parte din asociații? Câți s-au implicat exclusiv în activități culturale și câți dintre ei au făcut-o doar sporadic? Câți dintre ei au rămas într-un con de umbră, fără să se cunoască pe deplin contribuția lor? Câți își petreceau timpul liber, atât cât era, răsfoind o carte?

Sunt întrebări la care poate, în viitor, se va putea răspunde.

Capitolul IX

Anexe

- Anexa 1.** *Celea de ce porunci ale învățătorului român*
- Anexa 2.** *Tabula legum bibliothecariorum. Testamentul contelui Teleki Sámuel*
- Anexa 3.** *Învățătorul Vasile Duma din Hodac solicită premiul Astei în iunie 1889*
- Anexa 4.** *Învățătorul George Maior din Reghin solicită premiul Astei în iunie 1889*
- Anexa 5.** *Învățătorul George Maior din Reghin solicită premiul Astei în iulie 1896*
- Anexa 6.** *Învățătorul George Maior din Reghin solicită premiul Astei în august 1899*
- Anexa 7.** *Învățătorul Zaharia Frandeu din Hodac solicită premiul Astei în iunie 1899*
- Anexa 8.** *Adeverința semnată de „Galaction Șagău presbiter” și parohul „Zaharia Lăpu, ca director scol. gr. cat. loc.” în vederea atribuirii premiului Astei pentru anul 1899 în favoarea lui Zaharia Frandeu*
- Anexa 9.** *Adeverința semnată de protopopul greco-catolic Petru Uilăcan și de Marcu Cetățianu în vederea atribuirii premiului Astei pentru anul 1899 în favoarea lui George Maior*
- Anexa 10.** *Recomandări pentru cartea etnografului Rudolf Bergner; semnează Iacob Bologa la Sibiu, în 24 ianuarie 1887*
- Anexa 11.** *Confirmație de primire a unor donații de cărți*
- Anexa 12.** *Scrisoarea de demisie a lui Patriciu Barbu, adresată Despărțământului reghinean al Astei*
- Anexa 13.** *Prelegerea susținută de Simion Zehan în august 1893*

Anexa 1

Celea de ce porunci ale învățătorului român

(N. Pop, *Celea de ce porunci ale învățătorului român*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 1, 15 februarie 1899, p. 5.

I. *Să nu aibe sufletul tău alt ideal pământesc mai sfânt ca creșterea, cultivarea și luminarea minții generațiunii tinere. - Inima ta, să nu bată mai des și mai fierbinte pentru nimica în lume, ca pentru fericirea, bunăstarea și înaintarea aceleia.*

II. *Nu lua în deșert timpul, pre care trebuie să-l folosești la educarea și cultivarea elevilor tăi, - pentru-că ori-ce neglijință, ori-ce întrelăsare în privința acesta se poate resbuna amar în contra ta.*

III. *Adu-ți aminte de timpurile grele și împrejurările măștere, în carii au trăit străbunii tăi; adu-ți aminte și cumpănesce urmările desastroase ale acelor timpuri, și aducându-ți aminte de acele - sfințește timpul, în care trăiesci, prin activitate neobosită și continuă spre a repara, spre a recâștiga, ce am pierdut noi în trecut.*

IV. *Onorează-ți superiorii după cuvîntă. Onorează memoria străbunilor tăi, cari pre lângă totă vitregimea timpurilor, în cari au trăit, prin abnegațiune, prin jertfă de avere, de sânge și viață, ni-au păstrat instituțiunile noastre sfinte: biserica și școla, și mai presus de tote ni-au scos din urgia timpurilor intacte datinile, portul și dulcea limbă.*

Și când o faci acesta însu-ți, sădesce tot odată și în inimile fragede ale elevilor tăi cea mai mare iubire, respect și venerațiune neînfrântă către aceia.

V. *Oficiul tău, poziția ta de învățător te înputernicesce, te obligă chiar a te lupta cu bărbăție din tote puterile în contra tuturor acelora, cari prin exemple rele, prin promisiuni condamnabile și prin lucrări perverse voiesc să înădușescă, să înecă și să ucidă în inimile fragede ale elevilor tăi sentimentul religios și moral, sentimentul de pietate și reverență către instituțiunile noastre strămoșesci și către patria noastră multiubită.*

VI. Să nu lași, să răsară și să se înrădăcineze în sufletele inocente ale elevilor tăi nici o scădere, nici un vițiu, cum sunt mai ales: necurătenia, lenea, trândăvia, cari li-ar aduce mai târziu morte sufletească, destrămarea trupescă și nimicire materială.

VII. Cultivează în inimile și sufletele elevilor tăi simțul de dreptate către bunurile temporale: avere, onoare și bun renume. - Prin acesta ai zdrobit și nimicuit pentru vecie ura provenită din referințele pentru avere, izvorul nesăcat de certă între frați, cosângenii și rudeni, și ai înălțat stimulul de emulațiune nobilă întru respectarea drepturilor deaproapelui.

VIII. Cultivează din răspuțeri alipirea elevilor tăi către religiunea strămoșească, feresce-i însă ca de foc de ura provenită din diversitatea religiunii, căci: „Ce e mai bun și mai frumos, ca a trăi frații împreună.”

XI. Nu umbla, ca prin aroganță și prin vorbe deșerte să câștigi respectarea oficiului tău și alipirea poporenilor către școală, - aceste se câștigă numai prin activitate continuă și mai ales prin faptele, rezultatele vizibile și folosele practice ale muncii tale.

X. Fie cât de mare și mult fructul ostenelelor tale, fie cât de lung și larg terenul ocupat prin nisuițele tale, nu uita, că munca ta numai așa va avea un preț real și binecuvântarea cerescă, dacă aceea va avea de scop ultim: cunoșterea, adorarea și preamărirea lui Dumnezeu în făpturile sale.

Anexa 2

Tabula legum bibliothecarum. Testamentul contelui Teleki Sámuel

Eu, conte al SZ.R.B [imperium sacrum romanum], Sámuel Teleki de Szék, exprimându-mi ultima dorință, las spre folosul urmașilor recunoscători, în beneficiul științelor și al locuitorilor din țara noastră, încredințez moștenitorilor biblioteca mea adunată începând de la vârsta de 19 ani din toate colțurile lumii cu osteneală neîntreruptă, dibăcie, grijă și mult efort financiar, înzestrând-o cu toate accesoriile tuturor științelor din toate timpurile, și pe care - cât voi mai avea de trăit - o voi îmbogăți în continuare,

împreună cu un muzeu de științe ale naturii, dar și colecția de carte ale iubitei mele soții, Zsuzsánna Bethlen de Iktár, culeasă cu multă migală în timpul vieții sale, cărți care ea însăși voia să fie atașate acestei biblioteci,

totodată dorind să împart cu toții cunoștințele oamenilor de știință, dau, respectiv ordon următoarele legi:

1. Moștenitorii mei legali, înșiruiți în Testament, cei cărora le încredințez dreptul de proprietate, sunt: fiul meu cel mic Ferenc, și întrucât cei 5 fii majori ai mei au decedat, după acesta urmează, în ordine, mai întâi cel mai în vârstă bărbat, apoi femeie dintre nepoții și succesorii mei, iar în caz că acesta nu ar fi apt pentru funcție, în ordinea vârstei urmează următorul succesori ori tutorele acestuia - care va fi desemnat în consens cu rudele și cu acordul Consistoriului Superior al Bisericii Protestante - pentru a fi ales administrator dintotdeauna al acestei biblioteci sub forma unui comision de încredere.

2. Moștenitorii să nu împartă între ei cărțile mele niciodată, însă obligându-se în scris că nu le vor înstrăina, ci le vor restitui intacte, au dreptul de a folosi biblioteca neîngrădiți.

3. Administratorul să aleagă și să numească un custode fidel, sârguincios și priceput, care va jura să respecte cu exactitate sarcinile primite, să-i acorde un salariu cinstit din banii lăsați prin testament pentru acest scop, să numească un bibliotecar și o slugă de încredere.

4. Toată biblioteca, împreună cu colecția de științe ale naturii, să fie păstrate cu grijă și aranjate conform cataloagelor în casa mea din Oșorbei [azi Tîrgu Mureș], să le

dea mai departe intacte urmașilor, păzindu-le de mucegai, murdărie, de șoareci și molii, iar focul deschis și felinarele să rămână dincolo de prag.

5. Administratorul să ordone în fiecare an în zilele de vară inspecția, verificarea cărților și a colecției de științele naturii, chemând spre mărturie doi martori apți, și anume următorul succesor sau tutorele acestuia, cât și un profesor oficial, ordinar desemnat de Biserică. Dacă se face vinovat de pagube, de delăsare, administratorul, tutorele acestuia, respectiv custodele să fie chemați în fața instanței.

6. Biblioteca, muzeul să fie deschise în anumite zile și ore pentru cei care practică științele, cât și pentru aceia care doresc să le viziteze, cărțile să le fie date spre citire una câte una, în sala de lectură de lângă bibliotecă, numele lor și titlurile cărților fiind notate citeț. Aceștia nu au voie să le scoată de acolo nici pe fățiș, nici pe furiș, să nu le schimbe între ei, odată citite cărțile să fie cerute spre restituire, iar după o verificare atentă să ajungă înapoi la locul lor. Hoții și distrugătorii de carte să fie excluși.

7. Cărțile interzise de către autorități să fie separate de cele admise, să fie adunate la un loc și păstrate închise după gratii, citirea și utilizarea lor fiind permise numai bărbaților cu discernământ matur, oamenilor de știință, profesorilor, doctorilor și funcționarilor.

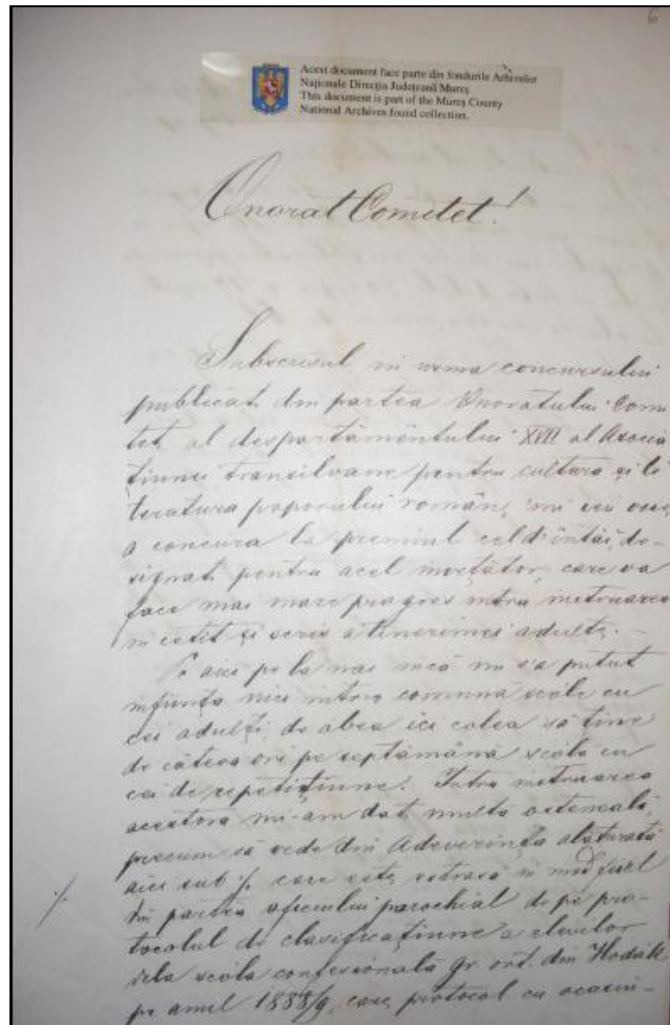
8. Tu, cel care binevoiești să folosești această bibliotecă, intră în ea cu respect, precum în capela muzeelor, salutându-l discret pe paznicul ce-ți iese în cale, oprește-te în preambulul din sala bibliotecii, nu scutura rafturile, ferește-te să pipăi și să scoți de la locul lor, din dulapuri, cărțile și colecția științifică, nu însemna cu notițe, desene, ori linii foile și coperta cărților împrumutate, nu le distruge, nu arunca peste ele cu cermeală, ulei ori apă, nu le murdări cu salivă și secrețiile urâte ale nasului, nu le șifona, nu le rupe, nu le împături, nu le mâzgăli cu mâini murdare, jėjoase. Nu te rezema de cărțile deschise, du înapoi cărțile citite intacte și complete, nu fuma în bibliotecă, nu deranja cititorii, abține-te de certuri, de dispute.

9. Cei care nu se supun acestor legi, să fie tăiați de pe lista cititorilor bibliotecii și ai muzeului, și excluși.

Aceasta este voința, porunca și încheierea mea.

Anul 1798.

Anexa 3

Învățătorul Vasile Duma din Hodac solicită premiul Astrei în iunie 1889 (p. 1-2)

ma. ca amănunțos în urmă cu 14 ani, după
a fost pus și înaintea S. D. Președinte
los președinte al eccliei

Păi unde se vede, că între ea și reședin-
țivore sau cele și fier bine 19 copii și
9 copii, care dintr-o ce obligată a prezenta
scila în toate zilele. 21 copii și 17 copii
la școlă nu s-au curma de 66.

În ca. în 1889 s-am retrăcut cred, că
cu mai multe dintr-o domni membru și
în Comitet, și au putut face idea scital
de clava, ca vracumea colindatului cu
Școala pe la Născocia Domnului.

În cele din noua spera, ca luând
în considerare, în Comitet, viața școlară,
cu cari ave a se lupta în unii țări, de la
dată, de o parte, fiind lașatul scital de tot
neacomodat, care de alta parte, repre-
zentarea regulată a scital în partea
elevilor, se va convinge, că este totu
primar progres în aceea scila populară
elementară, unde dintr-o 100 elev obligati
a prezenta scila 66 sau cel, stăcăt scrie
bun, și computa cu se ține, de cel, pentru
operațiun fundamentale, matematice,
și va debigua pentru mura primar scital.

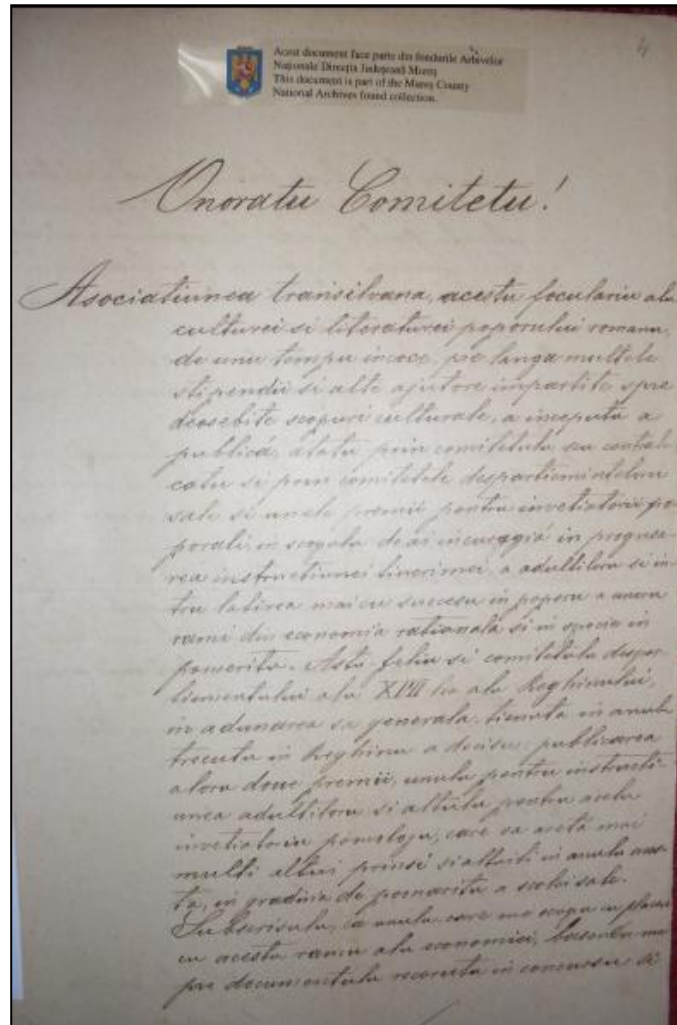
În aceasta speranță sun

Al. Școala Comitet
Ești Școala, în Sibiu 1889.

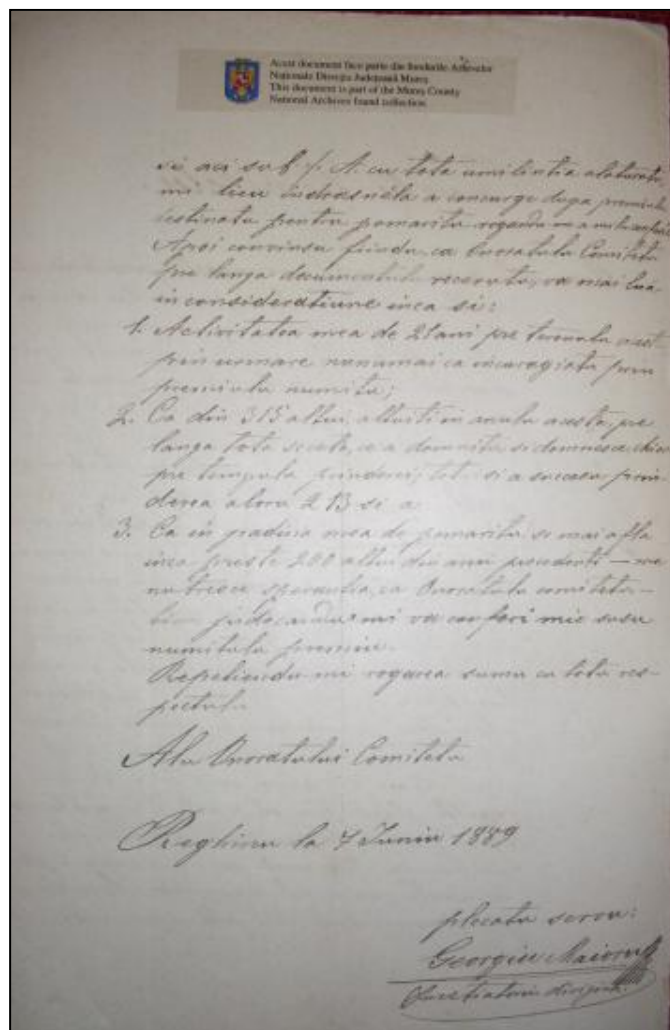
cu pace
Școala Școala

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 7, f. 6-6°, datat 5 iunie 1889

Anexa 4

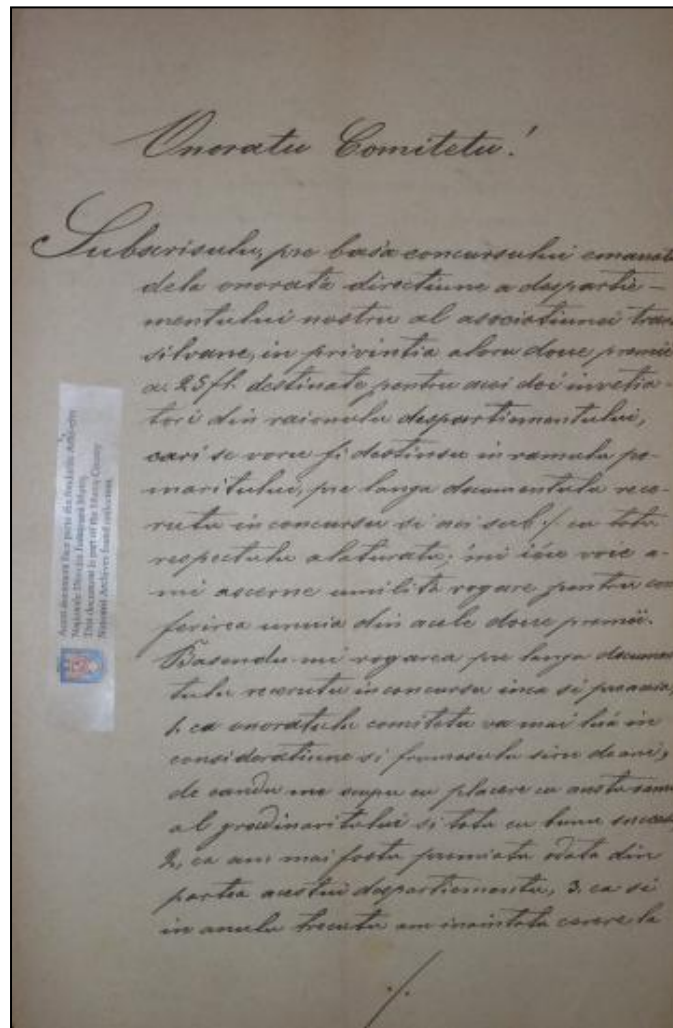

Învățătorul George Maior din Reghin solicită premiul Astrei în iunie 1889 (p. 1-2)

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 7, f. 4-4^a, datat 7 iunie 1889

Anexa 5

Învățătorul George Maior din Reghin solicită premiul Astei în iulie 1896 (p. 1-2)

Acum document face parte din Fundația Arhivelor
Naționale Direcția Județeană Mureș
This document is part of the Mureș County
National Archives fund collection.

onoratului comitetu în privința acelu
premiu și a 4° mai luându onoratu C.
mitetu în considerațiune și modestu
meu salariu, din care com anoverie se
poate sustinca o familie la orășu, mă
gulesce speranță, ca eu vom fi acelu, ca
nu s'a om. Comitetu i-i va conferi pre
miulu său amintitu. —
Da non repetindu mi rogare, pe lângă
toți respectulu romanu

Al Onoratului Comitetu
Reghinu la 8 Iuliu 1896.

placatu scrisu :
Georgiu Maieru
Invelitoru dirigiu

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 14, f. 11-11^v, datat 8 iulie 1896

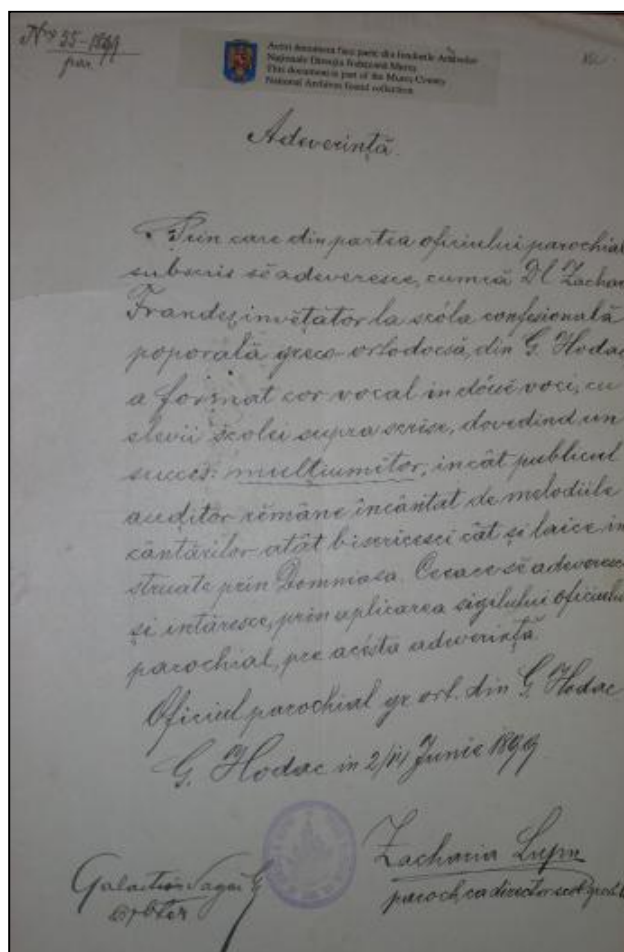

cu un si au multumirea superioara mea;
2. modestul meu salariu, din care cu ancuri
se pute sustinea o familie de investitorii am
surat rangului sau la oras si a
3. bugetele si neajunsurile in care se bupta un
investitor cu crescerea copilor la scoli afara
de oras din un salariu de 23 fl. lunar si de
4. ori câte 29 fl. in un an; sau magulosea spe
rantia, ca dora meritului in se va da recu
noscintii, si asti. feli subscrierile va fi
acela, caruia ite va conferi sus amintitulu
premiu.
De nu repetiundami rogarea pre langa
Tot respectul roman
Al Onorabilii Adunarii generale si al Spectabilulu
Comitetu.
Reghinula sasaca la 7 August 1899
plecatu meu:
Georgiu Maiorescu
Presedinte

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 14, f. 9, datat 7 august 1899

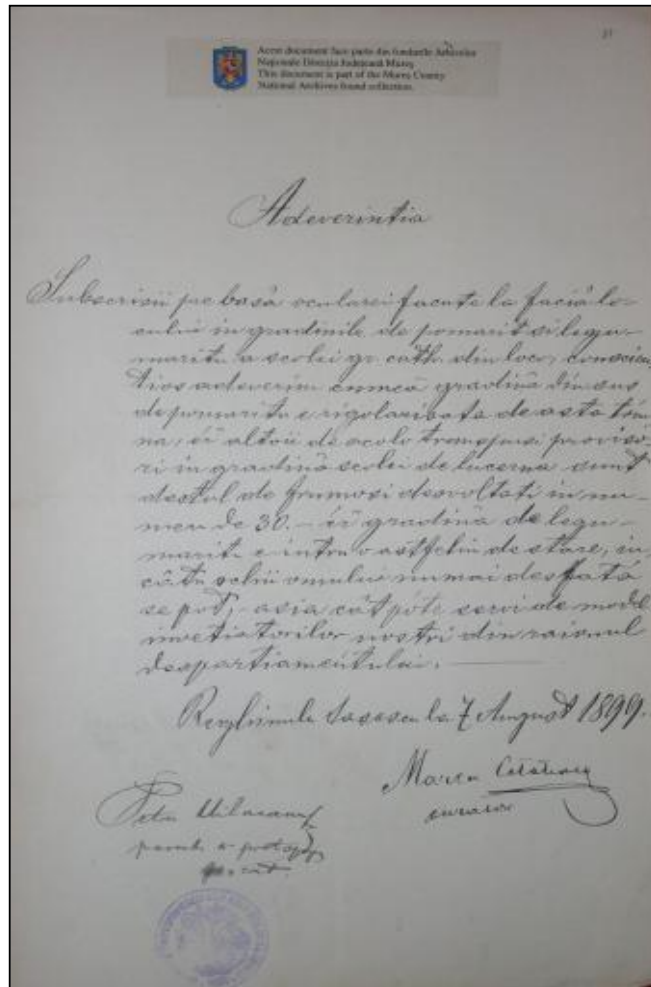
Anexa 8

Adeverința semnată de „Galaction Șagău presbiter” și parohul „Zaharia Lupu, ca director scol. gr. cat. loc.” în vederea atribuirii premiului Astei pentru anul 1899 în favoarea lui Zaharia Frandez

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 14, f. 12, datată 2 / 14 iunie 1899

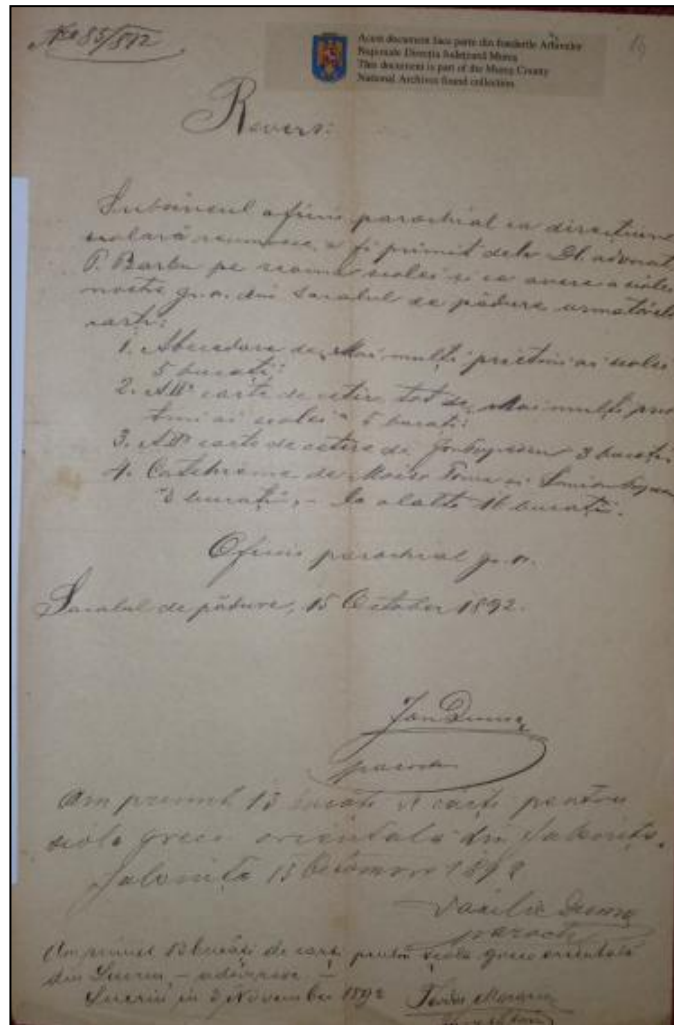
Anexa 9

Adeverința semnată de protopopul greco-catolic Petru Uilăcan și de Marcu Cetățianu în vederea atribuirii premiului Astei pentru anul 1899 în favoarea lui George Maior
DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 14, f. 9, datată 7 august 1899.

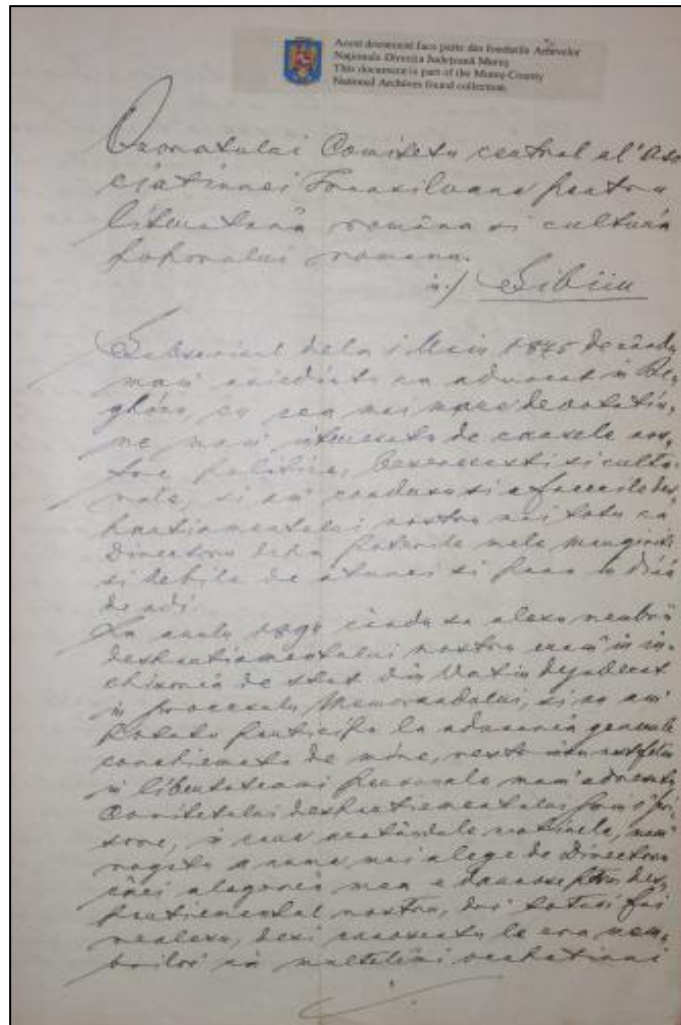

Anexa 11

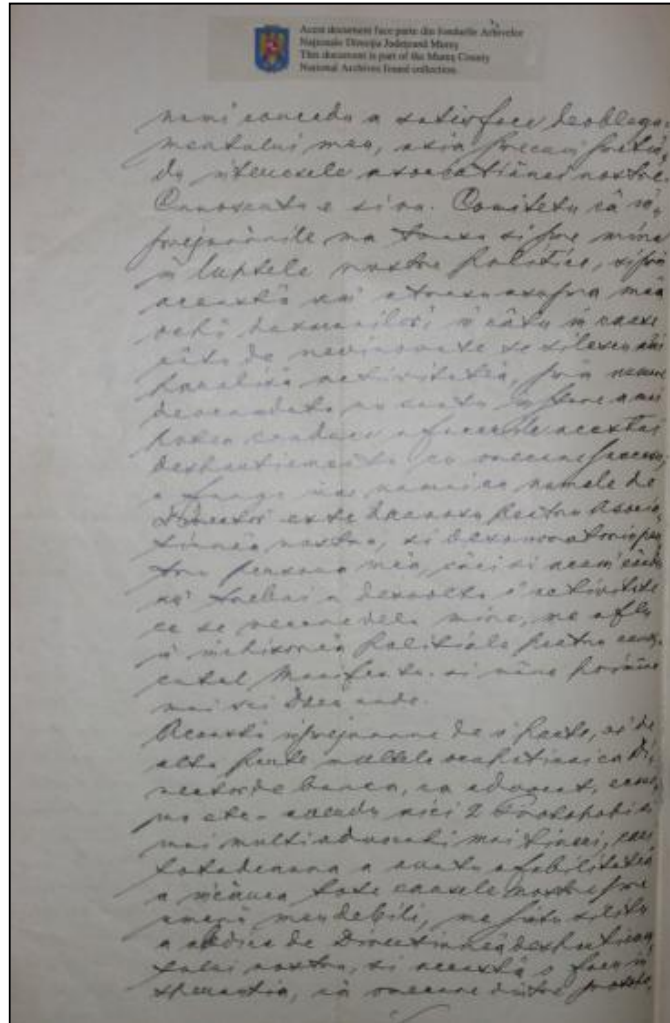

Confirmare de primire a unor donații de cărți
DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, 10, f. 14

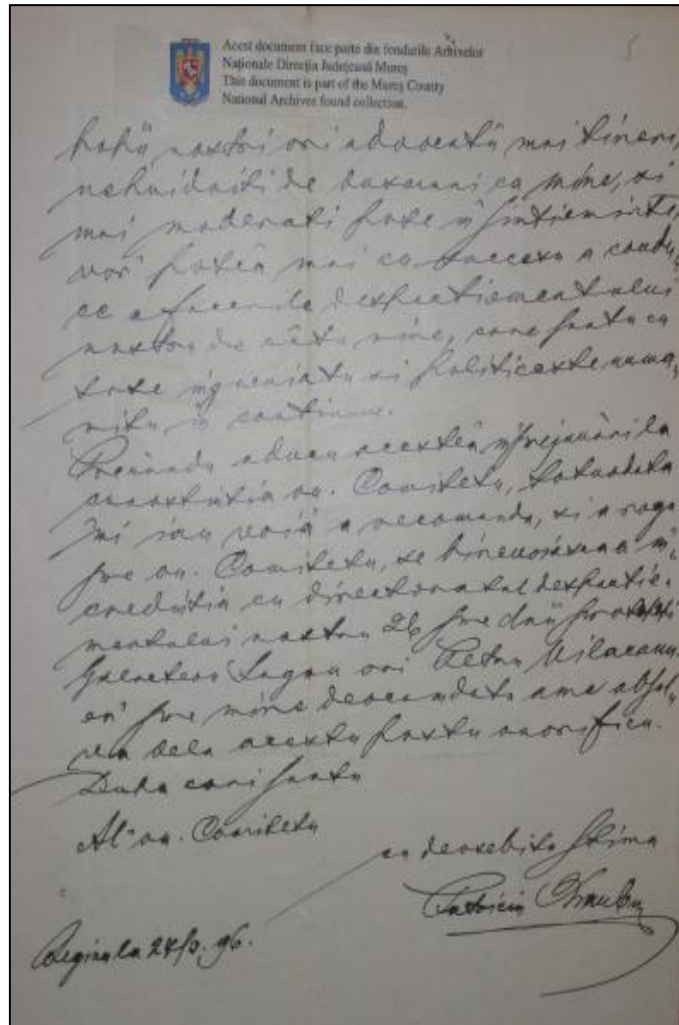
Anexa 12

Scrisoarea de demisie a lui Patriciu Barbu, adresată Despărțământului reghinian al Astrei (p. 1-3)

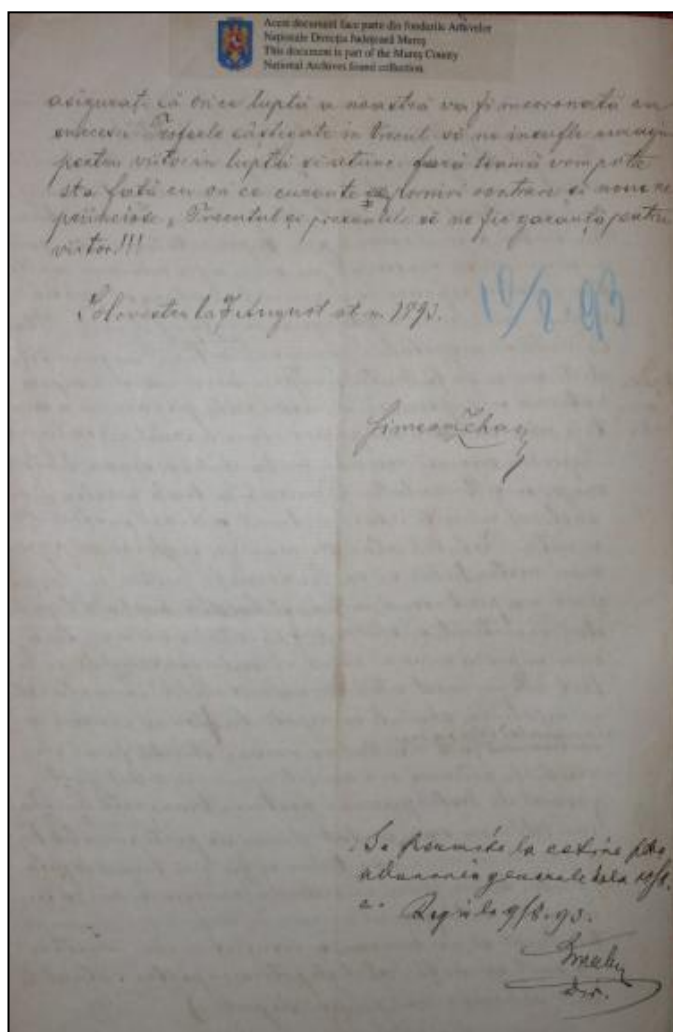

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar 14, f. 4^v - 5

DJAN Mureș, Fond Astra Reghin, dosar nr. 11, f. 2 și f. 5

Bibliografie

I. Izvoare inedite

- DJAN Mureș, *Colecția de documente a Filialei Arhivelor Statului Mureș* - 11 dosare (1863-1919)
  - DJAN Mureș, *Fond Astra Gheorgheni* - 3 dosare (1874-1912)
  - DJAN Mureș, *Fond Astra Reghin* - 19 dosare (1874-1901)
  - DJAN Mureș, *Fond Bias Ștefan din Tîrgu Mureș* - 2 dosare (1787-1900)
  - DJAN Mureș, *Fond Cazinoul Tîrgu Mureș* - 2 dosare (1833-1848)
  - DJAN Mureș, *Fond Fanfara de muzică din Reghin* - 1 dosar (1890-1898)
  - DJAN Mureș, *Fond Parohia Ortodoxă Iclandu Mare* - 1 dosar
  - DJAN Mureș, *Fond Primăria Tîrgu Mureș. Acte culturale* - 1 dosar (1880-1900)
  - DJAN Mureș, *Fond Protopop Elie Câmpeanu* - 2 dosare (1874-1900)
  - DJAN Mureș, *Fond Protopopiat Greco-Catolic Reghin* - dosar 52, 64.
  - DJAN Mureș, *Fond Protopopiatul Ortodox Târnăveni* - dosar 12
  - DJAN Mureș, *Fond Societatea filarmonică Tîrgu Mureș* - 1 dosar (1850)
  - DJAN Mureș, *Fond Vasile și Isaia Moldovan din Chirileu* - 6 dosare (1848-1900)
  - DJAN Sibiu, *Fond Astra*, doc. 474 / 1906.
  - Muzeul Etnografic Reghin, *Registrul intern al capelei - S. Reener Musik Capelle. Vormerkungs..., 1868-1870* (neinventariat)

II. Izvoare editate

- **Adunare de învățători**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 108 din 17 / 29 mai 1898, p. 2. Semnează *Un participant*.
- **Adunarea de protestare din Dicio St. Martinu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 75 din 7 / 9 aprilie 1893, p. 2. Semnat *Térnoveanulu*.
- **Adunarea generală a Asociațiunii transilvane (Dela raportorul nostru special) II**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 188 din 22 august / 3 septembrie 1890, p. 1. Semnează *Viator*.
- **Apel către inimile generose**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 4 din 5 / 17 ianuarie 1896, p. 4.
- **Apel**, în *Foia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.
- **Asociațiunea în Câmpia**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 168 din 1 / 13 august 1898, p. 3. Semnează *Cor*.
- **Asociațiunea transilvană. Adunarea generală a despărțământ. XXIV (M.-Oșorhei)**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 190 din 28 august / 9 septembrie 1893, p. 3.
- **Auctoritatea și respectul în educațiune**, în *Foia Școlastică. Organu pedagogicu, literariu și scrientificu*, nr. 4 din 25 februarie 1883, p. 52-54.
- Barițiu, George, **Adunați documentele și le păstrați**, în *Transilvania*, nr. 12 din 15 iunie 1869, p. 137-138.
- Berbecaru Muntenescu, Vasile, **Șovinismu la culme**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 138 din 24 iunie / 6 iulie 1893, p. 2.
- **Casă de păstrare și împrumutu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 137 din 20 iunie / 2 iulie 1885, p. 3. Semnează *Camilu*.
- **Colonia română din Tîrgu Mureșului**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 220 din 6 / 18 octombrie 1892, p. 1-2.
- **Concurs**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 136 din 21 iunie / 3 iulie 1898, p. 5. Semnează *Petru Uilăcanu, director și Iosif Popescu, secretar*.
- **Concurs**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 158 din 18 / 30 iulie 1896, p. 2.

- *Conferința națională în comitatul Cuculiului*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 38 din 13 / 25 mai 1872, p. [2]. Semnează *Unu romanu*.
- *Convocare*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 4 din 1 aprilie 1899, p. 32.
- *Convocare*, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 6 din 1 mai 1899, p. 52.
- *Convocare*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 110 din 16 / 28 mai 1889, p. 3.
- *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 148 din 8 / 20 iulie 1898, p. 2-3.
- *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 185 din 18 / 30 august 1890, p. 3.
- *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 61 din 16 / 28 martie 1890, p. 2-3.
- *Corespondența gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 121 din 31 mai / 12 iunie 1890, p. 2-3 și nr. 122 din 1 / 13 iunie 1890, p. 3.
- *Corespondența Gaz. Trans.*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 183 din 22 august / 3 septembrie 1889, p. 3.
- *Corespondența Gazetei Transilvania. De lângă Tîrgul-Mureșului*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 153, 13 / 25 iulie 1888, p. 3.
- *Corespondența Gazetei Transilvaniei. De lângă Reghinu*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 272 din 6 / 18 decembrie 1889, p. 2-3.
- *Corespondența noastră din comitate. Șeculia de Câmpia*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 118 din 29 mai / 10 iunie 1885, p. 3. Semnează *Iacobi Calianu, proprietaru*.
- *Cuvântul „român” executat*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 38 din 18 februarie / 2 martie 1897, p. 1.
- *Cuventu de deschidere ținutu în adunarea despartimentului alu XVII-lea, la S. Reghinu în 16. Iuliu 1875*, în *Transilvania*, nr. 15 din 1 august 1875, p. 172.
- *Date statistice*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 45 din 2 / 15 iunie 1870, p. 2.

- **De ale reuniunii noastre**, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 7 din 1 aprilie 1900, p. 53.
- **De către Reghinu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 175 din 8 / 20 august 1885, p. 3
- **De lângă Gurghiu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 6 din 9 / 21 ianuarie 1890, p. 2.
- **De lângă Reghinu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 24 din 30 ianuarie / 11 februarie 1890, p. 2-3. Semnează *P. d. M.*
- **De lângă Reghinulu săsescu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 162 din 23 iulie / 4 august 1885, p. 3.
- **De pe țărmul Mureșului. Năpăstuirea poporului nostru**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 103 din 9 / 21 mai 1885, p. 2.
- **Despăr. XVII alu „Societății transilvane.” Casă de păstrare**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 132 din 14 / 26 iunie 1885, p. 3. Semnează *Tu.*
- **Despărțământul D. St.-Martin (XXXII) al „Asociațiunei”**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 162 din 25 iulie / 6 august 1898, p. 3.
- **Despărțământul Reghin al Astei. 1874-1940.** Culegere de documente întocmită de Liviu Boar, studiu introductiv de Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior,” 2001, 255 p.
- **Despărțămintele Asociațiunei transilvane. Convocări**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 146 din 6 / 18 iulie 1893, p. 3.
- **Despre societatea didactică de în București**, în *Foaia Școlastică. Adăsu la „Economulu,”* nr. 8 din 15 / 27 septembrie 1873, p. 60-63.
- **Din Cîmpia**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 141 din 28 iunie / 10 iulie 1898, p. 3. Semnează *Uliul.*
- **Din comitatul Mureș-Turda**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 76 din 5 / 17 aprilie 1890, p. 2; nr. 77 din 6 / 18 aprilie 1890, p. 3.
- **Din jurul Gurghiului**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 196 din 4 / 16 septembrie 1885, p. 2.
- **Din protopopiatul Reghinului săsescu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 22 din 15 / 27 martie 1872, p. 3-4. Semnează *Mai multi.*
- **Din slăbiciunile noastre**, în *Românul*, nr. 119 din 1 / 14 iunie 1913, p. 3.

- **Discursul dlui. I. P. Maior, mare proprietariu si prosiedente alu despartimentului XVII., tiente în adunarea generale dela Deda,** în *Transilvania*, nr. 12 din 15 iunie 1876, p. 141-142.
- Farcaș, Daniel, **Afacerea bibliotecii I. P. Maior,** în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 56 din 10 / 22 martie 1885, p. 2-3.
- **Foia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș,** nr. 20 din 1 decembrie 1899, p. 170; nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.
- **Gazeta Transilvaniei,** nr. 265 din 29 noiembrie / 11 decembrie 1885, p. 3; nr. 139 din 24 iunie / 6 iulie 1888, p. 2; nr. 135 din 19 iunie / 1 iulie 1888, p. 2; nr. 131 din 11 / 23 iunie 1889, p. 2; nr. 5 din 9 / 21 ianuarie 1892, p. 2; nr. 251 din 13 / 25 noiembrie 1893, p. 3; nr. 282 din 15 / 27 ianuarie 1896, p. 3.
- Georgescu, Helena, **Câte-va cuvinte referitorie la creșterea fetitelor de pre la sate,** în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 1 din 1 / 13 ianuarie 1879, p. 4-5.
- Georgescu, Joanu, **Ceva despre scolele noastre,** în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu, literariu si scrientificu*, nr. 1 din 1 ianuarie 1884, p. 13-14.
- Georgescu, Joanu, **Educatiunea femeiei,** în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu, literariu si scrientificu*, nr. 6 din 15 martie 1886, p. 91-94.
- **Instructiunea in limba maternă,** în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu, literariu si scrientificu*, nr. 1 din 1 ianuarie 1884, p. 1-3.
- **Invitare la prenumeratiune,** în *Foia Școlastica. Adușu la „Economulu,”* nr. 1 din 1 / 13 februarie 1876, p. 1.
- **Invitare,** în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 133 din 15 / 27 iunie 1885, p. 3. Semnează dr. Ioanu Uilăcanu și Dionisiu Simonu.
- **Înmormântarea lui Vasilie Moldovan,** în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 283 din 25 decembrie 1894 / 6 ianuarie 1895, p. 2-3.
- **Limba maghiara sî scolele noastre poporale,** în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 4 din 15 / 27 februarie 1880, p. 25-28.
- **Maghiarisarea în comitatulu Târnavei mici,** în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 266 din 30 noiembrie / 12 decembrie 1897, p. 4.

- **Marginea Câmpiei**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 168 din 1 / 13 august 1898, p. 3. Semnează *Maria din Câmpia*.
- Mătușoiu, Constantin; Dinu, Mihaela Hélène, *Istoria bibliotecilor din România în legi și documente (1817- 1944)*, vol. 1, Constanța, Ex Ponto, 2001, 595 p.
- **Membrii Asociațiunii**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 39 din 19 februarie / 3 martie 1895, p. 2.
- Moldovan, Isaia, **O salutare Gazetei**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 4 din 5 / 17 ianuarie 1896, p. 2.
- Morariu, Vasile, **De ale Reuniunii**, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 23 din 1 decembrie 1900, p. 184-185.
- **Multumita publică**, în *Foia Școlastică. Organu pedagogic-didacticu pentru scolele romane*, nr. 14 din 5 / 27 iulie 1880, p. 112; nr. 21 din 1 / 13 noiembrie 1879, p. 168.
- **Năpăstuirea poporului nostru**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 103 din 9 / 21 mai 1885, p. 2.
- Negruțiu, J. F., **Ceva despre necesitatea și formarea caracterului**, în *Foia Școlastică. Organu pedagogic, literariu și științificu*, nr. 6 din 15 martie 1886, p. 81-85.
- **O aprețiere a bibliotecilor ambulante**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 245 din 8 / 20 noiembrie 1898, p. 2.
- **Observatorul**, nr. 62 din 4 / 16 august 1879.
- **Organizațiunea noastră culturală**, în *Transilvania*, nr. 247 din 15 / 27 noiembrie 1899, p. 285-288.
- **Petrecere în Iernut**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 156 din 16 / 28 iulie 1896, p. 3.
- **Petrecere în Mureș-Bogata**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 142 din 29 iunie / 11 iulie 1897, p. 2.
- **Petrecere în Tirimia mare**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 159 din 16 / 28 iulie 1889, p. 2; nr. 164 din 23 iulie / 4 august 1889, p. 2.
- **Petrecere românească între baionete**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 152 din 10 / 22 iulie 1892, p. 2.

- **Petrecere**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 136 din 19 iunie / 1 iulie 1892, p. 3.
- **Petrecerea din Boziașu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 139 din 24 iunie / 6 iulie, 1888, p. 2.
- Pop, N., **Celea de ce porunci ale învățătorului român**, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 1 din 15 februarie 1899, p. 5.
- Popa, Ariton M., **Starea Școlastică prezentă în Statele-Unite nordamericane**, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 13 din 15 august 1899, p. 102.
- Popa, G., **Cărțile cele mai bune și bibliotecile poporane**, în *Transilvania*, nr. 1 din 15 ianuarie 1890, p. 9-13.
- **Premiu pentru grădinărit și pomărit**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 121 din 2 / 14 iunie 1896, p. 3. Semnează P. Barbu, director și Iosif Popescu, secretar.
- **Producțiuni și petreceri**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 158 din 18 / 30 iulie 1896, p. 2.
- **Raport general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român pe anul 1897**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 174 din 11 / 23 august 1898, p. 3; nr. 175 din 12 / 24 august 1898, p. 3; nr. 176 din 13 / 25 august 1898, p. 2; nr. 177 din 14 / 26 august 1898, p. 2.
- **Raport general despre activitatea comitetului central al „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român” în decursul anului 1895**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 176 din 11 / 23 august 1895, p. 1-2.
- **Raport**, în *Foaia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 16 din 1 octombrie 1899, p. 125.
- **Raportu generalu alu comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român despre activitatea sa în decursulu anului 1892**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 188 din 26 august / 7 septembrie 1892, p. 3; nr. 189 din 27 august / 8 septembrie 1892, p. 3.

- **Raportul Asociațiunei transilvane în 1892**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 251 din 13 / 25 noiembrie 1893, p. 2.
- **Reghinulu-săsescu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 175 din 4 / 16 august 1890, p. 2-3. Semnează *Simeonu Zebanu*;
- **Reghinulu-săsescu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 177 din 10 / 22 august 1885, p. 3.
- **Reginu 1-a Ian. 1869**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 3 din 12 / 24 ianuarie 1869, p. 2.
- **Regulament despre modul întrebuințării Bibliotecei Asociațiunei Transilvane Române pentru Literatura și Cultura Poporului Român din 11 august 1869**, în *Transilvania*, nr. 2 din 1869, p. 227-228.
- **Regulament pentru afacerile interne ale comitetului central al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș**, în *Foia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 5 din 1 martie 1900, p. 38-39; nr. 6 din 15 martie 1900, p. 46-48; nr. 7 din 1 aprilie 1900, p. 53-55; nr. 8 din 15 aprilie 1900, p. 62; nr. 9 din 1 mai 1900, p. 71-72.
- Roman, Visarion, **Reuniunile binefăcătoare**, în *Telegraful Român*, nr. 98 din 14 decembrie; nr. 100 din 18 decembrie; nr. 101 din 21 decembrie 1857.
- **Românii III. Religiunea și starea intelectuale**, în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu, literariu si srientificu*, nr. 7 din 10 aprilie 1883, p. 107-109.
- **Rugare**, în *Foia Școlastică. Organ al Reuniunii învățătorilor gr. cat. din Archidieceza gr. cat. de Alba Iulia și Făgăraș*, nr. 10 din 15 mai 1900, p. 80.
- **Scirile zilei**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 165 din 29 iulie 1898, p. 3.
- **Scoalele nostre si igiena**, în *Foia Școlastica. Organu pedagogicu, literariu si srientificu*, nr. 20 din 15 octombrie 1884, p. 310-314.
- Sîrbu, G., **Necesitatea și modul de a se înființa biblioteci la sate**, în *Transilvania*, nr. 13-14 din iulie 1883, p. 102-115.

- **Societățile de maghiarisare**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 250 din 14 / 26 noiembrie 1898, p. 1.
- **Starea invetiamentului la noi**, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 1 din 1 / 13 februarie 1876, p. 2-3.
- **Statistica culturală**, în *Transilvania*, nr. 1-2 din ianuarie-februarie 1899, p. 2-3.
- **Stipendii dela Asociațiune**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 171 din 3 / 15 august 1889, p. 3.
- **Școla românească din Șinca-vechiă**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 137 din 20 iunie / 2 iulie 1885, p. 2- 3.
- **Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 de la sânta unire 200**, Blaș, Tipografia Seminarului Archidiececan, 1900.
- **Șermaș (lângă Giurgeu)**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 174 din 5 / 17 august 1895, p. 3.
- **Telegraful român**, nr. 48 din 13 iunie 1863, p. 194; nr. 6 din 19 ianuarie 1864, p. 23; .nr. 52 din 3 / 15 iulie 1877, p. 210.
- **Transilvania**, nr. 23-24 din 1 / 15 decembrie 1882, p. 312. nr. 1-2 din 1 / 15 ianuarie 1883, p. 9-11.
- **Transilvania**, nr. 3-4 din 1884; nr. 9 din 1892; nr. 1-2, 1899; *Analele*, nr. 2 din 1908.
- **Tribuna**, nr. 75 din 15 / 27 aprilie 1894, p. 303; nr. 61 din 16 / 28 martie 1895, p. 245.
- **Un cântălist român**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr 8 din 26 ianuarie / 8 februarie 1846, p. 31.
- **Un Frances despre Românii transilvăneni**, *Gazeta Transilvaniei*, nr. 148 din 8 / 20 iulie 1898, p. 1-2.
- Ungureanu, P., **Ce-va despre educațiunea femeilor**, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu-didacticu pentru scolele romane*, nr. 15 din 1 / 13 - 15 / 27 decembrie 1881, p. 178-182.
- Ungureanu, P., **Cum se-i dedamu pre copii la iubirea curatienie?**, în *Foia Scolastica. Organu pedagogicu, literariu si scrientificu*, nr. 3 din 10 februarie 1883, p. 37-40.

- **Unu intrigantu periculosu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 192 din 2 / 14 Septembrie 1894, p. 3.
- **Vorbirea d-lui M. Orbonașu**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 186 din 19 / 31 august 1890, p. 2-3.
- Zehan, Vasile, **Corespondența Gaz. Trans.**, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 110 din 17 / 29 mai 1890, p. 2-3.

III. Lucrări generale

a. Sinteze

- **Andrei Șaguna. Corespondența II**, ediție, studiu introductiv și note de N. Bocșan, Gabriel V. Gârdan, Ioan V. Leb, B. Dobozi, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 609 p.
- Barițiu, George, **Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă**, vol. 3, Sibiu, în edițiunea autorului, 1891, XII+624 p.
- Bărbulescu, Constantin; Popovici, Vlad, **Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții**, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005, 170 p.
- Bărbulescu, M., Deletant, D., Hitchins, K., Papacostea, Ș., Teodor, P., **Istoria României**, București, Editura Enciclopedică, 1999, 617 p.
- Bock, Gisela, **Femeia în istoria Europei**, Iași, Editura Polirom, 2002, 360 p.
- Bocșan, Nicolae, **Contribuții la istoria iluminismului românesc**, Timișoara, Editura Facla, 1986, 428 p.
- Bozdog, Ion, **Comoara dintr-un manuscris. Astra și românii din secuime**, ediție îngrijită de Constantin Mustață, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2010, 199 p.
- Buluță, Gheorghe; Simonescu, Dan, **Pagini din istoria cărții românești**, București, Editura „Ion Creangă,” 1981, 192 p.
- Burke, Peter, **O istorie socială a cunoașterii. de la Gutenberg la Diderot**, Iași, Editura Euronovis, 2004, 380 p.
- Buzatu, Stana, **Condiția femeii - dimensiune a progresului contemporan**, București, Editura Politică, 1979, 527 p.

- Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, ediția a 2-a, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 464 p.
- Ciupală, Alin, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Editura Meridiane, 2003, 175 p.
- Curticăpeanu, Vasile, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968, 287 p.
- Demeny, Lidia; Papacostea-Danielopolu, Cornelia, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (sec. XVII-XIX)*, București, Editura Eminescu, 1985, 263 p.
- Dobrescu, Vasile, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial. Studiu de caz*, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2006, 367 p.
- Dudaș, Florian, *Vechi cărți românești călătore*, București, Editura Sport-Turism, 1987, 193 p.
- Ghișe Dumitru, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, 242 p.
- Gyémánt, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, 515 p.
- Hitchins, Keith, *Afirmarea națiunii: mișcarea națională românească din Transilvania, 1860-1914*, București, Editura Enciclopedică, 2000, 391 p.
- Hof, Ulrich Im, *Europa luminilor*, Iași, Editura Polirom, 2003, 248 p.
- *Ioan Oros alias Rusu. Memorii*, text îngrijit și prefață de Ioan Ranca, București, s.n., 1989, 240 p.
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688*, București, Stabilimentul grafic I. V. Socecu, 1904, CCXLII+283 p.
- Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, București, Editura Saeculum I. O., 2006, 319 p.
- *Istoria românilor*, coord. N. Edroiu, P. Cernovodeanu, vol. 6. *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1824)*, București, Editura Enciclopedică, 2002, XLIII + 1072.

- Itu, Maria, **Forme instituționalizate de educație populară în România (1859-1918)**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, 315 p.
- Jako Zsigmond, **Philobiblon transilvan**, București, Editura Kriterion, 1977, 512 p.
- Johnston, William M., **Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1848-1938**, Iași, Editura Polirom, 2000, 518 p.
- Manolache, Anghel; Pîrnuță, Gheorghe, **Istoria învățământului din România**, vol. II, 1821-1918, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1993, 539 p.
- Mârza, Iacob, **Școală și națiune (Școlile din Blaj în epoca renașterii naționale)**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, 238 p.
- Netea, Vasile, **Din contribuția învățătorimii române la dezvoltarea culturii naționale**, Tîrgu Mureș, Editura „Astra.” Despărțământul Reghin, 1935, 35 p.
- Netea, Vasile, **Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea națională (1848-1881)**, București, Editura Științifică, 1974, 261 p.
- Păcățian, Teodor V., **Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară**, vol. I, Sibiu, Tipografia Iosif Marschall, 1904, 800 p.
- Păcurariu, Mircea, **Politica statului maghiar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)**, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune a Bisericii Ortodoxe Române, 1986, 302 p.
- Ploeșteanu, Grigore, **Sentimentul istoriei. Studii, articole, note, interviuri**, ediție îngrijită de Mariana Ploeșteanu, Tîrgu Mureș, Editura Veritas, 2011, 591 p.
- Schaser, Angelika, **Reformele iozefine în Transilvania și urmările lor în viața socială**, Sibiu, Editura Hora, 2000, 303 p.
- Sigmirean, Cornel, **Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă**, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, 807 p.

- Suci Dumitru, *Studii privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, 360 p.
- Sularea, Daniel, *Școală și societate. Învățământul elementar confesional în episcopia greco-catolică de Gherla (1867-1918)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 389 p.
- Szögi László, *Studentii români din Transilvania la universitățile din Europa în secolele XVI-XX*, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2011, 287 p.
- Ștefan, Florin-Marian, *Spirit critic și europenism în gândirea social-politică românească de până la 1868*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, 304 p.
- Tănase, Alexandru, *O istorie umanistă a culturii românești*, Iași, Editura Moldova, 1995, 337 p.
- Thiesse, Anne-Marie, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, Iași, Editura Polirom, 2000, 222 p.
- Tomescu, Mircea, *Istoria cărții românești. De la începuturi până la 1918*, București, Editura Științifică, 1968, 215 p.
- Veress Károly, *Ființa generațională și destinul culturii*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2003, 321 p.
- Zöllner, Erich, *Istoria Austriei*, vol. II, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 493-925.

b. Monografii locale

- Andreica, Gheorghe, *Monografia orașului Iernut până în 1947*, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2007, 262 p.
- Borșianu, Viorel I., *Deda - consemnări cultural istorice despre obârșiile mele*, Tîrgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2005, 75 p.
- Chindea, Teodor, Nicolae Lateș, *Monografia Gurghiului*, Tîrgu Mureș, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Mureș, 1971, 189 p.
- Costea, Ioan I., *Reghin. Destin și istorie*, Reghin, Editura „Petru Maior,” 2007, 490 p.

- Frandăș, Ilie, **Valea Gurghiului. Istorie și spiritualitate**, Tîrgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2006, 439 p.
- Frandăș, Simion Ilie, **Lunca Bradului. Repere în timp**, Tîrgu Mureș, Editura Tipomur, 2002, 88 p.
- **Monografia județului Târnava Mare**, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, [1943], 506 p.
- **Monografia orașului Luduș**, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2008, 311 p.
- Opriș, Ilarie Gh., Emilia A. Opriș, Nagy Csaba Sándor, **Sângeorgiu de Mureș. VII. Școala 1778-2003. Însemnări**, Tîrgu Mureș, Asociația Culturală „Sf. Gheorghe,” Editura Ansid, 2003, 217 p.
- Opriș, Ilarie Gh., **Sângeorgiu de Mureș. 150 de ani de la revoluția din 1848-1849**, Tîrgu Mureș, Editura Pax Historica, 1999, 109 p.
- Popa, Traian, **Monografia orașului Tîrgu Mureș**, Tîrgu Mureș, Tipografia Corvin, 1932, 320 p.
- **Târnăveni, cercetare monografică**, coordonator N. V. Fola, Tîrgu Mureș, Editura Mediaprint, 2003, 317 p.
- Todea, Romulus Sever, **Săcalu de Pădure. Monografie**, București, Editura A.A.P., 2001, 164 p.
- Țarălungă, Lucia, **Sighișoara - orizonturi de cultură**, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2007, 163 p.

IV. Lucrări speciale

- Ardelean, Teodor, **Limba română și cultivarea ei în preocupările Astrei**, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2009, 282 p.
- Borș, Silviu, **Biblioteca Centrală a Asociațiunii. 1861-1950**, Sibiu, Cluj-Napoca, Editura InfoArt, Editura Mega, 2011, 392 p.
- Brad, Traian, **Lectura și biblioteca publică la Cluj. Studiu monografic**, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2001, 390 p.
- Bui, Simion, **Biserica și societate românească în Reghin și împrejurimi. 1890-1918**, Tîrgu Mureș, Editura Nico, 2010, 177 p.
- Buluță, Gheorghe, **Civilizația bibliotecilor**, București, Editura Enciclopedică, 1998, 168 p.

- Buluță, Gheorghe, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, Editura Enciclopedică, 2000, 238 p.
- Buluță, Gheorghe; Petrescu, Victor, *Vademecum legislativ pentru biblioteci*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2004, 211 p.
- Chartier, Roger, *Lecturi și cititori în Franța vechiului regim*, București, Meridiane, 1997, 407 p.
- Colan, Ion, *Casina română din Brașov. 1835-1935. Contribuțiuni la cunoașterea unui capitol din trecutul Brașovului*, Brașov, Institutul de Arte Grafice „Astra,” 1935, 125 + LXXXII+[4] p.
- Cornea, Paul, *Introducere în teoria lecturii*, București, Editura Minerva, 1988, 306 p.
- Dan, Maria, *Protopopul Ariton M. Popa*, Tîrgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2006, 196 p.
- Dan, Petre, *Asociații, cluburi, ligi, societăți. Dicționar cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 405 p.
- Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, București, Minerva, 1988, 378 p.
- Drăgan, Ciprian, *Biblioteci școlare din Comitatul Hunedoara (1867-1918)*, Deva, Editura Emia, 2011, 247 p.
- Duicu, Serafim, *Pe urmele lui Petru Maior*, București, Editura Sport Turism, 1990, 240 p.
- Fola, Nicolae Victor, *Școlile Blajului între anii 1850-1918. Evoluția instituțională și contribuții la dezvoltarea elitelor intelectuale românești*, Tîrgu Mureș, Editura Ardealul, 2008, 251 p.
- Georgescu-Tistu, Nicolae, *Cartea și bibliotecile*, București, Editura Științifică, 1972, 358 p.
- Glodariu, Eugenia, *Asociațiile culturale ale tineretului studios român din monarhia habsburgică. 1860-1918*, Cluj-Napoca, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, 1998, 416 p.
- Gudor Kund Botond, *Istoricul Bod Péter (1712-1769)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2008, 584 p.
- Marica, George Em., *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleno din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, 311 p.

- Matei, Pamfil, ***Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (Astra) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)***, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, 364 p.
- Mălinaș, Constantin, ***Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762-1848)***, Oradea, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003, 316 p.
- Mișu, Elena; Șincan, Gheorghe Nicolae, ***Inventariul tuturor bisericilor aflătoare ano 1872 sub protopresbiteratul Mureșiu Oșorheiului fiind protopresbiter Parteniu Trombitasiu de Bethlen***, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2011, 294 p.
- Mitu, Melinda, Mitu, Sorin, ***Românii văzuți de maghiari. Imagini și clișee culturale din secolul al XIX-lea***, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru studii europene, 1998, 217 p.
- Moga, Valer, ***Astra și societatea, 1918-1930***, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 584 p.
- Moldovan, Gheorghe, ***Biblioteca Municipală Târnăveni. Studiu monografic***, Tîrgu Mureș, Casa de Editură „Mureș,” 2005, 200 p.
- Netea, Vasile, ***Mureșul Superior. Vatră de cultură românească***, București, Editura Cuvântul, 2006, 221 p.
- Nicoară, Eugen, ***Istoricul și activitatea „Astrei” Reghin. 1874-1940***, Reghin, Editura „Astrei” Reghin, [1940], 123 p.
- Ofrim, Alexandru, ***Cheia și Psaltirea. Imaginarul cărții în cultura tradițională românească***, Pitești, Editura Paralela 45, p. 107.
- Opreș, Ioan, ***Donații și donatori***, ed. II, București, Editura Oscar Print, 2007, 222 p.
- Opreș, Ioan, ***Muzeosofia***, București, Editura Oscar Print, 2006, 364 p.
- Opreș, Ioan, ***Provocarea noilor muzeografii***, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2008, 236 p.
- ***Pagini din istoria bibliotecilor reghinene: studii și articole***, coordonator Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior” Reghin, 1995, 122 p.

- Ploeșteanu, Grigore, *Contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a românilor din ținuturile mureșene. Studii și portrete*, Tîrgu Mureș, Editura Veritas, 2010, 698 p.
- Popa, Mircea, *Cărți, manuscrise, biblioteci*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, 329 p.
- Poptămaș, Dimitrie, *Philobiblon mureșean. O viață printre oameni și cărți*, Tîrgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2003, 346 p.
- Protase, Maria, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973, 413 p.
- Roman-Negoi, Ana-Maria, *Recuperarea unui destin: Gheorghe Șincai, Hronica românilor*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, 551 p.
- Stanciu, Laura, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, 631 p.
- Suciu, Dumitru, *Mentalități europene în gândirea și acțiunea politică a românilor din Transilvania față de unele realități din propria mișcare națională și din România în secolul al XIX-lea, în Studii privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004, 360 p.
- Șerban, Melinte, *Evocări istorice și literare*, Tîrgu Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea,” 2001, 150 p.
- Șincai, Gheorghe, *Învățatură firească spre surparea superstiției norodului*, ed. critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura Științifică, 1964, p. 215 p.
- Teodor, Corina, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, 515 p.
- Teodor, Pompiliu, *Sub semnul luminilor: Samuil Micu*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 507 p.
- Vasilescu, Mircea, *„Iubite cetitoriule....” Lectură, public și comunicare în cultura română veche*, Pitești, Editura Paralela 45, 2001, 187 p.

V. Studii și articole în reviste de specialitate

- Basarab, Maria, *Biblioteci parohiale din protopopiatul greco-catolic Hunedoara*, în vol. *Școala Ardeleană*, II, coordonator Ioan Chindriș, Oradea, Editura „Episcop Vasile Aftenie,” 2007, p. 300-306.
- Boar, Liviu, *Activitatea Despărțământului Reghin al Astei oglindită în documentele aflate în arhivele sibiene*, în *Marisia*, 1996, vol. XXV, p. 283-303.
- Boar, Liviu, Ploeșteanu, Grigore, *Biblioteca lui Ioan Pop Maior*, în *Pagini din istoria bibliotecilor reghinene: studii și articole*, coordonator Marin Șara, Reghin, Biblioteca Municipală „Petru Maior” Reghin, 1995, p. 29-47.
- Bocșan, Nicolae, *Bibliotecile societăților studenților români din Cluj*, în vol. *Pe urmele trecutului. Profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, coord. Susana Andea, Ioan Aurel Pop, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2009, p. 491-498.
- Bolovan, Ioan, *Aspecte privind populația Transilvaniei între 1850-1910: schimbare, progres și / sau modernizare*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 603-618.
- Bolovan, Ioan, *Contribuții privind situația demografică a Transilvaniei în anii 1850-1910*, în vol. *Istoria României. Pagini transilvane*, coord. acad. Dan Berindei, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1994, p. 282-308.
- Bolovan, Ioan, *Cultură și politică în activitatea Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, îngrijit de N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 134-144.
- Bondoc, G., *Note privind începuturile unei vechi biblioteci românești și colecțiile sale (Astra - Sibiu)*, în *Probleme de bibliologie*, 1967, nr. 2, p. 140-175.
- Botezan, Ioana, *Corespondența unor intelectuali cu Ioan Micu Moldovan în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Reghinul cultural*, 2002, nr. 6, p. 113-145.

- Botezan, Ioana, *Corespondența unor intelectuali din Reghin cu Ioan Micu Moldovan între 1862-1885*, în *Reghinul cultural*, 2004, nr. 7, p. 118-129.
- Buta, Sanda Maria; Ploșteanu, Grigore, *Organizarea primelor biblioteci populare la Brașov*, în vol. *160 de ani de la înființarea primei biblioteci publice la Brașov. 1835-1995*, Brașov, Biblioteca Județeană „George Barițiu” Brașov, 1996, p. 86-93.
- Cernea, Elena, *Un manual german de biblioteconomie din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1979, vol. III, p.188-201.
- Chiorean, Ioan, *Din moștenirea culturală a Reghinului (secolele XIII-XVII)*, în *Reghinul cultural*, 1982, nr. 1, p. 11-16.
- Chiorean, Ioan, *Memoriile pașoptiștilor mureșeni. Traian Horea Pop*, în *Vatra*, s.n., 20 iulie 1976, nr. 64, p. 7-8.
- Ciacoi, Bazil, *Rolul Astei*, în *Vatra*, s.n., 20 decembrie 1990, nr. 237, p. 13.
- Corbu, George, Mătușoiu, Constantin, *Tradiții în dezvoltarea colecțiilor de publicații ale bibliotecilor*, în *Biblioteca*, 1998, nr. 10, p. 314-316.
- Cosma, Mihaela, *Iluminism și masonerie la sași. Proiectul primului cabinet de lectură din Transilvania*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 2001, nr. 40, p. 63-70.
- Crăciun, Ioachim, *Biblioteci și cititori români în trecut și azi*, în vol. *Omagiu Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire*, Sibiu, s.n., 1940, p. 355-367.
- Crișan, Cristian N., *Conscripția urbarială din anul 1785 a localității Ideciul de Jos, județul Mureș*, în *Marisia*, 2003, vol. XXVII, p. 149-165.
- Dobrescu, Vasile, *Petru Maior - luptător pentru afirmarea conștiinței naționale*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 7.
- Drîmba, Lucian, *Momente importante în evoluția Societății pentru un fond de teatru român în Ardeal*, în vol. *Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, 1972, p. 232-233.

- Drîmba, Lucian, *Momente importante în evoluția Societății pentru un fond de teatru român în Ardeal*, în vol. *Centenarul Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, 1972, p. 231-244.
- Duicu, Serafim, *Petru Maior la Reghin* (I), în *Vatra*, s.n., 20 octombrie 1989, nr. 164, p. 223 / B; (II), în *Vatra*, s.n., 20 noiembrie 1989, nr. 165, p. 224 / C.
- Dumănescu, Luminița, *Copiii Transilvaniei: număr și pondere între două limite cronologice: 1857-1910*, în vol. *Om și societate. Studii de istoria populației României (sec. XVII-XXI). Omagiu profesorului Nicolae Bocșan la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coordonatori Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 389-406.
- Dunăreanu, Elena, *Biblioteca în preocupările marilor bărbați ai Astei*, în vol. *Astra 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 395-398.
- Dunăreanu, Elena, *Horia Petra Petrescu - bibliotecar al Astei. 100 de ani de la naștere*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 145-154.
- Duțu, Alexandru, *Iluminismul sud-est european. Reconsiderarea unei probleme de istorie culturală*, în *Revista de istorie*, 1975, tom 28, nr. 7, p. 1041-1055.
- Eliade, George, *La Rîciu se cinstesc cum se cuvine ctitorii de cultură și ctitoriile lor*, în *Vatra*, s.n., 20 februarie 1976, nr. 59, p. 2.
- Fola, Victor, *Activitatea asociației culturale „Astra” în zona Târnavelor și contribuția sa la lupta pentru desăvârșirea unității naționale românești în perioada 1867-1918*, în *Marisia*, 1985-1992, vol. XV-XXII, p. 285-293.
- Fuchs, Simion, *Istoricul bibliotecii Căminului muncitoresc din Tîrgu Mureș*, în *Revista bibliotecilor*, martie 1971, nr. 3, p. 130-134.
- Gastone, Nicolae, *Rolul școlilor și bibliotecilor sătești în realizarea programului cultural al Astei*, în vol. *Astra 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 353-358.

- Gherman, Dumitru, *Arborele genealogic al familiei de citori Marinovici-Reghin*, în *Reghinul cultural*, 1994, vol. III, p. 56-68.
- Glodariu, Eugenia, *Biblioteci populare ale Astei (I-II)*, în *Acta Musei Napocensis*, 1969, vol. VI, p. 347-360; 1970, vol. VII, p. 309-328.
- Goția, Dorin, *Astra - realitate și simbol*, în *Vatra*, s.n., 20 noiembrie 1986, nr. 188, p. 188 / B.
- Grămadă, Livia, *Presa satirică românească din secolul al XIX-lea și conștiința unității naționale*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1971, nr. 5, p. 17.
- Holhoș, Ioan, *Concepția biblioteconomică promovată în acțiunea Astei de creare a sistemului de biblioteci publice în Transilvania și în alte provincii românești*, în vol. *Astra 1861-1950. Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare*, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 383-394.
- Holircă, A., *Un vechi centru cultural: Reghinul*, în *Vatra*, s.n., 20 februarie 1974, nr. 35, p. 4.
- Ianoș, Rodica, *Modernizarea discursului didactic în învățământul primar românesc din Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 451-471.
- Ionescu, Mircea, *Biblioteci muncitorești din Transilvania de la 1848 și până la Unire. Contribuții la istoricul dezvoltării lor*, în *Revista bibliotecilor*, 1973, nr. 5, p. 291-296.
- Iorga, Nicolae, *Vechile biblioteci românești sau ce se cetia odinioară în țerile noastre*, în *Floarea darurilor*, 1907, nr. 5, p. 65-82.
- Jude, Maria Magdalena, *Preocupări economice ale Astei în despărțământul Diciosânmartin*, în *Acta Musei Napocensis*, 1982, vol. XIX, p. 497-500.
- Lupan, Doina, *Circulația cărții vechi românești în județul Alba*, în *Apulum*, 1977, vol. XV, p. 729-739.
- Lupeanu, A., *Biblioteca centrală din Blaj*, în *Boabe de grâu*, decembrie, 1932, nr. 12, p. 613-629.

- Maior, Liviu, *Asociaționismul transilvan și modernizarea societății românești (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 89-102.
- Man, Ioan Eugen, *Valori urbane și artistice la Țirgu Mureș în secolul al XVIII-lea*, în *Marisia*, 2003, vol. XXVII, p. 173-192.
- Marin Șara, Mariana Ploeșteanu, *Personalități reghinene*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 8.
- Marino, Adrian, *Iluminismul românesc: idei despre carte, editură, lectură*, în vol. *Limbă și literatură*, București, nr. 4, 1977, p. 419-428.
- Mârza, Daniela, *Imaginea de sine a învățătorilor și profesorilor greco-catolici de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: conturarea unei identități profesionale*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 443-450.
- Mârza, Eva, *Catalogul bibliotecii lui Bethlen Kata. Varianta de la Alba Iulia*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 315-333.
- Mârza, Eva, *Din nou despre biblioteca Mitropoliei Bălgradului*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2002, vol. VI / I, p. 61-74.
- Mârza, Eva, *Donația de carte în mediul religios greco-catolic (secolele XVIII-XIX)*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 168-174.
- Mârza, Eva, Drăghită, Zevedei-Ioan, *Un catalog al bibliotecii profesorului blăjean Ioan Rațiu (1867-1917)*, în *Anales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2006, vol. X / I, p. 217-240.

- Mârza, Eva, *Evidențe de cărți românești din secolele XVIII-XIX din județul Alba*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 32-36.
- Mârza, Eva, *Tipărituri românești vechi în biblioteca parohiei ortodoxe române de la Ighiu (jud. Alba)*, în vol. *Explorări bibliofile*, Sibiu, Editura Techno Media, 2008, p. 56-58.
- Mârza, Eva; Mârza, Iacob, *Iluminism și romantism la Vasile Pop (O listă cu cărți din 1842)*, în vol. *Cultură și societate în epoca modernă*, îngrijit de N. Bocșan, N. Edroiu, A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1990, p. 224-230.
- Mârza, Iacob, *Catalogul unei biblioteci de la Alba Iulia din secolul al XVIII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1987, vol. XI, p. 158-182.
- Mârza, Iacob, *Cinci liste cu cărți de la Nicolae Pauleti (1839-1842)*, în *Apulum*, 1987, vol. XXIV, p. 269-282.
- Mârza, Iacob, *Contribuții la istoria culturii transilvănene în primele decenii ale secolului al XIX-lea*, în *Revista de istorie*, 1979, tom 3, p. 523-534.
- Mârza, Iacob, *O bibliotecă particulară românească în 1824*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1991, vol. XV, p. 78-89.
- Mârza, Iacob, *O listă cu cărți de la episcopul Anton Sigismund Stoica de Szala*, în *Apulum*, 1974, vol. XII, p. 329-359.
- Mârza, Iacob; Tatai Baltă, Cornel, *Răspândirea tipăriturilor românești vechi în Transilvania (mijl. sec. al XVII-lea - primele decenii ale sec. al XIX-lea) în lumina unui material arhivistic*, în *Acta Musei Napocensis*, 1980, vol. 17, p. 759-768.
- Mălinaș, Constantin, *Biblioteca lui Ioan Cornelli*, în *Biblioteca*, 1985, nr. 5, p. 55-60.
- Mălinaș, Constantin, *Organizarea bibliotecii liceului din Beiuș în secolul trecut - pagini de biblioteconomie românească*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 345-364.
- Mărtincă, Isidor, *Misiunea Bisericii de a promova știința, cultura și civilizația*, în vol. *Școlile greco-catolice ale Blajului. 250 de ani de credință și cultură*, Blaj, Editura „Buna Vestire,” 2004, p. 165-172.

- Mitu, Sorin, *Inventarea națiunii și alteritatea româno-maghiară*, în vol. *Călători prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, coordonatori Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 403-418.
- Moldovan, Ioan, *Date statistice privind orașul Târgu Mureș în perioada anilor 1784-1800*, în *Marisia*, 1983-1984, vol. XIII-XIV, p. 177-183.
- Moldoveanu, Maria, *Idealul de ridicare prin carte*, în *Revista Biblioteca*, 1996, nr. 10, p. 266-267.
- Mușlea, Ion, *Date noi privitoare la cunoașterea bibliotecilor românești ale orașelor din Transilvania*, în *Probleme de bibliologie*, 1967, nr. 2, p. 119-139.
- Netea, Vasile, *Folcloristica Mureșului* (I), în *Vatra*, s.n., 20 iulie 1972, nr. 16, p. 15; II, în *Vatra*, s.n., 20 august 1972, nr. 17, p. 17; III, în *Vatra*, s.n., 20 septembrie 1972, nr. 18, p. 18; IV, în *Vatra*, s.n., 20 octombrie 1972, nr. 19, p. 18; V, în *Vatra*, s.n., 20 noiembrie 1972, nr. 20, p. 17; VI, în *Vatra*, s.n., 20 decembrie 1972, nr. 18, p. 15.
- Nistor, Ioan Liviu, *Întemeierea primelor biblioteci publice românești*, în *Tribuna*, nr. 33 din 14 august 1986, p. 2.
- Nistor, Ioan, *Activitatea economică și culturală a memorandistului Patriciu Barbu*, în *Marisia*, 1975, vol. V, p. 207-221.
- Nussbächer, Gernot, *Contribuții la istoria culturală a Târgului Reghin în prima jumătate a secolului al XVII-lea*, în *Reghinul cultural*, 1994, nr. 3, p. 26-30.
- Nussbächer, Gernot, *Din istoria culturală a Reghinului*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 13-17.
- Oros, Ioan, *Modalități de creștere a colecțiilor bibliotecilor parohiale practicate la Blaj (1747-1876). Cazul Țării Silvaniei*, în *Anales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 2007, vol. XI / I, p. 84-113.
- Pál Judit, *Problema modernizării administrației și justiției în Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24*

mai 2007, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 103-116.

- Ploșteanu, Grigore, *Absolon Todea*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 231-233.

- Ploșteanu, Grigore, *Activitatea Despărțământului Țirgu Mureș al Astei (până la 1918)*, în *Anuarul Arhivelor Mureșene*, 2002, nr. I, p. 167-180.

- Ploșteanu, Grigore, *Activitatea Despărțământului Țirgu Mureș al Astei (până la 1918)*, în vol. *Contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a românilor din ținuturile mureșene. Studii și portrete*, Țirgu Mureș, Editura Veritas, 2010, p. 273-296.

- Ploșteanu, Grigore, *Aspecte ale vieții culturale din Reghin în epoca modernă*, în *Reghinul cultural*, 1982, nr. 1, p. 23-40.

- Ploșteanu, Grigore, *Banca „Mureșana” și Societatea de lectură „Petru Maior”*, în *Reghinul cultural*, 2002, nr. 6, p. 165-172.

- Ploșteanu, Grigore, *Cancelist la Țirgu Mureș*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1972, nr. 17, p. 13.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii mureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 mai 1984, nr. 158, p. 158A-158D.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii mureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 aprilie 1988, nr. 205, p. 205A-205B.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii țirgumureșeni în revoluția de la 1848 (II)*, în *Vatra*, s.n., 20 august 1983, nr. 149, p. 149B-149C.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii țirgumureșeni în revoluția de la 1848 (III)*, în *Vatra*, s.n., 20 octombrie 1983, nr. 151, p. 151B-151C.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii țirgumureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 aprilie 1984, nr. 157, p. 157B-157C.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii țirgumureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1984, nr. 156, p. 156A-156D.

- Ploșteanu, Grigore, *Canceliștii țirgumureșeni*, în *Vatra*, s.n., 20 septembrie 1983, nr. 150, p. 150C-150D.

- Ploșteanu, Grigore, *Contribuții la cunoașterea vieții politice și culturale a românilor sighișoreni în epoca modernă (1849-1914)*, în *Marisia*, 1981-1982, vol. XI-XII, p. 111-126.

- Ploeșteanu, Grigore, *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Marisia*, 1972, vol. III-IV, p. 339-343.
- Ploeșteanu, Grigore, *Galaction Șagău*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 219-220.
- Ploeșteanu, Grigore, *Gheorghe Maior*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 163-166.
- Ploeșteanu, Grigore, *Ioan Buteanu - cancelist la Tîrgu Mureș*, în *Vatra*, s.n., 20 iunie 1987, nr. 195, p. 195A.
- Ploeșteanu, Grigore, *Ioan Harsia*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 146-149.
- Ploeșteanu, Grigore, *Ioan Pop Maior*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 196-200.
- Ploeșteanu, Grigore, *Lectori români la Tîrgu Mureș înainte de 1848*, în *Vatra*, s.n., 20 iunie 1971, nr. 3, p. 17.
- Ploeșteanu, Grigore, *Mihai Crișan*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 130-131.
- Ploeșteanu, Grigore, *Mihail Orbonaș*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 192-194.
- Ploeșteanu, Grigore, *Patriciu Barbu*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 112-116.
- Ploeșteanu, Grigore, *Pentru un teatru național transilvănean*, în *Vatra*, s.n., 20 aprilie 1971, nr. 1, p. 21.
- Ploeșteanu, Grigore, *Petru Uilăcan*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 234-235.
- Ploeșteanu, Grigore, *Reghinul în mișcarea politică și culturală a românilor transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 6-7.
- Ploeșteanu, Grigore, *Teodor Șerban Lupu*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 226-228.
- Ploeșteanu, Grigore, *Vasile Duma*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 132-133.
- Ploeșteanu, Grigore, *Vasile Ladislau Pop*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 201-208.

- Ploșteanu, Grigore, *Vechi biblioteci românești în județul Mureș (secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea)*, în *Revista bibliotecilor*, august 1972, nr. 8, p. 485-487.
- Ploșteanu, Mariana, *Aspecte din viața și activitatea lui Iacob Bologa*, în *Marisia*, 1972, vol. III-IV, p. 311-319.
- Pop, Eremia, *Reghin, file de istorie*, în *Reghinul cultural*, 1994, nr. 3, p. 7-18.
- Popa, Mircea, *Colecții și „biblioteci” de carte în Transilvania până la 1918*, în idem *Cărți, manuscrise, biblioteci*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2010, p. 5-32.
- Popescu, Gheorghe, *Formarea concepției biblioteconomice românești și pregătirea profesională a bibliotecarilor. Contribuții*, în *Probleme de bibliologie*, 1967, nr. 2, București, p. 47-77.
- Puiu Fărcaș, Sidonia, *Contribuții la istoricul Bibliotecii Centrale din Blaj. Concepții și principii de organizare până la 1860*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 234-256.
- Racotă, Tului, *Zaharia Boiu*, în *Vatra*, s.n., 20 iulie 1985, nr. 172, p. 172 / C.
- Retegan, Simion, *Politică și educație la românii din Transilvania în epoca liberalismului austriac (1860-1867)*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 1990-1991, nr. 30, p. 73-88.
- Simon Zsolt, *Reghinul săsesc, Reghin-sat, Ierņuțeni și Apalina, pe baza conscripției Czirákyene*, în *Reghinul cultural*, 2002, vol. 6, p. 87-104.
- Soroștineanu, Valeria, *Satul românesc între cutuma noului și realitatea arhaică de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în vol. *Schimbare și devenire în istoria României. Lucrările Conferinței Internaționale „Modernizarea în România în secolele XIX-XXI” Cluj-Napoca, 21-24 mai 2007*, coordonatori Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 129-137.
- Spielmann Mihály, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Țirgu Mureș între anii 1765-1800*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 326-344.

- Spielmann Mihály, *Dări de seamă ale bibliotecarilor școlari din Țirgu Mureș între anii 1822-1847*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 265-280.
- Staicovici, Ianca, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român - factor activ în promovarea muzicii naționale*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1980, vol. IV, p. 339-344.
- Stiger, Simona, *Imaginea femeii la românii ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea*, în vol. *Călători prin istorie. Omagiu profesorului Liviu Maior la împlinirea vârstei de 70 de ani*, coordonatori Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2010, p. 167-178.
- Szabó Mihai, *Reghinul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea (1849-1918)*, în *Marisia*, 1985-1992, vol. XV-XXII, p. 205-225.
- Szabó Nicolae, Szögy Laszlo, *Tinerii studioși din Reghin la universitățile din Europa până în anul 1849*, în *Reghinul cultural*, 1994, nr. 3, p. 31-40.
- Șara, Marin, *Biblioteci reghinene*, în *Vatra*, s.n., 1971, nr. 13, p. 13.
- Șara, Marin, *Contribuții la cunoașterea bibliotecilor reghinene*, în *Reghinul cultural*, 1990, nr. 2, p. 83-96.
- Șara, Marin, *Contribuții la cunoașterea culturii reghinene până la 1918*, în *Marisia*, 1983-1984, vol. XIII-XIV, p. 245-264.
- Șara, Marin; Ploșteanu, Mariana, *Personalități reghinene*, în *Vatra*, s.n., 20 martie 1979, nr. 96, p. 8-9.
- Șerban, Melinte, *Sub imboldul „Astrei,”* în *Vatra*, s.n., 20 iulie 1971, nr. 4, p. 16.
- Tampa, Magdalena, *Contribuții la istoria preiluminismului românesc în Transilvania: despre biblioteca lui Ioan Giurgiu Patachi*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1986, vol. X, p. 299-303.
- Tampa, Magdalena, *Din începuturile bibliotecii de la Blaj - despre inventarul manuscris din 14 iunie 1747*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1979, vol. III, p. 126-145.

- Tampa, Magdalena, *Din nou despre începuturile bibliotecii de la Blaj. Cărți și posesori: Grigore Maior*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1981, vol. V, p. 93-105.
- Tampa, Magdalena, *Informația unui cărturar iluminist: cărți din biblioteca lui Gheorghe Șincai*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1989, vol. XIII, p. 239-246.
- Tampa, Magdalena, *Vladislau Vaida și cărțile sale*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1985, vol. IX, p. 290-293.
- Teodor, Corina, *Petru Maior de la nume la renume. Lecturi în vremuri iluministe și preromantice*, în vol. *Petru Maior și iluminismul Europei Centrale*, coordonatori Cornel Sigmirean, Corina Teodor, Tîrgu Mureș, Editura Universității „Petru Maior,” 2011, p. 215-233.
- Teodor, Corina, *Secvențe istorice la o aniversare*, în *Reghinul cultural*, 2004, nr. 7, p. 13-19.
- Teodor, Pompiliu, *Două biblioteci particulare românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 1975, vol. 2, București, Editura Academiei R.S.R., p. 261-269.
- Teodor, Pompiliu, *Ideile la origini. Mișcarea națională în secolul al XVIII-lea*, în vol. *Cu fața la vânt*, ediție îngrijită de Corina Teodor, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2011, p. 171-181
- Turc, Corina, *Orizonturi și preocupări culturale în activitatea lui I. Micu-Klein*, în vol. *De la umanism la iluminism*, Tîrgu Mureș, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române, 1994, p. 111-118.
- Turc, Lucia, *Istoriografia privind bibliotecile românești din Transilvania (1850-1918)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, 2000, nr. 1-2, p. 85-100.
- Ursuțiu, Maria, *Biblioteci particulare și bibliotecari în Transilvania în secolul al XVII-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 1984, vol. VIII, p. 224-251.
- Vlăsa, Ileana, *Accesul la carte și evoluția modurilor de a citi în secolul al XIX-lea*, în *Biblioteca și cercetarea*, 2002, vol. XXIII, p. 107-110.
- Voicu, Constantin, *Contribuția Astrei la unitatea spirituală a tuturor românilor*, în vol. *ASTRA 1861-1950, Asociațiunea transilvană*

pentru literatura română și cultura poporului român, 125 de ani de la înființare, sub redacția Victor V. Grecu, Sibiu, s.n., 1987, p. 89-92.

VI. Resurse web

- Dobrescu, Vasile, *Asociaționismul în istoria românilor transilvăneni din epoca modernă postpașoptistă*, în vol. *Simpozion. Comunicările celui de al XIX-lea simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Gyula, 28-29 noiembrie 2009)*, Giula, s.n., 2010, p. 58-71 - [http://mariaberenyi.hu/Simpozion2010\(2\).pdf](http://mariaberenyi.hu/Simpozion2010(2).pdf) (datat 1 noiembrie 2010).
- Gergely Lorand, *Procesul de „nation building” și asociaționismul universitar din Europa Est-Centrală* - <http://books.google.ro/books> (nedatat).
- http://istorie-edu.ro/istoriee/Ist_romanilor/ist_ro_035romaf1.html (nedatat)
- <http://www.stiucum.com/drept/istoria-dreptului/Dreptul-in-transilvania-in-per71524.php> (nedatat)
- *Istoria României. Transilvania*, vol. II, coord. D. Suci, S. Iarcoșan, I. Bolovan, M. Păcurariu, E. Cosma, A. Drăgoescu, T. Ionescu, H. Colan, Cluj-Napoca, Editura „George Barițiu,” 1997, cap. II, *Politică, cultură, biserică și economie la românii din Transilvania în timpul dualismului*, p. 175-424 - <http://www.istoriatransilvaniei.ro/vol2/v2c2.pdf> (datat 26 februarie 2006).
- *Revoluțiile europene din secolul al XIX-lea și asociaționismul și democrația* - <http://www.junimea.pitesteana.ro/Revolutii.htm> (datat 18 octombrie 2007).
- Wallner Bărbulescu, Luminița, *Considerații privind formarea intelectuală a preoțimii greco-catolice din dieceza Lugojului în perioada episcopului Victor Mihályi de Apșa*, în *Analele Banatului*, s.n., *Arheologie-Istorie*, 2006, tom XIV, nr. 2, p. 150-172 - <http://www.infotim.ro/mbt/publicatii/ab.htm> (nedatat)

Rezumat*

Key words: *cultural Romanian societies, Romanian associations, Romanian libraries, Mureş county, XVIIIth-XIXth centuries*

Without doubt, history of culture proved, during the last decades, to be one of the most generous fields that may be researched from a historical point of view; study of cultural life, both individual and that associative, may express mentality of a period, collective thinking of an established community or in the making, its development phase and last, but not least, its ideals and dreams. And when we refer to XIXth century, a period full of signification both in the European culture and the Romanian one, the subject proves to be much more vast.

Study of cultural life from Transylvania in the XVIIIth-XIXth centuries, especially in the areas with a multi-ethnic demographic structure, raises some issues of identification of the Romanian element and interpretation of expectations that the Romanian population had by participation to cultural life, under the circumstances by which ethnical manifestations may acquire - at all levels - new significations.

Research theme - ***Insights into cultural Romanian life from Mureş county (XVIIIth-XIXth centuries). Societies, associations, collectors, libraries*** -, valorises objectives followed by the associative bodies of Romanians from Mureş, ways of their action and manifestation, impact that they had in the epoch on the intellectual elite and especially on simple people, formation and

---

* Traducerea a fost realizată de Adina Bogdan.

organisation of libraries or book collections, usage rate and their development along time. Last but not least, our contribution reconstitutes - as much as possible - the environment created by the general cultural shift for the better, visible in the civil Romanian society and contributes to real understanding of the place that culture occupied in the individual and collective mentality throughout XVIIIth-XIXth centuries. All these without taking into consideration, deliberately, common Romanian-Hungarian-Saxon elements registered in the epoch, at the level of cultural life.

In establishing the research area, we chose Mureș county, within actual territorial limits, out of many reasons, concerning objective and subjective factors. Firstly, Mureș county has many localities of appreciable oldness - the oldest dating from the XIIIth century; secondly, we had in view the multiethnic demographic component of the county, which practically obliged the Romanian population to lead - throughout long history - a fervent fight of resistance against Magyarization, maybe more accentuated by comparison with other areas of Transylvania; thirdly, if we take into account that in Mureș functioned the Appeal Court, a legislative body reuniting young intellectuals from the whole province, was outlined the image of a centre of interests, which imposed certain directions and ways of development of the national fight. Last but not least, we had in view, contribution of the Romanian population from the Mureș area to strengthening of Transylvanian intellectuality - we are thinking about Șincai, Maior, Papiu Ilarian, Avram Iancu etc.

There is also a subjective motivation, owed to possibility of bringing our personal contribution to clarifying local history - from the inside -, both by own origin from Mureș, and actual professional activity within a cultural institution of county level.

In our evaluation of cultural life of Romanians from Mureș county, within contemporaneous geographical limits, we proposed an

approach of the cultural phenomenon from strict Romanian perspective, avoiding, as much as possible, dealing with the theme from ethnical vision such it is offered by the specialised bibliography from until now, even if we are aware that connections between Romanians and other cohabiting nations from Transylvania were extremely strong and registered numerous common aspects. We opted for the period of XVIIIth-XIXth centuries, as it represents a stage of maximum importance for the development of Romanians, as nation. If information referring to XVIIIth century is quite little, XIXth century is much better represented in terms of cultural activity; these under the conditions in which majority of Romanian associative bodies were set and functioned in the latter half of XIXth century, and their impact was maximal in the last decades of the century. The chronological line for our research was established for 1900, although it was exceeded sometimes, when found information imposed its valorisation.

We consolidated our opinions on researching epoch documents: archival funds, either published or not, activity reports and minutes of the cultural associations published within Transylvanian press of the time, monographs of some localities from Mureş and, naturally, in view of the researched area, contributions of the local historians on this theme. We structured the research on 7 main chapters, by which we identified different aspects concerning cultural Romanian life, in all its applications.

The first chapter - of synthesis - ***XVIIIth-XIXth centuries in the history of Transylvania. Romanians' perception about the culture at the end of XVIIIth century and beginning of the XIXth century*** - offers a comprehensive image on the way by which the Transylvanian Romanians perceived the role of culture and transformations from the collective mentality concerning importance of knowledge.

A research on history of Transylvanian culture, quite without pretension of being exhaustive, cannot prove but one thing: culture becomes not only an instrument in the national fight but at the same time, a premise of achieving the political-national objectives of the Romanians. Interest for cultural industry, irrespective of its domain of manifestation, was determined in the epoch by more factors: social-politic context, which - we could say - determined a reorganisation and rethinking of the national fight; appearance of new social-professional categories - lawyers, functionaries, priests, elementary teachers, traders etc., in other words, a strengthening of the class of intellectuals, familiarised with national objectives; precarious material state of the majority of the Romanian population which, in the absence of financial means necessary for organised study - attending school, purchase of text books etc.-, as well as redirection of work force within household, represented a public avid for knowledge.

Starting from the political circumstances and shortages determined by maintaining Romanians as „*tolerated nation*,” absence of rights and isolation provoked by the low intellectual level, on the background of ideological movement that embraced Europe starting with the XVIIIth century, it is noticed a transformation at the level of the collective Romanian mentality. Intellectuals renounce to „*tactics of dusty petitioning*,” meaning to issuing some claiming documents which, no matter how well they documented demands and real needs of the nation, they remained forgotten on the working tables of some state functionaries or received evasive answers, at best, if not they even provoked extreme reactions from authorities.

The second chapter - ***Activity of Romanian societies from Transylvania in the XIXth century. General remarks*** - focuses on the associationist phenomenon that entered the Romanian society the same time with opening towards academic Europe.

After the European model, starting with the XIXth century, the Romanians, including those from Mureș, affiliate to the idea of associationism, which manifests on several levels of political or civil society, determining appearance of some associative bodies, which reunited common interests of a guild, social-professional community or even of the whole nation. The case of Astra (Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of the Romanian People) is an exception, being maybe the most important association of Romanians, with „national” coverage throughout whole Transylvania and, more than that, with representation on all social-cultural levels.

The main direction of manifestation of associationism was cultural. Maybe more than never, Romanian intellectuality understood the role of culture - and by this, we understand, in fact, literacy instruction- not only of a social class limited to a reduced percent of population, meaning the elite, but of an as greater number of Romanians as possible. Practically, we may speak of a cultural phenomenon that focused on massive education of masses of common people.

Evidently, the question is raised: why cannot the elite assume the leading role of the nation in continuation? Because education of the nation was a difficult objective to fulfil, being given the low intellectual level of the majority that impeded assimilation of knowledge. Because in the epoch becomes evident the fact the elite cannot face by itself attempts of denationalization that the Romanian nation was subjected to. Furthermore, on the background of opening towards academic Europe, the elite risked losing contact with Romanian traditions, yet which represent the foundation of a nation. Or, the Romanian world of simple people, untouched by Europeanism, was the only one to preserve these pure Romanian symbols.

Moreover, Romanian elite in contact with other ideological European trends which finally led to democratisation - an elite which affirmed without exception also in the Mureș area - was aware that a developed society meant much more than an elite connected to social-political, economic and continental cultural realities. It was needed a manoeuvre mass; the elite could not represent interests of a mass of people which was not even aware of its own needs. The real fight was carried out at the level of intellectuality, but not for the intellectuals, as they were somehow detached from material issues that the simple people confronted, they did not show the concern about "tomorrow". Educated in great universities, benefiting of a relatively good material situation, often occupying important positions in administration, they assume the role of raising the Romanian nation to a certain level of education, sufficiently high so that began fight to acquire a national character.

XIXth century is the period in which is set -it may be said - the political and cultural superstructure of the modern Romanian state. Due to made efforts, spiritual life and base mechanisms of fight against elimination of illiteracy are set in modern patterns, such it happened in the whole Europe.

Therefore, the bases of modern institutionalised culture are provided, which marks passing from the „chaotic” stage of a culture practiced individually, that satisfied tastes of an elite quite reduced numerically, to a culture at the national level, based on implication of simple people, from the provinces and which gradually transforms into a manifestation of civil society in all its extent; fact which proves a very high level of maturity of the Romanian society.

The most important results were definitely obtained by Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of the Romanian People (Astra) - and a separate chapter was dedicated to *Divisions of Astra from Mureș*, by the wish of

identifying and synthesizing their activity within the larger frame of the Association. As in Reghin were organised even two general meetings of the Association, we considered necessary this highlighting of structures from Mureş, under the conditions in which the researched area is sometimes considered by the press of time as being one of the most active.

Set up in 1861 with the massive implication of the most important representatives of the intellectuality of the time, „*the greatest Romanian company from the Hungarian country*” - such it was understood by the contemporaries - manifested on the most diverse directions. Under the patronage of Astra, which was in a way the equivalent of the most important cultural body from the Old Kingdom - the Romanian Academy - was accomplished an ideal that was thought difficult to realise: education of the nation and, more than that, was succeeded modelling the taste of Romanians for culture. By schools, libraries, educative manifestations, popular lectures that represented a good opportunity of getting in contact and socialisation, but especially of consolidation of the moralizing spirit of the nation, by selections of practical and economic advice published and distributed within General Assemblies or divisions, Astra supplied some gaps from institutional education and contributed to completion of laconic knowledge of the population.

In the Mureş area, which is the subject of our research, we cannot refer to a constant intensity of Astra's activity; Reghin, for example, is by far the town with the most prolific cultural activity on the line opened by the Association and evidence of this fact is also organisation within locality of two of the General Assemblies from 1875 and 1890. Similarly, the Division from Reghin is the only one which - as the archival documents prove it - launched periodic contests with prizes for those elementary teachers who got involved in education of the community, beyond implicit scholar activities.

With one exception, in one year - we have in view Târnăveni Division, but which did not obtain the expected results.

Why Reghin is best represented in the field of culture? Why voice of the Romanian intellectuals from Reghin was stronger? As „*it is beautiful intelligence and authentic Romanian, similarly as around of this town*” it is said in 1885. Yet, we cannot consider that in the other communities from Mureș, the Romanians were not equally involved; but, on the other side, inevitably the following question is put: why Romanian intellectuality from Tîrgu Mureș, residence-city of the county, was less visible? Much more as in Tîrgu Mureș operated also the Royal Panel that included young intellectuals from the whole Transylvania, offering them opportunities for action. The answer is quite predictable: on one side, due to demographic rate of Romanians, the county seat being the functioning frame of the state authority, and on the other side - exactly due to centralization in the city of state apparatus - existed probably fear of direct involvement, straight for the benefit of the Romanian nation, because of possible repressions.

However, Astra from Mureș - and we understand by this all divisions that operated in Mureș county - imposed as model in the Romanian world, especially Reghin being most of the times appreciated in the press of time.

Out of manifestation directions of the Association, we focused on the two main ones, which followed, on one side, raising awareness about the role that material welfare might have on the collective intellectual development; in other words, on the actions of the Association and involvement of the most important members of the divisions from Mureș in setting up „Mureșana” Bank; and on the other side on ways of teaching common people to read and write - a phenomenon that the whole Europe confronted with, only that rate of literate persons differed substantially in the Romanian world by

comparison with the Occidental part of the continent - and if we are thinking about the approximately one thousand of scholarships granted for study at all levels - scholarships offered to the young of intellectual potential, but without financial means - we consider that the objectives were fulfilled.

Although it would not be ethical to attribute to Astra the exclusive merit of increasing the number of literate persons, we can still remember a few statistics from the localities from Mureş in which the Association registered a quite consistent activity: in four of the localities nearby Reghin - Caşva, Hodac, Ibăneşti and Solovăstru - out of more than 7 600 registered inhabitants at the beginning of the XXth century, over 17 percents knew to read and write.

Similarly, amongst Astra's ways of manifestation, we paid special attention to summer parties; press of time underlines permanently the double importance of the gatherings of the Association, as they represent a good opportunity to socialize and allow unconditioned interference of common people amongst intellectuals. Good humour casts away any reservation, determines charitable gestures for the benefit of masses and reunites spiritually all Romanians. Furthermore, parties were preceded by lectures on civic morals, subjects from the history of Romanian past, economy, better individual husbandry etc., which formed valid life lessons.

Another direction by which Romanian intellectuality from Mureş chose to manifest was tightly connected from the scholar-church activity. The fifth chapter - ***Confessional gatherings of elementary teachers*** - reveals activity of teacher-priests or elementary teachers from Mureş, who got involved fervently in the activity of culturalisation and massive elimination of illiteracy from amongst Romanians. Having at hand necessary instruments for didactic practice, but also a „*manoeuvre mass*” represented by students,

the elementary teachers went beyond limits set by school, transforming into „*teachers of the community.*”

Because many times the priest was at the same time also an elementary teacher, maybe most appropriate would be to name him consequently. Therefore, elementary teacher-priests, but also those laic intellectuals who prepared for didactic career, manifested within meetings of elementary teachers who, getting over confessional limits of the two churches, are found in the majority of towns from Mureș. They represent, by manner of organisation and carried activity, a solution out of the most prolific for promoting culture amongst pupils, and not only, by combining education in an organised frame with extra-curricular activities. Moreover, they promote also that solidarity of guild amongst elementary teachers and, by power of example, provoke the majority of teachers from the epoch to adopt an as open and favourable attitude to extra-curricular activities as possible. We cannot omit either prizes offered by Astra, which determine the elementary teachers to complete not only theoretical knowledge, but also to get involved more in organisation of some activities outside school: festivities, choirs etc., or even to start household activities, as example offered to the community - gardening, fruit growing etc.

And because not all associations or bodies that functioned within the researched period may be included in a well determined associative category, we chose to present them in a distinct chapter, generically named ***Other types of societies***. Within this chapter are included those societies that activated in support of culture, even if they did this by diverse ways: financial support, involvement in promoting assets of written or musical culture, offering of stipends to help students with potential, but without sufficient financial means. These societies did not represent interests of some socio-

professional categories, but by offer of cultural activities, they addressed to a vast category of beneficiaries.

No matter whether their names bear or not the attribute of „cultural,” the Romanian associations - quite diverse and with almost infinite possibilities of manifestation and participation for the public from Mureş - manifest actively in this field of culturalisation. Maybe only with few exceptions - we have in view the ethnical component of some of the communities from Mureş - these associations manifest in theatre, music, choral groups, libraries, exclusivist cultural circles etc., but they were also better trained professionally -such it is the case of proletarian associations from Tîrgu Mureş . We cannot pronounce on the exclusive Romanian character of the members, but it may be easily noticed that promoted values are those national.

The VIIth chapter deals with **Romanian libraries** or funds of book that were set up throughout the XIXth century; we identified in Mureş county diverse types of libraries, which owe existence either to patronage of some intellectuals of time, or newly established associations, that had as purpose to educate people by culture; and how this objective was put into practice if not by book, by offering access to free and carefully selected reading?

Documents attest existence of some reading rooms ever since the second half of XVIIIth century, in Reghin; of libraries of some associations, with encyclopedic funds and which functioned as public libraries, offering free access to everyone; similarly, existed, specialised libraries, such as those organised within Romanian schools of different confessions or parochial - organised by a cleric, but which were put during life or after founder's death at disposal of every one interested; last but not least are mentioned private collections, set up by the intellectuals of the time.

A history of libraries from Mureş begins ever since the second half of XVIIIth century when, being aware by the power offered by

knowledge, Petru Maior forms - following clearly established criteria and tributary to the idea of recuperating the Romanian history - the first private library that we know of. The gesture did not remain without an answer; transmitted to his nephew Ioan Pop Maior, this will pass it down, therefore laying bases of the huge library of Reghin Division of Astra, in 1886.

Initiatives of this type developed other Romanian intellectuals of the time; either laics, or clerics, alone or under the patronage of some associations, next to other teachers or those from the same professional guild, Romanians of Mureș demonstrate that they understand the role of book, advantages offered by knowledge and, more than that, by their efforts they only raise the Romanian society at the level of European one and offer everybody a chance. For them, the book does not represent a form of manifestation of the social status, but a generosity act towards compatriots.

At the level of Mureș county, in the XIXth century it is noticed a quite intensive activity of promoting reading practice, even if it cannot be referred to a constant intensity and a unitary area. Such it was expected, Reghin is also this time best represented - maybe also under the influence of Saxon models - having the most libraries, all put at disposal of readers for free. Curiously, Tîrgu Mureș, the county seat, is quite inconspicuous - even if are attested here a parochial library and that of registrars, at the middle of XIXth century - popular libraries appearing much later, at the end of the century, even under the patronage of Astra. Maybe from the same cause of massive concentration in the area of the population of Hungarian ethnicity.

We proposed, at the beginning of our research, to offer an answer to several questions, concerning ways of formation and organisation of collections of books and documents. We identified, broadly, the main directions of the purchase policy and which

correspond, largely, to those used nowadays by any modern library: direct purchase from the budget of the library, donations or publication exchanges. Each of these methods demonstrated effects, especially in moments of crisis, when all applied, they allowed unitary development of collections and consolidation of interhuman and interinstitutional connections.

As for the development manner of collections along time, then when archival documents or contributions of other researchers, before us, allowed us, we realised a micro-monograph of each library, identifying the most important development phases, the main donors, the manner by which this was used by readers and way by which it responded to valid needs of reading.

We considered very necessary an overview of the main documents by which were imposed the internal regulations of old Romanian libraries. If Astra, by its Regulations and the three statutes - from 1869, 1893 and 1899 - influenced massively the formula of a library and set the legislative foundations of nowadays librarianship, also other types of libraries had their own statutes, inspired both from the Romanian world, outside the Carpathians, and from the French world. Following the model of the French librarians, Romanians paid a greater importance to scientific valorisation of collections and, at the same time, to their organisation based on modern principles of librarianship - they introduced alphabetical, systematical, topographical etc., catalogues, they divided funds on domains, established call numbers for each document, registers, stamps specific for each collection etc. Similarly, statutes of time imposed certain standards concerning organisation of libraries: collections' safety, manners of preservation for documents, borrowing norms, librarian's responsibilities, who becomes a character of first importance in the community - he alone is the one who administers power of knowledge. In addition, we can remember

the fact that one of Astra's librarians - meaning one of that characters that administered power offered by books of the Association - was an inhabitant of Mureș, Nicolae Petra-Petrescu.

The last chapter treats *Individual initiatives*, which is maybe one of the most important contributions to Romanians' education. That is because we witness some unconditioned gestures of personal generosity, that do not manifest within the organised frame of same associations and which appear in the most diverse and unexpected ways. We did not propose to realise complex biographies of Romanian intellectuals from this period, but rather to offer an as complex as possible list of generosity gestures that characterised their existence. We identified local personalities that dedicated their efforts and incomes to support cultural activities, education of masses of simple people, building schools or churches that proved utility along history of each community apart.

Last but not least, we identified and established role of feminine initiatives from this period, given conditions by which the status of a woman in the society was fully manifesting. Women weren't isolated in Mureș area; we find them teaching - in the schools for girls, in the press of time - signing articles or even publishing memories, such it is the case of Maria Șuțu and maybe, the most important, we find them amongst members of cultural associations, full-fledged, involved in organisation of public meetings or offering financial support to students in need.

Although with our research we insisted on those initiatives that adapted themselves to the cultural field, diversity of ideas and ways of involvement in the life of community exceeded expectations. It is quite difficult to detach the intellectual - member of an association from the individualist intellectual, given circumstances in which we find the same names in both situations. And even more difficult is to offer a general image over all actions that they involved in. We

attempted to record only the most interesting and, why, not, those which really led to major changes.

By music, theatre or other „cultural items,” Romanians from Mureş understand that above all what matters is idea of unity, and organised manifestations for the whole community are only pretexts for affirmation of common interests. What the Romanian elite succeeded by assumption of associationism was to decrease rate of illiteracy. Either individual, or through some associations, Romanians succeeded to get involved massively in development of national spirit by cultivation of specific Romanian values, fundamental for intellectual emancipation of the nation.

Even if the purpose of our research was that of emphasising Romanian cultural life outside the specific multi-ethnic frame, we can notice the common elements with other cohabiting nations, irrespective of „the organiser’s” ethnicity.

Moreover, connected with other researches that deal with cultural life from modern period from other areas or counties of Transylvania, we consider our contribution as being useful in completing the image of Transylvanian culture.

At the end of research we may definitely say that we know how Romanians of Mureş got involved in the cultural life of the community, we know their thoughts, aspirations and expectations. What we do not know yet is the answer to several questions: how many Romanians of Mureş were part from the associations? How many involved exclusively in cultural activities and how many of them made it only sporadically? How many of them remained in the background, without their contribution being fully known? How many of them spent free time, as much as it was, thumbing a book?

These questions might be answered in the future.

Indici

Asociații, societăți, organizații, instituții

A

- Academia Mihăileană din Iași - 251
Academia Română din București - 83, 231, 304, 307, 339
Arhiepiscopia Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș - 122, 138, 235
Asociația de Autoinstruire a Calfelor Meseriași din Tîrgu Mureș - 170-171, 198
Asociația de Autoinstruire și de Ajutor de Boală a Meseriașilor din Tîrgu Mureș - 171, 199
Asociația Districtuală Maghiară (*vezi Societatea Maghiară de Lectură*)
Asociația Generală Culturală a Muncitorilor din Tîrgu Mureș - 172-173
Asociația Învățătorilor din Zona Reghinului (*vezi Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului*) - 131-132, 230, 303
Asociația pentru Fond Școlar Reghin - 131
Asociația pentru Susținerea și Prosperitatea Durabilă a Școlii

- Naționale Române din Reghinul Săsesc - 131
Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român - ASTRA - 8-11, 22, 42-43, 63, 69, 74-95, 99-112, 127, 133, 151-152, 157, 165, 168, 176, 190, 192, 201-205, 207-209, 218-219, 221, 229, 241, 256-262, 264, 271, 274, 277-278, 290, 292, 296-300, 304, 310-313, 319, 323, 330, 333-334, 337, 339-342, 344-345, 347, 372-373, 378-380, 385, 387, 390, 392, 399-400

B

- Banca „Albina” din Reghin - 291, 312
Banca „Mureșana” din Reghin - 163-166, 298, 301, 303, 310, 325, 341, 396
Biblioteca „Bathyaneum” din Alba Iulia - 179
Biblioteca „Corviniana” - 179
Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca - 183, 244, 250
Biblioteca Asociației de Autoinstruire a Calfelor Meseriași din Tîrgu Mureș - 198, 199

- Biblioteca Asociației de Autoinstruire și de Ajutor de Boală a Meseriașilor din Tîrgu Mureș - 171-172, 199-200
- Biblioteca Asociației Generale de Instruire Muncitorească din Tîrgu Mureș - 200
- Biblioteca Astra la Deda - 220-221, 304
- Biblioteca Bisericii „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului - 178
- Biblioteca Colegiului Reformat din Tîrgu Mureș - 225, 263-264, 270
- Biblioteca Despărțământului Diciosânmărtin / Tărnăveni și Iernut al Astra - 217, 231
- Biblioteca Despărțământului Iernut al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș - 231
- Biblioteca Despărțământului Reghin al Astra - 90-91, 209, 214-216, 231, 247, 343
- Biblioteca Despărțământului Reghin al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș - 133
- Biblioteca Despărțământului Sighișoara al Astra - 92, 209
- Biblioteca Despărțământului Tîrgu Mureș al Astra - 69, 216
- Biblioteca Gimnaziului Catolic din Beiuș - 225, 263, 265, 394
- Biblioteca Gimnaziului Evanghelic din Reghin (*vezi Biblioteca Stabilimentului Școlar Evanghelic din Reghinul Săsesc unită cu Biblioteca Districtului Bisericesc Evanghelic din Reghinul Săsesc*) - 226-228
- Biblioteca Gimnaziului Greco-Catolic din Blaj - 183
- Biblioteca Județeană Mureș - 149-189-190
- Biblioteca lui Alexandru Fiscuti - 183, 246
- Biblioteca lui Anton Sigismund Stoica de Szala - 182, 394
- Biblioteca lui Bethlen Kata - 240
- Biblioteca lui Emilian Birdaș - 183
- Biblioteca lui Gheorghe Șincai - 183, 242
- Biblioteca lui Ioan Cornelli - 183
- Biblioteca lui Ioan Gigurtu - 182
- Biblioteca lui Ioan Lemeny - 240
- Biblioteca lui Ioan Pop Maior - 209-214, 247-248
- Biblioteca lui Ioan Rațiu - 240
- Biblioteca lui Mihail Halici - 182
- Biblioteca lui Modest Muraru - 184
- Biblioteca lui Nicolae Rațiu - 183
- Biblioteca lui Partenie Trombitaș - 248
- Biblioteca lui Petru Maior - 243
- Biblioteca lui Samuil Vulcan - 183
- Biblioteca lui Ștefan Solciai - 183

- Biblioteca lui Vladislav Vaida - 183
- Biblioteca Mănăstirii „Sf. Treimi” din Blaj - 180-181
- Biblioteca Mitropoliei din Alba Iulia - 179-180, 393
- Biblioteca Municipală „Petru Maior” din Reghin - 193, 210, 213, 375, 387, 389
- Biblioteca Municipală „Zaharia Boiu” din Sighișoara - 189, 308
- Biblioteca Parohiei Greco-Catolice din Tîrgu Mureș - 235
- Biblioteca Poporală din Luduș - 91, 219
- Biblioteca Profesorilor de la Colegiul de Fete Romano-Catolic din Reghinul Săsesc - 229
- Biblioteca Reuniunii Învățătorilor Români Greco-Catolici din Despărțământul Protopopesic al Mureș-Ludușului - 136
- Biblioteca Reuniunii Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului - 230-231
- Biblioteca Reuniunii Sodalilor Români din Sibiu - 198
- Biblioteca Societății Cetățenești și Industriale din Reghinul Săsesc - 10, 197, 244
- Biblioteca Stabilimentului Școlar Evanghelic din Reghinul Săsesc unită cu Biblioteca Districtului Bisericesc Evanghelic din Reghinul Săsesc (*vezi Biblioteca Gimnaziului Evanghelic din Reghin*)
- Biblioteca Școlii Românești din Reghin - 229
- Biblioteca Tineretului Școlar din Reghin - 229
- Biroul Colecții Speciale. Biblioteca „Teleki-Bolyai” din Tîrgu Mureș - 148, 189-190, 225, 266-279, 281, 292
- C**
- Cabinet de lectură din Reghin - 190, 193-194, 253-254
- Casa de împrumut și păstrare din Reghin - 108-109, 300, 373, 375
- Casa Națională din Sibiu - 84
- Casina din Reghin - 197
- Casina română din Brașov - 254-256
- Cercul Intelectualilor Români din Reghin - 60, 150
- Clubului Alegătorilor Români din Cercul Reghinului - 298
- Colegiul „De Propaganda Fide” din Roma - 51, 242-243
- Colegiul Reformat din Tîrgu Mureș - 189, 284-285
- Comitetul Central al Astra de la Sibiu - 87, 92, 209, 215, 230, 299-300, 324
- Corul „Petru Maior” din Gurghiu - 158
- D**
- Despărțământul Căpușu de Câmpie al Astra - 155

Despărțământul Diciosânmărtin / Târnaveni și Iernut al Astra - 80-81, 87, 97, 100, 102, 217-218, 340, 375, 391-392

Despărțământul Iernut al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș - 134

Despărțământul Mureș-Luduș al Astra - 58

Despărțământul Reghin al Reuniunii Învățătorilor din Arhidieceza Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș - 133-134

Despărțământul Sighișoara al Astra - 80, 90, 93, 106-107, 209

Despărțământului Luduș al Astra - 80, 82, 219

Despărțământului Mureș al Astra - 79-80, 82-83, 93-94, 106, 109, 216-217, 323, 373, 396

Despărțământului Reghin al Astra - 77-78, 80-81, 84-85, 102, 103-106, 108, 150-151, 202, 213-215, 220-221, 247, 291, 296-303, 311, 313-314, 323-324, 329, 331, 335, 339-340, 349, 354-367, 369, 371-372, 375, 387, 389

F

Fanfara de Muzică din Reghin (Capela de muzică) - 9, 158-162, 347, 372

Fondul „Fulea-Baci” - 314

Fondul Casei Naționale - 301

Fondul Cultural al Tractului Greco-Catolic din Reghin - 169

Fundația „Emanoil Gojdu” - 290

Fundația „G. Barițiu” - 94

Fundația „George Marinovici” din Reghin - 167, 297

Fundația „Marinovici-Artz” din Reghin - 168

Fundația „Muntean” din Reghin - 166

Fundația „Șerban Lupu” din Reghin - 166

G

Gimnaziul Evanghelic din Reghin - 161

I

Institutul de Tinere Demoazele Sibiu - 319

Institutul Pedagogic din Blaj - 302

L

Loja „Sf. Andrei la cele trei foi de mare” din Sibiu - 192-193, 253-254

M

Muzeul de Istorie și Etnografie din Sibiu - 84

Muzeului Etnografic Reghin - 159, 162, 372

R

Reuniunea de Cântări din Luduș - 158

Reuniunea Femeilor din Alba Iulia - 151

Reuniunea Femeilor din Blaj - 151

- Reuniunea Femeilor din Deva - 151
- Reuniunea Femeilor din Făgăraș - 151
- Reuniunea Femeilor din Sibiu - 325
- Reuniunea Femeilor Române din Brașov - 151, 296, 319
- Reuniunea Femeilor Române din Reghin - 151, 162, 296, 325
- Reuniunea Femeilor Române din Sighișoara - 9, 152
- Reuniunea Femeilor Române din Târnăveni - 327
- Reuniunea Femeilor Române Ortodoxe din Sighișoara - 152
- Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Archidieceza Greco-Catolici de Alba Iulia și Făgăraș - 122, 137-138, 350, 373-379
- Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Fărăgău - 137
- Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Pogăceaua - 137-138
- Reuniunea Învățătorilor Greco-Catolici din Tractul Bia - 137
- Reuniunea Învățătorilor Greco-Ortodocși Români din Districtul Sighișoara - 133
- Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Catolici din Despărțământul Protopopesc al Mureș-Ludușului - 135
- Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Catolici din Despărțământul Protopopesc al Mureș-Oșorheiului - 136
- Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Catolici din Districtul Protopopesc al Biei - 130
- Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Districtul VIII de Învățământ al Reghinului (*vezi Asociația Învățătorilor din Zona Reghinului*)
- Reuniunea Învățătorilor Români Greco-Ortodocși din Tractul Reghinului - 132
- Reuniunea Învățătorilor Români Ortodocși din Reghin - 311
- Reuniunea Muzicală din Reghin - 157
- Reuniunea Sodalilor Români din Sibiu - 170, 198

S

- Seminarul „Sf. Barbara” din Viena - 51, 183, 250
- Senatul Național Român Județean din Reghin - 310
- Societatea Academică „Petru Maior” din Budapesta - 291, 296
- Societatea Academică Studențească „România Jună” din Viena - 274, 296, 310
- Societatea Corală a Bărbăților din Reghin - 157, 161
- Societatea de Lectură „Petru Maior” a Studenților Români

- de la Budapesta - 164-165, 303, 325, 396
- Societatea de Lectură a Canceliştilor Români din Tîrgu Mureş - 9, 148-150, 195, 288-289, 290, 292, 308
- Societatea de Lectură a Junimei Studioase Române „Iulia” din Cluj Napoca - 196, 304
- Societatea de Lectură a Studenţilor Români de la Colegiul Romano-Catolic din Cluj - 150
- Societatea de Muzică din Reghin - 157, 161
- Societatea Diletanţilor Teatrali din Cluj-Napoca - 154, 304
- Societatea Germană de Lectură - 194
- Societatea Maghiară de Lectură (*vezi Asociația Districtuală Maghiară*) - 194
- Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român - 9, 41, 152-156, 296, 304, 390-391, 399
- Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român din Luduş - 157
- Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român din Reghin - 156, 298
- Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român din Sighișoara - 157
- Societatea pentru Crearea unui Fond de Teatru Român din Târnăveni - 157, 326
- Societatea pentru cunoaşterea Transilvaniei - 227
- Societatea Românească de Muzică Vocală din Reghin - 157
- Ș**
- Școala Ardeleană - 38-39, 78, 184, 186, 188-189
- Școala Civilă de Fete din Târnăveni - 321
- Școala de Fete din Luduş - 320
- Școala de Fete din Năsăud - 319
- Școala de Fete din Sibiu - 59, 84, 90, 291, 319
- Școala de Fete din Sighișoara - 320
- Școala de Fetițe din Braşov - 319
- Școala Normală din Blaj - 183
- Școala Ursulinelor de la Sibiu - 319
- T**
- Tabla Regească din Tîrgu Mureş - 33, 150, 280, 288-290, 315, 340

Indici	Localități
--------	------------

A

Acașfalău (Acățari) - 237
Adrian - 45
Aiud - 270, 279
Alba (județ) - 165, 234-235, 392, 394
Alba Iulia - 11, 130, 179, 238, 387, 394
Apahida - 271, 295
Apalina - 294, 398
Arad - 170, 178, 225, 275, 310

B

Banat - 83, 157
Bandul de Câmpie - 237
Batoș - 228
Beica Maghiară - 303
Beica Română - 303
Berghia - 237
Bia - 137, 138
Blaj - 39, 78, 92, 101, 122, 142, 167, 180, 183-184, 219, 225, 238, 243, 283, 292, 301, 304-305, 310, 312, 315, 394-395
Bogata - 101, 377
Boziaș - 34, 96-97, 136, 378
Brașov - 91, 158, 170, 179, 205, 207, 223, 254-255, 299
Brețc - 295, 313
București - 10, 19, 30, 40, 48, 50, 70, 78, 80, 83, 133, 158, 174, 178-180, 182, 225, 230, 234,

238, 244, 280, 291, 316, 319, 381-388, 393, 398, 400
Budapesta (Buda, Pesta) - 23, 41, 132, 149, 200, 238-239, 243-244, 246, 307, 347

Budiu - 101

Buzău - 238

C

Cașva - 44, 108, 111, 310, 313-314, 331, 341

Căpușu de Câmpie - 135, 210, 246

Chibelea (Sânișor) - 237,

Chiherul de Jos - 212, 270, 295, 303

Chirileu - 282

Cluj (județ) - 235

Cluj-Napoca - 19-20, 22-23, 26, 28, 32, 35, 38, 42-43, 51, 53-55, 68-69, 77-78, 87, 101, 114, 121, 149, 154, 164, 169, 170, 175, 184-186, 196, 204, 229, 239-240, 242-243, 260, 284, 316, 381-389, 391-396, 398-401

Cornățel (Egerseg) - 237

Corunca - 237

Craiova - 92, 219, 251

Cristești (Cristurul de Mureș) - 237

Crișana - 83

Cuieșdiu - 323

D

Daneş - 156
Dârlos - 308
Deda - 10, 220, 274-275, 309-310, 314, 329, 376, 384
Dedrad - 228
Deva - 20, 386

F

Făgăraş - 180, 183, 203, 259
Fărăgău - 138
Filpişu Mare - 303

G

Ganfalău - 146
Gheorgheni - 372
Giuluş - 135
Glăjărie - 44, 45
Graz - 23, 310
Grebenișu de Câmpie - 156
Gurghiu - 10, 28, 44-45, 108, 111, 115, 156, 158, 210-213, 293, 303, 310-314, 375
Gurghiu (tract) - 213, 247
Gurghiu (valea) - 44, 108, 111, 310, 312, 385

H

Habic - 310
Hodac - 28, 30, 45, 105-106, 108, 111, 156, 212, 303, 310-311, 313-314, 341, 349, 354, 362

I

Iași - 7, 21, 38, 187, 188, 238, 242, 316, 323, 381, 383-384
Ibănești - 28, 108, 111, 156, 293, 303, 310, 312, 341
Icelandul Mare - 237
Ideciu de Jos - 228, 390,

Idicel - 94, 105, 132, 314, 323
Iernut - 100, 101, 134, 232, 377, 384
Ighiu - 234
Ilienii - 295

J

Jabenița - 43, 97, 132, 230, 302, 311

L

Lechința - 101
Leipzig - 177, 320
Logicu - 295
Luduș - 9-10, 25, 92, 101, 135, 138, 157, 194-195, 219, 320, 325, 385
Lugoj - 102, 218
Lunca - 271, 295
Lunca Bradului - 221, 385

M

Maiorești - 293, 296
Miercurea Nirajului - 126
Moldova - 175-176, 238, 250, 319
Morești (Malomfalău) - 237
Moșun - 237
Muntenia - 238
Mureș (județ) - 7, 9-11, 44, 53, 70, 80, 125-127, 132, 154, 156, 188, 201, 209, 219-220, 225, 231, 235, 249, 336, 341-343, 390, 398
Mureș (valea) - 157
Mureșeni (Medeșfalău) - 237
Mureș-Turda (comitat) - 28, 35, 127, 375
Mureșul de Jos - 126
Mureșul de Sus - 126

Murgești (Sâbenedicul) - 237

N

Nazna - 217, 237, 314

O

Oarba de Mureș - 237

Ocna de Mureș - 279

Oradea - 41, 184, 239, 389

Orăștie - 156

P

Petea - 237

Petelea - 303

Pogăceaua - 137-138, 146, 309

Praga - 8, 178, 320

R

Războieni-Cetate - 270

Râmnic - 238

Reghin - 9-10, 26, 35, 43, 74, 80-81, 84, 88-90, 93, 96-97, 102, 104, 107-108, 126, 131-132, 138-139, 150-151, 154-155, 157, 160-161, 163-164, 166-168, 184, 189-190, 197, 203, 209-211, 214-215, 218, 221, 228-230, 243-244, 246-247, 284, 291-292, 295-299, 301-307, 309-310, 314-315, 323-324, 331, 333, 340-341, 343-344, 349, 356, 358, 360, 372, 374-375, 379, 384, 387, 389, 390-392, 395-400

Reghin (tract) - 72, 139, 233, 296, 306

Reghinul de Jos - 126

Reghinul de Sus - 126

Reghinul Săsesc - 86, 96, 158, 166-168, 170, 299, 340, 375, 379, 398

Rîciu - 45, 70, 189, 217, 391

Roma - 23, 243

S

Saschiz - 107

Săbed - 94, 217, 323

Săcalu de Pădure - 314, 385

Sălaj - 295

Săliște - 156

Sărmaș - 100, 139, 309, 380

Sângeorgiu - 45, 70, 95, 237, 308, 385

Sângeorgiu de Pădure - 237

Sângeorgiul de Câmpie - 138

Sânger - 101

Sân-Martinul de Câmpie - 69, 106

Sân-Miclăuș - 137

Scaunul Mureșului - 283

Sebeș - 165, 206

Sedrieșul Mare - 314

Seliște - 323

Sibiu - 19, 24, 77-78, 80, 92, 111, 118, 158, 162, 168-169, 192-194, 215, 219, 228, 234, 238, 241, 260, 272, 274, 326, 349, 365, 383

Sighișoara - 9-10, 24, 31, 90, 92, 107, 133, 152, 156-157, 189, 204, 274, 308, 326, 385

Solovăstru - 108, 111, 169, 302, 310, 312, 314, 331, 341

Stânceni - 311

Suplac - 146

Ș

Șamșud - 106
Șardu Nirajului - 325
Șeulia - 134
Șeulia de Câmpie - 139, 308, 374
Șinca Veche - 143, 380
Șomcuta - 297
Șomcuta Mare - 257, 291

T

Tăureni - 101
Târgoviște - 175, 238
Târnava Mare (județ) - 152, 308, 385
Târnava Mică (comitat) - 34, 136, 376
Târnavă (valea) - 33
Târnaveni (Diciosânmartin) - 10, 24, 28-29, 33-34, 93, 97, 102, 136, 154, 157, 209, 217-218, 270, 372-373, 385, 387
Teleac - 314
Timișoara - 170, 188, 381
Tirimia - 98-99
Tirimia Mare - 377
Tîrgu Mureș (M. Vașarheiu, M.-Oșorheiu, Mureș Oșorhei) - 9-10, 24-26, 29, 37, 44-45, 49, 52, 81-82, 101, 116, 126, 136, 138, 142, 146, 148-150, 154, 157, 160, 166, 169, 172, 180, 189, 195, 198, 200, 216-218, 221, 226, 235-237, 243-244, 248-249, 266, 281, 283-287, 289-292, 308, 314, 323, 325, 340, 344, 346, 352, 372-374, 382-388, 391, 393, 395-400

Toplița - 86
Transilvania - 8-11, 18-19, 23-24, 26-29, 31-39, 42-43, 46, 48-54, 56-58, 62, 69, 75, 78, 83-84, 88, 92, 106-107, 111, 113-114, 116, 126, 129-130, 150, 152-154, 157, 168-170, 174-179, 184-187, 189, 192-193, 195, 198-199, 219, 221-222, 224-225, 231, 234, 238, 247, 255-256, 262-264, 266, 271, 275, 280-281, 286, 288, 291, 293, 298, 301, 305, 312, 319-321, 325, 328, 337, 340, 382, 387-388, 391-392, 395, 398-399
Turda - 324

Ț

Țara Românească - 175-176, 250
Țările Române - 174

U

Uifalău (Lunca) - 247, 295
Ungaria - 32, 62, 66, 238
Urisiu - 314

V

Valea Sasului - 136
Vechiul Regat - 31, 36, 55, 75, 92, 219, 275, 339
Velcheriu (Răzoare) - 92, 103, 139, 219, 309
Veseuș - 270
Veța - 237
Viena - 23, 82, 172, 181, 187, 243, 247, 267, 310, 320

W

Weimar - 320

Indici	Nume de persoane
--------	------------------

A

Albini, T. Liviu - 92, 219
Albonu, I. - 103,
Alecsandri, Vasile - 88, 155-156
Alexi, T. - 156
Andea, Susana - 196, 389
Andreica, Gheorghe - 101, 135,
232, 384
Apafi, Mihai - 180
Ardelean, Teodor - 204, 385
Aron, Petru Pavel - 180, 182

B

Babeș, V. - 143
Baci, Dănilă - 314
Baciu Muntenescu, Ioan - 154
Baiulescu, Bartolomeu - 170
Balász Orbán - 194, 320
Barbu, Elena (n. Grecu) - 326
Barbu, Patriciu - 102, 109, 150-
151, 153, 163-165, 212, 214,
298-301, 303, 332, 349, 367,
378, 397
Barbu, Sever - 155, 157
Bardosi, Gregoriu - 315
Barițiu, George - 79, 83, 111,
149, 202-203, 240-241, 282,
284-285, 290, 294, 297, 304,
306, 347, 373, 381
Basarab, Maria - 184, 233, 389
Bănuț, Aurel P. - 157
Bărbulescu, Constantin - 69, 381

Bărbulescu, Mihai - 19, 381
Bărnăuțiu, Simion - 86, 87
Bătrâneanu, Alexandru - 281
Bârseanu, Andrei - 223
Berbecaru Muntenescu, Vasile -
24, 28, 34, 373
Bergler, Ștefan - 177
Bergner, Rudolf - 215, 349, 365
Berian, N. - 303
Berindei, Dan - 389
Bessarion (cardinal) - 242
Bethlen (familia) - 270
Bethlen Kata - 240-241, 393
Bias, Ștefan - 372
Boaca, Aron - 92, 219
Boar, Liviu - 209-211, 213, 248-
249, 293, 307, 375, 389
Bob, Ioan - 166, 307
Bock, Gisela - 316, 381
Bocșan, Nicolae - 35, 42, 169,
188, 196, 222, 239, 381, 389,
394
Bod Péter - 240, 271, 279, 386
Boer, Ioan - 281
Bogdan, Teodor A. - 106
Boiu, Dimitrie - 107
Boiu, Zaharia - 231, 278, 283,
308, 398
Bologa, Iacob - 81, 83, 149, 215,
279, 281, 289-290, 349, 365

Bolovan, Ioan - 20, 26, 35-36, 42, 53, 68, 114, 121, 316, 389, 391-393, 395-396, 398-399, 401
Bolovan, Sorina Paula - 26, 35, 53, 68, 114, 121, 389, 391-393, 396, 398
Bolyai Farkas - 10, 189, 270
Bolyai Janos - 10, 189
Bondoc, G. - 258-259, 274, 389
Borgia, Ștefan - 242
Bornemisa (familia) - 294
Bornemisa Pál - 293
Boșș, Silviu - 260-261, 385
Boșșianu, Ioan - 221, 309
Boșșianu, Viorel I. - 275, 309, 384
Botezan, Ioana - 305-307, 389-390
Bozdog, Ion - 381
Brad Lemeni, Ioan - 281
Brad, Traian - 175, 177, 180, 182, 185, 385
Bran, Ioan - 281
Brâncoveanu, Constantin - 177
Bucur, Grigore - 134
Bui, Simion - 169, 231, 385
Buluță, Gheorghe - 10, 70, 174-175, 177-179, 183, 186-187, 196, 224, 234, 242, 251, 270, 273, 276, 381, 385-386
Burke, Peter - 188, 381
Buta, Sanda Maria - 207, 390
Buteanu, Ioan - 291, 397
Buteanu, Petru - 308
Butnariu, I. - 155
Buzatu, Stana - 316, 381

C

Caliani, Silvestru - 184
Calianu, Iacob - 139, 374
Cavalini, Aneta - 319
Cătărig, Romulus - 134
Câmpeanu, Elie - 100, 372
Câmpeanu, Remus - 19, 49-50, 382
Centea, Maria - 154
Ceontea, Teodor - 230, 274, 310
Cernea, Elena - 250, 390
Cernovodeanu, Paul - 382
Cetățianu, Marcu - 104, 299, 349, 364
Cetățianu, Maria (n. Crișan) - 325-326
Ceușianu, M. - 155
Chartier, Roger - 40-41, 186, 188, 191, 241, 280, 386
Chendi, Ilarie - 285, 308
Chindea, Teodor - 45, 111, 115, 158, 384
Chindriș, Ioan - 184, 389
Chiorean, Ioan - 390
Ciacoi, Bazil - 73, 201, 390
Ciceiu, Emil - 107
Cioloa, Vasile - 156
Cipariu, Timotei - 78-79, 190, 240, 279, 290, 292, 294, 307
Ciupală, Alin - 316, 382
Colan, H. - 401
Colan, Ion - 255, 386
Colceriu, Zaharia - 157
Coman, Ioan - 135
Corbu, George - 273, 390
Cornea, Paul - 280, 386

- Cornea, T. - 157
Cornelli, Ioan - 239, 387, 394
Cosma, Ioan - 281
Cosma, Mihaela - 193, 254, 390, 401
Costa, Veronica - 294, 302, 325
Costea, Ioan I. - 26, 35, 384
Cotorea, Gheronte - 184
Cramausse, Edmond - 46
Crăciun, Ioachim - 324, 390
Cretzulescu, Nicolae - 252
Cristea, Miron - 230
Cristea, Nicolae - 278
Crișan, Agapia - 323
Crișan, Cristian N. - 390
Crișan, Eugen - 163
Crișan, Maria - 158, 323
Crișan, Mihai - 80, 210-211, 283, 296, 306, 397
Csernatony M. Zsigmond - 289
Curticăpeanu, Vasile - 80, 83, 382
Cuza, Alexandru Ioan - 175
- D**
- Damian, Mihail - 138, 146
Dan, Maria - 166-168, 211, 302, 303, 386
Dan, Petre - 78-79, 110, 172, 386
De Porta, Nicolaus - 177
De Romans, Humbertus - 252
De Wales, prințul - 158
Degan, Nicolae - 135
Del Chiaro, Anton Maria - 177
Deletant, Dennis - 19, 381
Demeny, Lidia - 382
Densușianu, Elena - 322
Diaconovici Loga, Constantin - 85, 209
Dinu, Mihaela Hélène - 192, 207, 251, 258-259, 266, 377
Dobozi, Beatrice - 169, 381
Dobrescu, Vasile - 49-50, 62, 64, 382, 390, 401
Dragomir, Silviu - 289, 386
Draia, Enea - 154
Drăgan, Ciprian - 20, 27, 37, 59, 69, 118, 182, 190, 223, 250, 263-264, 386
Drăghiiță, Zevedei-Ioan - 240, 393
Drăgoescu, A. - 401
Drîmba, Lucian - 41, 390, 391
Dudaș, Florian - 234, 382
Duicu, Serafim - 244-246, 386, 391
Duma, I. - 132, 155, 230, 231
Duma, Vasile - 105, 108, 155, 311, 313, 333, 349, 354, 397
Dumănescu, Luminița - 35, 126, 391
Dumbravă, Teodor - 305
Dunăreanu, Elena - 240-241, 278, 391
Dunca, Dumitru - 281
Dunca, Ioan - 281
Duțu, Alexandru - 38, 391
- E**
- Edroiu, Nicolae - 42, 196, 239, 382, 389, 394
Efrem, Petruța - 283
Eliade, George - 45, 70, 391
Eötvös József - 117

F

Farago, Ilie - 149, 235, 241, 244, 279, 283, 292
Farcaș, Daniel - 212-213, 376
Farkaș, Șerban - 80, 296
Făgărășanu, Ioan - 281
Filip, Vasile - 154
Filstich, Johan - 179
Fincu, Iosif - 163
Fogarași, Dimitrie - 283
Fola, Nicolae Victor - 24, 87, 142, 218, 385-386, 391
Francisc I - 176
Frandăș, Ilie - 44, 108, 111, 310-312, 385
Frandăș, Simion Ilie - 221, 385
Frandeș, Zaharia - 105, 106, 349, 362-363
Fritsch, Samuel - 228
Fuchs, Simion - 171, 199-201, 391
Fulea, Mihai - 314
Fulea, Moise - 116
Fülep Iosif - 82

G

Gastone, Nicolae - 208, 391
Găvrus, Ioan - 154
Gârdan, Gabriel V. - 169, 381
Georgescu, Helena - 317-318, 325, 376
Georgescu, Joanu - 115, 316, 318, 376
Georgescu-Tistu, Nicolae - 174, 274, 386
Gergely Lorand - 54, 401
Gherendi, Iosif - 82

Gherman, Dumitru - 167, 297, 325, 392
Ghidiu, Andrei - 230
Ghișe, Dumitru - 38, 39-40, 186, 232, 332, 382, 388
Gigurtu, Ioan - 180
Giurgiu Patachi, Ioan - 180-181, 399
Giurgiu, Avram - 33, 43
Glodariu, Eugenia - 22, 164, 207-208, 260, 386, 392
Gorea, P. - 310
Gorove István - 36, 47
Goția, Dorin - 110, 221, 271, 392
Grămadă, Livia - 275, 392
Grecu, George - 131
Gudor Kund Botond - 240, 271, 279, 386
Gyémánt Ladislau - 50, 382

H

Harșia, A. - 90
Harșia, Ioan - 86, 156, 397
Harșian, T. - 303
Harșianu, Ieremia - 212
Hălmăciu, Filimon - 146
Hellwig, Iosif Beniamin - 228
Hitchins, Keith - 10, 19, 78, 113, 381-382
Hodoș, Iosif - 152
Hof, Ulrich Im - 38, 196, 382
Holhoș, Ioan - 204-205, 208, 257, 262, 392
Holircă, Aurel - 86, 246, 271, 294-295, 392
Hosanu din Grefenberg - 92, 219
Hossu, Vasile - 230

Hroch Miroslav - 8

I

Iancu, Avram - 22, 89, 149-150,
189, 279, 289-290, 386

Ianoș, Rodica - 114, 392

Iarcoșan, S. - 401

Ioanovici, D. - 281

Ionescu, Mircea - 170, 198-200,
392

Ionescu, T. - 401

Iorga, Nicolae - 190-191, 240,
279, 382, 392

Iosif al II-lea - 18-19, 243

Ispirescu, Petre - 88

Itu, Maria - 83, 383

J

Jako Zsigmond - 179, 252, 383

Johnston, William M. - 187, 383

Jókai Mór - 32, 47

Jude, Maria Magdalena - 87, 392

K

Kaiser, Johann - 228

Kálmán Tisza - 66

Kelp, Martin - 189

Klein, Georg - 228

Kogălniceanu, Mihail - 231

Koos Ferencz - 189

Körösy Albert - 97

Kossuth Lajos - 22

Kromer, Samuel - 228

L

Lassú István - 36

Lateș, Nicolae - 45, 111, 115,
158, 384

Leb, Ioan V. - 169, 381

Lemeny, Ioan - 168, 209, 240

Lioba, G. - 303

Lupan, Doina - 234, 392

Lupaș, Ioan - 88

Lupeanu, A. - 181, 392

Lupu, Ioan - 108, 310

Lupu, Leon - 108

Lupu, Teodor Șerban - 131, 166-
167, 283, 294, 301-302, 325,
397

Lupu, Zaharia - 106, 349, 363

M

Macavei, Iacob - 97, 154

Maior (familia) - 291

Maior, Adam - 139, 309

Maior, Ana - 209, 246, 293

Maior, Augustin - 221, 309

Maior, George - 103-105, 133,
214-215, 230, 262, 302, 305-
306, 326, 349, 356, 358, 360,
364

Maior, Gheorghe - 134, 397

Maior, Grigore - 180-181, 206,
278-279, 325, 400

Maior, Liviu - 53, 55-62, 65, 68,
72, 112, 393, 395, 399

Maior, Petru - 41, 168, 189, 193,
209, 243-247, 128, 286, 293-
294, 296, 298, 343, 347, 386,
388, 390-391, 400

Man, Ioan Eugen - 393

Maneguțiu, Nicolae - 146, 155,
217

Manolache, Anghel - 225, 319-
320, 383

Maria din Câmpie - 101, 325

Maria Tereza - 18, 181

- Marica, George Em. - 284, 286, 347, 386
Marino, Adrian - 40-41, 393
Marinovici (familia) - 167, 297, 392
Marinovici, Agapia - 325
Marinovici, George - 80, 131, 296
Marinovici, Ioan - 163
Marinovici, Nicolae - 80, 131, 168, 283, 296-297
Marsinai, Ioan - 284
Matei, Pamfil - 77, 102, 202-203, 206-207, 221, 274, 278, 387
Mavrocordat, Nicolae - 177
Maxim, Ion - 274
Mălinaș, Constantin - 183, 225, 239, 263, 265, 387, 394
Mărtincă, Isidor - 313, 394
Mătușoiu, Constantin - 192, 207, 251, 258-259, 266, 273, 377, 390
Mârza, Daniela - 121, 127, 140, 144-145, 147, 393
Mârza, Eva - 11, 179-180, 234, 239-241, 272, 393-394
Mârza, Iacob - 179, 182, 184, 234, 239-240, 279, 383, 394
Mera, Iuliu - 155
Mezei, Elisei - 168
Michael Denis - 250
Micheru, J. - 158
Micu Klein, Inochentie - 180-182, 239
Micu Klein, Samuil - 39, 41, 279
Micu Moldovan, Ioan - 169, 278-279, 304-307, 389-390
Micu, George Ch. - 137
Mihailovici, Ioan - 283
Mihu, Elena - 130, 235, 237, 292, 387
Mikó Imre - 347
Mitu, Melinda - 32, 47, 387
Mitu, Sorin - 19, 21-23, 32, 36-37, 47-48, 328, 387, 395
Moga, Dumitru - 281
Moga, Ioan - 281
Moga, Valer - 78-79, 83, 85, 110, 387
Moldovan, D. - 90
Moldovan, Gheorghe - 217, 387
Moldovan, Ioan - 37, 395
Moldovan, Ioana (n. Boiu) - 326
Moldovan, Isaia - 189, 282-283, 290, 372, 377
Moldovan, Liviu - 159, 161-162
Moldovan, Vasile - 189, 217, 282, 308, 372, 376
Moldoveanu, Maria - 395
Molnar Piuariu, Ioan - 193
Morariu, Ioan - 136
Morariu, Olimpiu - 135
Morariu, T. - 231
Morariu, Vasile - 135-136, 377
Morăreanu, Constantin - 309
Munecan, I. - 283
Muntean, Ioan - 166
Muntean, Mihail - 166
Munteanu, G. - 122, 307
Mureșan, Ioan - 324
Mureșan, Nicolae - 308
Mureșan, Simion - 308
Mureșeanu, Iacob - 158, 294

Mureșeanu, Traian - 158
Mușlea, Ion - 176, 185, 264, 275,
395

N

Nagy Csaba Sándor - 45, 70, 385
Nascu, Augustin - 136
Neamțu, Ioan - 307
Negri, Costache - 155
Negruțiu, J. F. - 120, 377
Negruzzi, Costache - 88
Netea, Vasile - 30, 143, 272, 287,
383, 387, 395
Neumann, Victor - 182
Nicoară, Eugen - 387
Nicoară, Greg. - 313
Nicolescu, Alexandru - 311
Nistor, Gregoriu - 169
Nistor, Ioan - 164-165, 299, 395
Nussbächer, Gernot - 395

O

Ofrim, Alexandru - 387
Oltean, Elena - 296
Olteanu, Ioan - 92, 157, 219, 297
Onițiu, Virgil - 230
Opriș, Emilia A. - 45, 70, 385
Opriș, Ilarie Gh. - 45, 70, 308,
385
Opriș, Ioan - 387
Orbonaș, Carolina (n.
Marinovici) - 291, 325-326
Orbonaș, Ecaterina - 325
Orbonaș, Mihail - 68, 77, 291,
325, 333, 381, 397
Oros, Ioan - 269, 395
Oros, Ioan (alias Rusu) - 48, 150,
382

P

Pál Judit - 395
Paloșan, Dimitrie - 274
Papacostea, Șerban - 19, 381
Papacostea-Danielopolu,
Cornelia - 382
Papiu Ilarian, Alexandru - 82,
149-150, 167, 189, 247, 279,
282, 291, 302, 307
Pascu, I. - 157
Patachi, Ioan Giurgiu - 180
Pauleti, Nicolae - 239, 394
Păcățian, Teodor - 85, 118, 383
Păcurariu, Mircea - 59, 383, 401
Pădurean, Corneliu - 35, 391
Pănăzan, Teodor - 137
Petra-Petrescu, Nicolae - 278,
312, 345, 391
Petrescu, Victor - 175, 251, 386
Petru din Haidac [Hodac] - 248
Petru, Nicolae - 211, 213-214,
247, 303
Pinciu, Ioan - 150
Pîrnuță, Gheorghe - 225, 319-
320, 383
Ploeșteanu, Grigore - 60, 70, 79,
81, 82-83, 86, 90, 92-93, 107,
132-134, 148-152, 154-157,
161, 163-169, 184, 194-195,
207, 209-211, 216, 219, 230-
231, 235, 244, 247-249, 271,
274, 281, 283, 289, 291-299,
301-304, 307, 311, 323, 325-
326, 328, 332-335, 383, 388-
390, 396-398

- Ploeșteanu, Mariana - 166, 290-291, 302, 383, 393, 398-399
Poni, Matilda - 156
Pop de Băsești, Gheorghe - 81
Pop de Daia, Petru - 181
Pop de Harșianu, I. - 303
Pop Maior, Ioan - 80, 85-86, 91, 131, 153, 168-169, 209-214, 220, 241, 246-248, 271, 283, 293-297, 299, 328-329, 333-334, 343, 376, 389, 397
Pop, Al. - 231
Pop, Dumitru - 184
Pop, Eremia - 398
Pop, Florian - 134
Pop, I. - 303
Pop, Ioan Aurel - 20, 196, 316, 389, 395, 399
Pop, Iosif - 305, 307
Pop, N. - 350, 378
Pop, Simion - 293
Pop, Tit - 135
Pop, Traian H. - 34, 390
Pop, Vasile Ladislau - 291-292, 296, 397
Popa, Ariton M. - 156, 166-168, 211, 302-303, 313, 378, 386
Popa, G. - 206, 378
Popa, Iacob - 234
Popa, Mircea - 185-187, 285, 388, 398
Popa, Traian - 25, 45, 116, 385
Popea, Nicolae - 236, 278
Popescu, Gheorghe - 252, 257, 279, 398
Popescu, I. - 231
Popescu, Iosif - 102-103, 156, 373, 378
Popescu, Leon - 309
Popescu, Sabin - 156
Popescu, Simion - 190
Popovici, Iosif - 153
Popovici, Nicolae - 158, 323
Popovici, Petru - 150
Popovici, Vlad - 39, 381
Popp, Vasile - 239
Pop-Reteganul, Ioan - 113
Poptâmaș, Dimitrie - 249, 388
Protase, Maria - 244-246, 388
Puiu Fărcaș, Sidonia - 181, 225, 278
Pumnul, Aron - 308
Pușcariu, Ilarion - 203, 249
Pușcariu, Ioan - 79
- R**
- Racotă, Tului - 284, 398
Radeș, Ioan - 217
Ranca, Ioan - 48, 382
Rațiu, Basiliu - 109, 163, 300, 303
Rațiu, George - 307
Rațiu, Ioan - 239, 306
Răcătan, I. - 303
Răduțiu, A. - 42, 239, 389, 394
Rednic, Atanasie - 180
Retegan, Simion - 398
Riegger, Paul Joseph - 245
Rîureanu, I. M. - 230
Roman, Visarion - 170, 278, 379
Roman-Negoi, Ana-Maria - 242, 388
Romanu Vivu, Constantin - 314
Romul, Luca - 92, 219

- Roșca, Petru - 150
Rus, Ioan - 292
Russu, Andreiu - 33, 43
Rusu, Ioan - 131, 247
Rusu, Silvia - 155
- S**
- Sabău, Ioan - 96
Sadoveanu, Mihail - 88, 273
Schaser, Angelika - 19, 37, 383
Schneider, F. - 162
Schuler, Daniel - 228
Sechela, Dumitru - 107
Sever, Ioan Axente - 79, 81, 89
Sigmirean, Cornel - 51, 286, 383, 400
Silvași, Alexandru - 131
Simon Samuel - 228
Simon Zsolt - 398
Simon, Dionisiu - 96, 376
Simonescu, Dan - 234, 381
Sion, Gheorghe - 231
Sîrbu, George - 206, 379
Solomon, Nicolae - 92, 157, 219
Soroștineanu, Valeria - 68-69, 73, 176, 398
Spielmann Mihály - 226, 263, 265, 270, 398-399
Staicovici, Ianca - 42, 153, 399
Stanciu, Laura - 243, 245, 388
Sterca Șuluțiu, Alexandru - 78, 131
Stiger, Simona - 316, 322, 399
Stoicovici, N. - 152
Străjanu, Mihail - 92, 219
Suciu, Dumitru - 20-21, 30, 47, 52, 60, 384, 388, 401
Suciu, Ioan - 134, 281
Sularea, Daniel - 43, 70, 71, 113-114, 117-118, 122, 124, 141, 143, 384
Szabó Mihai - 108, 156, 168, 197, 297, 302
Szabó Nicolae - 399
Szczepanski, Rudolf - 162
Széchenyi István - 28
Székely Francisc - 115
Szögi László - 52, 320, 384, 399
- Ș**
- Șagău, Galaction - 72, 106, 109, 132, 163, 230-231, 300, 303-304, 326, 349, 363, 397
Șagău, George - 105
Șagău, Maria - 323
Șaguna, Andrei - 78-79, 87, 169, 222, 235, 292, 381
Șandor, Anastasia - 323
Șandor, George - 300
Șandor, Ioan - 109, 300
Șara, Marin - 79, 81, 131-132, 134, 154-156, 161, 163, 166, 184, 193-194, 198, 210, 213-215, 226-231, 244, 291, 302, 375, 387, 389, 393, 399
Șchiopu, Al. - 155
Șchiopul, Ecaterina - 325
Șerban, Melinte - 325, 388, 399
Șincai, Gheorghe - 39-41, 45, 183, 189, 242, 245, 347, 388, 400
Șincan, Gheorghe Nicolae - 130, 235, 237, 292
Șiotropa, Alexandru - 131

Ștefan, Florin-Marian - 28, 384

Șuteu, G. - 134

Șuțu, Maria - 324, 346

T

Tampa, Magdalena - 180-181, 183, 242, 399, 400

Tatai-Baltă, Cornel - 234, 394

Tănase, Alexandru - 242, 384

Târnoveanu, Alexandru - 212

Târnoveanu, Aurelia - 323

Teleki (familia) - 240, 279

Teleki Sámuel - 7, 10, 189, 240, 266-267, 349, 352

Teodor, Corina - 20, 286, 388, 400

Teodor, Pompiliu - 19-20, 38-40, 183, 186, 232, 276-277, 332, 381-382, 388, 400

Ternovan, A. - 303

Thiesse, Anne-Marie - 7, 21-23, 67, 187, 196, 384

Tilea, Liviu - 313

Todea, Absalon - 163-164, 169, 271, 299-300, 304, 396

Todea, Romulus Sever - 314, 385

Todea, S. - 155

Togan, Nicolae - 259

Tomescu, Mircea - 180, 384

Trombitaș, Anania - 90

Trombitaș, Partenie - 149, 169, 235-236, 292, 387

Turc, Corina - 180, 400

Turc, Lucia - 224, 251, 256, 400

Ț

Țărălunghă, Lucia - 189, 385

Țichindeal, Dimitrie - 225

U

Uilăcan, Petru - 103-104, 139, 169, 233, 300, 303, 335, 349, 364, 373, 397

Uilăcanu, Ioan - 96, 376

Ungurean, I. Petru - 122, 145

Ungureanu, P. - 128, 317-319, 321, 324, 380

Urechia, V. A. - 231

Ursuțiu, Maria - 184, 189, 400

V

Vaida, Vladislav - 183, 400

Varga, Ioan - 157

Vasici, Pavel - 278

Vasilescu, Mircea - 280, 388

Veress Károly - 38, 48, 384

Vețian, Traian - 134

Vlassa, Ileana - 232, 400

Voicu, Constantin - 77, 400

Von Libloy, Schuler - 228

Vulcan, Iosif - 152-154, 156

Vulcan, Samuil - 225, 239

W

Wachner, Traugott - 131

Wagner, Samuel - 131

Wallner Bărbulescu, Luminița - 312, 401

Z

Zehan, Aneta - 157, 326

Zehan, Simion - 93, 96, 299, 312-313, 331, 349, 370

Zehan, Vasile - 97, 157, 217, 321, 327, 381

Zeuneanu, Maria - 325

Zimmermann, Andreas - 228

Zöllner, Erich - 384

